T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ VE EL-HULLETÜ'S-SİYERÂ FÎ MEDHİ HAYRİ'L-VERÂ ADLI KASİDESİ

Zehra Gülay TOKMAK
2502190469

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU

İSTANBUL – 2025

ÖZ

İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ VE EL-HULLETÜ'S-SİYERÂ FÎ MEDHİ HAYRİ'L-VERÂ ADLI KASİDESİ

Zehra Gülay TOKMAK

Bu çalışma, Endülüs'ün önde gelen edip ve âlimlerinden İbn Câbir el-Endelüsî'nin (ö. 780/1378), Hz. Peygamber'i (s.a.v.) övmek amacıyla kaleme aldığı "*Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân*" ve *el-Bedîʿiyye fî medhi hayri'l-beriyye* olarak da bilinen *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı kasidesini merkeze alarak hem edebî bir tür olarak bedîiyye kavramının şekillenmesini hem de İbn Câbir'in şiir estetiği ve belâgat anlayışını incelemeyi hedeflemiştir. Bedîiyye türünün ilk örneklerinden biri kabul edilen eser, Hz. Peygamber'e duyulan muhabbeti estetik ve retorik bir derinlik içerisinde yansıtırken, lafzî ve manevî bedîʿ sanatlarının sistematik biçimde işlendiği bir kaside olarak öne çıkmaktadır. İncelenen bu bedîiyye kendi döneminin sanat zevkini yansıtmakta ve müteakip yüzyıllarda kaleme alınan bedîiyyelere model teşkil etmiştir. Eser, yalnızca bir şiir metni değil; aynı zamanda edebiyat, belâgat ve şerh geleneğinin kesişiminde yer alan çok katmanlı bir kültürel mirastır. İbn Câbir'in yaşadığı dönem, ilmî bilgilerin manzum formda sunulmasının yaygınlaştığı akademik manzumeler çağıdır. Müellif, bu yöntemi öğretici bir araç olmanın yanında şiirsel ve duygusal bir anlatım zemini olarak değerlendirmiş; böylece bilgiyi kuru bir aktarımın ötesine taşıyarak sanatla bütünleştirmiştir.

Bununla beraber İbn Câbir'in hayatı, ilmî kişiliği ve edebî yönü araştırılmış İbn Câbir'e ait kaside türünden divanların, gramer, lügat ve kıraat alanındaki eserlerin inceleme ve değerlendirmesi yapılmış; böylece onun ilmî ve edebî mirasının önemi ve sonraki dönemlere etkisi ortaya konmuştur. Bu çalışma İbn Câbir'in şahsında sadece bir şairin dünyasına değil, Endülüs'ten Halep'e uzanan geniş bir ilmî ve edebî coğrafyaya da kapı aralamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Endülüs Edebiyatı, İbn Câbir el-Endelüsî, el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ, Bedî ilmi, Bedîiyye.

ABSTRACT

IBN JĀBIR AL-ANDALUSĪ AND HIS QAṢĪDA AL-KHULLAT AL-SIYARĀ FĪ MADḤI KHAYR AL-WARĀʾ

Zehra Gülay TOKMAK

This study focuses on one of al-Andalus's prominent litterateurs and scholars, Ibn Jābir al-Andalusī (d. 780/1378), and specifically on his renowned *badīʿiyya* ode titled *al-Khulat al-Siyarā fī Madh Ḥayr al-Warā*, also known as *Badīʿiyyat al-ʿUmyān* or *al-Badīʿiyya fī Madh Khayr al-Bariyya*, composed in praise of the Prophet Muḥammad (peace be upon him). The research aims to examine both the formation of the *badīʿiyya* as a literary genre and Ibn Jābir's poetic aesthetics and rhetorical understanding. Recognized as one of the earliest examples of the *badīʿiyya* tradition, this poem reflects profound love for the Prophet within an artistic and rhetorical framework, and it stands out as a work in which lexical and conceptual rhetorical devices (*badīʿ*) are systematically employed. The *bedīʿiyya* under examination reflects the aesthetic sensibilities of its time and served as a model for subsequent *bedīʿiyyāt* composed in later centuries. The work is not merely a poetic text, but a multi-layered cultural legacy situated at the intersection of literature, rhetoric, and the commentary tradition. The period in which Ibn Jābir lived may be described as an "era of academic verse," in which scholarly knowledge was widely presented in poetic form. The author employed this method both as a pedagogical instrument and as a medium for poetic and emotional expression, thereby elevating knowledge beyond mere transmission and integrating it harmoniously with art.

Additionally, the study explores Ibn Jābir's life, scholarly persona, and literary output. His other works ranging from odes and *dīwāns* to contributions in grammar, lexicography, and Qurʾanic readings are analyzed and assessed, highlighting his intellectual and literary legacy and its influence on subsequent generations. Thus, this research not only delves into the world of a single poet but also opens a window onto the broader intellectual and literary landscape stretching from al-Andalus to Aleppo.

Keywords: Arabic Literature, Andalusi Literature, Ibn Jābir al-Andalusī, al-Khulat al-Siyarā fī Madh Ḥayr al-Warā, ʿIlm al-Badīʿ, Badīʿiyya.

ÖNSÖZ

Arap edebiyatında Hz. Peygamber'e duyulan sevginin şiirle buluştuğu en estetik biçimlerden biri olan bedîiyye türü, klasik dönemden itibaren hem edebî hem de dinî derinliğiyle ön plana çıkmıştır. Bu tezde, söz konusu türün mümtaz örneklerinden biri olarak kabul edilen İbn Câbir el-Endelüsî'nin *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı eseri merkeze alınmıştır. Zengin bedîʿ sanatlarla bezeli yapısı itibarıyla bu eser, klasik Arap şiirinde nadir görülen bir kompozisyon bütünlüğü sergilemektedir.

Bu tez bir giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Girişte tezin konusu, sorunsalı, sınırları, amacı, hedefi, yöntemi ve literatür değerlendirilmesi yapılarak bu çalışmanın genel bir çerçevesi çizilmektedir.

Birinci bölümde İbn Câbir'in Batı'dan Doğu'ya uzanan ilmî seyahatleri nedeniyle Endülüs, Memlük ve Artuklu siyasi ve kültürel tarihi genel olarak ele alınmaktadır.

İkinci bölümde İbn Câbir'in hayatı, hocaları, ilim yolculukları, talebeleri, ilmî ve edebî şahsiyeti anlatılmakta, İbn Câbir'in eserleri tanıtılmaktadır.

Üçüncü bölümde bedîʿ ilmi, bedîʿ sanatlar ve bir edebî tür olarak bedîiyyât hakkında bilgi verilmektedir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise İbn Câbir'in bedîiyyesi ve bu eserde kullanılan bedîʿ sanatlar hakkında bilgi verilmekte, bu kıymetli bedîiyyenin Arap edebiyatındaki yeri ve öneminden bahsedilmektedir.

Bu çalışma İbn Câbir'in Endülüs'ten Halep'e kadar uzanan ilim yolculuğuyla kültürel bir mirası da keşfetme fırsatı sunmaktadır. İbn Câbir'in hayatının son yıllarını yaşadığı el-Bîre şehrinin günümüzde Şanlıurfa iline bağlı Birecik şehri olması, bu âlimin Türk akademi çevrelerince daha yakından tanınması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Görme engelli olan İbn Câbir'in ilmî şahsiyetinin yanında dostu, kâtipi ve şârihi Ebû Caʿfer er-Ruaynî ile kurduğu ilişki, ilim ve sanatın fiziksel engelleri nasıl aştığını gösteren kıymetli bir örnektir.

Bu tezin hazırlanma sürecinde her konuda bana ilham ve ışık olan değerli danışmanım Doç. Dr. Hatice Arslan Sözüdoğru'ya; tez izleme komitesinde yer alarak, kıymetli görüşleriyle çalışmamın olgunlaşmasına katkı sunan saygıdeğer

hocalarım Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği ve Doç. Dr. Ziyad Ravaşdeh'e en içten şükranlarımı sunarım.

Tezimi tamamlama sürecinde daima beni teşvik eden muhterem hocam Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar'a; doktora eğitimine başlamam yönünde beni cesaretlendiren yüksek lisans tez danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Abdullah Kızılcık'a; Birecik'in kültür ve tarihine dair paylaşımlarıyla katkıda bulunan Prof. Dr. Cihat Kürkçüoğlu'na; ayrıca tezime maddi ve manevi destek veren tüm dostlarıma, meslektaşlarıma ve bilhassa kıymetli Filiz ve Gürdal Arslan ailesine minnettarım.

Son olarak, her zaman yanımda olarak bana güç veren sevgili aileme, özellikle de biricik kızlarım Meryem Kudüs ve Merve Nurülhüda'ya, bu çalışmayı bir teşekkür ifadesi olarak takdim ederim.

Zehra Gülay TOKMAK

İSTANBUL, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **İİ**

ABSTRACT ..... **İV**

ÖNSÖZ ..... **Vİ**

İÇİNDEKİLER ..... **Viİİ**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **X**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **6**

İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ'NİN YAŞADIĞI ÜÇ COĞRAFYA; ENDÜLÜS, MEMLÜK VE ARTUKLU TARİHİ…6

1.1. ENDÜLÜS SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ 6

1.1.1. Endülüs Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış *6*

1.1.2. Endülüs Kültürel Tarihine Genel Bir Bakış *10*

1.2. İBN CÂBİR'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE MEMLÜK SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİ 21

1.2.1. Memlük Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış *21*

1.2.2. Memlük Kültürel Tarihine Genel Bir Bakış *22*

İKİNCİ BÖLÜM **26**

İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ **26**

2.1. MUHAMMED B. AHMED B. ALÎ B. CÂBİR'İN HAYATI 26

2.1.1. Adı, Künyesi Lakabı ve Nisbesi *26*

2.1.2. Mezhebi *27*

2.1.3. Doğum Yeri ve Tarihi *27*

2.1.4. Ailesi *27*

2.1.5. Hocaları ve İlim Yolculukları *28*

2.1.6. Çağdaşı Âlimler *30*

2.1.7. Talebeleri *31*

2.1.8. İlmî ve Edebî Şahsiyeti *31*

2.1.9. Vefatı *34*

2.2. İBN CÂBİR'İN ESERLERİ 34

2.2.1. Bedîiyye ve Kaside Türünde Divanları *34*

2.2.2. Gramere Dair Eseri *39*

2.2.3. Kıraata Dair Manzumeleri *39*

2.2.4. Lügata Dair Manzumeleri *40*

2.2.5. İbn Câbir'in Diğer Edebî Eserlerden Derlenen Şiirleri *42*

2.2.6. İbn Câbir'e Sehven Nisbet Edilen Eserler *42*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **45**

BELÂGAT İLMİ **45**

3.1. MEÂNÎ İLMİ 45

3.2. BEYÂN İLMİ 46

3.3. BEDÎʿ İLMİ 47

3.4. BEDÎʿ SANATLAR 49

3.4.1. Muhassinât-ı Lafziyye (المُحسّنات اللّفْظِيّة).....*49*
3.4.2. Muhassinât-ı Maʿneviyye (المحسنات المعنوية).....*55*
3.5. Bir Edebî Tür Olarak Bedîîyyât.....69
3.5.1. Methiye ve el-Medhu'n-Nebevî Geleneği.....*69*
3.5.2. İmam Bûsîrî ve Kasîdetü'l-Bürde'si.....*71*
3.5.3. Bedîiyyât Türünün Ortaya Çıkışı ve Önemi.....*73*
3.5.4. Safiyyuddîn el-Hillî ve el-Kâfiyetü'l-bedîiyye'si.....*75*
3.5.5. Başlangıcından Günümüze İlk Bedîiyye Yazarları ve Eserleri.....*76*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....**79**

EL-HULLETÜ'S-SİYERÂ FÎ MEDHİ HAYRİ'L-VERÂ KASİDESİ.....**79**

4.1. Eserin Adı.....79
4.2. Eserin Nüsha ve Şerhlerinin Tanıtımı.....79
4.3. Müellifine Nispeti.....81
4.4. Yazılış Tarihi.....82
4.5. Telif Sebebi.....82
4.6. Muhtevası.....83
4.7. Üslûbu.....83
4.8. İbn Câbir'in *el-Hulletü's-Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ* Adlı Eserindeki Şevâhidler.....85
4.8.1. Âyet-i Kerîmelerden İstişhâdlar.....*85*
4.8.2. Hadis-i Şeriflerden İstişhâdlar.....*86*
4.8.3. Arap Şiirinden İstişhâdlar.....*96*
4.8.4. Arap Atasözü ve Deyimlerden İstişhâdlar.....*100*
4.9. Eserde Geçen Bedîʿ Sanatlar.....100
4.9.1. Lafzî Sanatlar (المحسنات اللفظية).....*100*
4.9.2. Mânevî Sanatlar(المحسنات المعنوية).....*124*
4.10. Eser Hakkında Âlimlerin Sözleri.....149
4.11. Esere Dair Yapılmış Çalışmalar.....150
4.12. Eserin Arap Edebiyatındaki Yeri.....151

SONUÇ.....**153**

KAYNAKÇA.....**155**

EKLER.....**172**

EK-1 ESERİN EL YAZMA NÜSHALARINA AİT SAYFALAR.....**172**

EK-2 İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ'NİN *EL-HULLETÜ'S-SİYERÂ FÎ MEDHİ HAYRİ'L-VERÂ* METNİ VE TERCÜMESİ.....**179**

EK-3 İBN CÂBİR'İN DOĞDUĞU VE ÖLDÜĞÜ ŞEHİRLERDEN RESİMLER.....**201**

EK-4 ÖZGEÇMİŞ.....**209**

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı geçen eser
a.s. : Aleyhisselam
b. : ibn
bk. : Bakınız
C. : Cilt
c.c. : Celle celâluh
çev. : Çeviren
h. : Hicri
Hz. : Hazreti
m. : Milâdî
M.Ö. : Milâttan önce
M.S. : Milâttan sonra
M.Ü. : Marmara Üniversitesi
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümü
r.a. : radıyallahu anh
r.anha : radıyallahu anhâ
r.anhum : radıyallahu anhum
s.a.v. : sallallâhü aleyhi ve sellem
s. : Sayfa
S. : Sayı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik Eden
ts. : Tarihsiz
vb. : ve benzerleri
vd. : ve diğerleri
Yay. : Yayınları
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

TEZİN KONUSU, SINIRLANDIRILMASI, SORUNSALI, AMACI, HEDEFİ, YÖNTEMİ VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde tezin konusu, amacı, sınırları, yöntemi ve literatür tez araştırmasında başvurulan kaynaklar verilerek bu çalışmanın genel bir çerçevesi çizilecektir.

A. TEZİN KONUSU

Bu çalışmada Endülüslü meşhur âlim İbn Câbir el-Endelüsî'nin (ö. 780/ 1378) hayatı, eserleri, bir edebî tür olarak bedîiyyât sanatı ve *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l- verâ* adlı bedîiyyesi ele alınmıştır.

B. TEZİN SORUNSALI

Bu çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır;

- İbn Câbir el-Endelusî kimdir?
- İbn Câbir'in hocaları ve talebeleri kimlerdir?
- İbn Câbir'in manzum ve mensur eserleri nelerdir?
- el-Medâihu'n-nebeviyye nedir?
- Bedîiyye sanatı nedir?
- İbn Câbir'in *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı eserinde kullanılan bedîiyye sanatları nelerdir?
- Bu bedîiyyenin belâgat ilmi ve Arap edebiyatındaki yeri ve değeri nedir?
- İbn Câbir'in Arap edebiyatındaki yeri nedir?

C. TEZİN SINIRLANDIRILMASI

Bu çalışma, on dördüncü yüzyıl Endülüs Arap edebiyatı ve bir edebî tür olarak bedîiyyât sanatı ile İbn Câbir'in hayatı, eserleri, *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı kasidesinin incelenmesi, yazarın ve eserin Arap edebiyatındaki yerinin tespiti ile sınırlıdır.

Bu tez bir giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Girişte tezin konusu, sorunsalı, sınırları, amacı, hedefi, yöntemi ve literatür değerlendirilmesi yapılarak bu çalışmanın genel bir çerçevesi çizilmektedir.

Birinci bölümde İbn Câbir'in Batı'dan Doğu'ya uzanan ilmî seyahatlerinde farklı devletlerin idaresindeki şehirlerde bulunması nedeniyle bilhassa on dördüncü yüzyıl Endülüs, Memlük ve Artuklu siyasi ve kültürel tarihi genel olarak ele alınmaktadır.

İkinci bölümde İbn Câbir'in hayatı, hocaları, ilim yolculukları, talebeleri, ilmî ve edebî şahsiyeti anlatılmaktadır. Ayrıca İbn Câbir'in mensur ve manzum eserleri ilgili olduğu ilim dallarına göre kategorize edilerek ele alınmakta, bu eserlere dair yapılmış şerh, ihtisar, tahkik, tez ve makale türünden çalışmalar varsa tanıtılmaktadır.

Üçüncü bölümde bedîʿ ilmi ve bir edebî tür olarak bedîiyyât, Arap edebiyatında methiye ve el-medâihu'n-nebeviyye geleneğinden başlayarak anlatılmaktadır. İbn Câbir'in *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l- verâ* adlı manzumesinde kullanılan bedîʿ sanatlar örnekleriyle kısaca tanıtılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise İbn Câbir'in bedîiyyesi, telif sebebi, muhtevası, müellifin üslûbu, eserde geçen şevâhidler ve kullanılan bedîʿ sanatlar hakkında bilgi verilmekte, İbn Câbir'in ve bu kıymetli eserinin Arap edebiyatındaki yeri ve öneminden bahsedilmektedir.

D. TEZİN AMACI

Bu çalışmanın amacı İbn Câbir'in hayatı ve *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı bedîiyyesini tanıtmaktır. Bu konuda Türkçe yazılmış kapsamlı bir çalışmanın eksikliğini gidermek suretiyle bu sahada yapılacak çalışmalara kaynak ve fikir oluşturmaktır.

E. HEDEFİ

Bu tezin hedefi insanlığa kültür, sanat ve edebiyatta büyük bir miras bırakan Endülüs medeniyetinin edebî sahadaki önemli isimlerinden İbn Câbir'i ve bedîiyyesini Türk akademik camiasına tanıtmak, İbn Câbir'in bedîiyyesini tercüme ederek Türkçe'ye kazandırmaktır.

F. TEZİN YÖNTEMİ

Bu çalışmada nitel bir yöntem takip edilmiştir. Veriler toplanıp analiz edildikten sonra tümden gelim yöntemiyle kayda geçilmiştir.

Bedîiyyede geçen bedî sanatlar gösterilirken daha önce geniş bir tanıtım olduğu için kısaca o sanata dair bir bilgilendirme yapıldı, ilgili kelimelerin altları çizildi ve sanatla ilişkisi açıklandı. Klasik şiirden örnekler varsa bahirleri gösterildi ve tercümesi yapıldı. Beyitlerin tercümesinde Ebû Caʿfer Ahmed b. Yûsuf er-Ruaynî'nin (ö. 779/1377) *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle* adlı şerhindeki açıklamalar, sanatların tespitinde ise Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli ve Esad Efendi koleksiyonlarındaki *Kitâbü'l-bedîʿiyye* ve *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* başlıklı el yazmaları esas alındı.

İbn Câbir'in hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili bilgilerin elde edilmesinde temel kaynakların incelenmesi, bu kaynaklarda yer alan konuyla ilgili verilerin toplanıp tasnif edilmesi ve bu kaynaklarda ulaşılan bilgilerin belli bir düzen içerisinde aktarılması yönünden deskriptif (tanımlayıcı/betimleyici/tasvirci) yöntem kullanılmıştır. Deskriptif yöntemin yanı sıra şairin şiirinin muhteva ve dilsel özelliklerinin tespit edilip değerlendirilmesinde ise filolojik metot kullanılmıştır.

Şairin bedîiyyesinde yer alan bütün beyitlerin çevirilerinde öncelikle dîvânda yer alan orijinal metin verilmiş, ardından bunların çevirisi yapılmıştır. Çeviriler yapılırken imkân dâhilinde ana metne sadık kalınarak lafzî/harfî çeviri yöntemi kullanılmaya çalışılmıştır. Şiirlerin çevirisinde kimi zaman şiirselliği ön plana çıkarmak için devrik cümle yapıları tercih edilirken kimi zaman da şiirin akışına göre düz cümle yapılarına başvurulmuştur. Çevirisi yapılan şiirler harekelenmiş ve bu şiirlerin aruz bahirleri belirtilmiştir.

Ayrıca çalışmada adı geçen şahıslardan vefat tarihlerine ulaşılanların isimlerinin ilk geçtiği yerde vefat tarihleri hicrî/milâdî olarak verilmiştir. Bu şahısların isimlerinin yazımında ve ölüm tarihlerinde *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde verilen bilgiler esas alınmıştır.

G. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

İbn Câbir'in eserlerine dair yapılmış çalışmaların başında bu teze konu olan *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı bedîiyyesine yapılmış iki tahkikten

Abdullâh Muhlis'in *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân* adıyla yaptığı 1928 tarihli tahkiki ile Ali Ebû Zeyd'in 1985 yılında yaptığı tahkiki gelmektedir. Ayrıca Ahmed Fevzî el-Hîb'in *Nazmü'l-ʿakdeyn fî medhi seyyidi'l-kevneyn ev el-Ğayn fî medhi seyyidi'l-kevneyn* ile *Dîvânü'l-maksadi's-sâlih fî medhi'l-meliki's-sâlih* adlı eserlere yine Muhammed Tayyib Hattâb'ın *Dîvânü'l-medîhi'n-nebevî Dîvânü nefâisi'l-mülah ve ʿarâisi'l-midah* adlı esere, Ali Hüseyin el-Bevvâb'ın *Manzûmetü'l-maksûr ve'l-memdûd* adlı esere yaptıkları tahkikler de istifade edilen diğer çalışmalardır.

İbn Câbir ve eserlerine dair Arapça kaynaklara gelince, Ziyâd Târık Câsim'in *el-Mustalahâtü'l-belâğiyye ve'n-nakdiyye fî kitâbi el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ li'bni Câbir el-Endelüsî* adlı eseri İbn Câbir'in bedîiyyesini, Muhammed b. İbrâhim ed-Devhî'nin *el-Müstedrak ʿalâ şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî* ile Selâm Ali el-Fellâhî'nin *el-Binâü'l-fennî fî şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî* adlı eserleri İbn Câbir'in şiirlerini ele alan önemli kaynaklardır.

İbn Câbir ve eserlerine dair yapılmış tezlere gelince, İbn Mâlik'in meşhur *el-Elfiyye*'sine İbn Câbir'in Mekke'de yazdığı şerhle alakalı Tâmir Abdürraûf Muhammed el-ʿAzb'in *Şerhu İbn Câbir el-Hevvârî ʿalâ elfiyeti İbn Mâlik dirâse vasfiyye tahlîliyye* adlı yüksek lisans tezi, Harîrî'nin (ö. 516/1122) gramere dair yazdığı *Mülhatü'l-İʿrâb* adlı manzum eserine İbn Câbir'in yapmış olduğu şerhi konu alan Sümeyye Salâh Sâlih el-Harbî'nin *Şerhü'l-minha fi'htisâri'l-mülha li'bni Câbir el-Endelüsî dirâse ve tahkîk* adlı yüksek lisans tezi, Sadîkî Esmâ'nın *es-Sûretü'ş-şiʿriyye fî kasîdeti'l-medîhi'n-nebevî li'bni Câbir el-Endelüsî "Manzûmetü süveri'l-Kur'ân" numûzecen* adlı yüksek lisans tezi ile son olarak on dördüncü yüzyılda Endülüs'te Peygamber methiyelerini konu alan es-Saʿîd Kûrârî'nin, *el-Medâihu'n-nebeviyye fî şiʿri'l-Endelüsî fi'l-karni's-sâmini'l-hicrî medâmînühâ ve eşkâlühal-fenniyye* adlı doktora tezinden istifade edilmiştir.[1]

[1] Tâmir Abdurraûf Muhammed el-'Azb, *Şerhu İbn Câbir el-Hevvârî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik Dirâse Vasfiyye Tahlîliyye* (Gazze: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye el-Luğatü'l-'Arabiyye bi Külliyeti'l-Âdâb, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013); Sümeyye Salâh Sâlih el-Harbî, *Şerhu'l-Minha fi'htisâri'l-Mülha min evveli bâbi'l-iştigâl ilâ nihâyeti bâbi ma'l-hicâziyye* (Mekke: Câmiʿatü Ümmi'l-Kurâ Külliyetü'l-Luğati'l-ʿArabiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1999); Sadîkî Esmâʾ, *el-Sûretü'ş-şiʿriyye fî kasîdeti'l-medîhi'n-nebevî li'bni Câbir el-Endelüsî "Manzûmetu suveri'l-Kurʾân numûzecen"* (Cezayir: Câmi'atü Kasdî Merbâh Külliyetü'l-Âdâb ve'l-Lüğât, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Saʿîd el-Kûrârî, *el-Medâihuʾn-nebeviyye fî şiʿri'l-Endelüsî fi'l-karni's-sâmini'l-hicrî medâmînühâ ve eşkâlühal-fenniyye* (Fas: Câmiʿatü Muhammedi'l-Hâmis, Doktora Tezi, 2002).

İbn Câbir'e dair yazılmış makaleler, onun şiirini, şiirindeki tekrar üslûbunu ve hadis-i şeriflerden yaptığı iktibasları konu almaktadır. Abdülkerîm Fâdıl el-Ânî'nin *et-Tekrâr fî şiʿri İbn Câbir ed-Darîr el-Endelüsî,* Enâhîd Abdülemîr er-Rukâbî'nin, *el-İktibâs mine'l-hâdîs en-Nebevî eş-şerîf fî şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî,* Lahlû Simhân'ın, *el-Medâihu'n-Nebeviyye fî şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî* adlı makalesi ve son olarak Muhammed İbrâhim Ahmed es-Sâmirrâî'nin, *es-Sûretu'l-Levniyye ʿinde İbn Câbir el-Endelüsî* adlı makalesi bu çalışma ile alakalı ulaşılan makalelerdir.

Son dönem Osmanlı âlimlerinden Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Efendi, İbn Câbir el-Endelüsî'nin her beyitte Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin adlarını telmîh yoluyla verdiği *Kasîde fî esmâi süveri'l-Kurân* adlı kasîdesini *Kasîde Bedîîyye* adıyla Türkçe'ye çevirmiş ve *Cevâhiru'z-zevâhir* adlı eserinin içerisinde neşretmiştir. Ali Benli bu konuda "*Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fî Esmâi's-Süver Tercümesi*" adlı bir makale kaleme almıştır. Benli bu makalesinde, Ali Nureddin Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra mezkûr tercümenin çeviri yazımını sunmaktadır. Bunun dışında Mahmut Üstün "*Bedîʿiyyât Şiirlerinin İki Önemli İsmi: Safiyyüddin el-Hillî ve İbn Câbir el-Endelüsî*" isimli makalesinde İbn Câbir'e ve bedîiyyesine kısaca yer vermektedir.

Görüldüğü üzere *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı bedîyye merkeze alınarak İbn Câbir'in hayatını ve eserlerini ele alan Türkçe yapılmış müstakil ve kapsamlı bir çalışma henüz mevcut değildir. Bu tez, söz konusu eseri hem bedîiyye türü içerisindeki konumu hem de içerdiği sanatlar bakımından bütüncül bir yaklaşımla ele almakta; böylece Arap edebiyatında bedîʿiyye geleneğinin gelişim sürecine ve İbn Câbir'in bu süreçteki yerine dair literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ'NİN YAŞADIĞI ÜÇ COĞRAFYA; ENDÜLÜS, MEMLÜK VE ARTUKLU TARİHİ

İbn Câbir el-Endelüsî'nin (ö. 780/1378) içinde yaşadığı dönemi daha iyi anlamak için Endülüs'ün fethi olan 92/711 tarihinden, Endülüs'teki son İslam devleti Gırnata Benî Ahmer Emirliği'nin yıkıldığı 897/1492 tarihine kadar yaklaşık sekiz asırlık bir süre siyasi ve kültürel açıdan ana hatlarıyla ele alınacaktır.

1.1. Endülüs Siyasi ve Kültürel Tarihine Genel Bir Bakış

1.1.1. Endülüs Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış

Bugün İspanya ve Portekiz topraklarında Müslümanların kurmuş oldukları medeniyete Endülüs adı verilir. Bu kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler olmakla beraber bu yarımadayı İberyalılar "İberia", Romalılar "Hespania", Vandallar "Vandalisia" ve son olarak Araplar ise "el-Endelüs" olarak isimlendirmişlerdir.[2] "el-Endelüs" ismi İspanyolca'ya "Andalucia" olarak geçmiş olup günümüz İspanya'sında başkenti Sevilla (İşbîliyye) olan özerk bir bölgenin adıdır.[3]

1.1.1.1. Fetih Dönemi (92-95/711-714)

Kuzey Afrika valisi Mûsâ b. Nusayr (ö. 97/716), Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik'in (ö. 96/715) izniyle Tarîf b. Mâlik (ö. 124/742) kumandasındaki bir keşif birliğini 92/710 yılında güney İspanya'ya yolladı. Bu birliğin pek çok ganimetle dönmesi üzerine 93/711 yılında Târık b. Ziyâd (ö. 102/720) komutasındaki bir ordu taht kavgaları, iç çatışmalar ve dini baskılardan kaynaklı çeşitli problemlerle uğraşan Vizigot Krallığı'na karşı, İspanya'nın kuzeyine doğru süratli bir şekilde

[2] İsmail Hakkı Atçeken, *Endülüs'ün Fethi ve Musâ b. Nusayr* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002), 43; Şihâbüddîn Ebû AbdillahYakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977), 1/262-264; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968), 1/125-126; Ali Dadan, "Endülüs Adının Kökeni Üzerine", *İstem* 14 (2009), 371-376; Ahmed Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî mine'l-fethi ilâ sukûti'l-hilâfe* (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1980), 9.

[3] Mehmet Özdemir, "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/211.

harekete geçti. İslam askerleri Kral Rodrigo komutasındaki Vizigot ordusunu Rio Barbate kıyısında ağır bir hezimete uğrattıktan sonra Vizigotlar'ın başşehri Toledo'yu fethedip Pirenelere kadar ilerlediler.[4]

1.1.1.2. Valiler Dönemi (95-138/714-756)

Mûsâ b. Nusayr'in Halife Velîd b. Abdülmelik'in emriyle Endülüs'ün yönetimini oğlu Abdülazîz'e bırakıp Târık b. Ziyâd ile Dımaşk'a dönmesi üzerine Endülüs'te "valiler dönemi" başladı.[5] Endülüs Emevî Devleti'nin ilanına kadar bu dönemde Halife veya onun adına Kuzey Afrika valisi tarafından görevlendirilen bir kısmı ise Endülüslü askerler tarafından seçilen yirmi bir vali yönetime geldi.[6] Fetih hareketlerini Avrupa'nın içlerine götürme çabası 114/732 yılında "Belâtüşşühedâ" savaşındaki yenilgiyle noktalandı ve iç çekişmeler baş gösterdi.[7] Bu esnada doğuda Abbâsîler, Emevî hanedanlığına son verip hanedan mensuplarını öldürmeye başladı.[8] Bu takipten kurtulmayı başaran Halife Hişâm b. Abdülmelik'in torunlarından Abdurrahman b. Muâviye 138/755 yılında Kuzey Afrika'dan Endülüs'e ulaştı. Vali Yûsuf el-Fihrî'nin düşmanlarını etrafında toplayarak Kurtuba'da emirliğini ilan etti.[9]

1.1.1.3. Endülüs Emevîleri Dönemi (138-422/756-1031)

I. Abdurrahman ile başlayan bu dönem Emirlik ve Halifelik olmak üzere ikiye ayrılır.[10] İsyanların bastırılıp devlet otoritesinin güçlendirilmeye çalışıldığı bu

---

[4] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/253-254,257-261; Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdulkerim İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Bahar yayınları, 1991), 4/503-505,508; Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Abdulaziz İbnü'l-Kûtıyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelus*, nşr. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, 1410/1989), 29,35-36; Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, nşr. Muhammed Abdullah ʿİnân (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1393/1973), 2/101; Abdurrahman Ali Haccî, *et-Târîhü'l-Endelusî mine'l-fethi'l-İslâmî hattâ sukûti Ğırnâta* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1981), 48; Abdülazîz Sâlim, *Târihu'l-müslimîn ve âsâruhum fi'l-Endelüs* (İskenderiye: Müessesetü Şebâbi'l-Câmiʿa, 1997), 57,71; S. Muhammed İmâmüddîn, *Endülüs Siyasi Tarihi*, çev. Yusuf Yazar (Ankara: Rehber Yayınları, 1990), 16,18,29,37; Özdemir, "Endülüs", 11/211-212.

[5] Özdemir, "Endülüs", 11/212.

[6] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/298-299.

[7] İmâmüddîn, *Endülüs Siyasi Tarihi*, 47; Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/236; Haccî, *et-Târîhü'l-Endelusî mine'l-fethi'l-İslâmî hattâ sukûti Ğırnâta*, 136-213; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 75-80; İsmail Ceran, "Puvatya Savaşı", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2016), 34-42.

[8] Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 113.

[9] İbnü'l-Kûtıyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelus*, 47.

[10] Haccî, *et-Târîhü'l-Endelusî mine'l-fethi'l-İslâmî hattâ sukûti Ğırnâta*, 300-321.

dönemin emiri II. Abdurrahman (207-238/822-852) olmuştur.[11] Endülüs Emevî Emirliği'nin Emevî Halifeliği'ne dönüşmesi ise III. Abdurrahman'ın (300-350/912-961) dönemindedir. III. Abdurrahman Endülüs'ün dağılan birliğini yeniden tesis ettikten sonra Kuzey Afrika'da güçlenen Şiî Fâtımîler'e karşı Nâsır-Lidînillah unvanıyla halifeliğini ilan etti (317/929).[12] Mağrib içlerine kadar nüfuzunu yaydı. İspanyol krallarına karşı ciddi bir mücadele başlattı. Devlet hazinesinin gelirlerini arttırdı. Kurtuba'yı birçok mimari eserle donattı. Bu başarılarından dolayı Endülüs Emevîleri'nin en güçlü halifesi kabul edildi.[13] III. Abdurrahman'ın oğlu II. Hakem'in vefatından sonra Endülüs'te Âmirîler dönemi başladı. Hâcib İbn Ebî Âmir ve oğulları Abdülmelik ile Abdurrahman, II. Hişâm'ın çocuk yaşta tahta çıkmasından faydalanarak yönetimi ele geçirdiler. Ancak Abdurrahman'ın ihtirasları sebebiyle istikrar yeniden bozuldu. Emevî hânedanı mensuplarının taht mücadelelerinden bıkan Kurtuba ileri gelenleri ve halk bu aileyi sürgün edip yönetimi eşraftan bir şûraya verdiler. Böylece Endülüs Emevî Devleti 422/1031 yılında resmen son buldu.[14]

1.1.1.4. Mülûkü't-Tavâif Dönemi (422/483-1031/1090)

Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılmasının ardından Kurtuba dışındaki pek çok nüfuzlu aile bağımsızlığını ilan etti. Bu küçük emirliklerin birbirleriyle mücadeleleri sonucu meydana gelen istikrarsızlıkta Hristiyan krallıklar saldırıya geçti. Endülüs'ün en önemli savunma merkezlerinden Tuleytula'nın kaybı karşısında emîrler Kuzey Afrika'da hüküm süren Murâbıtlar'dan yardım talep etmek zorunda kaldılar.[15]

1.1.1.5. Murâbıtlar Dönemi (484-542/1091-1147)

Büyük bir orduyla Endülüs'e geçen Murâbıtlar'ın hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn, Zellâka savaşında (479/1086) VI. Alfonso'yu ağır bir yenilgiye uğrattı. Emirlerin yeniden birbirleriyle mücadeleye girmesi üzerine Endülüs'ü, Murâbıtlar Devleti'ne

[11] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/347; Haccî, *et-Târîhü'l-Endelusî mine'l-fethi'l-İslâmî hattâ sukûti Ğırnâta*, 215; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 99.

[12] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/353; Nûreddîn Âli 'Ali, *Endülüs Tarihi*, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 208.

[13] Özdemir, "Endülüs", 11/213.

[14] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/403; İmâmüddîn, *Endülüs Siyasi Tarihi*, 203-227; Özdemir, "Endülüs", 11/213-214.

[15] Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 145; Haccî, *et-Târîhü'l-Endelusî mine'l-fethi'l-İslâmî hattâ sukûti Ğırnâta*, 42.

bağlı bir vilâyet haline getirdi.[16] Altmış yıllık Murâbıtlar'ın yönetimi sürecinde istikrar sağlandı, Hristiyanlara karşı cihada devam edildi. Ancak ağır vergiler nedeniyle halkın desteğinin giderek azalması ve Kuzey Afrika'da baş gösteren huzursuzluklar Murâbıtlar'ın otoritesini zayıflattı.[17]

1.1.1.6. Muvahhidler Dönemi (542-636/1147-1238)

Muvahhidler berberî asıllı İbn Tûmert tarafından İslam esaslarını uygulamadıkları gerekçesiyle Murâbıtlar'a karşı Kuzey Afrika'da kurulan bir devlettir.[18] İbn Tûmert'ten sonra 534/1139 yılında başa geçen Abdülmü'min b. Ali Murâbıtlar'la mücadeleye devam etti.[19] Muvahhidler 540/1145 yılında İbn Kasî'nin davetiyle Endülüs'e ilk defa adım attılar. Hıristiyanların baskılarına dayanamayan bazı şehirler Muvahhidler'in yönetimi altına girmeyi kabul ettiler. Ebû Yûsuf el-Mansûr Kurtuba'nın kuzeyindeki Erek mevkiinde Kastilya kuvvetlerine karşı 591/1195 yılında büyük bir zafer kazandı. Ne var ki bu mağlubiyeti hazmedemeyen Hristiyanların kurduğu büyük haçlı ordusu, 609/1212 tarihindeki "İkâb" savaşında Muvahhidî ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı.[20] Bu hezimete ek olarak Mağrip'te süregelen isyanlar ile Murâbıtların devamı olan Beni Ğaniyye ailesinin saldırıları Muvahhidler'in çöküşünü hızlandırdı. Bu acziyet karşısında yeniden iktidar mücadelesinin yaşandığı Endülüs'te, bir araya gelen Hıristiyan krallıklar kaybettikleri tüm şehirleri tek tek geri aldılar. Müslümanların elinde ise anlaşma gereği yalnızca İber yarımadasının güneydoğu sahil kesimi kaldı.[21]

1.1.1.7. İbn Câbir'in Yaşadığı Gırnata Benî Ahmer Emirliği (Nasrîler) Dönemi (636-898/1238-1492)

636/1238'de Gırnâta'da kurulan bu devlet, kurucusu İbnü'l-Ahmer'e nispetle Benî Ahmer Devleti, İbnü'l-Ahmer'in kabilesine nisbetle Nasrîler Devleti, yine

[16] Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 178-181.
[17] İsmail Yiğit, "Murâbıtlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/152-155.
[18] İlyas Uçar, "Bir Berberî Hanedânlık: Muvahhidler (1147-1229)", *Kalemname* 4/7 (2019), 49-64; Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/410-412; Adnan Adıgüzel, "Muvahhidler Hareketi'nin Doğuşu", *Ekev Akademi Dergisi* 16/51 (2012), 115-132.
[19] Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 207.
[20] Özdemir, "Endülüs", 11/215.
[21] Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 231-232; Lütfi Şeyban, *Endülüs* (İstanbul: Albaraka, 2019), 53-54.

kurulduğu yere nisbetle Gırnâta Emirliği olarak anılmıştır.[22] İbnü'l-Ahmer'in soyunun Ensar'ın önde gelenlerinden Saʿd b. Ubâde hazretlerine dayandığı rivayet edilmektedir.[23] Uzunluğu 300 kilometreyi bulan ve Akdeniz sahili boyunca uzanan bu küçük devlet, uygulanan denge politikaları, yapılan güvenlik anlaşmaları, Hristiyan krallıkların kendi içlerindeki çekişmeler ve Kuzey Afrika'da kurulan İslam devletlerine karşı bir kalkan olması gibi nedenlerle 250 yılı aşkın bir süre ayakta kalmayı başarabildi. Benî Ahmer Devleti doğuda Meriyye, ortada Gırnâta ve batıda Mâleka olmak üzere üç idari bölüme ayrıldı.[24] 874/1469'da Kastilya Kraliçesi İzabella'nın Aragon kralı 2. Fernando ile evlenmesiyle İspanyol birliği gerçekleşti. Böylece "reconquista" hareketi hız kazandı ve Gırnâta şehri kuşatıldı.[25] Müslümanlar saldırıların yol açtığı tahribat, erzak sıkıntısı ve çeşitli imkânsızlıklar neticesinde kendilerini müdafaada çaresiz kaldılar ve 897/1492'de teslim oldular. Benî Ahmer Devleti'nin son emîri Ebû Abdullah ve önde gelen şahsiyetler Mağrib'e göç etti. Geride kalan ve Müdeccen/Morisko adı verilen Müslümanlara verilen sözler ise tutulmadı. Yapılan baskı ve zulümler neticesinde 1009/1600'lü yılların başında müdeccenler büyük bir sürgüne maruz kaldılar.[26]

1.1.2. Endülüs Kültürel Tarihine Genel Bir Bakış

Müslümanların fethinden önce Hıristiyan idarecilerin yönetimi altındaki İber Yarımadası'nda ciddi bir ilmi birikimden söz etmek mümkün değildir. Emevîlerin siyasî istikrarı sağlamasıyla birlikte dil ve edebiyat çalışmalarının yanında diğer ilim dallarında da önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İslam medeniyetinin bir parçası olan Endülüs, sonrasında kendine özgün bir medeniyet olarak ortaya çıkmıştır. Bu medeniyet yalnızca Avrupa'yı değil coğrafî keşiflerle birlikte Portekiz ve İspanyollar aracılığıyla Latin Amerika'yı da etkilemiştir.[27]

---

[22] Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 21.

[23] İsmail Yiğit, "Nasrîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/420.

[24] Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 242; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi Endülüs (Gırnata) Beni Ahmer Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1995), 9/34-35.

[25] Reconquista, "Kaybedilen bölgeleri yeniden ele geçirmek" anlamına gelen İspanyolca bir kelimedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 75-93.

[26] Özdemir, "Endülüs", 11/216.

[27] Birsel Küçüksipahioğlu - İsmail Hakkı Atçeken, *İslam Tarihi ve Medeniyeti - 4: Endülüs* (İstanbul: Siyer, 2018), 509; Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 163.

Endülüs Emevî Emirliği'nin kurulduğu (138/756) yıllarda Doğu'da Basra ve Kûfe şehirleri Abbâsîler'in ilim merkezleri haline gelmiştir. Doğu'daki bu birikimin Batı'ya aktarımı ise iki şekilde olmuştur. Birincisi başta Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) gibi Endülüslü âlimlerin Mısır, Mekke, Medine, Basra ve Kûfe gibi şehirlere ilim talebi için yolculuklar yapmasıdır.[28] el-Leysî Medine'de İmam Mâlik'ten (ö. 179/795) ders almış olup Mâlikîliğin Endülüs'te resmi bir mezhep haline gelmesinde etkili olmuş bir isimdir.[29] İkincisi ise Doğu'da yetişmiş meşhur âlimlerin Endülüs'e davet edilmesidir.[30] Halife III. Abdurrahman (ö. 350/961) kendisini törenle karşılayıp oğlu II. Hakem'in eğitimiyle görevlendirdiği *el-Emâlî* yazarı Ebû Ali el-Kâlî (ö. 356/967) bu âlimlerden sadece birisidir.[31]

1.1.2.1. Dil ve Edebiyat

Fetihler döneminin İspanya'sında yerli halk Latince, Berberî ve Araplar ise kendi dillerini konuşuyorlardı. Ancak zamanla artan göçler, yerli kadınlarla yapılan evlilikler, resmi dilin ve eğitim dilinin Arapça olması gibi nedenlerle Berberîler ve müvelledler Arapça öğrenimine öncelik vermişlerdir. Böylece IX. yüzyılın ortalarında Arapça ortak konuşma ve yazı dili haline gelmişti. Bu durum Arapça ile ilgili dil çalışmalarına öncelik verilmesine neden olmuştur.[32] Bu amaçla Doğu'ya yolculuk yapan ilk kişi Cûdî b. Osman el-Mevrûrî'dir (ö. 198/814). Ardından Abdulmelik b. Habîb es-Sülemî (ö. 238/853) gelmektedir. Bu âlimlerin Kûfe ekolünden etkilenmesi, Endülüs'e ilk olarak bu ekolün gelmesine neden olmuştur. Sonrasında el-Ufuşnîk Muhammed b. Mûsâ b. Hâşim (ö. 336/947) ve onu takip eden

[28] Ahmed Dayf, *Belâgatü'l-'Arab fi'l-Endelüs* (Kahire: Matba'atü Mısr, 1924), 13.

[29] Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968), 2/43; Ali Hakan Çavuşoğlu, ""Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/267-269.

[30] el-Bîr Habîb Mutlak, *el-Hareketü'l-luğaviyye fi'l-Endelüs münzü'l-fethi'l-'Arabî hattâ nihâyeti 'asri Mülûki't-Tavâif* (Beyrut: el-Cami'atü'l-Emîrîkiyye, 1965), 55.

[31] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/386; Hüseyin Elmalı, "Kâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/259-260. Ayrıntılı bilgi için bk. Sait Uylaş, *Erzurum'un Yüzleri Ebû 'Ali el-Kâlî* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015).

[32] Özdemir, "Endülüs", 11/219-220; Kenan Demirayak - Selami Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2001), 109.

âlimlerin Basra ekolünden etkilenmeleriyle Endülüs'te Basra ekolünün yayıldığı görülmüştür.[33]

Başlangıçta Doğu'da yazılan gramer kitapları hem metot hem de muhteva olarak örnek alınırken X. yüzyıldan itibaren bu eserlere şerh, tahkik ve tenkitler yapılmış hatta orijinal eserler kaleme alınmıştır. İbnü'l-Kûtiyye (ö. 367/977) ve Ebû Bekir ez-Zübeydî (ö. 379/989) bu dönemde öne çıkan isimlerdir.[34]

Mülûkü't-Tavâif döneminin sonlarında Basra, Kûfe ve Bağdat ekolleri yanında müstakil bir Endülüs ekolünün teşekkül ettiği görülmektedir. İbn Hazm (ö. 456/1064) *Merâtibü'l-ʿulûm*, İbn Sîde (ö. 458/1066) *el-Muhkem* ve *el-Muhassas*, Ebû 'Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094) *Faslü'l-makâl fî şerhi Kitâbi'l-Emsâl* ve *Simtü'l-leʿâlî fî şerhi Emâli'l-Kâlî* ile Batalyevsî (ö. 521/1127) *Şerhu Sakti'z-zend ve el-İktidâb fî şerhi Edebi'l-küttâb* adlı eserlerini yaşanan tüm siyasi istikrarsızlığa rağmen bu süreçte kaleme almışlardır.[35]

Arap gramerini 1000 beyitlik *el-Elfiyye*'sinde nazma döken İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274) ile "Dilcilerin emîrü'l-müʾminîni" olarak nitelenen Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) Benî Ahmer döneminde temayüz eden en önemli isimlerdendir.[36]

1.1.2.1.1. Nesir

Endülüs'te ilk edebî nesir faaliyetleri komutanların savaş meydanlarında askerlerini cesaretlendirmek için yaptıkları konuşmalar, yabancı sefirleri karşılamak amaçlı selamlama konuşmaları, antlaşma metinleri, idarecilerin mektupları ve Cuma hutbeleri şeklinde görülmektedir. Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 213/828 [?]), el-Câhîz (ö. 255/869) ve Bedîüzzaman el-Hemedânî (ö. 398/1008), Harîrî gibi Doğu'da yetişmiş büyük ediplerin eserlerinin Endülüs'e ulaşması ile Endülüs'te edebî nesir gelişme kaydetmiştir.[37]

---

[33] Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâi'n-nuhât*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1406/1986), 3/216; Demirayak - Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, 109.

[34] Özdemir, "Endülüs", 11/220.

[35] Şahabettin Ergüven, "Endülüs'te Dil ve Nahiv Çalışmaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2007), 143-155.

[36] Özdemir, "Endülüs", 11/220.

[37] Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür Ve Medeniyet* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 269-271.

Münzir b. Saîd el-Bellûtî'nin (ö. 355/966) III. Abdurrahman döneminde (300-350/912-961) gelen Bizans elçilerinin kabul töreninde irticalen yaptığı konuşma Endülüslüler'in edebî birikiminin Doğu'dakilerden geride kalmadığını göstermiştir.[38]

Emeviler döneminde bir sanat olarak ortaya çıkan risâle yazımı Endülüs'te de tanınmış ve gelişme göstermiştir. İbn Zeydûn'un (ö. 463/1071) Vezir İbn Abdûs el-Cehşiyârî'ye (ö. 331/942-43) hitaben alaycı bir dille kaleme aldığı *er-Risâletü'l-hezliyye* bu türün en güzel örneklerindendir. Ayrıca *el-Ahlâk ve's-siyer* adlı eserin sahibi İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) farklı konularda otuza yakın risâlesi bulunmaktadır.[39]

Ediplerin duygu ve düşüncelerini ifade etmek için ihvâniyyât türü risaleler kaleme almış, bu risalelerde dostluk, kardeşlik, sevinç, hüzün, tebrik gibi konuları işlemişlerdir. İbn Bürd el-Asgar'ın (ö. 445/1054) Mücâhid el-Âmirî'ye (ö. 436/1044-45) gönderdiği *es-Seyf ve'l-kalem ve'l-müfâhare beynehümâ* adlı risâlesi bu türe verilebilecek en güzel eserlerdendir. İbn Bürd bu risâlesinde ülemâ ve ümerâ arasındaki üstünlük yarışını sembolik bir dille anlatmaktadır.

İbn Abdürabbih'in (ö. 328/940) *el-ʿİkdü'l-ferîd*, İbn Hazm'ın *Tavku'l-hamâme fi'l-ülfeti ve'l-üllâf*, Ebû Ali el-Kâlî'nin (ö. 356/967) *el-Emâlî*, İbnü'l-Cesûr'un (ö. 401/1010) *ez-Zeylü'l-müzeyyel*, İbn Şüheyd'in (ö. 426/1035) *Risâletü't-tevâbiʿ ve'z-zevâbiʿ*, Eftasî sultanı el-Muzaffer'in (ö. 460/1068) *el-Muzafferî*, Ebû Bekir et-Turtûşî'nin (ö. 525/1131) *Sirâcü'l-mülûk*, İbn Ebü'l-Hısâl'in (ö. 540/1146) *Sirâcü'l-edeb*, İbnü'l-Mevâinî'nin (ö. 564/1168) *Reyhânü'l-elbâb* adlı eserleri nesir türünde öne çıkan önemli eserlerdendir.

1.1.2.1.2. Şiir

Endülüs'te halkın yanında yöneticilerin de şiire meraklı oldukları görülmektedir. Emîr ve halifeler meclislerinde şairlere yer vermişler hatta bizzat kendileri de şiir yazmışlardır. Klasik tarzda aruz vezninde yazılmış kaside ve

[38] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/368-371.
[39] W. Montgomery Watt, Cachia Pierre, *Endülüs Tarihi*, çev. Cumhur Ersin Adıgüzel, Şükürov Qiyas (İstanbul: Küre, 2012), 130.

gazellerin yanı sıra Endülüs'e has müveşşah[40] ve zecel[41] adından iki ayrı şiir türü görülmektedir.

Endülüs'te klasik şiirin ilk temsilcileri ilk fetihlerle birlikte Endülüs'e gelen Ebü'l-Ecreb Caʿvene (ö. 138/756) ve Ebü'l-Hattâr (ö. 130/747) gibi şairlerdir. Başlangıçta Doğu'ya özlem, sevgi, tabiat tasvirleri gibi temalar işlenirken onuncu yüzyıldan yenilikçi akımla gelen ve gayri ahlâkî kabul edilen temalar terkedilmiş olup ilmî meseleler, af ve himmet dileme ile Endülüs'ün maddî ve manevî güzellikleri şiire girmiştir. İbn Abdürabbih, Münzir b. Saîd el-Bellûtî ve İbn Hânî (ö. 362/973) gibi şairler neo-klasik akımdan etkilenerek özgün şiirler ortaya koymuşlardır.

Mülûkü't-tavâif döneminde şairlerin değeri artmış öyle ki vezirlere denk tutulmuştur. İbn Şeref el-Kayrevânî (ö. 460/1067), Ebû İshâk el-İlbîrî (ö. 459/1067), İbn Zeydûn (ö. 463/1071), İbnü'l-Lebbâne (ö. 507/1113), İbn Hamdîs (ö. 527/1133) ve İbn Abdûn (ö. 529/1134), İbn Hafâce (ö. 533/1139) ve Rusâfî (ö. 572/1177) son dönemlerin önemli şairleridir. İbn Sehl (ö. 649/1251[?]), Ebü'l-Bekâ er-Rundî (ö. 684/1285), Lisânüddin İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374-75) ve İbn Zümrek (ö. 798/1395[?]) ve İbnü'z-Zekkâk (ö. 912/1507) ise İbn Câbir'in yaşadığı Benî Ahmer döneminde yetişen en önemli şairlerdir.[42]

Klasik şiirin dışında bir diğer şiir türü ise müveşşahlardır. İlk defa Endülüs'te görüldüğü ve yerli halkın Latince şarkılardan etkilenmesiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Emîr Abdullah döneminde (275-300/888-912) şair Mukaddem b. Muâfâ (ö. 299/912) tarafından ihdas edilmiştir. Müveşşahlardaki temalar kasidelerdeki temalarla yanı olup aşk konusu daha çok işlenmiş ve telli çalgılarla okunmuştur.

Endülüs'te görülen son şiir türü ise zecellerdir. Bu şiirlerde fasih Arapça yerine halk Arapçası, berberî lehçeleri ve Latince karışımı melez bir dil kullanılmıştır. Eğlence meclislerinde sazlar eşliğinde koro halinde söylenirdi. Ebû Abdillah el-

[40] Endülüs'te ortaya çıkan bir şiir türüdür. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Aydın, "Müveşşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/229-231.
[41] Endülüs'te ortaya çıkan bir halk şiiri türüdür. Ayrıntılı bilgi için bk. Musa Yıldız, "Zecel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/176-177.
[42] Özdemir, "Endülüs", 11/220.

Lûrkî, Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374-75) ve Ebû Bekir b. Kuzmân (ö. 555/1160) bu türün son dönem en meşhur şairleridir.

1.1.2.2. İslâmî İlimler

Endülüs'te dil çalışmalarına ek olarak dini ilimlerde de önemli çalışmalar yapılmıştır. İslâm'ın temel kaynaklarından birisi olan Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamak ve açıklamak için tefsir alanında başlangıçta Doğu'lu müfessirlerin eserleri esas alınmıştır. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu alanda önemli tefsirler telif edilmiştir. Bâkî b. Mahled'in (ö. 276/889) *et-Tefsîrü'l-kebîr*, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî'nin (ö. 437/1045) *Tefsîrü'l-Kur'ân*, İbn Atiyye el-Endelüsî'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrerü'l-vecîz*, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin[43] (ö. 671/1273) *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kur'ân* ve Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *el-Bahrü'l-muhît* adlı eserleri buna örnek olarak verilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunup anlaşılmasında kıraat ilmi önem arz etmektedir. Üzerinde ittifak edilen kıraat şekillerinin muhafazasına Doğu'da olduğu kadar Endülüs'te de kıymet verilmiştir. Dâniye Emîri Mücâhid el-Âmirî (ö. 436/1044-45) emirliğinden ziyade kurrâlık vasfıyla meşhur olmuştur. Bu sahada Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) *et-Teysîr*'i, İbn Abdülkuddûs el-Kurtubî (ö. 671/1273) *Kitâbü'l-miftâh fî ihtilâfi'l-kırâʿati's-sebʿa* adlı eseri kalem almıştır. Benî Ahmer döneminde Ebû Abdillah Muhammed b. Sâlih b. Ahmed el-Kenânî eş-Şâtibî (ö. 699/1300), Muhammed b. Ahmed el-Lahmî (ö. 712/1313) ve Muhammed b. Muhammed el-Harrâz (ö. 718/1318) kıraat ilminde öne çıkan isimlerdir.[44] el-Lahmî'nin *Kitâbü'l-mümtiʿ fî tehzîbi'l-mukniʿ* adlı eseri[45] ile el-Harrâz'ın *Mevridü'z-zamʿân fî resmi ahrufi'l-Kur'ân* ve *Dürerü'l-levâmiʿ fî asli kırâati Nâfiʿ* adlı eserleri bu alanda kaleme alınmış önemli eserlerdendir.[46]

Tabakat kitaplarına bakıldığında Endülüs'te hadis ilmiyle çor erken dönemlerden itibaren meşgul olunduğu görülmektedir. Bu ilmin çeşitli dallarında pek

[43] Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/210-211.
[44] Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Beyrut: Dârü'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, 1992), 7/33; Mustafa Çetin, "Harrâz, Muhammed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/243.
[45] Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, nşr. Yûsuf Ali Tavîl (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/60-63.
[46] Özdemir, "Endülüs", 11/221.

çok eser kaleme alınmıştır. Kâsım b. Asbağ'ın (ö. 340/951) *Kitâb fî hadisi Malik b. Enes*, Ebû Ali el-Gassânî'nin (ö. 498/1105) *Takyîdü'l-mühmel*, Ruşâtî'nin (ö. 542/1147) *el-İʿlâm*, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-İlmaʿ*, Ebu'l-Kâsım el-Ensârî el-Kurtubî'nin (ö. 642/1243) *Garâibü ahbâri'l-Müsnedeyn*, İbn Musdî el-Gırnâtî'nin (ö. 663/1265) *el-Müsnedü'l-garîb* ve *el-Erbeʿûne'l-muhtâre fî fazli'l-hac ve'z-ziyâre* adlı eserleri hadis ilmine dair yazılmış kitaplara örnek olarak verilebilir.[47]

Endülüs'ü fethe gelen Arapların çoğu Suriye asıllı olup bu bölgede Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî'nin (ö. 157/774) görüşleri yaygın olduğundan Endülüs'te başlangıçta Evzâîlik[48], fıkhî bir mezhep olarak benimsenmiştir. Ancak sonrasında Doğu'ya gönderilen talebeler İmam Mâlik'in düşüncelerinden etkilenince I. Hişâm döneminden (172-180/788-796) itibaren Mâlikîlik, Endülüs'ün resmi mezhebi olmuştur. *el-Muvattaʾ*nın ezberlenip anlaşılması yanında usûl ve fürûda önemli eserler telif edilmiştir.[49] Ebü'l-Velîd el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) kaleme aldığı *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl* ve *el-İşârât fî usûli'l-fıkh* ile Ebü'l-Velîd İbn Rüşd'in (ö. 520/1126) *el-Mukaddimât* ve *el-Beyân ve't-tahsîl* adlı eserleri buna örnek olarak verilebilir.[50]

Benî Ahmer döneminde ise *Şerhu teshîli'l-fevâid li İbn Mâlik* adlı eseriyle İbn Hânî el-Lahmî[51] (ö. 703/1304), *İntisâru'l-fakîri's-sâlik li tercîhi mezhebi el-İmâm Mâlik* ile er-Râʿî el-Endelüsî[52] (ö. 854/1450) ve *Kitâbu eşrefi'l-mesâlik ilâ mezhebi Mâlik* isimli kitabıyla el-Kalsâdî (ö. 891/1486) öne çıkan fakihlerdir.[53]

Endülüs'te sayıları çok olmasa da Şâfiî ve Zâhirî mezheplerine bağlı âlimler de yetişmiştir. Bâkî b. Mahled (ö. 276/889) Şâfiî mezhebine bağlı âlimlerdendir. Taklide karşı içtihadı savunan Zâhirîliğin ilk temsilcileri Abdullah b. Muhammed b.

---

[47] Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, nşr. Yûsuf Ali Tavîl (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/188-190.

[48] Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî'nin kurduğu bir mezheptir. Ayrıntılı bilgi için bk. Salim Öğüt, "Evzâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/546-548.

[49] M. Yaşar Kandemir, "el-Muvattaʾ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/414-417.

[50] Özdemir, "Endülüs", 11/221.

[51] İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, 1424/2003, 1/150-153.

[52] Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed er-Râ'î el-Endelüsî, *İntisâru'l-fakîri's-sâlik li tercîhi mezhebi'l-İmam Mâlik*, nşr. Muhammed Ebü'l-Efcân (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 140171981), 19-69.

[53] Ebü'l-Hasen Ali el-Kalsâdî, *Rıhletü'l-Kalsâdî*, nşr. Muhammed Ebü'l-Efcân (Tunus: eş-Şeriketü't-Tunûsiyye, 1978), 30-56.

Hilâl (ö. 272/885) ile Münzir b. Saîd el-Bellûtî'dir. En meşhur temsilcisi ise İbn Hazm olmuştur.[54]

Erken dönemlerden itibaren Endülüs'te tasavvufun izleri görülmektedir. IX. yüzyılda İbn Meserre (ö. 319/931) ve öğrencilerinin Kurtuba yakınlarındaki bir dağda zühd hayatı yaşadıkları bilinmektedir. X. yüzyıldan itibaren sistemli bir tasavvuf anlayışı kendini gösterir. Meriye'de İbnü'l-Arîf (ö. 536/1141), İşbilîye'de İbn Berrecân (ö. 536/1141), Şilb'de Ebü'l-Kâsım İbn Kasî (ö. 546/1151) öne çıkan mutasavvıflardır. Bu alanda en meşhur isim *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsü'l-hikem* başta olmak üzere pek çok eser kaleme almış olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir (ö. 638/1240).[55] *el-Harka fî libâsi'l-hırka* ve *el-Menhecü'l-müfîd fî mâ yelzemü'ş-şeyh ve'l-mürîd* adlı eserlerin sahibi Ebû Abdillah Muhammed b. Süleyman eş-Şâtıbî (ö. 672/1274) Benî Ahmer döneminin öne çıkan sûfîlerindendir.[56] İbnü'l-Arabî'nin öğrencilerinden İbn Sebʿîn[57] (ö. 669/1270) ile ondan etkilenen İbn Abbâd er-Rundî (ö. 792/1390) diğer öne çıkan sûfîlerdir.[58]

1.1.2.3. Diğer İlimler

1.1.2.3.1. Felsefe

Endülüs'te hâkim olan Malikî ulemasının felsefeye mesafeli duruşu yine bazı idarecilerin siyasi kaygıları felsefî çalışmaların gecikmesine neden olmuştur. IX. yüzyıldan itibaren Endülüs'te bazı felsefî gruplar teşekkül etmiştir. Bunların ilk temsilcisi İbn Meserre'dir (ö. 319/931).[59] Sâid el-Endelüsî (462/1070) *Kitâbü't-Taʿrîf bi tabakâti'l-ümem* adlı eserinde XI. yüzyılda Yunan filozoflarının düşüncelerinin Endülüs'te gayet iyi bilindiğinden bahsetmektedir. Onun fikirleri XII. yüzyılda

[54] H. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/39-52.
[55] M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/516-520.
[56] Ömer Türker, "Şâtıbî, Muhammed b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377.
[57] İlhan Kutluer, "İbn Seb'în", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/306-312.
[58] Mustafa Kara, "İbn Abbâd er-Rundî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/266-267.
[59] Muhammed el-Adlûnî el-İdrîsî, *İbn Meserra ve Medrasetuhu* (ed-Dârü'l-Beyzâ: Dârü's-Sekâfe, 2000), 48-51; Mustafa Çağrıcı, "İbn Meserre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/188-193.

İbnü'l-Arîf (ö. 536/1141) tarafından sistemleştirilmiştir.[60] XII. yüzyıla gelindiğindeyse felsefe en parlak çağını yaşar. Aristo'nun (M.Ö. 384/321) eserlerine dair pek çok kitap ve risâle kaleme alan İbn Bâcce[61] (ö. 533/1139), *Esrârü'l-hikmeti'l-meşrikıyye* adlı eserin müellifi İbn Tufeyl[62] (ö. 581/1185) ile Aristo'nun en ünlü şârihi kabul edilen İbn Rüşd (ö. 595/1198) bu dönemin önemli isimleridir.[63] Onun kelâm ilmine karşı felsefeyi savunduğu *Tehâfütü Tehâfüti'l-felâsife* ile din ve felsefeyi ele aldığı *Faslü'l-makâl* ve *el-Keşf ʿan menâhici'l-edille* adlı eserleri meşhurdur.

1.1.2.3.2. Tarih ve Coğrafya

Endülüs'te genel İslam tarihi yazıcılığının yanında özel Endülüs tarihi çalışmalarının olduğu da görülür. Tabakat kitapları ve edebiyat tarihleri yanında Endülüs ve çevresiyle ilgili pek çok gezi notu ve bazı coğrafya eserleri de yazılmıştır.[64] Emirlik döneminde başlayan tarih çalışmaları Mülûkü't-tavâif döneminde gelişerek devam etmiştir. Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî'nin (ö. 238/853) *Târîhu Abdülmelik b. Habîb el-İberî*, Ahmed er-Râzî'nin (ö. 344/955) *Ahbâru mülûki'l-Endelüs*, İbnü'l-Kûtiyye'nin (ö. 367/977) *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*, Abdülmelik b. Ahmed'in (ö. 393/1003) *Kitâbü't-târîhi'l-kebîr*, Mutarrif b. İsâ'nın (ö. 399/1009) *el-Meʿârif*, İbn Hayyân el-Kurtubî'nin (ö. 469/1076) *el-Muktebes*, İbn Hazm'ın *Cemheretü ensâbi'l-ʿArab*, İbnü'l-Hatîb'in *el-İhâta* ve *Aʿmâlü'l-aʿlâm*, Ali b. Musa b. Saîd el-Endelüsî'nin (ö. 673/1274) *Kitâbu't-taʿrîf bi tabakâti'l-ümem* ile *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*, Salih b. Şerif er-Rundî'nin (ö. 684/1285) *Ravzu'l-ens ve nüzhetü'n-nefs*, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah en-Nübâhî'nin (ö. 792/1350) *Târîhu Kudâti'l-Endelüs* ve *Nüzhetü'l-besâir ve'l-ebsâr*, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in (ö. 776/1374-75) *el-İhâta fî ahbâri Ğırnâta*, *el-Lemhatü'l-bedriyye fi'd-devleti'n-Nasriyye*, *Miʿyâru'l-ihtiyâr fî zikri'l-meʿâhid ve'd-diyâr* ve *Rakmu'l-hulel fî*

[60] Nihat Azamat, "İbnü'l-Arîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/522-523.
[61] Yaşar Aydınlı, "İbn Bâcce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/348-353.
[62] İlhan Kutluer, "İbn Tufeyl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/418-425.
[63] H. Bekir Karlığa, "İbn Rüşd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/257-288; Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 212.
[64] Özdemir, "Endülüs", 11/222; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *el-İslâm fî ardi'l-Endelüs* (Kuveyt: Âlemü'l-Fikr, 1979), 59.

nazmi'd-Düvel ile İbn Haldun'un (ö. 808/1406) *et-Taʿrîf bi İbn Haldûn ve rihletuhû ğarben ve şarkan*, *Kitâbu'l-ʿİber* ile bu esere yazmış olduğu el-*Mukaddime* adlı eserleri tarih alanında öne çıkan eserlerdendir.

Edebiyat tarihi ve Tabakat kitaplarına Muhammed b. Hâris el-Huşenî'nin (ö. 361/971) *Kudâtü Kurtuba*, İbn Cülcül'ün (ö. 384/994 [?]) *Tabakâtü'l-etıbbâʾ ve'l-hükemâʾ*, İbnü'l-Faradî'nin (ö. 403/1013) *Târihu ʿulemâi'l-Endelüs*, Sâid el-Endelüsî'nin (ö. 462/1070) *Tabakâtü'l-ümem*, İbn Hâkân'ın (ö. 529/1135[?]) *Kalâʿidü'l-ikyân*, İbn Bessâm'ın (ö. 542/1147) *ez-Zâhire*, İbn Beşküvâl'in (ö. 578/1183) *es-Sıla* ve İbnü'l-Ebbâr'ın (ö. 658/1260) *el-Hulletü's-siyerâʾ* adlı eserleri örnek olarak verilebilir.

Coğrafya alanında ise İbnü'd-Delâî el-Uzrî'nin (ö. 478/1085) *Tersîʿul-ahbâr*, Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin (ö. 487/1094) *el-Mesâlik ve'l-memâlik* ve *Muʿcemü mestaʿcem min esmâʾi'l-bilâd ve'l-mevâziʿ*, İbn Abdülmün'im el-Himyerî'nin (ö. 727/1327[?]) *er-Ravzü'l-miʿtâr*, adlı eserleri zikredilebilir. İbn Bessâm eş-Şenterînî (ö. 542/1147), Şerîf el-İdrisî (ö. 560/1165) ve Ebû Hâmid el-Gırnâtî (ö. 565/1169) gibi simalar hem coğrafyacı hem de seyyah olarak bilinir. Ebü'l-Hasen el-Kalesâdî'nin (ö. 891/1486) kaleme aldığı *Rıhletü'l-Kalesâdî* Benî Ahmer döneminin önemli seyahatnâmelerindendir.

1.1.2.3.3. Astronomi ve Matematik

Astronomi ilmi Endülüs'te önemli bir gelişme kaydetmiştir. Endülüslü astronomi bilginleri dünyanın büyüklüğünü Yunanlılar'dan daha doğru hesaplamışlardır. Abbâsî halifesi Mansûr döneminde (754-775) Sanskritçe'den Arapça'ya tercüme edilen *Sindhind* (*Siddhanta*) ile Batlamyus'un (ö. 168[?]) İslam dünyasında *el-Mecistî* olarak tanınan *Sintaksis* adlı eserine dair Bettânî'nin (ö. 317/929) yaptığı çalışmalar Endülüs'te matematik ve astronomi alanındaki çalışmalara temel olmuştur. Tarihte ilk uçuş denemesini yapan Abbas b. Firnâs'ın (ö. 274/887) Sindhind tablolarının çizimini yaptığı bilinmektedir.[65] "Sâhibü'l-kıble" olarak bilinen Ebû Ubeyde Müslim b. Ahmed (ö. 295/908) yıldızların hareketlerini

[65] Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, çev. Hayri Kaplan - Abdurrahman Aliy (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2008), 1/18; Kasım Kırbıyık, "Abbas b. Firnâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/24.

incelemiştir.[66] *Risâletü'l-usturlâb*'ın müellifi Ebu'l-Kâsım Mesleme b. Ahmed el-Mecrîtî (ö. 398/1007) Endülüs'ün Öklid'i (M.Ö. III. y.y.) olarak kabul edilmiştir. Onun yetiştirdiği öğrencilerden olan İbn Haldûn ölçüm ve hesaplamaya dair çeşitli eserler yazmıştır.[67] İbnü's-Semh adıyla meşhur Ebü'l-Kâsım Asbağ b. Muhammed (ö. 426/1035) *el-Medhal ile'l-hendese* adlı eseri kaleme almıştır. Bu kitap Öklid'in *Elementler*'inin şerhi mahiyetindedir. *Kitâbu tabîʿati'l-ʿaded* ve *Kitabü'l-hendese* onun diğer eserleridir. İbnü'z-Zerkâle adıyla meşhur Ebû İshâk İbrâhîm b. Yahyâ (ö. 493/1100) kendi dönemi için mükemmel kabul edilebilecek astronomi aletleri yapmıştır.[68] *Kitâbü'l-Heyʾe* adlı eserleriyle Câbir b. Eflah (XII. y.y.) ve Ebû İshak el-Bitrûcî (ö. 614/1217 [?]) de astronomiye önemli katkısı olan âlimlerdir. Benî Ahmer dönemi âlimlerinden Ebû Yahya b. Rıdvân el-Vâdî Âşî'nin (ö. 757/1356) ilm-i nücûm hakkında bir manzumesi vardır.[69]

1.1.2.3.4. Tıp

Endülüs Müslümanları Doğu'da tıp alanında Ebû Bekir ed-Dîneverî (ö. 282/895) ve Ebû Bekir er-Râzî (ö. 313/925) gibi isimlerin çalışmalardan istifade ettikleri gibi fizyoloji ve anatomide Galen (ö. 200 [?]), Dioskurides (M.S. 40-90) ve Hipokrat (M.Ö. 460 [?]-375 [?]) gibi klasik dönemin meşhur hekimlerinden de faydalanmış hatta onların eserlerindeki bazı hataları da düzeltmişlerdir. Ameliyatlarda kullanılan aletler ve bunların kullanılış şekilleri hakkında yazdıkları eserlerle uygulamalı tıp ilminin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bitkilerden öz suyu elde etme tekniğini geliştirerek farmakoloji alanında eserler kaleme almışlardır. Halifelik döneminde yalnızca Kurtuba'da elli kadar hastane olduğu bilinmektedir.[70]

Tıp alanında Endülüs'te telif edilen ilk kitap Abdülmelik b. Habîb'in (ö. 238/853) *Muhtasar fi't-tıb* adlı eseridir.[71] Ebü'l-Kâsım ez-Zehrâvî (ö. 404/1013) *et-Tasrîf li-men ʿaceze ʿani't-teʾlîf* adlı meşhur otuz ciltlik tıp ansiklopedisini kaleme

[66] Saîd el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 170.
[67] Ömer Mahir Alper, "Mecrîtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/278-279.
[68] Muammer Dizer, "İbnü'z-Zerkâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/243-245.
[69] Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li kitâbi's-Sıla* (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2011), 1/250,336.
[70] Özdemir, "Endülüs", 11/222; Ebû Dâvûd Süleymân b. Hassân el-Endelüsî İbn Cülcül, *Tabakâtü'l-etıbbâ ve'l-hükemâ* (Kahire: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1955), 94-95,112-114; Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, 90,202,210.

almıştır. *Kitâbü'l-edviyeti'l-müfrede* adlı eserin müellifi İbn Vâfid adıyla meşhur Ebü'l-Mutarrif Abdurrahmân b. Muhammed b. Vâfid el-Lahmî (ö. 467/1075) ile *Kitâbü't-Teysîr fi'l-müdâvât ve't-tedbîr*'in yazarı Ebû Mervân Abdülmelik b. Ebü'l-Alâ b. Zühr (ö. 557/1162) tıp sahasında Endülüs'te yetişen en meşhur âlimlerdendir. İbn Bâcce (ö. 533/1138), İbn Tufeyl (ö. 581/1185) ve İbn Rüşd filozof olmanın yanında hekim kimlikleriyle de meşhurlardır. Benî Ahmer döneminde İbnü'l-Baytâr (ö. 645/1248) *el-Câmiʿ li-müfredâti'l-edviye ve'l-ağziye* adlı eseriyle hem Doğu'da hem de Batı'da büyük bir şöhret kazanmıştır.

1.2. İbn Câbir'in Yaşadığı Dönemde Memlük Siyasi ve Kültürel Tarihi

1.2.1. Memlük Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış

Memlükler, Mısır'da Eyyûbîlerin yıkılmasıyla Eyyûbî ordusundaki Türk asıllı âzatlı emirler tarafından kurulan Türk devletinin adıdır. Bahrî Memlükleri (Birinci Memlükler 648-784/1250-1382) ve Burcî Memlükleri (İkinci Memlükler 784-923/1382-1517) olmak üzere ikiye ayrılır.[72]

İzzeddin Aybek (648-655/1250-1257) Mısır Memlük hükümdarlarının ilkidir. Nûreddin Ali döneminde (655-659/1257-1259) bütün yetkileri elinde tutan Kutuz (657-658/1259-1260), Bağdat Abbâsî hilâfetini ortadan kaldıran Moğollar'ın Suriye'ye doğru ilerlemesi üzerine sultan ilân edilir. Bahrî Memlük emîrlerinin kendisine katılmasıyla gücünü arttıran Kutuz, Filistin'deki Aynicâlût savaşında (658/1260) Moğollar'a karşı tarihi bir zafer kazanır ve Suriye'nin büyük kısmı Memlükler'in eline geçer. Bu zaferle Memlükler, Osmanlılar'ın yükselme devrine kadar İslâm dünyasının en büyük devleti haline gelirler.

Savaşın kazanılmasında büyük rol oynayan Bahrî emîrlerinden Baybars el-Bundukdârî ve arkadaşları Kutuz'u öldürür. I. Baybars'ın (658-676/1260-1277) başa geçmesi ile birlikte Memlük tarihinde yeni bir dönem başlar. Saltanatına dinî meşruiyet kazandırmak ve bu sayede hâkimiyetini kuvvetlendirmek isteyen Baybars, Abbâsî ailesinden birini halife ilân ederek Abbâsî hilâfetini Mısır'da yeniden kurar.

[71] Muhammed el-Arabî el-Hattâbî, *et-Tıb ve'l-etıbbâ fi'l-Endelüsi'l-İslâmiyye* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/85-90.
[72] İsmail Yiğit, "Memlükler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/90-97.

Böylece hilâfetin hâmisi sıfatıyla bütün İslâm ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olur. Mekke şerifinin güvenini sağlayarak mukaddes bölgeyi ve Kızıldeniz'i de hâkimiyeti altına alır. Baybars'ın veliahdı Bereke Han (676-678/1277-1279) isyan eden emîrlere karşı direnemeyince Seyfeddin Kalavun (678-680/1279-1290) tahta geçer. Kalavun da Baybars gibi İlhanlılar, Ermeni Krallığı ve Haçlı kontluklarıyla mücadele eder. Kalavun'un yerine geçen oğlu el-Melikü'l-Eşref Halîl (689-692/1290-1293), babasının hazırlamış olduğu orduyla Haçlılar'ın bölgedeki son başşehri Akkâ'yı alarak bölgede iki yüz yıl devam eden Haçlı varlığını sona erdirir. Ancak bir suikast sonucu öldürülünce dokuz yaşındaki oğlu Muhammed el-Melikü'n-Nâsır unvanıyla tahta çıkarılır. 692-693/1293-1294 ve 699-709/1299-1309 tarihlerinde iki defa tahta çıkan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed üçüncü defa tahta çıktığında (710-742/1310-1341) on yedi yıldır devam eden siyasî krizi sona erdirip ülkede istikrarı sağlar. el-Melikü'n-Nâsır'ın ardından Bahrî Memlükleri'nin sona ermesine kadar geçen kırk iki yıllık sürede sekiz oğlu ve dört torunu sultanlık yapar. Bu dönemin son sultanı el-Melikü'l-Eşref Şaʿbân (764-778/1363-1376) zamanında Kilikya Ermeni Krallığı'nın ortadan kaldırılması gibi önemli olaylar yaşanır. Burcî Memlükleri'nin lideri Berkuk'un (784-802/1382-1399), Türk asıllı emîrleri tasfiye etmesiyle Burcî Memlükleri (İkinci Memlükler) dönemi (784-923/1382-1517) başlar.[73]

1.2.2. Memlük Kültürel Tarihine Genel Bir Bakış

Memlükler devri, İslâmî ilimlerdeki gelişme bakımından İslâm tarihinin en parlak dönemlerinden biridir. Memlük Devleti Doğu'da Moğol, Endülüs'te ise Haçlı saldırılarından kaçan pek çok âlimin sığınağı olur. Devletin ilmî çalışmaları desteklemesi neticesinde Kahire ve Dımaşk, İslâm dünyasının en önemli iki ilim merkezi haline gelir. Zengîler ve Eyyûbîler'den kalan medreselerin sayısı daha da artar. Dinî ilimlerle dil ilimlerinin okutulduğu bu medreseler zengin kütüphanelere sahiptir. Hocalar ve talebeler devletin himayesinde olup medreselerin her biri için zengin vakıflar tahsis edilmiştir.[74]

[73] Mahmûd Rızk Selîm, *el-Edebü'l-ʿArabî ve târîhuhû fî ʿasri'l-Memâlîk ve'l-ʿUsmâniyyîn ve'l-ʿasri'l-hadîs* (Mısır: Matâbiʿu Dâri'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 1957), 4-7; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî ,ʿAsrü'd-düvel ve'l-ʿimârât: eş-Şâm* (Mısır: Dârü'l-Meʿârif, 2007), 6/32-35.
[74] Selîm, *el-Edebü'l-ʿArabî ve târîhuhû fî ʿasri'l-Memâlîk ve'l-ʿUsmâniyyîn ve'l-ʿasri'l-hadîs*, 8-13.

Memlükler devrinde kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında önemli âlimler yetişmiştir. Cerâidî (ö. 688/1289), Caʿberî (ö. 732/1332), İbnü'l-Cezerî (833/1429) ve Burhâneddin el-Kerekî (ö. 853/1449) kıraat ilminin en önemli temsilcileridir. Bu dönemin en meşhur müfessirleri Endülüs menşeli Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), İbnü'l-Müneyyir (ö. 683/1284), Dîrînî (ö. 694/1295), elli tefsiri bir araya getirmeye çalışan İbnü'n-Nakîb el-Makdisî (ö. 698/1298) ile İbn Câbir'in çağdaşları İbnü'l-Bârizî (ö. 738/1338) Ebû Hayyân el-Endelüsî, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'dir (ö. 774/1373). İbn Câbir'in vefatından sonra ise Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459), Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) ve Bikâî (ö. 885/1480) bu sahada öne çıkan isimlerdir.

Nevevî (ö. 676/1277), Abdülmü'min ed-Dimyâtî (ö. 705/1306), Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341), Zehebî (ö. 748/1348), Heysemî (ö. 807/1405), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451) ve Şemseddin es-Sehâvî (ö. 902/1497) Memlük tarihinin meşhur muhaddislerinin başında gelmektedir. Bu dönemde çok sayıda kadın hadisçi de yetişmiştir.

Medreslerde sünnî dört mezhebe göre eğitim veriliyordu. Şâfiî fıkhında İzzeddin b. Abdisselâm (ö. 660/1262), İbn Dakîkulʿîd (ö. 702/1302), Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370), Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve Ömer b. Reslân el-Bulkînî (ö. 805/1403); Hanefî fıkhında Kureşî (ö. 775/1373), Bâbertî (ö. 786/1384) ve İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457); Hanbelî fıkhında Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö. 620/1223), Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350); Mâlikî fıkhında Şehâbeddin el-Karâfî (ö. 684/1285) ve Burhâneddin İbn Ferhûn (ö. 799/1397) en meşhur âlimlerdir.[75]

Memlükler döneminde kelâm ilmi diğer dinî ilimler kadar ilgi görmemiştir. Bu sahada yetişen âlimlerin başında İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye gelmektedir.

Bazıları birer mürid olan sultanların desteğiyle bu dönemde tasavvuf hareketi güçlenmiştir. Bedeviyye tarikatının kurucusu Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276), Desûkıyye'nin kurucusu İbrâhim ed-Desûkî (ö. 676/1277), Şâzeliyye şeyhleri İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309) ve Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258) dönemin en meşhur mutasavvıflarıdır.

[75] Selîm, *el-Edebü'l-ʿArabî ve târîhuhû fî ʿasri'l-Memâlîk ve'l-ʿUsmâniyyîn ve'l-ʿasri'l-hadîs*, 17-18.

Arap dili alanında da pek çok âlim yetişmiştir. İbn Mâlik et-Tâî, İbnü'n-Nehhâs el-Halebî (ö. 698/1299), İbn Manzûr (ö. 711/1311), Ebû Hayyân el-Endelüsî, İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360), İbn Nübâte el-Mısrî (ö. 768/1366) ve Bahâeddin İbn Akîl (ö. 769/1367) nahiv ve lugat ilminde öne çıkan isimlerdir.

Arap nesir ve şiiri Memlükler döneminde parlak bir dönem yaşamıştır. Ansiklopedist ve edip Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî (ö. 733/1333), İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 744/1349) ve Ebü'l-Abbâs el-Kalkaşendî (ö. 821/1418) resmî yazışmalar sahasında, İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1434), edebiyat alanında kıymetli eserler kaleme almışlardır.

Bu devirde yetişen şairlerin başında, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında yazdığı kasidesiyle şöhret kazanan Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî (ö. 695/1296[?]) gelir. Safiyyüddin el-Hillî (ö. 749/1348), İbn Nübâte el-Mısrî (ö. 768/1366) ve Âişe el-Bâûniyye de (ö. 922/1516) meşhur şairlerdendir. Antere (ö. 614 [?]) ve Baybars (ö. 676/1277) anonim hikâyeleri son şekline Memlükler döneminde kavuşmuştur. Orta çağ İslâm dünyasından günümüze ulaşan gölge oyunuyla ilgili tek dramatik nazım örneği de bu devirde yetişen İbn Dânyâl'e (ö. 711/1311) aittir. Memlükler devri edebî hareketi içinde Türkçe eserlerin telif edilmesi de önemlidir. Zehebî (ö. 748/1348), Safedî (ö. 764/1363), Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), İbn Tağrîberdî (ö. 874/1470), Kâfiyeci (ö. 879/1474) ve İbn Kutluboğa (ö. 879/1474) gibi pek çok Türk asıllı âlim yetişmiştir.

Önemli şahsiyetleri ve hadis ricâlini tanıtan eserlerden pek çoğu bu dönemde kaleme alınmıştır. İbn Hallikân (ö. 681/1282), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ve Şemseddin es-Sehâvî (ö. 902/1497) bu alanda en meşhur isimlerdir. Coğrafya alanında İzzeddin İbn Şeddâd (ö. 684/1285), İbn Fazlillah el-Ömerî (ö. 749/1349) ve İbnü'l-Cey'ân (ö. 885/1480) ilim âlemine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu arada ünlü Arap denizcisi İbn Mâcid (ö. X/XVI. yüzyılın başları), Hint okyanusunda seyredecek gemiler için rehber kitaplar hazırlamış ve Hindistan yolculuğunda Vasco da Gama'ya (ö. 930/1524) kılavuzluk yapmıştır. Nüveyrî (ö. 733/1333), İbn Fazlullah el-Ömerî ve Kalkaşendî ansiklopedileriyle Memlükler döneminin "ansiklopediler çağı" olarak tanınmasını sağlamışlardır. Devrin büyük tarihçisi İbn Haldûn tarih felsefesi ve sosyoloji ilminin temellerini atmıştır. Ebü'l-Hüseyn Yûnînî

(ö. 701/1302) ve Zeynüddin İbnü'l-Verdî (ö. 749/1349) dönemin diğer önemli tarihçileridir.[76]

1.3. İbn Câbir'in Yaşadığı Dönemde Artuklu Siyasi ve Kültürel Tarihi

Artuklular (496-812/1102-1409), Mardin ve Diyarbakır çevresinde hüküm süren bir Türkmen hanedanıdır. Adını bir Türkmen beyi olan Artuk Bey'den (455-479/1063-1086) almıştır. Artuklular, Hasankeyf, Mardin ve Harput olmak üzere üç kol halinde hüküm sürmüşlerdir. Hasankeyf kolu Artuk Bey'in oğlu Sökmen Bey tarafından kurulmuştur. 628/1231 yılında Eyyubiler tarafından yıkılmışlardır. Harput kolunun kurucusu Mardin Artuklularından Melik İmameddin Ebubekir'dir (581-601/1185-1204). I. Alâeddin Keykubad (617-635/1220-1237) Harput'u alarak 621/1224 yılında bu kola son vermiştir.

Necmeddin İlgazi (511/1118), Bağdat valiliğinden azledilince yeğeni İbrâhim'in elinden Mardin'i alarak burada Artuklular'ın Mardin kolunu (500-812/1106-1409) kurdu. Kısa bir süre içinde Nusaybin, Harran ve Halep'i hâkimiyeti altına aldı. Haçlılar'a karşı büyük bir mücadele verdi. Önce Anadolu Selçuklu sonrasında Eyyûbî hâkimiyetinde olan Mardin Artukluları Kara Arslan hükümdarlığı döneminde Moğol hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldılar. Kara Arslan'ın otuz üç yıllık hükümdarlığından sonra yerine oğlu Şemseddin Dâvud geçti. Hükümdarlığının üçüncü yılında ölen Dâvud'un yerine de kardeşi II. Necmeddin Gazi (693-712/1294-1312) tahta çıktı. II. Necmeddin Gazi döneminde Mardin Artukluları'nın İlhanlılar'a olan yakınlığı daha da arttı. II. Necmeddin Gazi'nin ölümü üzerine oğlu Ali Alp yerine geçti. Yönetimde ancak iki hafta kaldıktan sonra kardeşi el-Melikü's-Sâlih (712-766/1312-1364) hükümdar oldu. el-Melikü's-Sâlih elli yıldan fazla süren saltanatı boyunca ilme önem verdi ve âlimleri himâye etti. İbn Câbir onun hükmü döneminde el-Bîre'de yaşadı. Hatta el-Melikü's-Sâlih'in ilme ve âlimlere verdiği değeri övmek için bir divan kaleme aldı. Artukluların Mardin kolu 812/1409 yılında Karakoyunlular tarafından yıkıldı.[77]

[76] Selîm, *el-Edebü'l-ʿArabî ve târîhuhû fî ʿasri'l-Memâlîk ve'l-ʿUsmâniyyîn ve'l-ʿasri'l-hadîs*, 21-87.
[77] Coşkun Alptekin, "Artuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/415-418.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî b. Câbir el-Hevvârî el-Endelüsî'nin (ö. 780/1378) adı, doğum yeri ve tarihi, ailesi, eğitimi, hocaları, ilim yolculukları, çağdaşı âlimler, talebeleri, edebî şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilecektir.

2.1. Muhammed b. Ahmed b. Alî b. Câbir'in Hayatı

2.1.1. Adı, Künyesi Lakabı ve Nisbesi

Asıl adı Muhammed b. Ahmed b. Alî b. Câbir el-Endelüsî el-Hevvârî'dir. Mağrib kökenli Hevvâra kabilesinden olduğu için el-Hevvârî, Endülüs'ün el-Meriyye'ye şehrinde doğduğu için el-Endelüsî ve el-Meriyyî nisbelerini almıştır.[78] Ayrıca Arap nahvine dair yazdığı eserler ve verdiği derslerden dolayı en-Nahvî nisbesi de verilmiştir. Künyesi Ebû Abdillâh olup İbn Câbir el-Endelüsî adıyla meşhur olmuştur. İbn Câbir'e beş yaşlarında geçirdiği çiçek hastalığı nedeniyle görme yetisini kaybettiğinden el-ʿAmâ, ed-Darîr ve el-Kefîf, ilimdeki üstünlüğünden dolayı eş-Şems, Şemsüddîn ve Şihâbüddîn lakapları verilmiştir.[79]

[78] Muhammed b. Abdullah b. Abdülmünʿim el-Himyerî, *er-Ravdü'l-miʿtâr fî haberi'l-ahtâr*, nşr. İhsân Abbâs (Beyrut: Müessesetü Nâsır li's-Sekâfe, 1400/1980), 537.

[79] Selâm Ali Hamâdî el-Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şi'ri İbn Câbir el-Endelüsî* (Amman: Dâru Ğaydâ li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2013), 15; Carl Brockelmann, *Târîhü'l-edebi'l-'Arabî* (Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1995), 6/30; Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhira* (Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, ts.), 11/192; Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/675-676, 679; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968), 7/305; Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, nşr. Mahmûd el-Arnaût (Beyrut: Dârü İbni Kesîr, 1413/1992), 8/462; Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, nşr. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 2/110; Muhammed Râgıb et-Tabbâh, *İʿlâmü'n-nübelâʾ bi-târîhi Halebi'ş-şehbâʾ* (Halep, 1925), 5/77.

İbn Câbir'i kendisinden yirmi beş yıl önce 673/1274 tarihinde Tunus'ta dünyaya gelen Muhammed b. Câbir el-Vâdîâşî el-Kaysî[80] (ö. 749/1348) ile karıştırmamak gerekir.[81]

2.1.2. Mezhebi

İbn Cabir'in, hayatını aktardığımız pek çok kaynakta el-Mâlikî nisbesiyle anılması onun Mâlikî mezhebinden olduğunu göstermektedir. Mâlikîlik, I. Hişâm döneminden itibaren (172-180/788-796) Endülüs'ün resmî mezhebi olmuştur.[82] Daha önce belirttiğimiz üzere İbn Câbir ilk fıkıh eğitimini Endülüs'te Mâlikî fakihi Ebû Abdillah Muhammed b. Saîd er-Rundî'den (ö. [?]) almıştır.[83]

2.1.3. Doğum Yeri ve Tarihi

İbn Câbir el-Endelüsî 698/1299 yılında Endülüs'ün el-Meriyye şehrinde dünyaya geldi.[84] Bugün bu şehir İspanya sınırları içinde olup Almeria olarak bilinmektedir.[85]

2.1.4. Ailesi

Ailesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadığımız İbn Câbir'in Sümeysât (Samsat) yakınlarındaki el-Bîre'de[86] ömrünün sonlarına doğru evlendiği ve

---

[80] Ömer Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1981), 6/442, 530; Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *Dîvânü'l-Maksadi's-sâlih fî medhi'l-Meliki's-Sâlih*, nşr. Ahmed Fevzî el-Hîb (Dımaşk: Dâru Sa'düddîn li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1429/2008), 12.

[81] Halit Özkan, "Vâdîâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/419-420; Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'Arabî*, 6/442-530.

[82] Özdemir, "Endülüs", 11/211-225.

[83] Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *Bedî'iyyetü'l-'umyân*, nşr. Abdullah Muhlis (Kahire: el-Matba'atü's-Selefiyye, 1347/1928), 15-16.

[84] Bağdatlı İsmâil Paşa Babanzâde, *Hediyyetü'l-'ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Matbaatü Vekâleti'l-Meârifi'l-Celîle, 1951), 1/170; Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/162-163; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn: Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1993), 3/83; es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 2/157; Şihâbüddîn Ebû AbdillahYakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977), 5/119-120.

[85] Almeria "Denizin aynası" anlamında olup Arapça المَرِيَّة kelimesinden İspanyolca'ya geçmiştir. Güney İspanya'nın Endülüs bölgesinde bir şehir olan Almeria, 955 yılında Akdeniz'deki savunmayı gerçekleştirmek için kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Şihâbüddîn Ebû AbdillahYakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Mısır: Matba'atü's-Se'âde, 1906), 8/42-43.

[86] el-Bîre Artuklular yönetimindeki Halep'in bir kazası iken günümüzde Şanlıurfa ili sınırları içindeki Birecik şehridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Hulusi Kılıç, "İbn Câbir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/384-385; Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1397/1977, 1/516; A. Cihat Kürkçüoğlu, *Birecik* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996); A. Cihat Kürkçüoğlu, *Yıldız Albümlerinde Urfa* (İstanbul: Urfa Kültür Sanat ve Araştırma Vakfı, 2011).

Fırat nehrine nazır bir evinin olduğu bilinmektedir.[87] Künyesi Ebû Abdillah olsa da elimizdeki kaynaklarda çocuğu olup olmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.[88]

2.1.5. Hocaları ve İlim Yolculukları

İbn Câbir ilk tahsilini doğduğu şehir el-Meriyye'de tamamladı. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Kur'ân ve nahiv ilmini Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ebü'l-Ayş'tan (Yaîş) (ö. 560/1165[?]), hadis ilmini Ebû Abdullah Muhammed ez-Zevâvî'den (ö. 732/1332), Mâlikî fıkhını Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd er-Rundî'den öğrendi. Ali b. Ömer el-Kaycâtî (ö. 730/1330), Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Havlânî'nin (ö. 754/1353) kıraat, hadis, dil, edebiyat ve fıkıh derslerine devam etti.[89]

İbn Câbir ömrünün sonuna kadar birlikte olacağı âlim, şair ve edip Ebû Caʿfer Ahmed b. Yûsuf er-Ruaynî (ö. 779/1377) ile Gırnata Ulucami'ndeki ders halkalarında tanıştı.[90] Bu yakın dostluk ve birliktelik nedeniyle kendilerine "el-Aʿmâ ve'l-basîr" ve "el-Aʿmeyeyn" adı verildi.[91] Endülüs'ten başlayıp Mağrip (Fas), Mısır, İskenderiye, Hicaz, Kahire, Dımaşk (Şam), Baʿlebek (Baalbek) ve Halep'e doğru devam edecek ve el-Bîre'de son bulacak ilim yolculuğunda İbn Câbir ve Ruaynî birbirlerinden hiç ayrılmamışlardır.

İbn Câbir hacca gitmek üzere 738/1338 yılında Ruaynî ile birlikte Kuzey Afrika'ya geçti. Fas ve Mısır'da pek çok âlimin ders halkalarına katıldı. Hac dönüşü

[87] Ebü'l-Vefâ Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Haleb*, nşr. Şevkî Şa's, Fâlih el-Bekkûr (Halep: Dârü'l-Kalemi'l-'Arabî, 1417/1996), 1/467.

[88] Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şi'ri İbn Câbir el-Endelüsî*, 20; Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Beyrut: Dârü'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, 1992), 5/328; Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, nşr. Sâlim Fritz Krenkow (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1993), 3/340; Celâleddin es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1399/1979), 1/34; Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385.

[89] Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1399/1979, 1/14; Celâleddin es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1399/1979), 2/180; es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 2/110; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, 1424/2003, 1/241-242; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, 1424/2003, 3/35; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, 1993, 3/339; Ahmed b. Mustafâ Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûʿâti'l-ʿulûm*, nşr. Kâmil Bekrî, Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, 1388/1968), 1/157.

[90] İslam Ansiklopedisi "Ruaynî" maddesinde vefat tarihi milâdî 1378 olarak verilmiştir. Oysaki hicrî tarihi milâdîye dönüştürdüğümüzde 1377 çıkmaktadır. Tarihi kaynaklar da Ruaynî'nin, 1378'de vefat eden İbn Câbir'den bir yıl önce vefat ettiği bilgisini vermektedir.

[91] Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl fî esmâi'r-ricâl*, nşr. Muhammed b. Ahmedî Ebu'n-Nûr (Kahire: Dârü't-Türâs, 1391/1971), 2/246; İsmail Durmuş, "Ruaynî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/175-176.

Kahire'ye dönen İbn Câbir, dil ve edebiyat alanındaki derin bilgisinden dolayı "emîrü'l-mü'minîn fi'n-nahv" ve "lisânü'l-Arab" sıfatlarıyla tanınan dil âlimi ve müfessir Ebû Hayyân el-Endelüsî'den dil ve edebiyat dersleri aldı.[92]

741/1340 yılında Dımaşk'a gidip Eşrefiye'deki Dârülhadis Medresesi'ne yerleşti. Burada Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341), Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî (ö. 739/1338), Zeynüddin b. Kâmiyâr (ö. 743/1342), Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdüddâim (ö. 743/1342) ve Şemseddin İbn Abdülhâdî (ö. 744/1343) gibi âlimlerin hadis derslerini takip etti.[93]

Tarihçi, edip ve şair Halîl b. Aybeg es-Safedî ile 742/1341'de Halep'te görüştü ve Safedî'den icâzet aldı.[94] Safedî, sonrasında kendisiyle mektuplaştığını söylemektedir.[95]Aynı yılın sonunda Halep'e gitmek üzere Dımaşk'tan ayrıldı. Yolda Baʿlebek'e uğrayan İbn Câbir, Fâtıma bint Mûsâ b. Muhammed el-Yûnînî'den (ö. 730/1329) kıraate dair *eş-Şâtıbiyye* adlı eseri okudu ve icâzet aldı.[96] Oradan Halep'e geçen İbn Câbir burada İbrâhim b. Mahmûd el-Halebî'nin derslerine katıldı. *Sahîh-i Buhâri*'yi rivayet etti ve pek çok ders verdi.[97] Bâbu Gınnisrîn mahallesindeki Tuğrul camisinin müdavimlerinden oldu.[98]

749/1348 yılında Artuklular yönetimindeki Halep'in bir kazası olan el-Bîre'ye yerleşti. Halkın ve Artuklu sultanlarının saygısını kazanan İbn Câbir, Ruaynî ile el-Bîre'de otuz yıl yaşadı.

755-756/1354-1355 ve 765-766/1364-1365 yıllarında hacca gitti. Medine'de Burhâneddin İbn Ferhûn'un (ö. 769/1368) hadis derslerine devam etti.[99]

---

[92] Mahmut Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/152-153; Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakati'l-kurrâʾ*, nşr. Gotthelf Bergstraaesser (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006), 2/285.

[93] Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1399/1979, 1/34; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, 1993, 3/145, 340, 403.

[94] Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *Nektü'l-himyân fî nüketi'l-ʿumyân*, nşr. Ahmed Zeki Bey (Kahire: Matbaatü'l-Cemâliyye, 1329/1911), 244-245; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1413/1992, 8/293.

[95] es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 2/110.

[96] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384; Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şi'ri İbn Câbir el-Endelüsî*, 18; Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakati'l-kurrâʾ*, 2/60; Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, nşr. Sâlim Fritz Krenkow (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1993), 4/264.

[97] Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûʿâti'l-ʿulûm*, 1/195.

[98] Arap dili ve edebiyatına dair pek çok dersin verildiği bu cami sonrasında Mescidü'n-nühât olarak anılmıştır. Bk. Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şi'ri İbn Câbir el-Endelüsî*, 19; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, 1993, 3/339.

İbn Câbir 779/1377 yılında evlendi. Bunun üzerine Halep'e giden Ruaynî aynı yıl Ramazan ayının ortasında vefat etti. [100] İbn Câbir, kırk yıllık dostu ve yoldaşı Ruaynî'nin ardından uzun bir mersiye kaleme aldı. [101] İbn Câbir de Ruaynî'den bir yıl sonra 780/1378 yılında el-Bîre'de vefat etti. Kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.[102]

2.1.6. Çağdaşı Âlimler

İbn Câbir kendi döneminde yaşamış olan büyük âlim ve ediplerle görüşmüş ve onlardan ilim tahsil etmiştir. Aynı zamanda kendisinden de ilim tahsil eden pek çok âlim, onunla ilgili hatıralarını nakletmişlerdir. Bunlardan, Orta çağ'ın en büyük Müslüman seyyahı İbn Battûta (ö. 770/1368-69) ile Mardin'de buluştu.[103] İbn Battûta, İbn Câbir'in Mardin sultanı el-Melik es-Sâlih (ö. 766/1365) için yazdığı kasidesinin yirmi bin dirhemle ödüllendirildiğini nakleder.[104] Halep kadısı Muhammed b. Ahmed el-Harîrî (ö. 758/1356) ondan hadis rivayet etti.[105] Memlükler dönemi devlet adamı, tarihçi, fakih ve edip İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349) ise İbn Câbir'le çok arzu ettiği halde görüşemediğini ifade eder.[106]

İbn Câbir'in gittiği her şehirde aynı hocalardan birlikte ders aldığı yoldaşı Ebû Caʿfer er-Ruaynî'den de bahsetmek gerekir.[107] İbn Câbir görme engelli olduğu için kendisi söyler, Ruaynî ise bunları kaleme alırdı. Onlar bir bedende iki ruh gibiydiler.[108] Ruaynî, İbn Câbir'in şiirlerini kendisinden dinleyerek rivayet edip

---

[99] Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî - Ebû Ca'fer Ruʿaynî, *Risâletâni fi's-sîreti'n-nebeviyye ve'l-mevlidi'ş-şerîf*, nşr. Mustafâ b. Mübârek ʿAklî (Ribat: Dâru Ebî Rakrâk li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr, 1432/2011), 20-25.

[100] İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, 1993, 3/340; Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 7/302.

[101] Ahmed Fevzî el-Hîb, *Şiʿru İbni Câbir el-Endelûsî* (Şam: Dâru Saʿüddîn li't-Tibâʿa ve'n-Neşr, 2007), 18.

[102] Durmuş, "Ruaynî", 35/175.

[103] A. Said Aykut, "İbn Battûta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/361-368.

[104] Brockelmann, *Târîhü'l-edebi'l-ʿArabî*, 1995, 6/30; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs* (Mısır: Dârü'l-Meʿârif, 2007), 8/376-377.

[105] İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, 1993, 3/340.

[106] Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şi'ri İbn Câbir el-Endelüsî*, 19; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1413/1992, 8/462; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1399/1979, 1/34.

[107] Durmuş, "Ruaynî", 35/175-176.

[108] İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, 1393/1973, 2/330.

nazmetmiştir. Çalışmamızın konusu olan *el-Hulletü's-siyerâ* adlı ünlü bedîiyyesini de *Tırâzü'l-hulle ve şifâ'ü'l-ğulle* adıyla şerheden de Ruaynî'dir.[109]

2.1.7. Talebeleri

Kıraat ve hadis âlimi İbnü'l-Cezerî adıyla meşhur Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf ile Sıbt İbnü'l-Acemî lakabı ile tanınan "emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs" unvanı ile meşhur hadis hâfızı Burhâneddin el-Halebî (ö. 841/1438) İbn Câbir'in en meşhur talebelerindendir.[110] İbnü'l-Cezerî *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'* adlı eserinde kendisinden "hocamız" diye bahsetmektedir.[111]

Fakih ve edip Ömer b. Abdillah b. el-Muhâcir el-Halebî eş-Şâfiî (ö. 778/1376), İbn Ebi'l-Mekârim adıyla meşhur Nasrüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 779/1387), Alâüddîn el-Halebî (ö. 794/1392), Ebû Bekir Hatîb Sermîn (ö. 801/1399) ve Ebü'l-Berekât Mûsâ b. Muhammed el-Ensârî (ö. 803/401) İbn Câbir'den ders almış pek çok talebeden birkaçıdır.[112]

2.1.8. İlmî ve Edebî Şahsiyeti

İbn Câbir büyük bir edip olarak şair kimliğinin yanında pek çok ilme hâiz seçkin bir âlimdir. Bu nedenle en-Nahvî, el-İmâm, el-Edîb, Şemsüddîn ve Şihâbüddîn lakapları ile tanınmıştır.[113] Endülüs'ten Mısır'a oradan da Şam'a uzanan ilim yolcuğunda Doğu ve Batı'nın ilmî ve edebî zenginliklerini derlemiştir.[114] Halep'te geçirdiği günler hayatının en verimli çağlarıdır. Fıkıh, hadis, kıraat ve dil sahalarında birçok talebe yetiştirmiştir.[115]

Eserleri genelde Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.), ehl-i beytine, aşere-i mübeşşere, sahâbe ve tâbiîne övgü kasideleri, gramer ve kıraate dair bazı meşhur

---

[109] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 1/44.

[110] Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

[111] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-'ulûm*, 1/195. Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakati'l-kurrâ'*, 2/55-56.

[112] İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, 1993, 3/75-76; Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, nşr. Mahmûd el-Arnaût (Beyrut: Dârü İbni Kesîr, 1413/1992), 7/10.

[113] Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *Manzûmetü'l-Maksûr ve'l-memdûd*, nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mısır: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîniyye, 1419/2000), 5.

[114] Abdülkerîm Fâdıl el-Ânî, "et-Tekrâr fî şi'ri İbn Câbir ed-Darîr el-Endelüsî", *Mecelletü Külliyeti'l-Fıkh* 19 (2014), 186-223.

[115] Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şi'ri İbn Câbir el-Endelüsî*, 20.

eserlere manzumeler şeklindedir. Pek çok kez hacca giden İbn Câbir, Artukoğulları sultanlarının yakınlık ve desteğini kazandı. es-Sâlih b. el-Melik el-Mansûr için *el-Maksadü's-Sâlih fî medhi'l-Meliki's-Sâlih* adlı divanı kaleme aldı. Şiir sanatını ilmi mevzuların anlatımında bir vasıta olarak kullanan İbn Câbir'in didaktik manzumeleri bulunmaktadır. İbn Mâlik'in elfiyesine şerh kaleme almıştır.[116]

Hem çağdaşları hem de ardından yetişen pek çok âlim İbn Câbir'in ilmine ve şiir nazmındaki ustalığına hayran kalmıştır. Ebû Zer, İbn Câbir ve Ruaynî'yi kastederek "Onlar gibisinin bir daha Halep'e geldiğini bilmiyorum." der.[117]

Safedî, İbn Câbir'in şiirlerini dinlediğini, güçlü bir şair olduğunu ve İbn Câbir'le yazıştığını aktarır. Endülüslü tarihçi ve edip Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374-75) ise onu âmâ olmakla beraber şiirleriyle öne çıkmış üstün yetenekli bir şahsiyet olarak tanıtmıştır.[118] İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta* adlı eserinde İbn Câbir hakkında şöyle der: "Şeyh Ebû Abdullah Endülüs âlimleri içinde ilim, nazım ve nahivde öne çıkmıştır. Allah-u Teâlâ onun faziletini arttırsın."[119]

İbnü'l-Cezerî onun ne kadar büyük bir âlim olduğunu ve ilimdeki yetkinliğini dile getirir.[120] Memlükler dönemi edip ve şairi İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1434) ise *Hizânetü'l-edeb* adlı eserinde İbn Câbir'in şiirlerine yer vermektedir. Süyûtî (ö. 911/1505) pek çok ilim talebesinin kendisinden icâzet aldığını aktarır.[121] Edib, biyografi yazarı ve hadisçi Ahmed b. Muhammed el-Makkarî (ö. 1041/1632) *Nefhu't-tîb* adlı eserinde onun şiirlerine yer veren diğer bir isimdir.[122] Şevkî Dayf (1910-2005) kendisinin hiç durmadan akan coşkun bir kaynaktan beslendiğini övgüyle dile getirir.[123]

---

[116] Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*, nşr. Ali Ebû Zeyd (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1405/1985), 11-12; Tabbâh, *İʿlâmü'n-nübelâʾ bi-târîhi Halebi'ş-şehbâʾ*, 5/77-78; Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/684; Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs*, 8/376.

[117] Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Haleb*, 1/484.

[118] İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, 1393/1973, 2/330.

[119] er-Ruʻaynî, *Kitâbu Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-gulle*, 45.

[120] Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakati'l-kurrâʾ*, 2/60.

[121] Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1399/1979, 1/35.

[122] Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/675-690; Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 7/306-339; Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs*, 8/377.

[123] Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şiʻri İbn Câbir el-Endelüsî*, 19; Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs*, 8/377.

Makkarî, İbn Câbir'in yirmi meşhur esere tevriye yoluyla atıf yaptığı aşağıdaki beyitleri, ilimdeki yetkinliğini sanatsal değeri yüksek dizelerde nasıl gösterdiğine örnek olarak nakletmektedir.[124]

عرائس مدحي كم أتين لغيره — فلما رأته قلن هذا من الأكفا

نوادر آدابي ذخيرة ماجد — شمائل كم فيهن من نكت تلفى

مطالعها هن المشارق للعلا — قلائد قد راقت جواهرها رصفا

رسالة مدحي فيك واضحة — مالك تهذيب لتنبيه من أغفى

فيا منحي سؤلي ومحصول غايتي — لأنت امرؤ من حاصل المجد مستصفى

Saleb'in *'Arâis*'i, el-Kâlî'nin *en-Nevâdir*'i, İbn Bessâm'ın *ez-Zehîra*'sı, Tirmîzî'nin *eş-Şemâil*'i, Abdülhak es-Saklî'nin *en-Nüket*'i, İbn Karkûl'un *el-Metâli'*, Kâdî İyaz'ın *el-Meşârık*'ı, İbn Hâkân'ın *el-Kalâid*'i, İbn Abdinnûr'un *Rasfü'l-mebânî fî hurûfi'l-me'ânî*, İbn Ebî Zeyd'in *er-Risâle*'si, İbn Habîb'in *el-Vâdıha*'sı, el-Bekrî'nin *el-Mesâlik*'i, İbn Şâs'ın *el-Cevâhir*'i, Ebû Saîd el-Berâziî'nin *et-Tehzîb fi'htisâri'l-müdevvene*'si, Ebü'l-İshâk'ın *et-Tenbîh*'i, İbnü'l-Hâcib'in *Müntehâ's-Su'li*, İmam Râzî'nin *el-Mahsûl*'ü ve son olarak İmam Gazâlî'nin *el-Mustasfâ*'sı bu beş beyit içinde zikredilmiştir.

2.1.9. Vefatı

Meşakkatli ve ilme adanmış ömrünün son yıllarını el-Bîre'de geçiren İbn Câbir el-Endelüsî, hicrî 780 yılı Cemâziyelâhir ayı, milâdî 1378 yılı Ekim ayında 79 yaşında vefat etmiştir.[125]

[124] Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/665.

[125] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384; Brockelmann, *Târîhü'l-edebi'l-'Arabî*, 1995, 6/30; Safedî, *Nektü'l-himyân fî nüketi'l-'umyân*, 244; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, 1993, 3/339; Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/668-675, 680; Atâbekî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhira*, 11/192.

2.2. İbn Câbir'in Eserleri

İbn Câbir'in manzum ve mensur pek çok eseri bulunmaktadır. Kendisi âmâ bir âlim olduğu için bütün eserlerini Ruaynî kaleme almıştır. İbn Câbir'in on yedi eseri bulunmakta olup bunlardan on beşi manzum diğer ikisi ise mensurdur. Bu araştırmada İbn Câbir'in kitapları bedîiyye ve kaside türünde divanlar, gramer, kıraat ve lügat konulu manzumeler şeklinde gruplandırılmıştır. Eserlerinden bazıları tahkik edilmiş, farklı edebi eserlerde yer alan şiirleri ise *el-Müstedrak ʿalâ şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî* ve *Şiʿru İbn Câbir* adlı iki divanda toplanmıştır.

2.2.1. Bedîiyye ve Kaside Türünde Divanları

2.2.1.1. *el-*Hulletü's-*siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* (الحُلّةُ السِّيَرا في مَدْحِ خَيْرِ الْوَرى)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) methi için yazılmış, edebî sanatlarla örülü bu eser "bedîiyye" türü kasidelerin ilklerinden olup *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân ve el-Bedîʿiyye fî medhi hayri'l-beriyye* adlarıyla da tanınır. 177 beyitten oluşan kasidenin revîsi kesralı mîm harfidir. İbn Câbir bedîiyyesinde kırk dört bedîʿ sanat kullanmaktadır.

Bu eser Abdullah Muhlis tarafından 1928 yılında *Bedîʿiyyetü'l-ʿUmyân* adıyla yine Ali Ebû Zeyd tarafından 1985 yılında *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adıyla tahkik edilerek neşredilmiştir.[126] *el-Hulletü's-siyerâ* tezin dördüncü bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

2.2.1.2. *Kasîde fî medhi'n-Nebî* (قصِيدة في مدح النبي)

Bu eser Ahmed b. Abdülmünʿim ed-Demenhûrî'nin (ö. 1192/1778) *Sebîlü'r-reşâd ilâ nefʿil-ʿibâd* adlı eserinin sonunda yayımlanmıştır. Demenhûrî, İbn Câbir ve Kalkaşendî'nin kasidelerini eserine tezyîl olarak almıştır. [127] Bu kasidenin müstakil bir baskısına ulaşılamamıştır. Kaynaklarda ayrı bir eser olarak verilse de bu eser *Kasîde fî esmâi süveri'l-Kur'ân* adlı eserle aynıdır.[128]

---

[126] İbn Câbir el-Endelüsî, *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân*; İbn Câbir el-Endelüsî, *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*.

[127] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385.

[128] Ahmed b. Abdülmün'im ed-Demenhûrî, *Sebîlü'r-reşâd ilâ nefʿi'l-ʿibâd*, nşr. Abdülmünʿim es-Sabrî (Mısır: el-Matbaʿatu'l-ʿÂmiretü'ş-Şerefiyye, 1305/1887), 49-51.

2.2.1.3. *Kasîde fî esmâi süveri'l-Kur'ân*(قصِيدة في أسْماء سُوَر القُرآن)

Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) sûrelerin isimlerinden tevriye[129] yoluyla söz ettiği uzun bir hutbesinden esinlenilerek nazmedilmiş olan bu kasidenin konusu Hz. Peygamber ve aşere-i mübeşşerenin methidir. İbn Câbir her beyitte sûrelerin isimlerini Fâtihâ'dan başlayarak Kur'an-ı Kerîm'deki sırasıyla ve telmihle vermektedir. Makkarî altmış beş beyitlik bu kasidenin tamamını nakletmiştir.[130]

Birçok şairin nazîreler yazdığı bu kaside Nureddin Ali Efendi (Yüce) (1865-1937) ve Mustafa Sîret (ö. [?]) tarafından *Kasîde-i Bedîiyye* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş *Cevâhirü'z-zevâhir* adlı eserin içinde neşredilmiştir.[131] Arap edebiyatının bazı klasiklerini Türkçe'ye kazandıran Sezai Karakoç (1933-2021), Osmanlıca tercümesini referans alarak *Güzellikler Kasidesi* adıyla bu şiiri günümüz Türkçesine uyarlamıştır.[132] Ruaynî, *Tırâzü'l-hulle* şerhinde tevriye sanatının geçtiği 101'den 109'a kadarki beyitleri açıkladıktan sonra bu kasideye yer vermiştir.[133]

Memlüklü tarihçisi, âlim ve münşî Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî *Kasîde fî medhi'n-Nebî* adlı manzumesinde benzer bir metot kullanmışsa da sûrelerin sırlamasında İbn Câbir'den farklı olarak Kur'ân tertibinde en son sure olan Nâs sûresinden başlamıştır.[134]

---

[129] İsmail Durmuş, "Tevriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/45-47.

[130] Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 7/324-336; Kılıç, "İbn Câbir", 19/385; Bağdatlı İsmâil Paşa Babanzâde, *Hediyyetü'l-ʿârifîn, esmâʾü'l-müʾellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Matbaatü Vekâleti'l-Meârifi'l-Celîle, 1951), 2/170; Selîme Değu - Zağdûde Ziyâb, "'el-İhâle: Dirâse fî Dîvâni Nefâisi'l-münah ve 'arâisi'l-midah li Muhammed b. Câbir el-Endelüsî, Kasîdetü "fî külli fâtiha li'l-kavli mu'tebera" nemûzecen'", *Mecelletü'l-Âdâb ve'l- 'Ulûmi'l-İnsâniyye* 16/1 (2023), 7.

[131] Nureddin Ali - Mustafa Sîret, *Cevâhirü'z-zevâhir* (İstanbul: Enver Efendi Basımevi, 1892), 1/10-24; Kılıç, "İbn Câbir", 19/385; Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler" (Çankırı'nın Manevi Mimarları, Çankırı: Çankara Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 2017), 417-419; Ali Benli, "Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fî Esmâi's-Süver Tercümesi", *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2013), 67-86.

[132] Mustafa Irmak, "Sezai Karakoç'un Güzellikler Kasidesi Adlı Çevirisi Üzerine", *Recep Tayyip erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4/2 (2023), 34-52; Sezai Karakoç, *İslâmın Şiir Anıtlarından* (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015).

[133] Ebû Câʿfer er-Ruaynî, *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle li'r-Ruaynî el-Ğırnâtî*, nşr. Erîc Muhammed Tayyib Hattâb (Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1443/2022), 475-480.

[134] Mahmut İpşirli, "Kalkaşendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/263-265.

2.2.1.4. *Vesîletü'l-âbık fî esmâi's-sahâbe ve't-tâbiîn 'alâ mâ zekerahû Ebû Nu'aym*

(وسيلَة الآبِق في أسماء الصّحابة والتّابِعين على ما ذكَره أبو نُعَيْم)

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâʾ ve tabakâtü'l-asfiyâʾ* adlı eserinde zikredilen sahâbe ve tâbiîn isimlerinin manzum hale getirilmiş şeklidir. Bu sebeple bu eser *Nazmü ricâli Hilyeti'l-evliyâʾ* adıyla da anılır.[135]

2.2.1.5. *Nefâisü'l-minah ve 'arâisü'l-midah*

(نَفائس المِنَح وعَرائسُ المِدَح)

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i beyt'ine dair kasidelerden oluşur. *Divânü'l-Hevvârî* olarak da bilinir. El yazması bir nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli, 2446 numarada mevcuttur. Eserin adı bazı kaynaklarda[136] *Nefâisü'l-mülah* olarak geçse de Laleli koleksiyonundaki el yazması esas alınarak *minah* kelimesi tercih edilmiştir. Muhammed Tayyib Hattâb tarafından *Dîvânü'l-medîhi'n-nebevî Dîvânü Nefâisi'l-minah ve ʿarâisü'l-midah* adıyla 2005 yılında bu eserin tahkiki yapılmıştır.[137]

2.2.1.6. *Nazmü'l-ʿakdeyn fî medhi seyyidi'l-kevneyn*

(نَظم العَقْديْن في مَدح سَيّد الكَونَيْن)

Hece harflerine göre düzenlenmiş bir methiye (el-medaihu'n-nebeviyye) koleksiyonudur. *Kitâbü'l-ğayn fî medhi seyyidi'l-kevneyn* adıyla da bilinir. Ahmed Fevzî el-Hîb tarafından tahkik edilmiştir.[138] Bu eserin Mısır, Irak, Berlin ve Fransa'da olmak üzere dört el yazması nüshası bulunmaktadır. Eserin tahkikinde Mısır nüshası esas alınmıştır. Bu divanın adı Mısır ve Irak nüshalarında *Nazmü'l-ʿakdeyn* olarak geçmektedir. Şevki Dayf ve Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî (1849-1932) de bu ismi

[135] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385.
[136] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385.
[137] Babanzâde, *Hediyyetü'l-ʿârifîn, esmâʾü'l-müʾellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 1951, 2/170; Değu - Ziyâb, "'el-İhâle: Dirâse fî Dîvâni Nefâisi'l-münah ve 'arâisi'l-midah li Muhammed b. Câbir el-Endelüsî, Kasîdetü "fî külli fâtiha li'l-kavli mu'tebera" nemûzecen'", 171-192; Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *Dîvânü'l-Medîhi'n-nebevî Dîvânü Nefâisi'l-minah ve ʿarâisü'l-midah*, nşr. Muhammed Tayyib Hattâb (Mısır: Mektebetü'l-Âdâb, 1426/2005).
[138] Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *Nazmü'l-ʿakdeyn fî medhi seyyidi'l-kevneyn*, nşr. Ahmed Fevzî el-Hîb (Dımaşk: Dâru Saʿüddîn li't-Tibâʿa ve'n-Neşr, 1426/2005).

tercih etmiştir.[139] Berlin ve Fransa'daki nüshalarda ise *Kitâbü'l-ğayn* olarak zikredilir. Hayrüddîn Ziriklî ve Ömer Ferrûh ise bu nüshalara itimat etmektedir.[140] Ancak en eski ve eksiksiz nüshada *Nazmü'l-ʿakdeyn fî medhi seyyidi'l-kevneyn* adı geçtiği için el-Hîb bu divanın tahkikinde bu ismi tercih etmekle beraber diğer adını da ikinci bir isim olarak vermektedir.[141]

2.2.1.7. *Kasîde fî medhi'l-Medîne*
(قَصيدة في مدح المدينة)

Medine-i Münevvere'nin[142] ve halkının methi için nazmedilmiş bu kaside on sekiz beyittir. Makkarî *Nefhu't-tîb* adlı eserinde yalnızca bu kasidenin İbn Câbir'e fazilet olarak yeterli olduğunu belirtir ve yer verir.[143]

2.2.1.8. el-*Maksadü's*-sâlih fî medhi'l-Meliki's-Sâlih
(المَقْصد الصّالح في مدح المِلِك الصّالح)

Artuklular, Diyarbakır ve Mardin çevresinde 496-804/1102-1401 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türkmen hanedanıdır.[144] es-Sâlih b. el-Melik el-Mansûr Artuklular'a bağlı Diyarbakır sultanıdır. İbn Câbir bu divanında, cömertliği ve iyi yönetimiyle bilinen es-Sâlih el-Mansûr'u, âlimleri himaye etmesi ve yoksullara sahip çıkmasından dolayı övmektedir. Bu eserin Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 4955 numaralı el yazması dışında dünyada başka bir örneği ulaşabildiğimiz kadarıyla bulunmamaktadır. Bu yama 245 varak olup 13 satırda mağrip hattıyla yazılmıştır. 9 ve sonuncu varakları eksiktir. Bu nedenle istinsah kaydı ve müstensih adı bulunmamaktadır. Ancak eserin serlevha süslemelerinin güzelliği ve kıymetinden Melik Sâlih'e armağan edilen ilk nüsha olma ihtimali yüksektir. Ahmed Fevzî el-Hîb tarafından 2008 yılında bu eserin tahkiki yapılmıştır.[145]

---

[139] Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs*, 8/376; Yusuf b. İsmâil en-Nebhânî, *el-Mecmûʿatü'n-Nebhâniyye fi'l-medâihin-Nebeviyye* (Beyrut: Dârü'l-Maʿrife, 1974), 3/351.
[140] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328; Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-ʿArabî*, 6/531.
[141] İbn Câbir el-Endelüsî, *Nazmü'l-ʿakdeyn fî medhi seyyidi'l-kevneyn*, 14.
[142] Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/305-311.
[143] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328; Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 1388/1968, 7/155; Kılıç, "İbn Câbir", 19/385.
[144] Alptekin, "Artuklular", 3/415.
[145] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328; Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385; İbn Câbir el-Endelüsî, *Dîvânü'l-Maksadi's-sâlih fî medhi'l-Meliki's-Sâlih*.

2.2.1.9. *el-Maksûra* (المَقْصورَة)

İbn Câbir 296 beyitlik bu kasidesinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) faziletleri, mucizeleri ve miracından övgüyle bahsetmiştir. Ayrıca hac münasebetiyle gittiği Mekke ve Medine ziyaretlerine de yer vermiştir.[146]

2.2.1.10. *Risâle fi's-sîreti'n-nebeviyye ve mevlidi'n-Nebî* (رسالة في السيرة النبويّة ومَوْلد النبِيّ)

Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) doğumundan başlayarak hayatını mucizeleriyle anlatan edebî bir risâledir. Kaynaklarda eserin adı *Risâle fi's-sîre* olarak da geçmektedir. Sonunda on bir beyitlik bir şiir bulunmaktadır.[147] Ancak aynı isimde bir başka risâle Ruaynî'ye de nisbet edilmektedir. Hayreddin ez-Zirikli, bu eserin bir nüshasının Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bulunduğunu kaydetmektedir.[148] *Kitâbu mevlidi'l-Münîr* adlı yine İbn Câbir'e ait olan benzer bir eser beş varak halinde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Selim Ağa, 4/859 numaralı bir koleksiyon içinde 207-211. sayfalar arasında yer almaktadır. Bu iki eseri Mustafa b. Mübarek Aklî et-Temkurûtî *Risâlatâni fi's-sîreti'n-nebeviyye ve'l-mevlidi'ş-şerîf* adıyla tahkik etmiştir.[149]

2.2.2. Gramere Dair Eseri

2.2.2.1. *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik* (شَرح أَلْفِيّة ابن مالِك)

İbn Mâlik et-Tâî'nin, İbn Muʿtî'den esinlenerek kaleme aldığı Arap gramerine dair didaktik manzum eseri *el-Hulâsatü'l-elfiyye* ve *el-Hulâsa* olarak da bilinen *el-Elfiyye*'nin şerhidir.[150] İbn Câbir *Elfiyye*'deki beyitlerin irabını yaptığı şerhini

[146] Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs*, 8/376-377.
[147] İbn Câbir el-Endelüsî - Ruʿaynî, *Risâletâni fi's-sîreti'n-nebeviyye ve'l-mevlidi'ş-şerîf*, 113-116.
[148] Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Beyrut: Dârü'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, 1992), 1/274.
[149] Mustafâ b. Mubârek el-Aklî et-Temkurûtî, *Risâlatâni fi's-sîrati'n-nebeviyye ve'l-mevlidi'ş-şerîf* (Rabat: Dâru Ebî Rakrâk li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr, 2011).
[150] Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/169-171; Bâsim Abdurrahmân Sâlih el-Bâblî, *Meâhizü şurrâhi Elfiyyeti İbn Mâlik 'ale'l-Elfiyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1971); Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. Abdülhamid es-Seyyid Muhammed Abdülhamid (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1421/2000).

756/1355'te Mekke'de kaleme almıştır.[151] İbn Câbir'in en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Pek çok âlim bu esere atıfta bulunmuştur. El yazması iki nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli, 3282 numaralı ve Şehit Ali Paşa, 2404 I-II numaralı koleksiyonlarda mevcuttur.[152]

2.2.3. Kıraata Dair Manzumeleri

2.2.3.1. *Kasîde mîmiyye fi'z-zâ ve'd-dâd* (قصيدة ميميّة في الظّاء والضّاد)

Revî harfi mîm olan kasidelere *Kasîde mîmiyye* adı verilmektedir.[153] İbn Câbir Arapça'da zâ ve dâd harfleri (ظ ve ض) ile başlayan sözcükler arasındaki farkı göstermek amacıyla bu eseri kaleme almıştır. 102 beyitlik bu eser Ruaynî tarafından *Refʿu'l-hicâb an tenbîhi'l-küttâb* adıyla şerh edilmiştir.[154] Bazı kaynaklarda *Kasîde nahviyye fi'l-fark beyne'd-dâd ve'z-zâ* adıyla da geçmektedir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa, 91/ 3-6 numaralı koleksiyonda İbn Câbir'e ait gösterilen nüsha aslında İbn Mâlik et-Tâî adıyla meşhur Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî'ye aittir.

2.2.3.2. *Ğâyetü'l-merâm fî teslîsi'l-kelâm* (غايَة المَرام في تثْلِيث الكلام)

Bir harfinin harekesinin değişmesiyle üç türlü okunan ve buna göre farklı anlamlara gelen müselles kelimelere dair 272 beyitlik bir kasidedir.[155]

2.2.4. Lügata Dair Manzumeleri

[151] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385.
[152] Harbî, *Şerhu'l-Minha fi'htisâri'l-Mülha min evveli bâbi'l-iştigâl ilâ nihâyeti bâbi ma'l-hicâziyye*, 30; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328; Carl Brockelmann, *Târîhü'l-edebi'l-'Arabî* (Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, ts.), 5/281; 'Azb, *Şerhu İbn Câbir el-Hevvârî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik Dirâse Vasfiyye Tahlîliyye*.
[153] İskender Pala, "Kaside", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/564-566.
[154] Harbî, *Şerhu'l-Minha fi'htisâri'l-Mülha min evveli bâbi'l-iştigâl ilâ nihâyeti bâbi ma'l-hicâziyye*, 32; Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ʿilmi't-tecvîd*, nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Mektebetü'l-Meʿârif, 1405/1980), 210; A. Yaşar Koçak, "er-Ru'aynî ve Eserleri", *Nüsha* 1/2 (2001), 13.
[155] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328.

2.2.4.1. *Manzûmetü'l-maksûr ve'l-memdûd*

(مَنظومة المَقْصور والممْدود)

el-Maksûr ve'l-memdûd sonunda maksûr (ى) ve memdûd elif (اء) bulunan kelimelere dair eserlerin ortak adıdır. Arap dili âlimleri erken dönemlerden itibaren bu isimlerin yazılışları, anlamları, kullanım özellikleri ve kurallarını ele almışlardır.[156] Arapça'da kelime sonunda bulunup bazen uzun elif (ا) bazen de yâ (ى) şeklinde yazılan ve bu harften önce fetha olan isimlere maksûr isim denilir.[157] مَلْهَى , بُشْرَى , تُقَى , مِعْزَى gibi isimler buna örnektir. Memdûd isim ise sonu elif-i zâide ve hemze ile biten (اء) isimdir. حَمْراء , قُرّاء , رِداء gibi kelimeler memdûd isimlere örnek olarak verilebilir. Bu tür kelimelerin açıklandığı risaleler VIII.yy. da telifine başlanan konu sözlüklerinin de bir bölümünü oluşturmuştur. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), İbn Düreyd (ö. 321/933), Niftaveyh (ö. 323/935), Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), Ahmed b. Vellâd (ö. 332/944) ve İbn Mâlik et-Tâî bu türden eser kalem alan müellifler arasında zikredilebilir. İbn Düreyd ve İbn Mâlik eserlerini manzum olarak telif etmekle diğerlerinden ayrılırlar.[158]

İbn Câbir'in *er-Ravzü'l-memtûr fî nazmi'l-maksûr* adıyla da bilinen bu eseri 200 beyitten oluşan manzum bir eserdir. Her bir beyitte iki ismi şerh etmektedir. İbn Câbir, İbn Düreyd ve İbn Mâlik'in[159] eserlerine kıyasla bu kitabın daha kapsamlı ve anlaşılır olduğunu ifade etmektedir. Ali Hüseyin el-Bevvâb 2000 yılında bu eserin tahkikini yapmıştır.[160]

2.2.4.2. *Hilyetü'l-fasîh fî nazmi'l-Fasîh mâ kad câe fi'l-Fasîh*

(حِلْية الفَصِيح في نَظْم الفَصِيح ما قد جاء في الفَصِيح)

Saʿleb'in (ö. 291/904) lügate dair *el-Fasîh* adlı eserinin manzum hali olan bu kitap 747 /1346 yılında el-Bîre'de tamamlanmış olup 1680 beyit ihtiva eder.

---

[156] Yûsuf Burhân, "Ebü't-Tayyib el-Veşşâ ve el-Memdûd ve'l-Maksur Adlı Eseri", *Journal of Analytic Divinity* 6/1 (2022), 62-78.

[157] Kenan Demirayak, "Maksûr ve Memdûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/453-454.

[158] Ahmet Özel, "İbn Vellâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/604-605; Ahmet Şimşek, "Zühd, Şiir ve Dil: İbn Malik ve el-Maksûr ve'l-Memdûd Adlı Eseri", *Artuklu Akademi* 3/2 (2016), 79-91.

[159] Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", 20/169-171.

[160] İbn Câbir el-Endelüsî, *Manzûmetü'l-Maksûr ve'l-memdûd*, 5-8.

Guillaume Bouché tarafından 1909'da Beyrut'ta basılmıştır.[161] Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli, 3556 numaralı koleksiyonunda bir el yazması bulunmaktadır.[162]

2.2.4.3. *el-Minha fi'htisâri'l-Mülha*(المِنْحة في اخْتِصار المُلحة)

Harîrî'nin gramere dair *Minhatü'l-iʿrâb ve sinhatü'l-âdâb* adıyla da bilinen *Mülhatü'l-iʿrâb* adlı manzum eserinin yine manzum ihtisarıdır.[163] İbn Câbir bu manzumesini hayatının sonuna doğru *Şerhü'l-Minha fi'htisâri'l-Mülha* adıyla şerhetmiştir.[164]

2.2.4.4. *'Umdetü'l-mütelaffız fî nazmi Kifâyeti'l-mütehaffız* (عُمْدة المُتَلَفِّظ في نظْم كِفاية المُتحفّظ)

İbrâhim b. İsmâil İbnü'l-Ecdâbî'nin (ö. 470/1077[?]) *Kifâyetü'l-mütehaffiz ve nihâyetü'l-mütelaffiz* adlı lügatinin manzum halidir. Bu eser eş anlamlı kelimeler arasındaki mana farklılıklarını gösteren bir kavram sözlüğüdür.[165]

İbn Câbir'den başka Ebû Abdillah Şehâbeddin Muhammed b. Ahmed el-Huveyyî (ö. 693/1294) ile Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Muhammed el-Ba'lî (ö. 764/1363) bu eseri nazma çevirdikleri için İbn Câbir'le karıştırılmaktadır.[166]

2.2.5. İbn Câbir'in Diğer Edebî Eserlerden Derlenen Şiirleri

2.2.5.1. *Şiʿru İbn Câbir* (شِعْر ابن جابر)

İbn Câbir'e ait olup farklı edebî eserlerin içinde bulunan şiirleri Ahmed Fevzî el-Hîb 2007 yılında bu kitapta derlemiştir.[167]

---

[161] Muhammed b. Ahmed İbn Câbir el-Endelüsî, *Hilyetü'l-fasîh fî nazmi'l-Fasîh*, nşr. Guillaume Bouché (Beyrut: el-Matbaʿatü'l-Edebiyye, 1327/1909).

[162] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn ʿan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Tahran: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1957), 2/1273-1274; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1413/1992, 8/462.

[163] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328; Hulusi Kılıç, "Harîrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/191-192.

[164] Harbî, *Şerhu'l-Minha fi'htisâri'l-Mülha min evveli bâbi'l-iştigâl ilâ nihâyeti bâbi ma'l-hicâziyye*; Brockelmann, *Târîhü'l-edebi'l-'Arabî*, ts., 5/154.

[165] Ahmet Turan Arslan, "İbnü'l-Ecdâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/21; Çelebi, *Keşfü'z-zünûn ʿan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2/171, 1500.

[166] Hüseyin Nassâr, *el-Muʿcemü'l-ʿArabî neşʾetühû ve tetavvuruhû* (Kahire: Mektebetü Mısr, 1968), 1/213.

[167] Hîb, *Şiʿru İbni Câbir el-Endelûsî*.

2.2.5.2. *el-Müstedrak ʿalâ şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî*

(المُسْتَدْرك على شِعر ابن جابر الأندلسي)

İbn Câbir'e ait olup farklı edebî eserlerin içinde bulunan şiirleri, Muhammed b. İbrâhim ed-Devhî tarafından derlenmiş, 2011 yılında Ezher Üniversitesi tarafından basılmıştır.[168]

2.2.6. İbn Câbir'e Sehven Nisbet Edilen Eserler

2.2.6.1. *Tuhfetü'l-akrân fî mâ kurie bi't-teslîs min hurûfi'l-Kur'ân*

(تُحْفة الأقْران في ما قُرِئَ بالتَّثْلِيثِ من حُروف القُرْآن)

Kıraatlere göre harekesi üç türlü okunabilen Kuran kelimelerine dair bir kasidedir. el-Bîre'de 745/1344'te nazmedilen bu eser İbn Câbir'e ait olarak gösterilse de Ruaynî'ye aittir. [169] Eserin bilinen tek nüshası Ruaynî ile İbn Câbir'in eserlerini toplayan Paris Bibliothèque Nationale'deki bir koleksiyon içinde yer almaktadır. Eserin müstensihi Ruaynî'nin yeğeni Ahmed olup bu eserin, amcası Ruaynî'ye ait olduğunu belirtmektedir.[170]

2.2.6.2. *Refʿul-hicâb 'an tenbîhi'l-küttâb*

(رَفْعُ الْحِجابِ عَنْ تَنْبيهِ الْكُتّاب)

İbnü'l-Cezerî *et-Tevhîd* adlı eserinde bu kitabı İbn Câbir'e atfetmiştir. Oysaki İbn Câbir'e ait olan *Kasîde mîmiyye fi'z-zâʾ ve'd-dâd* adlı eserin Ruaynî tarafından şerhidir.[171]

2.2.6.3. *Şerhu Elfiyyeti İbn Muʿtî*

(شَرح ألفِيّة ابن مُعْطي)

Arap gramerini 1000 beyitlik bir manzumede anlatan eserlere *el-Elfiyye* adı verilir. İbn Muʿtî'nin (ö. 628/1231) *ed-Dürretü'l-elfiyye fî ʿilmi'l-ʿArabiyye* (*el-*

---

[168] Muhammed b. İbrâhim ed-Devhî, *el-Müstedrak ʿalâ şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî* (Mısır: Câmiʿatü'l-Ezher Külliyetü'l-Luğati'l-ʿArabiyye, 2011).

[169] Kılıç, "İbn Câbir", 19/385; Ebû Ca'fer er-Ruʿaynî, *Tuhfetü'l-akrân fî mâ kurie bi't-teslîs min hurûfi'l-Kurân*, nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyyâ li'n-Neşr ve't-Tevziʿ, 1428/2007), 12.

[170] İbn Câbir el-Endelüsî - Ruʿaynî, *Risâletâni fi's-sîreti'n-nebeviyye ve'l-mevlidi'ş-şerîf*, 34.

[171] Durmuş, "Ruaynî", 35/175-176.

Urcûzetü'l-Elfiyye) adlı elfiyyesi bu adla kaleme alınan eserlerin ilki olması bakımından önemlidir.[172] 1021 beyitten oluşan bu eserin pek çok şerhi vardır.[173]

Süyûtî, İbn Câbir'in şerhinin sekiz cilt olduğunu aktarır.[174] Ancak aynı adla Ruaynî'ye ait on bir cilt olduğu kaydedilen bir şerh bulunmaktadır.[175] Bu eserin 1. cildini 1994 yılında Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nden Hasan Muhammed Abdurrahman Ahmed, 7. cildini ise Abdullah b. Ömer Hâc İbrâhîm 1997 yılında doktora tezi olarak hazırlamışlardır. Ruaynî'ye ait bu eserlerin İbn Câbir'e nisbeti yakın arkadaşlıklarından dolayı kaynaklanmış olabilir.[176]

2.2.6.4. *el-Mi'yâr fî nakdi'l-eş'âr*
(الْمِعْيارُ في نَقْدِ الأشْعار)

Bu eser Abdullah Muhammed Süleyman Hindâvî neşrinde Ebû Abdillah Cemâleddin Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî'ye ait olarak gösterilmiştir. Muhammed Zağlûl Sellâm ile M. Rıdvân ed-Dâye'ye ait eserin İbn Câbir'e nisbet edilmesi isim benzerliğinden kaynaklanmış olabilir.[177]

2.2.6.5. *el-Kelâm ʿalâ usûli'l-ʿilmi bi'l-menâm*
(الْكلامُ على أُصولِ الْعِلْمِ بِالْمَنام)

İbn Câbir'e ait gösterilen bu eser incelediğinde aslında Muhammed b. Câbir el-Ğassânî el-Miknâsî'ye (ö. 827/1424) ait olduğu görülmektedir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde olup 176 varaktır ve rüya ilmi hakkında yazılmıştır.[178]

2.2.6.6. *Sebîlü'r-reşâd ilâ nefʿi'l-ʿibâd*
(سَبيلُ الرَّشادِ إلى نَفْعِ الْعِباد)

Ahmed b. Abdülmün'im ed-Demenhûrî'ye (ö. 1192/1778) ait bu eserin

---

[172] Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1399/1979, 1/35; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûʿâti'l-ʿulûm*, 1/157; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328.

[173] Nevzat H. Yanık, "İbn Mu'tî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/213-214.

[174] Ebû Ca'fer er-Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, nşr. Recâ es-Seyyid el-Cevherî (İskenderiye: Müessesetü's-Sekâfeti'-Câmiiyye, 1410/1990), 46.

[175] Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*, nşr. Sâlim Fritz Krenkow (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1993), 1/340-341.

[176] Durmuş, "Ruaynî", 35/175-176.

[177] Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385.

[178] Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dibâc* (Trablus: Dârü'l-Kâtib, 2000), 486.

sonunda İbn Câbir'in *Kasîde fî esmâi süveri'l-Kur'ân* kasidesi Kalkaşendî'nin benzer bir kasidesiyle birlikte tezyîl olarak gelmektedir. Bazı araştırmalarda Demenhûrî'ye ait *Sebîlü'r-reşâd* adlı eserin İbn Câbir'e atfedilmesi bu ilaveden kaynaklanmış olabilir.[179]

[179] Demenhûrî, *Sebîlü'r-reşâd ilâ nefʿi'l-ʿibâd*, 75-78; Arif Aytekin, "Demenhûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/149-150; İpşirli, "Kalkaşendî", 24/263-265; Harbî, *Şerhu'l-Minha fî'htisâri'l-Mülha min evveli bâbi'l-iştigâl ilâ nihâyeti bâbi ma'l-hicâziyye*, 30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELÂGAT İLMİ

Belâgat kelime olarak sözün açık ve fasîh olması anlamına gelmektedir. Terim olaraksa bir düşüncenin açık ve akıcı bir dille muktezâ-yı hâle uygun olarak yani yerinde ve zamanında ifade edilmesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de "*İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti*."[180] buyurularak belâgatin doğuştan insanda var olan bir meleke olduğuna işaret edilir. Dolayısıyla belâgat henüz ilim olarak teşekkül etmeden câhiliye şiirinde, âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerde mevcuttu.[181]

Belâgat ilmi meânî, beyân ve bedîʿ olarak üç bölüme ayrılır. Meânî ilmi sözün muktezayı hâle uygunluk şartlarını, beyân ilmi bu nitelikteki bir sözün açıklık ve kapalılık olarak birbirinden farklı anlatım biçimleriyle ifade etme usullerini inceler. Bedîʿ ilmi ise meânî ve beyân şartlarını taşıyan sözün hangi sanatlarla güzelleştirileceğini ele alır.[182]

3.1. Meânî İlmi

Meânî ilminin gelişim tarihi nahiv ilmi ve nazım teorisiyle yakından ilgilidir. Arap gramerinin günümüze ulaşan ilk eseri Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ında meânî ilmini ilgilendiren bazı konular yer aldığından Sîbeveyhi'yi meânî ilminin ilk kurucusu sayan araştırmacılar vardır. Müberred'in (ö. 286/900) *el-Kâmil*'i ve Saʿleb'in *Kavâʿidü'ş-şiʿr*'i, Câhiz'in (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-tebyîn*'i İbnü'l-Muʿtez'in (ö. 296/908) *el-Bedîʿ*inde muktezâ-i hâle uygun sözlerin meziyetleri, fasıl-vasıl, îcâz-ıtnâb-müsâvât, iltifât ve iʿtirâz gibi meânîye ait konular yer almaktadır.

Meânî ilminin esası olan nazım teorisi hakkında ilk fikir üreten âlim İbnü'l-Mukaffaʿdır. Nazım için "sözün kuyumcu hassasiyetiyle dizimi" ifadesini kullanmıştır. Daha sonra Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025), *el-Muğnî* adlı eserinde nazım teorisini dağınık bir şekilde açıklamıştır. Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-

[180] er-Rahmân 55/3-4.
[181] Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera: Meânî-Beyân-Bediʿ* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2022), 28-29; Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380.
[182] Bulut, *Belâgat-i Müyessera: Meânî-Beyân-Bediʿ*, 19; İsmail Durmuş, "Meânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/204.

79) ile nazım teorisi gelişmiştir. Bu teoriye göre Kur'an'ın taklit edilmezliği, kelimelerinin teker teker fasih olmasında değil mükemmel bir uyum içinde meydana getirdikleri söz dizimindedir. Cürcânî meânî ilminin konularını *Delâʾilü'l-iʿcâz*'ında "nazm, meâni'n-nahv, meâni'l-kelâm" adları altında ele almıştır. Bu eseriyle meânî ilminin kurucusu kabul edilmiştir.

Belâgat âlimleri, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin beyân ilmine dair olan *Esrârü'l-belâğa* ve meânî ilmiyle alakalı *Delâʾilü'l-iʿcâz*'ındaki konuları tertip ve ihtisar çalışmaları yapmışlardır. Cürcânî'den sonra Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) onun eserlerini ihtisar ve Reşîdüddin Vatvât'ın (ö. 573/1177) edebî sanatlara dair *Hadâʾiku's-sihr*'inden yaptığı ilâvelerle *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-iʿcâz*'ını yazmıştır. Bu eserden etkilenen Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*'unun belâgata ayırdığı üçüncü bölümünde belâgat ilimlerini ilk defa meânî, beyân ve muhassinât olarak üçe ayırmıştır. Sekkâkî'den önce Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî ve Mutarrizî de (ö. 610/1213) meânî ve beyân ilimleri tabirini kullanmış olmakla birlikte tanım ve açıklamaya yer vermemişlerdir.

Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338-39), *Telhîsü'l-Miftâh* ve onun şerhi mahiyetindeki *el-Îzâh fî ʿulûmi'l-belâğa*'sında meânî ilmi konusunda kendisinden sonra gelen belâgat âlimlerini de etkileyen bazı yenilikler yapmıştır. Sekkâkî'nin meânî tanımını yerine Kazvînî onu "lafızların muktezâ-i hâle uygunluğunu sağlayan durumlarını inceleyen ilim" şeklinde tarif etmiştir. Meânî ilmi Kazvînî ile birlikte sekiz temel konuda odaklanmıştır. Bunlar müsnedün ileyhin, isnadın, müsnedin, müsnedle ilgili öğelerin halleri, inşâ, kasr, fasıl ve vasıl, îcâz-ıtnâb-müsâvâttır.[183]

3.2. Beyân İlmi

Beyân, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen bir ilimdir. Sözün kullanılış özelliğine göre bazı bölümlere ayrılır. Bir kelime gerçek anlamı dışında bir anlam ifade ediyorsa mecaz, teşbih ve istiare olur. Gerçek anlamı yanında daha etkili bir mecazi anlamda kullanılıyorsa buna kinaye adı verilir. Mecaz, gerçek anlam ile mecazi anlamlar arasındaki ilişkiye göre mecâz-ı mürsel ve istiare olmak üzere iki kısma ayrılır. Teşbih, bir şeyin bir nitelikte diğer bir şeyle ortaklığına delâlet etmesi demek olup müşebbeh, müşebbehün bih, teşbih edatı

[183] Durmuş, "Meânî", 28/204-206.

ve vech-i şebeh olmak üzere dört unsurdan meydana gelir. Kinaye ise gerçek mânasını düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla bir sözü başka bir anlamda kullanmak demektir.

Beyân kelimesini terim anlamına en yakın şekilde ilk defa ele alan Câhiz'dir. *el-Beyân ve't-tebyîn* ile *el-Hayevân* adlı eserlerinde belâgat konularını anlatırken teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi terimleri de izah eder. İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Teʾvîlü müşkili'l-Kurʾân* adlı eserinde mecaz, istiare, kinaye ve taʿriz konularını ayrıntılı biçimde incelemektedir. Müberred'in *el-Kâmil*'ine koyduğu "teşbih" bölümü her müellifin başvurduğu bir kaynak olmuştur. İbnü'l-Muʿtez (ö. 296/908), Kudâme b. Caʿfer (ö. 337/948 [?]), Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009) ve İbn Reşîk el-Kayrevânî gibi âlimler beyân ilminin konularını bedî ile birlikte incelemişlerdir. Beyân ilmini meânîden ayrı olarak ilk defa *el-Ferâʾid ve'l-kalâʾid* adlı eserinde Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö. 429/1038) ele almaktadır. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa* adlı eserini beyân ilmine hasretmektedir.

Seâlibî'den sonra beyânın müstakil bir ilim olduğunu söyleyen ikinci âlim Zemahşerî'dir. *Esâsü'l-belâğa* ve *el-Keşşâf* adlı eserlerinde beyândan müstakil ilim olarak bahsetmektedir. Fahreddin er-Râzî, Cürcânî ile Zemahşerî'nin tesbitlerine dayanarak beyân ilminin bütün konularını çeşitli bölümlemelerle *Nihâyetü'l-îcâz* adlı eserinde sistemleştirmiştir.

Bu ilmin belâgattaki yerini tespit eden Ebû Yaʿkûb es-Sekkâkî'dir. Hatîb el-Kazvînî ise *et-Telhîs* ve onun şerhi olan *el-Îzâh* adlı eserlerinde Sekkâkî'yi kendi tertip ve sistemi içinde özetlemiş ve şerhetmiştir. *et-Telhîs* ve Saʿdeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından bu esere şerh olarak yazılan *el-Mutavvel* ve *Muhtasarü'l-Mutavvel* adlı eserlerin İslâm âleminde ders kitabı olarak okutulması, bu metodun yaygınlaşmasını sağlamıştır.[184]

3.3. Bedîʿ İlmi

بَدِيعٌ kelimesi بَدَعَ kökünden türemiş فَعِيلٌ vezninde bir mübâlağa kipidir. Bedîʿ sözlükte *benzersiz ve örneksiz olarak bir şeyi icat eden, yaratan, bir şeyin ilk olması, yeni, eşsiz, benzeri icat edilmeyen* anlamlarına gelmektedir.[185] Nitekim bu kelime

[184] Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Beyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/22-23.

[185] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 8/6-7.

Kur'ân-ı Kerîm'de "بَديعُ السَّمواتِ و الْأَرْضِ" "*Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.*"[186] ayetinde Allah-u Teâla'nın bir sıfatı olarak *eşsiz yaratan*, " "قُل ما كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ "De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim."[187] ayetinde ise *ilk olan şey* anlamında zikredildiği görülür. Terim olaraksa muktezâ-yı hâle uygun bir sözün lafzen kusursuz, manen makul aynı zamanda ahenkli olmasının usûl ve kâidelerini inceleyen ilim dalıdır.[188]

Câhiz'in temellerini attığı bedîʿ ilmini ilk defa müstakil olarak ele alan Abbâsî halifesi İbnü'l-Muʿtez'dir (ö. 296/908-909). *Kitâbü'l-Bedîʿ* adlı eserinde bedîʿ sanatların, muhdes şairlerden çok önce kullanıldığını hatta bedevîlerin konuşma dilinde var olduğunu Arap şiirinden, sahabe sözlerinden, âyet ve hadislerden örneklerle ispatlamaya çalışır.[189]

IV. (X.) yüzyılda Kudâme b. Caʿfer, *Nakdü'ş-şiʿr* adlı eserinde, Ebü'l-Hasan el-Cürcânî (ö. 392/1001-1002) *el-Vesâta*'da ve Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sınâʿateyn* adlı eserinde bedîʿ sanatlara yenileri ilave edilir. V. (XI.) yüzyıla gelindiğinde *el-ʿUmde* adlı eseriyle İbn Reşîk el-Kayrevânî, *Sırrü'l-fesâha* ile İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) ve *Esrârü'l-belâğa* adlı eseriyle Abdülkâhir el-Cürcânî gibi bu alanda yetişmiş en önemli müellifler karşımıza çıkar. VI. (XII.) yüzyılda Reşîdüddin Vatvât elli kadar bedîʿ sanatı *Hadâ'iku's-sihr* adlı eserinde Arapça'nın yanında Farsça örneklerle anlatır.

Edebî sanatların gelişip müstakil eserlerin yazıldığı VII. (XIII.) yüzyılda bedîʿ ilmi belâgat kitaplarında meânî ve beyandan sonra üçüncü bölüm olarak yer alır. Bu asırdan itibaren müstakil eserlerin telifi yerine mevcut olanların şerh, hâşiye ve ihtisarı yapılır. Bu asrın en meşhur simaları Fahreddin er-Râzi, Ebû Yaʿkub es-Sekkâkî (ö. 626/1229), İbn Ebi'l-İsbaʿ el-Mısrî (ö. 654/1256) ve Hatîb el-Kazvînî'dir.[190]

---

[186] el-Bakara 2/117; el-En'âm 6/101.

[187] el-Ahkâf 46/9.

[188] Ali Bulut, *Bediʿ İlmi* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 36; Nusrettin Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meʿânî-Bediʿ İlimleri Arap Edebiyatı* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 405.

[189] Bulut, *Belâgat-i Müyessera: Meânî-Beyân-Bediʿ*, 183; Ebü'l-Abbâs Abdullah İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbü'l-Bedîʿ*, nşr. İrfân Mataracî (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1433/2012), 57.

[190] Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bediʿ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/320-322; Ahmed Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ* (Beyrut: ed-Dâru'l-ʿArabiyye li'l-Mevsûʿât, 1427/2006), 3/378-383.

3.4. Bedîʿ Sanatlar

Bedîʿ ilmi muhassinât-ı lafziyye (lafızla ilgili güzelleştiriciler) ve muhassinât-ı maʿneviyye (manayla ilgili güzelleştiriciler) olmak üzere ikiye ayrılır. Biz bu bölümde tezimize konu olan bedîiyyede geçen sanatları kısaca tanıtacağız.

3.4.1. Muhassinât-ı Lafziyye (المُحسّنات اللّفْظِيّة)

3.4.1.1. Cinâs (الجِناس)

Sözlükte iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelen cinas terim olarak, manaları farklı ama yazılış ve söyleyişleri aynı veya benzer olan iki veya daha fazla kelimenin bir arada kullanılmasıdır.[191] Cinas *tecnîs*, *tecânüs* ve *mücânese* olarak da adlandırılmaktadır.[192] Cinas'ta benzerlik harflerin sayısı, sırası, türü ile heyeti (hareke ve sükûnu) bakımından dört yönden olabilir. Bu benzerliklere göre *cinâs-ı tâm* ve *cinâs-ı gayr-i tâm* olarak ikiye ayrılır. Bunların da kendi içinde alt dalları bulunmaktadır. Çalışmamızın son bölümünde eserde geçen bedîʿ sanatlar anlatılırken bu konuda ayrıntılı bilgi verilecektir.[193]

3.4.1.2. Reddü'l-ʿacüz ʿale's-sadr (رَدّ العَجُز على الصدْر)

Bu sanat hem şiir hem nesirde görülür. *Acüz*, şiirde bir beytin sonu, nesirde ise bir ibarenin son cümlesi yani fâsılasıdır. *Sadr* ise şiirde bir beytin başı, nesirde ise bir ibarenin ilk cümlesi demektir. Lafız olarak *sonu başa döndürmek* demek olan reddü'l-ʿacüz ʿale's-sadr terim olarak ise *bir beytin veya ibarenin sonunda yer alan*

[191] Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, nşr. Naîm Zerzûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987), 429; Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, nşr. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/1971), 682; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993), 354; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 6/43; Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *el-İzâh*, nşr. İbrâhim Şemsüddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 288-294.

[192] Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, 1427/2006, 3/450.

[193] Saʿüddîn Mesʿûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî* (Pakistan: Meketebetü'l-Büşrâ, 1431/2010), 2/269-271; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 196-223.

kelimeyi başında da tekrarlamaktır.[194] Bu sanata *tasdîr* veya *teş'îb* isimleri de verilir.[195] Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[196]

Suya versün bağban gülzârı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gülâre su.

3.4.1.3. Müvâzene (المُوازَنة)

Sözlükte, *dengelemek* ve *karşılaştırmak* gibi manalara gelen muvâzene, terim olarak *iki fâsılanın kafiyede farklı ama vezinde aynı olması* demektir.[197]

"اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ"

"İşte kesin gerçek budur. Öyleyse Rabbini o büyük ismiyle tesbih et."

Bu âyet-i kerimedeki الْيَقِينِ ve الْعَظِيمِ kelimelerinde kâfiyeler farklı ancak vezinler aynıdır.

3.4.1.4. Seci (السَّجع)

Sözlükte *güvercin, kumru gibi kuşların nağmeli bir şekilde ötmesi* anlamına gelen seci, terim olarak *fâsıla sonlarının birbiriyle aynı olması* demektir.[198] Şiire has olan Seci ikiye ayrılır:

---

[194] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 430; Kazvînî, *el-Îzâh*, 294; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 689; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ* (Beyrut: el-Mektebetü'l-ʿAsriyye, 1999), 321; Safiyyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bedîʿ*, nşr. Nesîb Neşâvî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1412/1992), 82; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 358-359; Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, 1427/2006, 3/20-21; Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meʿânî-Bediʿ İlimleri Arap Edebiyatı*, 427.

[195] Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilvâhid b. Zâfir İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, nşr. Hıfnî Muhammed Şeraf (Kuveyt: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1383), 116; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 558; Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, 1427/2006, 3/20.

[196] Erdem Can Öztürk, *Su Kasîdesi Şerhi* (Ankara: İksad Yayınevi, 2022), 87-90.

[197] Kazvînî, *el-Îzâh*, 299; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 700; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 364; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 332; Bulut, *Belâgat-i Müyessera: Meânî-Beyân-Bediʿ*, 243.

[198] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 8/150; İsmail Durmuş, "Seci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/273-274; Ali Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-vâdıha el-Beyân ve'l-Meʿânî ve'l-Bedîʿ* (Mısır: Dârü'l-Meʿârif, 2008), 272-275; Abdülcevâd Muhammed et-Tabak, *Dirâse belâğiyye fi's-secîʿ ve'l-fâsıleti'l-Kurâniyye* (Mısır: Dârü'l-Erkam li't-Tıbâaʿ ve'n-Neşr, 1993), 23-28; Kazvînî, *el-Îzâh*, 296-298; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/286-287.

3.4.1.4.1. Teştîr (التَّشْطير)

Sözlükte *ikiye ayırmak* anlamına gelen teştîr, terim olarak *bir beytin her iki yarısının kendi içinde diğer yarısından farklı olarak secîli olması* demektir.[199] Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[200]

تَدْبِير مُعْتصمٍ باللهِ مُنْتقِمٍ لِلّهِ مُرْتَغبٍ في الله مُرْتَقِبِ

(Bu fetih) Allah'ın (dinine) sarılan, Allah için intikam alan, Allah rızasını arayan, Allah'ın lütuflarını gözeten Mu'tasım-Billâh'ın aldığı tedbirin neticesidir.

3.4.1.4.2. Tasrî' (التَّصْريع)

Tasrî' bir beyitteki ilk mısranın sonuyla ikinci mısranın sonunun aynı kâfiyede olmasıdır. Bu sanata Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-Bürde*'sinin matlaı olan şu beyit güzel bir örnektir:[201]

أمِنْ تَذَكّرِ جيرانٍ بِذي سَلَمٍ مَزَجْتَ دَمْعًا جَرى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمِ

Ey gönül! Selemlileri anmaktan mı gözünden kanlı yaş akmakta?

3.4.1.5. Lüzûmü mâ lâ yelzem (لُزوم ما لا يَلْزم)

Bu sanat *gerekli olmayana bağlı kalmak* anlamına gelir. *Secide revî harfinden önceki harfin veya harekenin ya da her ikisinin aynı olmasıdır.* Bu adı almasının nedeni kafiye için bir harf yeterliyken birden fazla harfin kafiyeli yapılmasıdır. *İltizâm*, *teşdîd*, *i'nât* ve *tazyîk* isimleri de verilir. Tûr sûresinin ilk âyetleri bu sanata güzel bir örnektir:[202]

" وَالطُّورِۙ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ "

"Tûr'a, satır satır yazılmış Kitab'a andolsun"

Bu âyet-i kerîmelerin fâsılalarında râ harfinden önceki harflerin hareke ve sükûnları (طُورِ) da aynıdır.

---

[199] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 308; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 189; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 698; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 363; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 246; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 4/406-407; Kazvînî, *el-Îzâh*, 298; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/292.

[200] Kazvînî, *el-Îzâh*, 298.

[201] Kazvînî, *el-Îzâh*, 298; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/288.

[202] et-Tûr 52/1-2.

3.4.1.6. Hüsn-i tahallus (حُسْن التخَلُّص)

Bir konudan diğerine güzel ve hoş bir üslupla geçiş yapmak demektir. Bu sanata *berâʾet-i tahallus*, *hüsn-i hurûc* ve *tevessül* adı da verilir.[203] Mütenebbî'nin (ö. 354/965) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[204]

قد شَرّف الله أرضا أنت ساكِنها وشَرّف الناسَ إذ سوّاك انسانا

Allah-u Teâlâ senin yaşadığın toprağı şerefli kıldı, ve seni insan olarak yaratarak insanlığı onurlandırdı.

3.4.1.7. Teşriʿ (التَّشْريع)

Sözlükte *evden yola bir kapı açmak* anlamına gelmektedir. Terim olarak ise *bir nazım parçasını birden çok kâfiye ve vezin üzerine binâ etmektir*. Hangi kâfiyede durulursa durulsun ifade anlamlı olur.[205] Bu sanat *Tevşîh*, *tevʾem* ve *zevâtü'l-kavâfî* olarak da adlandırılmaktadır.[206] Harîrî'nin şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[207]

يَا خَاطِبَ الدُّنْيا الدَّنِيَّةِ إنّها شَرَكُ الرَّدى وقَرارَةُ الأَكْدارِ

دارٌ مَتى ما أضْحَكَتْ في يَوْمِها أبْكَتْ غَدا بُعْدا لها مِنْ دارِ

Ey âdi dünyayı arzulayan kişi! Aslında o ölüm tuzağı ve kederlerin yuvasıdır
Bir gün güldürse yarın ağlatan dünya, olmaz olsun böyle yurt!

Bu beyitlerde الرَّدى ve غَدا kelimelerinde ikinci bir kâfiye vardır.

3.4.1.8. İktibâs (الاقْتِباس)

Sözlükte *birisinden ilim almak*, *ateş yakmak için kor almak* anlamlarına" gelir.[208] Terim olarak ise *şiir yahut nesirde bir âyet-i kerîme veya hadîs-i şerîfin*

[203] Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilvâhid b. Zâfir İbn Ebü'l-İsba', *Bedîʿu'l-Kurʾân*, nşr. Hıfnî Muhammed Şeraf (Mısır: Nahdatü'l-Mısr, 1419/2008), 167-171.
[204] Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/343-346.
[205] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 522; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 113; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 252-253.
[206] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 702; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 522.
[207] Kazvînî, *el-İzâh*, 300; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/297-298.
[208] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 6/167.

tamamının ya da bir kısmının alıntılanmasıdır. Vezin veya kafiye uyumu için iktibâs yapılan ifadede asıl manayı bozmadan bazı değişiklikler yapılabilir. Yapılan iktibâsın âyet ya da hadîs olduğu ifade edilmez.[209] Ebû Caʿfer el-Endelüsî'nin (ö. 772/1371) şu beyitleri bu sanata güzel bir örnektir:

لا تُعادِ النّاسَ في أَوْطانِهِمْ قَلّما يُرْعى غَريبُ الوَطَنِ
وإذا ما شِئْتَ عَيْشًا بَيْنَهُمْ "خالِقِ النّاسَ بِخُلْقٍ حَسَنِ"

İnsanlara vatanlarında düşmanlık etme çünkü yabancının hakkına riâyet azdır.
Onların arasında yaşamak istersen, insanlara güzel ahlakla muamele eyle.

Bu beyitlerde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) "خالِقِ النّاسَ بِخُلْقٍ حَسَنٍ""İnsanlara güzel ahlakla muamele eyle." hadîs-i şerîfi alıntılanmıştır.[210]

3.4.1.9. ʿAkd (العَقْد)

Sözlükte *bağlamak* anlamına gelen ʿakd, *iktibâs yapmaksızın, nesrin nazma dönüştürülmesidir*.[211] Ebü'l-Atâhiye'nin (ö. 210/825[?]) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[212]

إفْرحْ بِما تَأْتيهِ مِنْ طَيِّبٍ إنَّ يَدَ الْمُعْطي هِيَ الْعُلْيا

Yaptığın iyilikle mutlu ol, çünkü üstün olan ancak verenin elidir.

Bu beyit "الْيَدُ الْعُلْيا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلى" *"Veren el, alan elden üstündür."* hadîs-i şerîfinin nazma dönüştürülmüş halidir.[213]

---

[209] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 723,725; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 372-374; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 326; Cârim - Emîn, *el-Belâğatü'l-vâdıha el-Beyân ve'l-Meʿânî ve'l-Bedîʿ*, 269-271; Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meʿânî-Bediʿ İlimleri Arap Edebiyatı*, 435; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 275.

[210] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnavût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 36/380-381 (No.22059).

[211] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 3/296-297; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 728; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 441; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 310; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 375; Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, 1427/2006, 3/84-87; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 324; Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meʿânî-Bediʿ İlimleri Arap Edebiyatı*, 441.

[212] Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/330.

[213] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1423/2002), 347 (No.1427).

3.4.1.10. Telmîh (التَّلْمِيح)

Telmîh sözlükte *işaret etmek, değinmek, göz ucuyla bakmak* manalarına gelmektedir. Terim olarak ise *nazım veya nesirde meşhur bir şiire, atasözüne veya kıssaya gönderme yapmak* demektir.[214] Ebû Temmâm'ın şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:

فَواللهِ ما أَدْري أَأَحْلامُ نائِمٍ أَلَمَّتْ بِنا أَمْ كان في الرَّكْبِ يُوشَعُ

Vallahi artık bilemiyorum, bir düş müdür saran bizi yoksa kervanda Yûşaʿ mı var!

Bu beyitte Beyt-i Makdis'e gittiği gün duasıyla güneşin batmadığı Yuşa (a.s.) kıssasına telmih vardır.

3.4.1.11. Tazmîn (التضْمِين)

Sözlükte *bir şeyi başka bir şeyin içine koymak* anlamına gelen tazmîn, başkasına ait olan bir şiirden bir veya iki beyti yazarı meşhur değilse başkasına ait olduğu işaret edilerek alıntılamak demektir.[215]

Tazmîn, alıntı yapılan kısmın oranına göre ikiye ayrılır:[216]

3.4.1.11.1. Îdâʿ / Refv (الإيداع/الرفْو)

Bir şiirden bir mısra veya daha az bir parçanın alıntılanmasıdır. Şiirin eksiğini tamamlamada emanet eşya işlevi gördüğü için "îdâʿ" (emanet verme), yama işlevi gördüğü için de "refv" (yamama) adı verilir.[217]

3.4.1.11.2. İstiâne (الاستِعانة)

Bir şiirden bir ya da daha fazla beytin alıntılanmasıdır. Bu türe yeni şiirin nazmında önemli bir katkısı olduğu için istiâne (yardım) adı verilir.[218]

---

[214] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 730; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 311; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 376; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 329-330; Bulut, *Belâgat-i Müyessera: Meânî-Beyân-Bediʿ*, 298-301; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/331-333.

[215] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 725; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 286.

[216] Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/325-329; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 287-288.

[217] Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 266; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 380; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 728.

[218] Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 271; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 383.

Harîrî'nin şu beyti tazmîn sanatına güzel bir örnektir:[219]

على أنّي سأُنْشِدُ عِنْد بيْعي أضاعوني وأيَّ فَتًى أضاعوا

Bununla beraber ben satıldığım gün şu mısrayı okuyacağım: "Kıymetimi bilmeyip beni zayi ettiler, hem de nasıl bir genç zayi ettiler!".

İlk mısradaki "*okuyacağım*" ifadesi ikinci mısrada tazmîn sanatı olduğunu gösterir. Bu mısra ise bazı kaynaklarda Ümeyye b. Ebi's-Salt'a (ö. 5/626) bazı kaynaklarda da Arcî'ye (ö. 120/738) nispet edilen şu beyitten alınmıştır:

أضاعواني وأيَّ فَتًى أضاعوا لِيَوْمِ كَرِيهَةٍ وَسِدادِ ثَغْرِ

Kıymetimi bilmeyip beni zayi ettiler, hem de nasıl bir genç zayi ettiler! Savaş olan ve de sınırdaki gediklerin korunması gereken bir günde.

3.4.1.12. Hüsn-i intihâ (حُسْن الانْتِهاء)

Bir yazarın sözlerini kulağa hoş, dile hafif, açık ve anlaşılır bir şekilde muktezây-ı hâle uygun olarak güzel bir şekilde bitirmesidir. Bu sanata *hüsnü'l-intihâ, hüsnü'l-hitâm, hüsnü'l-makta' ve berâetü'l- makta'* adları da verilir.[220] Mütenebbî'nin şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[221]

وَأُعْطِيتَ الَّذي لَمْ يُعْطَ خَلْقٌ عَلَيْكَ صَلاةُ رَبِّكَ والسَّلامُ

Hiçbir varlığa verilmeyen şeyler sana verildi, Rabb'inin rahmet ve selamı senin üzerine olsun.

3.4.2. Muhassinât-ı Maʿneviyye (المحسنات المعنوية)

[219] Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/326.
[220] Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 313; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 313-316.
[221] el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîiyye fî ulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 333.

3.4.2.1. Tıbâk (طِباق)

Sözlükte *karşılaştırma, uyum ve iki şeyi birbirine eşit hale getirmek* gibi anlamlara gelen tıbâk, terim olarak *anlam bakımından birbirine zıt olan kelimelerin bir ibarede uyum içinde gelmesidir*. Tıbâk iki isim, iki fiil, iki harf ve bir isim ile bir fiil arasında olabilir. Bu kelimeler ya hakîkî ya da mecâzî anlamda gelmelidir.[222] Bu sanata *mutâbakat, tatbîk, tetâbuk, tezât, tekâfü'* isimleri de verilir.[223] Bakara suresinin şu ayeti kerimesi bu sanata güzel bir örnektir: [224]

" وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ "

"Allah yolunda öldürülenler için 'ölüler' demeyin. Bilakis onlar diridirler."

Bu âyet-i kerimede her ikisi de isim olan *ölüler* اَمْوَاتٌ ve *diriler* اَحْيَاءٌ kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

3.4.2.2. Murâât-i nazîr (مُراعاة النَظِير)

Sözlükte *benzerini gözetmek* anlamına gelen bu sanat terim olarak *aralarında anlam bakımından zıtlık dışında bir ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi nazım veya nesirde toplamak* demektir. Kısaca *benzerlikleri toplamak* şeklinde de ifade edilir.[225] Bu sanata *tevfîk, telfîk, tenâsüb, müâhât* ve *i'tilâf* isimleri de verilir.[226] Muhammed b. Vehb'in (ö. 240/854) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:

ثَلَثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيا بِبَهْجَتِها شَمْسُ الضُّحى وأَبُو إِسْحاقَ والْقَمَرَ

Üç büyük varlık vardır ki dünya bunların parıltılarıyla aydınlanır. Bunlar da kuşluk güneşi, Ebû İshak ve aydır.

---

[222] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 10/209-211; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 641; İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbü'l-Bedî'*, 36; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 266; Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meʿânî-Bediʿ İlimleri Arap Edebiyatı*, 469; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 43-55.

[223] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 641; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 303; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 72.

[224] el-Bakara 2/154.

[225] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 424; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 644; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 304; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 126.

[226] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 644; Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meʿânî-Bediʿ İlimleri Arap Edebiyatı*, 489; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 67-69.

Bu beyitte *güneş* (الشَمْسُ) ve *ay* (الْقَمَرَ) kelimeleri arasında murâât-i nazîr sanatı bulunmaktadır. Ebû İshak, Abbâsî halifesi Muʿtasım-Billâh'ın (ö. 227/842) künyesidir. Şair onu da dünyayı aydınlatan bir nesne olarak tasavvur etmektedir.

3.4.2.3. İrsâd (الإرْصاد)

Sözlükte *gözetlemek* ve *hazırlamak* anlamlarına gelen irsâd terim olarak, *kâfiyeli ve secîli bir sözün sonunun nasıl biteceğine öncesinde geçen bir kelime ile işaret edilmesi* demektir. Bu sanata *teshîm* ve *tevşîh* adları da verilir.[227] Amr b. Ma'dîkerib'in (ö.21/641-42) aşağıda gelen beyti bu sanata bu sanata güzel bir örnektir:

إذا لَمْ تَسْتَطِعْ شَيْئا فَدَعْهُ وَجاوِزْهُ إلى ما تَسْتَطِيعُ

Bir şeye gücün yetmediğinde onu bırak ve gücünün yettiği şeye bak.

Bu beytin başında gelen لَمْ تَسْتَطِعْ ifadesi beytin sonunun تَسْتَطِيعُ ile biteceğini göstermektedir.

3.4.2.4. Müşâkele (الْمُشاكَلَة)

Sözlükte *iki şeyin benzeşmesi veya birbirine uygun olması* anlamlarına gelir.[228] Terim olarak ise *bir mânayı kendi lafzı ile değil de söz içinde geçen başka bir lafızla ifade etmek* demektir.[229] Ebû Temmâm'ın şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:

أَلَا لا يَجْهَلْنَ أَحَدٌ عَلَيْنا فَنَجْهَلَ فَوْقَ جَهْلِ الْجَهِلِينا

Sakın kimse bize karşı bir câhillik etmesin yoksa biz câhilliğin âlâsını yaparız.

Beytin başında gelen *câhillik etmek* fiili ikinci yarısında bu *câhilliğin cezasını vermek* anlamında kullanılmıştır.[230]

---

[227] Bulut, *Bediʿ İlmi*, 75; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 305.

[228] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 11/357; Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, nşr. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), 168.

[229] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 137; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 648; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 273; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 324; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 78-81.

[230] Bulut, *Bediʿ İlmi*, 81.

3.4.2.5. İstitrâd (الْإِسْتِطْراد)

Sözlükte *konu değiştirmek, bir konudan başka bir konuya geçmek, asıl konudan uzaklaşmak* gibi manalara gelir.[231] Terim olarak ise *asıl konu dışında bir münasebetten dolayı söylenen söz* demektir.[232] İsrâ sûresinin şu âyet-i kerîmeleri bu sanata güzel bir örnektir:[233]

" " اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِۜ اِنَّ قُرْاٰنَ

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir. Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl."

3.4.2.6. Müzâvece (المُزاوَجَة)

Sözlükte *eşleşmek, birleşmek, çiftleşmek* gibi anlamlara gelen bu sanat[234] terim olarak *şart ve cevap cümlelerindeki iki anlam arasında eşdeşlik meydana gelmesi* demektir.[235] Bu sanata *izdivâc* ve *tezâvüc* adı da verilir. Buhtürî'nin (ö. 284/897) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:

إذا ما نَهَى النّاهي فَلَجَّ بِيَ الْهَوَى أَصاخَتْ إلى الْواشِي فَلَجَّ بِها الْهِجْرُ

Yasaklayıcı (bana onu sevmeyi) yasaklayıp ben de ona olan sevgimde ısrar edince, O (sevgili) da kovucunun sözüne kulak verip (benden) ayrılmakta ısrar etti.

Bu beyitte şart cümlesindeki *sevgide ısrar* ifadesiyle cevap cümlesindeki *ayrılıkta ısrar* ifadeleri arasında *ısrar etmek* فَلَجَّ fiiliyle bir eşdeşlik sağlanmıştır.[236]

---

[231] İsmail Durmuş, "İstitrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/401.

[232] Ahmed Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ* (Beyrut: ed-Dâru'l-ʿArabiyye li'l-Mevsûʿât, 1427/2006), 1/79-82; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 265; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 156.

[233] el-İsrâ 17/78-79

[234] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 2/293.

[235] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 425; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 649; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 309; el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 325; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fi ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 307.

[236] Bulut, *Bediʿ İlmi*, 86.

3.4.2.7. Rücûʿ (الرُّجُوع)

Sözlükte *dönmek* anlamına gelen bu sanat[237] terim olarak *sevinç, üzüntü, alay, hayret, tehdit ve tahsis gibi bir nükteye dayalı olarak önceki ifadedeki eksiklik, hata ya da yanlış anlaşılma ihtimalini ortadan kaldırmak için söylenen sözden dönmek* demektir. Bu sanata *istidrâk* de denir.[238] İbnü't-Tasriyye'nin şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[239]

أَلَيْسَ قَلِيلا نَظْرَةٌ إِنْ نَظَرْتُها إِلَيْكِ وَكَلاَّ لَيْسَ مِنْكِ قَلِيلٌ

Sana bir kere bakmak az değil mi? Hayır, bir bakış sendense asla az değildir.

Bu beyitte şair bir bakışın az olduğu görüşünden vazgeçerek sevgiliden gelen bir bakışın ne derece büyük ve kıymetli olduğunu ifade etmiştir.

3.4.2.8. Akis (العَكْس)

Sözlükte *bir şeyin zıttı, tersi ile sonunu başına almak* gibi anlamlara gelen bu sanat[240] terim olarak *bir cümle ya da mısradaki tamlama veya kelime gruplarının yer değiştirilmesiyle yeni bir ifade oluşturmak* demektir.[241] Bu sanata *tard* ve *tebdîl* adı da verilir. Arap edebiyatındaki şu meşhur söz bu sanata güzel bir örnektir:

عاداتُ السَّاداتِ ساداتُ العَاداتِ

Büyüklerin âdetleri, âdetlerin büyükleridir.

3.4.2.9. Tevriye (التَّوْرِيَة)

Sözlükte *örtmek, gizlemek, saklamak ve arkaya atmak* gibi anlamlara gelmektedir.[242] Terim olarak ise *şiir veya nesirde yakın ve uzak iki anlamı olan bir kelimeyi ilk akla gelen yakın anlamını değil de gizli bir karîneye dayanarak uzak*

---

[237] Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 118.
[238] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 651; İbn Ebü'l-İsba', *Bedîʿu'l-Kurʾân*, 117.
[239] Bulut, *Bediʿ İlmi*, 90; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/224; Kazvînî, *el-İzâh*, 266.
[240] Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 216.
[241] Kazvînî, *el-İzâh*, 265; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 650; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 104-105; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 287-288.
[242] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 15/389-390.

anlamını kastetmek demektir.[243] Hâfız İbrâhim'in (1871-1932) Ahmed Şevkî'yi (1868-1932) kastettiği şu beyit bu sanata güzel bir örnektir:

يَقُولُونَ إنَّ الشَّوْقَ نارٌ ولَوْعَةٌ فَمَا بالُ شَوْقِي اليَوْمَ أصْبَحَ بارِدًا

Derler ki şevk bir ateş ve tutuşmaktır, özlemime ne oluyor ki bugün soğuktur.

3.4.2.10. İstihdâm (الإسْتِخْدَام)

Sözlükte *kullanmak, hizmet ettirmek* anlamlarına gelen bu sanat[244] terim olarak *iki anlama gelen bir kelimenin bir manasını lafzı ile diğer manasını ise zamiri ile ifade etmek* demektir.[245] Bu sanata Cerîr'in (ö. 569 veya 580) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[246]

إذا نَزَلَ السَّماءُ بِأَرْضِ قَوْمٍ رَعَيْناهُ وإنْ كانُوا غِضابًا

Bir kavmin toprağına yağmur yağıp da (otlar bitince), kızsalar da onda (hayvanlarımızı) otlatırız.

Bu beyitte geçen السَّماءُ kelimesi *yağmur* anlamında, رَعَيْناهُ fiilinde gelen ve السَّماءُ kelimesine dönen "ه" zamiri ise *ot* anlamında kullanılmıştır.

3.4.2.11. Leff-ü neşr (اللَّفُّ والنَّشْرُ)

Sözlükte leff *sarma, toplama, dürme ve bükme* neşr ise *dağıtma ve yayma* anlamlarına gelmektedir.[247] Terim olarak bu sanat, iki veya daha fazla lafzı zikrettikten sonra (leff) bunlarla ilgili öğelerin mufassal veya mücmel olarak getirilmesi (neşr) demektir.[248] İmruülkays'ın (ö. 540) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:

كَأنَّ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيابِسًا لَدَى وَكْرِها الْعُنَّابُ وَالْحَشَفُ الْبالِي

(Kartalın) yuvasındaki kimi taze kimi eski kuş yürekleri, hünnap ve çürük hurmayı andırır.

---

[243] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 652; Kazvînî, *el-İzâh*, 266; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 263-264.

[244] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 12/167.

[245] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 653; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 264; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 275.

[246] Kazvînî, *el-İzâh*, 268; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 653.

[247] Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 283.

[248] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 425; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 654; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 274; Kazvînî, *el-İzâh*, 268.

Şair bu beytinde taze ve eski kuş yüreklerini ardından bunlarla ilişkili hünnap ve çürük hurmayı sırasıyla zikretmiştir.

3.4.2.12. Cemʿ (الجَمْعُ)

Sözlükte *toplamak* ve *birleştirmek* anlamlarına gelen bu sanat[249] terim olarak *birbirinden farklı iki veya daha fazla şeyi tek bir hüküm altında toplamak* demektir.[250] Muhammed b. Vehb'in şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[251]

ثَلاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيا بِبَهْجَتِه شَمْسُ الضُّحَى وَأَبُو إِسْحاقَ وَالْقَمَرَ

Üç büyük varlık vardır ki dünya bunların parıltılarıyla aydınlanır, bunlar da kuşluk güneşi, Ebû İshak ve aydır.

3.4.2.13. Tefrîk (التَّفْرِيق)

Sözlükte *ayırmak* ve *dağıtmak* anlamlarına gelen bu sanat[252] terim olarak *aynı türden olan iki durumun aynı olmadığını ve aralarında fark olduğunu göstermek* demektir.[253] Tefrîk sanatı cemʿ sanatının zıddıdır. Safiyyüddin el-Hillî'nin (ö. 749/1348) Hz. Peygamber (s.a.v.)'i methettiği şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[254]

فَجُودُ كَفَّيْهِ لَمْ تُقْلِعْ سَحائِبُه عَنِ العِبادِ وَجُودُ السُّحْبِ لَمْ يُقِمِ

O'nun ellerinin ihsan sağanakları hiçbir zaman kesilmez kullardan, bulutların ihsanı ise sürekli olmayıp kesilir tez elden.

Şair bu beyitlerde Hz. Peygamber'in (sav) cömertliğiyle bulutların cömertliğinin farklı olduğunu biri sürekliyken diğerinin çabuk kesildiğini ifade etmektedir.

---

[249] Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 60.
[250] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 425; Kazvînî, *el-Îzâh*, 269; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 656; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bediʿ*, 275; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 120.
[251] Kazvînî, *el-Îzâh*, 269.
[252] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 10/299-300.
[253] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 425; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 657; Kazvînî, *el-Îzâh*, 269.
[254] Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 167; Safiyyüddin el-Hillî, *Dîvânü Safiyyüddin el-Hillî* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 693.

3.4.2.14. Taksîm (التَّقْسِيم)

Taksîm sözlükte *bölmek, ayırmak* ve *dağıtmak* anlamlarına gelmektedir.[255] Terim olarak ise *bir şeyin bütün kısımlarını zikretmek veya bu kısımları zikrederken beraberinde onlara ait durumları belirtmek ya da birden çok şeyi her birine ait özelliklerle ifade etmek* demektir. Bu sanata *Teâdülü'l-aksâm* da denir.[256] Turayh b. İsmail es-Sekafî'nin (ö. 165/781) şu beyti taksîm sanatına güzel bir örnektir:

إنْ يَعْلَمُوا الخَيْرَ يُخْفُوهُ وَإنْ عَلِمُوا شَرًّا أَذاعُوا وَإنْ لَمْ يَعْلَمُوا كَذَبُوا

Hayrı bilseler gizlerler, şerri bilseler yayarlar, bilmezlerse de yalan söylerler.

Bu beyitte şair zemmettiği insanların hallerini onlara uygun hususlarla beraber zikretmektedir.

3.4.2.15. Cemʿ maʿa't-tefrîk (الجَمْعُ مَعَ التَّفْرِيقِ)

İki şeyi tek bir hüküm altında birleştirdikten sonra aralarındaki farkı ortaya koymak demektir. Reşîdüddîn el-Vatvât'ın şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[257]

فَوَجْهُك كَالنَّارِ فِي ضَوْئِها وَقَلْبِي كَالنَّارِ فِي حَرِّها

(Ey sevgili) Senin yüzün parlaklıkta ateş gibi, benim kalbim ise hararette ateş gibi.

Şair bu beyitte hem sevgilisinin yüzünü hem de kalbini ateşe benzetmektedir. Ancak biri parlaklıkta diğeri ise sıcaklıkta ateşe benzemektedir.

3.4.2.16. Cemʿ maʿa't-taksîm (الجَمْعُ مَعَ التَّفْرِيقِ والتَّقْسِيم)

Bu sanat *birden çok şeyi bir hüküm altında topladıktan sonra bölmek veya böldükten sonra toplamak* demektir.[258] Safiyyüddin el-Hillî'nin şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[259]

---

[255] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 12/480-481; Ahmed Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ* (Beyrut: ed-Dâru'l-ʿArabiyye li'l-Mevsûʿât, 1427/2006), 2/397.

[256] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 425; Kazvînî, *el-Îzâh*, 202; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 657; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 276.

[257] Kazvînî, *el-Îzâh*, 270; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 658; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 277.

[258] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 426.

[259] Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bedîʿ*, 171; Hillî, *Dîvânü Safiyyüddin el-Hillî*, 693.

أَبَادَهُمْ فَلِبَيْتِ المَالِ ما جَمَعوا وَالرُّوحُ للسَّيْفِ وَالأَجْسادُ لِلرَّخَمِ

Onları (isyancıları) yok etti, onların biriktirdikleri mal beytülmâlin, canları kılıçların, cesetleri ise akbabalarındır.

Şair bu beyitte önce isyancıları varlıklarıyla birlikte yok olma hükmünde birleştirir. Sonrasında ise mal, can ve cesetlerin sırayla nasıl yok olduğunu belirtir.

3.4.2.17. Cemʿ maʿa't-tefrîk ve't-taksîm (الجَمْعُ مَعَ التَّقْسِيم)

Bu sanat *cem yaptıktan sonra tefrik akabinde de taksîm yapmak* demektir.[260] İbn Şeref el-Kayravâni'nin şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[261]

لِمُخْتَلِفِي الحَاجاتِ جَمْعٌ بِبابِهِ فَهاذا لَهُ فَنٌّ وَهذا لَهُ فَنٌّ

فَلِلْخامِلِ العُلْيا وَلِلْمُعْدِمِ الْغِنىَ وَلِلْمُذْنِبِ العُتْبَى وَلِلْخائِفِ الأَمْنُ

İhtiyaç sahipleri onun kapısında toplanırlar, Bunun bir sanatı diğerinin bir başka sanatı var.

İsmi duyulmamış olan şan ve şöhret yoksul ise zenginlik bulur, Suçlu olan rızaya, korku içinde yaşayan ise emniyete nâil olur.

3.4.2.18. Tecrîd (التَّجْرِيد)

Sözlükte *bir şeyi kendisi dışındaki şeylerden arındırmak, soymak* anlamlarına gelen[262] Tecrîd terim olarak *bir varlıktaki nitelikten benzer nitelikte ikinci bir varlık çıkararak konuşmak* demektir. Ayrıca *insanın başka bir varlığa kendisini kastederek hitap etmesi* de denir. Tecrîd bazı harf-i cerlerle yapılabileceği gibi harf-i cersiz de olabilir. Şu meşhur söz bu sanata güzel bir örnektir:[263]

لَئِنْ سَأَلْتَ فُلانًا لَتَسْأَلَنَّ بِهِ البَحْرَ

[260] Kazvînî, *el-Îzâh*, 270; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 2/235-238.
[261] Kazvînî, *el-Îzâh*, 272.
[262] el-Merâğî, *ʿUlûmü'l-belâğa*, 334; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 272.
[263] Kazvînî, *el-Îzâh*, 274; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 662; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 272.

Eğer falancadan istersen kesinlikle deryadan istemiş olursun.

Bu beyitte anlatılan kişi cömertlikte derya gibidir yani çokça vermektedir.

3.4.2.19. Mübâlağa (المُبَالَغَة)

Sözlükte *bütün gücünü sarfetmek, bir vasıfta aşırıya kaçmak* anlamlarına gelen bu sanat[264] terim olarak ise *bir sıfat, fiil veya durumu gerçekleşmesi zor veya imkânsız bir noktaya çıkararak ifade etmek* demektir. Mütenebbî'nin (ö. 354/965) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[265]

وَأَصْرَعُ أَيَّ الوَحْشِ قَفَّيْتُهُ بِهِ وَأَنْزِلُ عَنْهُ مِثْلَهُ حِينَ أَرْكَبُ

Takip ettiğim her avı o atımla yere sererim, üzerinden iner bakarım ki hali aynen bindiğim gibi.

3.4.2.20. Mezheb-i kelâmî (المَذْهَبُ الكَلامِي)

Sözlükte *kelâma ait yol* anlamına gelen bu sanat terim olarak *söze kelamcıların üslûbuyla delil getirmek* demektir.[266] Ebû Temmâm'ın Halife Muʿtasım'a (ö. 227/842) hitaben söylediği şu beyit bu sanata güzel bir örnektir:[267]

دَعْ النُّجُومَ لِطُرَقِيٍّ يَعِيشُ بِها وَبِالْعَزائِمِ فَانْهَضْ أَيُّها الْمَلِكُ

إنَّ النَّبِيَّ وَأَصْحابَ النَّبِيِّ نُهُوا عَنِ النُّجُومِ وَقَدْ أَبْصَرْتَ ما مَلَكُوا

Yıldızları yolcuya bırak, onlarla yaşasın, yol bulsun, sen azimetlere sarılarak hareket et ey sultan!

Çünkü Nebi ve ashabına yıldızlar yasaklandı, sen de görüyorsun nerelere sahip olduklarını.

---

[264] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 8/420.

[265] Kazvînî, *el-Îzâh*, 275; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 665; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 278.

[266] Kazvînî, *el-Îzâh*, 276; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 667; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 119; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 269.

[267] Halife Muʿtasım, Ammûriye şehrini kuşatınca müneccimler savaşmamasını tavsiye ederler. Bunu duyan şair Ebû Temmâm yukardaki beyitleri söyler.

3.4.2.21. Hüsn-i taʿlîl (حُسْنُ التَّعْلِيل)

Söze güzellik katmak için bir durumu gerçek nedeni dışında bir nedenle açıklamak demektir. Ebû Temmâm'ın şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[268]

لا تُنْكِرِي عَطَلَ الكَرِيمِ مِنَ الغِنَى فَالسَّيْلُ حَرْبٌ لِلْمَكانِ العَالِي

Faziletli insanın zenginlikten mahrum olmasını yadırgama, çünkü sel suyu yükseklerde durmaz.

Şair bu beyitte fakirliğini faziletli olmasına bağlar. Bu durumu da sel suyuna benzetir.

3.4.2.22. Tefriʿ (التَّفْرِيع)

Sözlükte *çıkıp inmek, dağa çıkıp inmek* anlamlarına gelen Tefriʿ[269], terim olarak *bir durumun müteallıklarından biri hakkında hüküm verdikten sonra, aynı hükmü durumun başka bir müteallıkına bağlamaktır*. Daha sade bir ifadeyle *bir şeye ait bir sıfatı zikrettikten sonra bunu pekiştirmek için ona ait başka bir sıfatı daha zikretmek* demektir. Bu sanata Kümeyt'in (ö. 126/744) Ehl-i beyt'i övdüğü şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[270]

أَحْلامُكُمْ لِسَقامِ الجَهْلِ شَافِيَةٌ كَما دِماؤُكُمْ تَشْفِي مِنَ الكَلَبِ

Ey Ehl-i Beyt! Sizin aklınız cehalet hastalığına şifadır, Aynı şekilde kanlarınız da kuduz hastalığına şifa verir.

Şair bu beyitte Ehl-i beyt'i maddi ve manevi hastalıklara şifa verici olarak övmektedir.

3.4.2.23. Teʾkîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem (تَأْكِيدُ المَدْحِ بِما يُشْبِهُ الذَّم)

Zem (yergi) görünümünde medih (övgü) demektir. Yerecekmiş gibi gösterip övgüyü pekiştirmek demektir. *İstisnâ* adı da verilir. Bu sanatı yaparken إِلّا gibi istisnâ

[268]Kazvînî, *el-Îzâh*, 277; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 669; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 309; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 269.

[269] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 8/248.

[270] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 372-373; Kazvînî, *el-Îzâh*, 280; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 672; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 283.

edatları yanında istidrâk[271] ifade eden لٰكِنَّ /لٰكِنْ edatları da kullanılır. Bedîüzzemân el-Hemedânî'nin (ö. 398/1008) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[272]

هُوَ البَدْرُ إلّا أَنَّهُ الْبَحْرُ زاخِرًا سِوَى أَنَّهُ الضِّرْغامُ لٰكِنَّهُ الوَبْلُ

O (güzellikte) mehtaptır ancak (ilimde) taşkın bir derya, Şu da var ki (cesarette) bir aslan lakin (cömertlikte ise) sağanak yağan bir yağmur.

3.4.2.24. Teʾkîdü'z-zem bimâ yüşbihü' l-medh (تَأْكِيدُ الذَّمِّ بِما يُشْبِهُ المَدْح)

Övecekmiş gibi görünüp yergiyi pekiştirmek demektir. Kişi önce yerilir akabinde gelen istisnâ edatıyla övüleceği beklenirken yeniden yerilir. Bu sanata *istisnâ* adı da verilir.[273] Safiyyüddîn el-Hillî'nin şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:

مِنْ مَعْشَرٍ يُرْخِصُ الأَعْراضَ جَوْهَرُهُمْ وَيَحْمِلُونَ الأَذَى مِنْ كُلِّ مُهْتَضِمِ

Öyle bir topluluktandır ki özleri namusları değersizleştiriyor ve her mazlumun yükünü/günahını taşıyorlar.

3.4.2.25. İstitbâʿ (الإسْتِتْباع)

Sözlükte *birisinden bir şeyi ya da birini izlemesini istemek* anlamlarına gelir.[274] Terim olarak ise *övgü ya da yergi içeren bir sözün ardından aynı türden başka bir söz daha ilave etmek* demektir. Bu sanata *taʿlîk* ve *müdâʿafa* adları da verilir. Mütenebbî'nin, Seyfüddevle (ö. 356/967) için söylediği şu beyit istitbâʿ sanatına güzel bir örnektir:[275]

نَهَبْتَ مِنَ الأَعْمارِ ما لَوْ حَوَيْتَهُ لَهُنِّئَتْ الدُّنْيا بِأَنَّكَ خالِدُ

(Savaşlarda) birçok canlar aldın şayet onları kendi ömrüne katabilseydin, Dünya tebrik edilirdi sen ebedî olacağın için.

---

[271] İstidrâk: Önceki bölümde geçen ifadedeki yanlış anlaşılma ihtimalinin ortadan kaldırılmasıdır.
[272] Kazvînî, *el-Îzâh*, 280-281; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 672-676; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 162-168.
[273] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 443; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 280.
[274] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 8/27-31.
[275] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 428; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 443; Kazvînî, *el-Îzâh*, 282; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 676; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 283.

3.4.2.26. İdmâc (الإدْماج)

Sözlükte *dürmek, yerleştirmek, sıkıştırmak, ipi sağlam bükmek* gibi anlamlara gelir.[276] Terim olarak ise *belli bir anlamı ifade eden söze açıkça belirtmeden başka bir anlam daha kazandırmak* demektir. Mütenebbî'nin şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[277]

أُقَلِّبُ فِيهِ أَجْفانِي كَأَنِّي أَعُدُّ بِها عَلَى الدَّهْرِ الذُّنُوبَا

(Geceleri) göz kapaklarımı (uyuyamadığım için) açıp kaparım, Sanki ben bu şekilde zamanın bana yaptığı kötülükleri sayarım.

Şair bu beytinde yaşadığı talihsizliklerin kederiyle uykusuz geçen uzun gecelerinden şikâyet etmektedir.

3.4.2.27. Tevcîh (التَّوْجِيه)

Sözlükte *rehberlik etmek, yöneltmek* anlamlarına gelen bu sanat[278] terim olarak *sözü iki zıt anlama gelecek şekilde söyleyip övgü mü yergi mi olduğunu muhataba bırakmak* demektir. *Muhtemilü'z-zıddeyn, zü'l-vecheyn* ve *ibhâm* adları da verilir. Beşşâr b. Bürd'ün (ö. 167/784) şaşı olan Amr el-Aʿver'le ilgili şu beyti Tevcîh sanatına güzel bir örnektir:[279]

خاطَ لِي عَمْرٌو قَباءً لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَواءُ

Amr bana bir kaftan dikti, Keşke iki gözü de aynı olsaydı.

Şair bu beytinden Amr'ın iki gözünün sağlıklı ya da şaşı olmasını istediği aynı anda anlaşılmaktadır.

3.4.2.28. Hezil (الهَزْل)

Sözlükte *ciddinin zıddı, şaka* anlamlarına gelen Hezil[280], terim olarak *asıl maksadı ciddiyet olan şaka* demektir. Ebû Nüvâs'ın (ö. 198/814) şu beyti bu sanata güzel bir örnektir:[281]

---

[276] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1300/1883, 2/274-275.
[277] Kazvînî, *el-İzâh*, 283; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 677; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 269.
[278] Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 334.
[279] Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 678; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 281; Kazvînî, *el-İzâh*, 284.
[280] Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 326.
[281] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 138; Kazvînî, *el-İzâh*, 285.

إذَا ما تَمِيمِيٌّ أتاكَ مُفاخِرًا فَقُلْ عَدِّ عَنْ ذَا كَيْفَ أَكْلُكَ لِلضَّبِّ

Sana bir Temimli övünerek gelirse de ki: Geç bunu da kertenkeleyi nasıl yiyorsun (onu anlat bana).

Şair bu beyitte şaka yoluyla kertenkele yiyen birisinin övünmeye hakkı olmadığını ifade etmek istemektedir.

3.4.2.29. Tecâhül-i ʿârif (تَجاهُلُ العَارِف)

Bu sanat *bilinen bir hususu kınama, övgü, yergi, mübalağa, neşelendirme ve teʿaccüb gibi nüktelerden dolayı bilmemezlikten gelmek* demektir.[282] Safiyyüddîn el-Hillî'nin şu beyti Tecâhül-i ʿârif sanatına güzel bir örnektir:[283]

يا لَيْتَ شِعْرِي أَسِحْرًا كَانَ حُبُّكُمْ أَزَالَ عَقْلِي أَمْ ضَرْبًا مِنْ اللَّمَمِ

Ah keşke bilseydim! Sizin aşkınız bir büyü müydü ki aklımı yitirdim, yoksa o bir tür delilik miydi?

3.4.2.30. el-Kavlu bi'l-mûceb (القَوْلُ بِالمُوجَب)

Başkasının sözü gereğince söz söylemek sözünü onun maksadı dışında başka bir şeye hamletmek demektir. *Bir kimsenin kendisinde olduğunu iddia ettiği hükmün aslında onda olmadığını kinâye yollu ifade etmek* diye de tarif edilir. *el-Kavlu bi'l-mûcib* adı da verilir. İbnü'd-Düveyde el-Mağribî'nin şu beyitlere bu sanata güzel bir örnektir:[284]

إنْ قال: قَدْ ضاعَتْ فَيَصْدُقُ أنَّها ضاعَتْ وَلكِنْ مِنْكَ يَعْنِي لَوْ تَعِي

أَوْ قال: قَدْ وَقَعَتْ فَيَصْدُقُ لأنَّها وَقَعَتْ وَلكِنْ مِنْهُ أَحْسَنَ مَوْقِعَ

Eğer "kayboldu" demişse, doğrudur, gerçekten kaybolmuştur fakat senden kaybolduğunu kastediyor, ah bir anlasan!

Ya da "düştü" demişse, doğrudur, gerçekten düşmüştür fakat ondan hem de en güzel yere.

---

[282] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 135; Kazvînî, *el-Îzâh*, 285; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 679-680; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 288.

[283] Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*, 117; Hillî, *Dîvânü Safiyyüddin el-Hillî*, 690.

[284] Kazvînî, *el-Îzâh*, 286-287; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 680-681; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meʿânî ve'l-beyân ve'l-bedîʿ*, 282.

Şair bu beyitte kendisine bir mal emanet edilen kadının sözlerini farklı yorumlamaktadır. Kadı "mal kayboldu" ve "düştü" derken şair bu sözlerden emanetin mal sahibinden kaybolup kadının, gönlüne düşen mal sevgisiyle ona el koyduğu şeklinde anlamaktadır.[285]

3.4.2.31. İttirâd (الإطِّراد)

Sözlükte *bir şeyin bir şeyi takip etmesi, bir şeyin akması* gibi anlamlara gelen bu sanat[286] terim olarak *bir kişinin adını baba ve atalarının isimleriyle doğum sırasına göre zikretmek* demektir.[287] Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) şu hadis-i şerîfi İttirâd sanatına güzel bir örnektir:

" إنَّ الكَرِيمَ بْنَ الكَرِيمِ بْنِ الكَرِيمِ بْنَ الكَرِيمِ يوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إسْحاقَ بْنِ إبْراهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمنِ عَزَّ وَجَلَّ"

"Kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm, Yûsuf b. Yakûb b. İshâk b. İbrâhim Halîlurrahman azze ve celle'dir."

3.5. Bir Edebî Tür Olarak Bedîiyyât

Bir edebî tür olarak bedîiyyâtı ele almadan önce methiye ve el-medhu'n-nebevî geleneğinden kısaca bahsetmek gerekmektedir.

3.5.1. Methiye ve el-Medhu'n-Nebevî Geleneği

Türkçe'de "övgü şiiri" anlamına gelen methiye kelimesi Arapça'da "övmek, birinin meziyetlerini dile getirmek" anlamındaki medh (مدْح) mastarına nisbet yâ'sı getirilerek (مدْحِيّة) medhiyye şeklinde türetilmiş bir isimdir. Bu tarz şiirler kaside şeklinde yazıldığı için "kasîde-i medhiyye" olarak tanınsa da sonraları sadece medhiyye adı kullanılmıştır.[288]

Methiyeler tarihî süreç içerisinde iki farklı nedenle yazılmıştır. Birincisinde samimi duygularla bir kişinin faziletlerini övmek amaçlanırken diğerinde yapmacık

[285] Bulut, *Bediʿ İlmi*, 186-187.
[286] Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, 189.
[287] İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*, 352; Kazvînî, *el-Îzâh*, 288; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 681-682.
[288] İsmail Durmuş, "Methiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/406.

duygularla ve zorlama ifadelerle menfaat ve çıkar amaçlı övmek amaçlanmaktadır.[289] Arap şiirinde en çok işlenen konuların başında medih gelir. İslâm'dan önce fertlerin değil de kabilelerin övüldüğü görülürken altıncı yüz yılda şiirin bir kazanç vasıtasına dönüşmesiyle bu durum değişmiştir.[290]

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetiyle birlikte medih şiirlerinin yazılış nedenleri ve içeriklerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Şairler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumunu, hicretini, savaşlarını, fiziksel ve ahlâkî özelliklerini, mucizelerini edebî eserlerin konusu haline getirmişlerdir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) henüz hayattayken nebevî medhin tarihsel süreci başlamıştır. Hayatta olmayan bir kişiyi anmak için inşâd edilen şiire "mersiye" denir. Ancak söz konusu Hz. Peygamber olunca "methiye" denmektedir. Sanki bununla hem kendisinin hem de getirdiği son mesajın ölümsüz olduğu ifade edilmektedir.[291]

Hassân b. Sâbit (ö. 60/680[?]), Kâʿb b. Mâlik (ö. 50/670), Abdullah b. Revâha (ö. 8/629) Peygamber Efendimiz'i (s.a.v.) ve müminleri öven şiirleriyle öne çıkan sahabe şairlerdendir. Kâʿb b. Züheyr'in (ö. 24/645[?]) *Kasîdetü'l-Bürde*'si ise nebevî medhiyelerin en meşhurlarındandır. Kâʿb (r.a.) Peygamberimiz'e (s.a.v.) yazdığı hicviyeden sonra Müslüman olmak ve affını dilemek üzere Medine'ye gelir. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) huzurunda Müslüman olur ve meşhur kasidesi *Bânet Süʿâd*'ı okur. Efendimiz (s.a.v.) memnuniyet ve beğeni ifadesi olarak Yemen hırkasını (bürde) Kâʿb'ın (r.a.) omuzlarına atar. Bu sebepten bu şiir *Kasîdetü'l-Bürde* olarak meşhur olur.[292]

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra fetihler, siyasî ve mezhepsel çatışmalar nedeniyle yaklaşık beş asırlık bir duraklamanın ardından İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Yahyâ es-Sarsarî (ö. 656/1258), Mecdüddîn el-Vitrî (ö. 662/1264), Emînüddîn el-Erbilî (ö. 670/1271), Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî ve eş-Şihâb Mahmûd (ö. 725/1325) ile nebevî medihler müstakil bir şiir geleneği haline dönüşmüş, Fâtımî (909-1171) ve Memlükler (1250-1517)

[289] Ebuzer Sarp, "Endülüs Şiirinde Medih-Murâbıtlar ve Muvahhidler Dönemi", *Journal of Islamic Research* 31/1 (2020), 93.
[290] Durmuş, "Methiye", 29/407-408.
[291] Muhammed Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye Hattâ Nihâyeti'l-ʿAsri'l-Memlûkî* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1996), 53.
[292] Ahmet Savran, "Kâʿb b. Züheyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/7-8.

devrinde doruk noktasına ulaşan parlak bir dönem başlamıştır.[293] Bunun nedeni olarak Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) duyulan sevgi ve özlemin yanında Haçlı seferleri, Moğol saldırıları, toplumsal yozlaşma ve ekonomik problemler neticesinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ruhaniyetinden yardım talep etmek gösterilebilir.[294]

Endülüs'te el-medhu'n-nebevî geleneğinin en meşhur isimleri İbn Ferec el-Ceyyânî (367/978), İbn Sehl (ö. 649/1251[?]), İbn Zümrek'tir (ö. 798/1395[?]). Bilhassa mevlid-i Nebî kutlamalarında inşâd edilen bu kasidelerde Peygamber Efendimiz'in mucizeleri, o'nun şeref ve üstünlükleri, yaşadığı beldelere duyulan özlem duyguları işlenmiştir. Elhamra Sarayı'nın duvarlarını süsleyen âyetlerin başında alışık olunanın dışında eûzü besmeleden sonra "ve sallallâhu alâ seyyidinâ ve mevlânâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî teslîmâ" ifadelerinin yazılı olduğu görülmektedir. Yine âyetler "Sadakallâhu'l-azîm ve Rasûlühü'n-Nebiyyi'l-kerîm" ifadeleriyle bitmektedir. Bu durum Endülüs'te Peygamber sevgisinin ve bunun dile getirilişinin bir başka boyutta olduğunu göstermektedir.[295]

3.5.2. İmam Bûsîrî ve Kasîdetü'l-Bürde'si

Mısırlı sûfî ve şair Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî ile Peygamber methiyelerinin el-*Medâihün-nebevîyye* adında müstakil bir edebî tür haline geldiği görülmektedir.[296] Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı ve *el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriyye* adını verdiği kaside, revî harfi mîm olduğu için *el-Kasîdetü'l-mîmiyye*, şairin hayatının sonlarına doğru tutulduğu hastalıktan kurtulmasına vesile olduğu için de *Kasîdetü'l- bürde* diye meşhur olmuştur.[297] Ancak Kâʿb b. Züheyr'in (ö. 24/645[?]) aynı adla meşhur kasidesi ile karışmaması için Osmanlı'da Bûsîrî'nin manzumesi, *Kasîdetü'l-bürʾe (el-Kasîdetü'l-bürʾiyye)* şeklinde anılmışsa da literatürde *Kasîdetü'l-bürde* diye tanınmaktadır.[298]

---

[293] Mücahit Küçüksarı - Murat Ak, "Bir Nebevî Medih Şairi Olarak Yûsuf en-Nebhânî ve es-Sâbikâtu'l-Ciyâd fî Medhi Seyyidi'l-'İbâd Adlı Divanındaki Hz. Peygamber Anlatımı", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (2022), 883-885; Durmuş, "Methiye", 29/406-408.

[294] Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)", *Marife* 7/1 (2007), 120.

[295] Miguel Puerte Vilchez, *Reading The Elhambra* (Granada: The Alhambra and Generalife Trust and Edilux, 2015), 124.

[296] Zekî Mübârek, *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî* (Kahire: Matba'atü Darü'ş-Şa'b, 1971), 18.

[297] Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/568-569.

Bûsîrî'nin hiçbir kasidesinde felç olduğuna dair bilgi bulunmamakla birlikte ilk defa biyografi yazarı Muhammed b. Şâkir el-Kütübî (ö. 746/1363) *Fevâtü'l-Vefeyât* adlı eserinde felç olayına yer vermiş, daha sonra gelen bütün müellifler de bu bilgiyi dikkate almışlardır.[299] Söz konusu rivayete göre Bûsîrî, bir akşam rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a.v.) görür. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ondan kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bûsîrî, "Yâ Rasûlallah! Ben senin için birçok kaside yazdım, hangisini istersin?" diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.) kasidenin ilk beytini söyler. Bunun üzerine Bûsîrî kasidesini sonuna kadar okur. Bitince Resûlullah (s.a.v.) hırkasını (bürde) çıkarıp şairin üstüne örter ve eliyle vücudunun felçli kısmını sıvazlar. Bûsîrî uyandığında tamamen iyileştiğini görür. Bu kasideyi Bûsîrî hayatta iken şerh eden Abdüsselâm b. İdrîs el-Merrâküşî (ö. 660/1162) *Havâssü'l-Bürde*'sinde kasidenin hangi beyitlerinin okunmasının hastalıklardan şifaya, geçim sıkıntısından kurtulmaya ve dileklerin yerine gelmesine Allah'ın izniyle vesile olacağını anlatmaktadır.[300]

En eski nüshalarında 160 beyit iken sonraları 165 beyte kadar ulaşan kaside on bölümden oluşmaktadır. Klasik Arap kaside tarzında olduğu gibi şiir, sevgiliye özlem temasının işlendiği nesîb bölümüyle başlar, daha sonra nefsi kınama, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) övgü, o'nun doğumu, mucizeleri, Kur'an'ın fazileti, miraç mucizesi, cihadın önemi, nedamet, ümit, dua ve niyaz bölümüyle sona erer. Aruzun basit bahriyle yazılmıştır.[301]

Kasîdetü'l-bürde kadar meşhur olan ve çok okunan, üzerine şerh, hâşiye, tahmîs[302], tesdîs[303], tesbîʿ, taştîr[304] ve nazîreler[305] yazılan bir başka kaside yoktur. Bu kasideye yazılan şerhlerin sayısı yüzün üzerinde olup, yapılan tahmîslerin sayısı da

[298] Mahmut Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/468-470; Bünyamin Ayçiçeği vd., *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si (Metinler)*, ed. Bünyamin Ayçiçeği (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2024), 1/17-38.

[299] Muhammed b. Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, nşr. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1394/1974), 3/368-369.

[300] Bünyamin Ayçiçeği, "Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15 (2015), 38-40.

[301] Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde", 24/568-569.

[302] Tahmîs, Arap şiirinde bir beytin önüne birinci mısra ile kâfiyeli üç mısranın daha eklenmesiyle beş mısranın meydana geldiği nazım türüdür. Ayrıntılı bilgi için bk. Yahya Suzan, "Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Tahmîs", *Şarkiyat* 3 (2010), 55.

[303] Tesdîs beyitlerin önüne onunla aynı vezin ve kafiyede eklenen dört mısra ile mısra sayısını altıya çıkarmak demektir. Ayrıntılı bilgi için bk. İskender Pala - Filiz Kılıç, "Musammat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/233-235.

altmış civarındadır. Bu kaside İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca'nın yanı sıra Grekçe, Latince, Afrika ve Güney Asya'daki mahallî dillere de çevrilmiştir. Tüm İslâm dünyasında büyük ilgi görmüş, dinî toplantılarda, mübarek gün ve gecelerde, sünnet, düğün, bayram ve cenaze merasimlerinde okunmuştur. *Kasîdetü'l-bürde,* bedîiyye yazarlarına ilham kaynağı olması ve ona nazîreler yapılması açısından önemlidir.[306]

3.5.3. Bedîiyyât Türünün Ortaya Çıkışı ve Önemi

Hz. Peygamber'i (s.a.v.) methetmek maksadıyla nazmedilen şiir türlerinden birisi de içerisinde övgü ifadelerinin bedîʿ sanatlarla yoğrulduğu bedîiyyât şiirleridir. Bedîiyyât (بَدِيعِيّات) bedîʿ (بَدِيع) kelimesinin müennes formu olan bedîiyye (بَدِيعِيَّة) kelimesinin çoğuludur. Bu tür şiirler, bazı edebiyatçılar tarafından "inhitât" diye adlandırılan dönemin nadide eserlerindendir.[307]

Konusu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) methi olup her beytinde en az bir bediʿ sanat bulunan, en az elli beyitten oluşan, basît bahriyle yazılıp revî harfi kesralı mîm olan kasidelere *bedîiyye*, bu kasidelerin hepsine birden *bedîiyyât* adı verilir.[308] Bu nazım türünün öncüsünün kim olduğu, niçin ve ne zaman ortaya çıktığı konularında farklı görüşler bulunmaktadır.

Bu türün ortaya çıkış sebeplerinin başında, bu sahada eser telif etme arzusu, nazmedilen bedîiyyeler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e tevessül edip o'nun şefaatini isteme, Bûsîrî ile başlayıp Safiyyudîn el-Hillî (ö. 750/1349) ile devam eden rüyada Hz. Peygamber'i görüp o'nun övgüsüne nail olma ve hastalıklardan şifa bulma isteği

---

[304] Taştîr, şairin, başkasına ait bir şiirin her bir beytindeki sadr kısmına kendinden bir acuz, acuz kısmına ise kendinden bir sadr eklemesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mücahit Küçüksarı, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2015), 193.

[305] Bir şairin, başka bir şairin şiirindeki sanata ulaşmak veya onu aşmak için aynı kafiye, vezin ve muhtevada bir şiir yazmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Fatih Köksal, "Nazîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/456-458; Ahmet Yıldız, "Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 1156.

[306] Bünyamin Ayçiçeği, "Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Ahmed Arîf (ö. 1186/1772-73'ten Sonra) Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi", *Türklük Bilgisi Araştırmaları* 59 (2023), 65-93.

[307] Mahmut Üstün, "Bedîʿiyyât Şiirlerinin İki Önemli İsmi: Safiyyüddin el-Hillî ve İbn Câbir el-Endelüsî", *Nüsha* 21/53 (2021), 209.

[308] Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, 1427/2006, 3/383; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatü'l-ʿArabiyye fî sevbiha'l-cedîd, ʿİlmü'l-bedi* (Beyrut: Dârü'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, 1987), 11-12; Mübârek, *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî*, 1971, 169. Ğâzî Şebîb, *Fennü'l-medîhi'n-Nebevî fi'l-ʿasri'l-Memlûkî* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1998), 93.

gelmektedir. Ayrıca bedîiyye yazarları bedî çeşitlerini ele alan belâgat kitaplarını esas alarak bu çeşitlerin toplanması ve çoğaltılmasına da çaba göstermişlerdir.[309]

Bedîiyyât türünde ilk şiirin kime ait olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konuda öne çıkan ilk isim Ali b. Osmân Emînüddîn es-Süleymânî el-Erbîlî'dir (ö. 670/1271). Ancak Erbîlî'nin kasidesi gerekli özellikleri taşımadığından tam bir bedîiyye kabul edilmemektedir. Bir diğer isim Safiyyüddin el-Hillî'dir (ö. 750/1349). Arap edebiyatı tarihiyle ilgili pek çok kaynak *el-Kâfiyetü'l-bedîiyye fi'l-medâihi'n-Nebeviyye* kasidesiyle ilk bedîiyye sahibi olarak Hillî'yi zikretmektedir.[310] Bu türün öncüsü olarak görülen son isim ise İbn Câbir el-Endelusî'dir (ö. 779/1377).[311] Her ne kadar İbn Câbir'in *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı kasidesi tam bir bedîiyye kabul edilse de Hillî'den sonra nazmedilmiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) bu bedîiyye ile ilgili olarak "Safiyyüddin el-Hillî'nin yolundan giderek *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*'yı nazmetti." demektedir.[312] Dolayısıyla Arap edebiyatçılarının çoğunluğu ilk bedîiyye sahibi olarak Safiyyüddin el-Hillî'yi kabul etmektedir.[313] İmam Bûsîrî'nin (ö.694/1295) *Kasîdetü'l-bürde*'si ise bu türün özelliklerini taşımadığı için bedîiyyâttan sayılmaz. Bedîiyyât şartlarını taşımayan kasidelere Türk edebiyatında naʿt, Arap edebiyatında ise medîh adı verilmektedir.[314]

Bedîiyyelerdeki sanatlar her bir beyitte sadece teknik olarak bulunabileceği gibi ifade olarak da bulunabilir. Bu tarz kasideler, nazmedilirken kullanılan edebî sanatların çokluğundan bizzat yazarları tarafından veya başka âlimlerce şerh edilmiştir. Bedîiyyât'ın konusu Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisi olduğu için, belâgat ilimlerine göre daha geniş halk kitlelerine ulaşmıştır.[315] Ayrıca bedîiyyelere yazılan

[309] Ali Ebû Zeyd, *el-Bedîʿiyyât fi'l-edebi'l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 32-39, 47; Mübârek, *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî*, 1971, 129.

[310] Ebû Zeyd, *el-Bedîʿiyyât fi'l-edebi'l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ*, 55,59; Ahmed İbrâhim Mûsâ, *es-Sibğu'l-bedîʿ fi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1969), 372.

[311] Mübârek, *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî*, 1971, 169; Ebû Zeyd, *el-Bedîʿiyyât fi'l-edebi'l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ*, 7; Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 29.

[312] Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifi'l-Usmâniyye, 1993), 3/339.

[313] Ahmed el-İskenderânî - Mustafâ ʿAnânî, *el-Vasît fi'l-edebi'l-ʿArabî ve târîhihî* (Mısır: Matbaʿatü'l-Meʿârif, 1925), 313; Ahmed İskenderî, *el-Mufassal fî târîhi'l-edebi'l-ʿArabî* (Kahire: el-Matbaʿatü'l-Emîriyye, 1936), 2/200.

[314] Hulusi Kılıç, "Bedîiyyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/323; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 36; İnʿâm Fevvâl Akkâvî, *el-Muʿcemü'l-mufassal fî ʿulûmi'l-belâga, el-Bedî ve'l-Beyân ve'l-Meânî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 258.

[315] Ebû Zeyd, *el-Bedîʿiyyât fi'l-edebi'l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ*, 183-200.

şerhlerde edebî sanatlar ayrıntılı bir şekilde ele alındığından belâgat ilminin ve bedîʿ sanatların gelişmesine katkısı olmuştur.[316]

3.5.4. Safiyyuddîn el-Hillî ve *el-Kâfiyetü'l-bedîiyye*'si

Safiyyüddin el-Hillî, kasidesini nazmetme sebebini gördüğü bir rüyaya dayandırmaktadır. O, tüm bedîʿ sanatları içerecek bir eser telif etmek istediğini, bu yüzden de yetmiş kadar eseri mütalaa ettiğini, ancak bu süre zarfında bir hastalığa yakalanıp hastalığının şiddetinin arttığı sırada, rüyasında Hz. Peygamber'den (s.a.v.), o'nu metheden bir kaside yazması halinde iyileşeceğini vaat eden bir mektup aldığını ve bunun sonucunda kitap telif etmekten vazgeçip bu kasideyi nazmetmeye karar verdiğini söylemektedir.[317]

Safiyyuddîn el-Hillî, *el-Kâfiyetü'l-bedîiyye* şerhinde, kendisinden önceki şairlerden etkilenmeden bedîiyye sanatını keşfettiğini söylemektedir. Ancak Hillî'nin nazmetme gerekçesi olarak sunduğu rüyası, manzumesinin basît bahirli ve kesralı "mîm" revîli olması ve üslubu onun, Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-bürde*'sine büyük oranda benzemesine neden olmuştur. Bunun için Hillî'nin söz konusu kasidesinin, Bûsîrî'nin adı geçen kasidesine nazîre olduğunu pek çok kişi dile getirmiştir.[318]

Safiyyuddîn el-Hillî yüz kırk beş beyitten oluşan kasidesinde, Hatîb el-Kazvînî'nin belâgat ilimlerinde yaptığı tasnif yerine, İbn Ebü'l-İsbaʿın (ö. 654/1256) *Tahrîrü't-Tahbîr* adlı eserindeki tasnifi esas almıştır. Bu nedenle Hillî teşbîh, mecâz, kinâye ve istiʿâre gibi beyân ilminin sanatlarını da bedîʿ sanatlarına dâhil ederek yüz elli bir bedîʿ sanat kullanmıştır. Onun bu üslubu, kendisinden sonraki bedîiyyât yazarları tarafından da taklit edilmiştir. Safiyyuddîn el-Hillî, bedîiyyesinde her bir beytin yanında o beyitte kullandığı sanatın adını da vermiştir.

Safiyyuddîn el-Hillî bedîiyyesine *en-Netâicü'l-İlâhiyye fî Şerhi'l- Kâfiyeti'l-Bedîʿiyye* adıyla şerh yazmıştır. Bu şerh, Nesîb Neşâvî (1946-1987) tarafından *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedîʿiyye fî ʿulumi'l-belâğa ve mehâsini'l-bedîʿ* ismiyle neşredilmiştir. Söz konusu eser, Muhammed b. el-Kâsım b. Zâkûr (ö. 1120/1708)

[316] Zekî Mübârek, *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1935), 170; İsmail Güleç, "'Kasîde-i Masnûʿa ile Bedîʿiyye Aynı Şey midir?'", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 48/48 (2013), 63-70.

[317] Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bedîʿ*, 54; Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 20.

[318] Yahya Suzan - Aziz Yavuz, "Safiyyuddîn el-Hillî'nin el-Kafîyetu'l-Bedî'iyyesi", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 2/2 (2018), 30.

tarafından da şerh edilmiştir. Hillî'nin kendi şerhi dışında Abdulganî b. Ahmed er-Râfiî (ö. 1308/1891) de *el-Cevheru's-senî fî şerhi Bedîʿiyyeti's-Safî* adıyla bir başka şerh kaleme almıştır. Ebû İshâk b. Ebî'l-Hasan Alî el-Behnesî es-Sûfî de 796/1403'te *Tahmîsu'l-Kâfiyeti'l-Bedîʿiyye* adıyla bu esere bir tahmîs kaleme almıştır.[319]

3.5.5. Başlangıcından Günümüze İlk Bedîiyye Yazarları ve Eserleri

Safiyyuddîn el-Hillî'nin bu bedîiyyesi 'İzzuddîn el-Mevsılî (ö. 789/1387), İbn Hicce el-Hâmevî (ö. 837/1434), Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505), Âişe el-Bâ'ûniyye (ö. 922/1516), Abdulganî en-Nâblusî (ö. 1062/1652) ve İbn Maʿsûm el-Medenî (ö.1120/1708) gibi ilk bedîiyye yazarları tarafından şekil ve içerik bakımından taklit edilmiştir. Hillî eserine *bedîiyye* adını verdiğinden İbn Hicce el-Hamevî (ö. 838/1435) bedîiyyesinin girişinde bu terimi kullanmış ardından bu kullanım yayılmıştır.[320]

İlk bedîiyye yazarlarından Şaʿban el-Âsârî (ö. 828/1424) *el-Bedîʿiyyetü'l-kübrâ* olarak meşhur *el-ʿİkdü'l-bedi fi medhi'ş-şefiʿ* adlı kasidesinin mukaddimesinde rüyasında Peygamber Efendimiz'i gördüğünü ve kendisine kasidesini yazmada destek olunacağını müjdelediğinden bahsetmektedir.[321] Âsârî Mekke'de yakalandığı ağır bir hastalıktan *el-Menhelü'l-ʿazbü'l-bedîʿ fî medîhi'l-meliki'ş-şefiʿ* adlı divanının onuncu bölümü olan *Arfü'l-müdâm fî nevâdiri's-salâti ve's-selâm* risâlesini okuyarak şifa bulduğunu anlatmaktadır. *el-ʿİkdü'l-bedi fi medhi'ş-şefiʿ* adlı bedîiyyesi de bu divanın üçüncü bölümünde yer almaktadır.[322]

XX. yüzyıldan itibaren edebiyat sahasındaki değişikler neticesinde klasik edebî ilimlere ilginin azalmasıyla bedîiyye yazma geleneği de terkedilmiştir. İslâm âleminde Safiyyüddin el-Hillî'den XIX. yüzyıl sonlarına kadar yüz civarında bedîiyye nazmedilmiştir. Öne çıkan bedîiyyeler ve şerhleri ise şunlardır:[323]

---

[319] Mustafa Kılıçlı, "Hillî, Safiyyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/41-44; Suzan - Yavuz, "Safiyyuddîn el-Hillî'nin el-Kafîyetu'l-Bedî'iyyesi", 30.
[320] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 27.
[321] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 23.
[322] İsmail Durmuş, "Âsârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/122-124; Mübârek, *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî*, 1971, 217.
[323] Kılıç, "Bedîiyyât", 5/323; Matlûb, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, 1427/2006, 3/383-387; Mübârek, *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî*, 1935, 169-170; Bulut, *Bediʿ İlmi*, 37-40.

1. *el-Kâfiyetü'l-bedîʿiyye fi'l-medâihi'n-nebeviyye*: Safiyyüddin el-Hillî'ye ait olan bu eser 145 beyittir. Hillî 151 bedîʿ sanat işlediği bedîiyyesini *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bedîʿ* adıyla şerhetti. Bu şerh Nesîb Neşâvî tarafından neşredilmiştir.

2. *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*: Çalışmamızın da konusu olan bu eseri İbn Câbir el-Endelüsî (ö. 781/1379) nazmetti. *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân* adıyla da meşhur bu kaside 177 beyit olup kırk dört bedîʿ sanat kullanılmaktadır. Yine müellifi tarafından şerhedilen bedîiyyenin Abdullah Muhlis ve Ali Ebû Zeyd tarafından tahkikli neşri yayımlanmıştır. Ayrıca Ebû Caʿfer er-Ruaynî'nin (ö. 779/1377) *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle* adıyla kaleme aldığı şerhi Recâ es-Seyyid el-Cevherî neşretmiştir. Bu şerhi Muhammed b. İbrâhim el-Bişteki *el-Müntekâ* adıyla ihtisar etmiştir.

3. *el-ʿİkdü'l-bedîʿ fî medhi'ş-şefîʿ*: Zeynüddin Şaʿbân b. Muhammed b. Dâvûd el-Âsârî'ye (ö. 828/1424) ait olan bu bedîiyye 400 beyitten ibaret olup 240 bedîʿ sanatı ihtiva etmektedir. *el-Bedîʿiyyetü'l-kübrâ* adıyla da bilinen bu eser bedîiyyelerin en uzunu olup herhangi bir şerhi bulunmamaktadır. Üç bedîiyyesi bulunan Âsârî'nin bu çalışmaları *Bedîʿiyyâtü'l-Âsârî* adıyla Hilâl Nâci tarafından yayımlanmıştır.

4. *el-Cevâhirü'l-lâmiʿa fî tecnîsi'l-ferâidi'l-câmiʿa li'l-meʿâni'r-râiʿa*: İbnü'l-Mukrî el-Yemenî'nin (ö. 837/1433) 144 beyitten oluşan bu eseri bizzat müellifi tarafından *el-Ferîdü'l-Câmiʿa li'l-meʿani'r-râʾiʿa* adıyla şerhedilmiştir. Burada 150 bedîʿ sanata yer verilmiştir.

5. *Bedîʿiyyetü İbn Hicce el-Hamevî*: İbn Hicce el-Hamevî'nin (ö. 837/1433) 142 beyitten meydana gelen bu bedîiyyesinde 147 bedîʿ sanat bulunmaktadır. Eser yine kendisi tarafından *Hizânetü'l-edeb ve ğâyetü'l-ereb* adıyla şerhedilmiştir. Pek çok şerhi bulunan bu eserin Muhammed Ebü'l-Fazl tarafından tahkikli neşri yapılmıştır. Bedîiyyenin Hûrî Bolus Avvâd tarafından el-*ʿİkdü'l-bedîʿ fî fenni'l-bedîʿ* adıyla yayımlanmış şerhi dışında başka şerhleri de bulunmaktadır.

6. *Nazmü'l-bedîʿ fî medhi hayri şefîʿ*: Celâleddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) kaleme aldığı bu kaside 133 beyitten ibaret olup 147 bedîʿ sanatı ihtiva eder. Müellifi tarafından yapılan bir şerhle birlikte basılmıştır.

7. *el-Fethu'l-mübîn fî medhi'l-Emîn*: Âişe el-Bâûniyye'nin (ö. 922/1516) bu eserinde beyit sayısı ile ihtiva ettiği bedîî sanat sayısı 144'tür. Müellifi tarafından *el-Fethu'l-mübîn* adıyla yapılan şerhi, İbn Hicce el-Hamevî'nin *Hizânetü'l-edeb* adlı eserinin kenarında basılmıştır.

8. *Nesemâtü'l-eshâr fî medhi'n-nebiyyi'l-muhtâr*: Abdülganî en-Nablusî'ye (ö. 1143/1730) ait olan bu bedîiyye 150 beyitten oluşup 155 bedîʿ sanat ihtiva etmektedir. Yine kendisi *Nefehâtü'l-ezhâr ʿalâ Nesemâti'l-eshâr* adıyla şerhetmiştir. Kasidenin bir bölümünün Manastırlı İsmâil Hakkı tarafından yapılan Türkçe tercüme ve şerhi *Mekteb* mecmuasında yayımlanmıştır.

9. *el-ʿİkdü'l-bedîʿ fî medhi'ş-şefîʿ*: Kâsım b. Muhammed el-Bekrecî el-Halebî'nin (ö. 1169/1755) bu eseri 154 beyitten ibaret olup 159 bedîʿ sanat ihtiva etmektedir. Yine kendisi tarafından *Hilyetü'l-ʿİkdi'l-bedîʿ fî medhi'ş-şefîʿ* adıyla şerhedilmiştir.

10. *Bedîʿu't-telhîs ve telhîsü'l-bedîʿ*: Tâhir el-Cezâirî'nin (ö. 1338/1919) bu eseri altmış beş beyit olup yetmiş yedi bedîî sanat ihtiva etmektedir. Eser müellifi tarafından aynı adla şerhedilerek bastırılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EL-HULLETÜ'S-SİYERÂ FÎ MEDHİ HAYRİ'L-VERÂ KASİDESİ

4.1. Eserin Adı

Eserin tam adı *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* olup *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân ve el-Bedîʿiyye fî medhi hayri'l-beriyye* adlarıyla da anılır. İmam Bûsîrî'nin Bürde'si minvalinde olduğundan yazar bu adı seçmiştir. İki kaside de adlandırma teşbihe dayanmaktadır.

4.2. Eserin Nüsha ve Şerhlerinin Tanıtımı

Bu esere Ali Ebû Zeyd tarafından yapılan tahkikte Şam'daki ez-Zâhiriyye kütüphanesinde bulunan iki el yazmasından 3560 numaralı el yazması esas alınmaktadır. Bu nüsha 82 varak olup 844/1440 yılında istinsah edilmiştir. Manzume siyah mürekkep, sanatlar ise kırmızı mürekkeple her sayfada 15 satırda yazılmıştır. Bedîiyyeye ait aynı kütüphanede bulunan diğer nüsha ise 229 numaralı elyazması olup bir koleksiyon içerisinde 28a ve 39b varakları arasında yer almaktadır. Muhammed b. ed-Dâvûdî tarafından 1131/ 1719 tarihinde istinsah edilen bu yazmanın son derece eksik ve hatalı olduğu belirtilmiştir.[324]

Sözü geçen ez-Zâhiriyye kütüphanesinde yer alan iki nüsha dışında Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi ve Laleli koleksiyonlarında da el yazmaları mevcuttur. Esad Efendi, 2296 numaralı el yazmasında eserin adı, iç kapağı takip eden vikâye sayfasında *Bedîʿiyyetü'l-ʿUmyân*, zahriyye sayfasında ise müellif İbn Câbir'e nispet edilerek *el-Kasîdetü'l-bedîʿiyye el-müsemmâtü bi'l-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* şeklinde kaydedilmiştir. Nüsha toplam 10 varak olup, her sayfa 11 satır hâlinde nesih hatla istinsah edilmiştir. Başlıklar kırmızı, beyitler ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Varak numaralarının kurşun kalemle sonradan eklendiği, ayrıca nüshanın bazı yerlerinde rutubet izlerinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Dış kapaklar ebru kâğıdı ile kaplanmıştır. 2b yaprağında Esad

[324] İbn Câbir el-Endelüsî, *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*, 20-21.

Efendi'ye ait vakıf mührü yer almaktadır. Nüsha, Hacı Mustafa Sıtkı b. Sâlih b. Ḳasım tarafından 22 Cemâziyelâhir 1152 / 26 Eylül 1739 (pazar gecesi) tarihinde istinsah edilmiştir.

Laleli, 1803 numaralı el yazmasında eserin adı, zahriyye sayfasında İbn Câbir'e nispet edilerek "*Kitâbu'l-bedîʿiyye*" ve hatime kısmında (31b) *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* şeklinde kaydedilmiştir. 38 varaklı bir mecmua içerisinde yer alan bu nüsha 31 varak olup, 11 satır hâlinde nesih hatla istinsah edilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple, kasidenin beyitleri ve şerh siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Yazımda beyitler ve başlıklar kalın kalemle, şerh kısmı ise ince kalemle yazılmıştır. Varak numaralarının kurşun kalemle sonradan eklendiği, 6a yaprağının derkenarında bir tashih kaydı bulunduğu görülmektedir. Nüshanın muhtelif yerlerinde Sultan III. Selim'e ait vakıf mührü yer almaktadır. Meşin deri ciltli olan nüshanın dış kapakları sekiz köşeli şemse motiflidir. Eserin istinsah tarihi olmamakla birlikte vakıf mühründe 1217/ 1799 tarihi bulunmaktadır. Bu el yazması eser, İbn Câbir'in bedîiyyesine yaptığı kendi şerhi olması bakımından önemlidir.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi koleksiyonunda yer alan 2157 numaralı *el-Bedîʿiyye fî medhi hayri'l-Beriyye* adıyla yer alan ve İbn Câbir'e ait gösterilen el yazmasının ise Şeyh Muhammed eş-Şemmaʿ isimli başka bir âlime ait olduğu yazmadaki kayıtlarda görülmektedir.

İbn Câbir'in bedîiyyesine yazdığı kısa şerhi yeterli görmeyen Ruaynî, *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle* adıyla bir şerh kaleme almıştır. Bu şerhi Muzaffer b. Muhammed ed-Dımaşkî *el-Müntekâ* adlı eseriyle ihtisar etmiştir. Ayrıca *Tırâzü'l-hulle* şerhinin bizim de kaynak olarak kullandığımız ve beyitlerin yazımında referans aldığımız Recâ es-Seyyid el-Cevherî tarafından 1990 yılında yapılan bir tahkiki bulunmaktadır.[325] Bu tahkikte Mısır el-Mektebetü'l-Ezheriyye kütüphanesindeki 17564 numaralı yazma esas alınmıştır. Bu nüsha 274 varak olup 21 satır halinde nesih hattıyla yazılmıştır. 28 Rebiülevvel 1272/ 8 Aralık 1855 yılında istinsah edilmiştir. Ancak bu tahkikte 153 ve 154. beyitlerin yer almadığı görülmektedir.[326]

[325] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*; Koçak, "er-Ruʿaynî ve Eserleri", 50; Durmuş, "Ruaynî", 35/175-176.

[326] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 639-640; Yakup Akyürek, *Siyer Edebiyatı Endülüs* (İstanbul: Siyer Akademi, 2023), 336-337.

Bu esere Erîc Muhammed Tayyib Hattâb tarafından *Tırâzü'l-hulle ve şifâ'ü'l-ğulle li'r-Ruaynî el-Ğırnâtî* isimli 2022 yılında başka bir tahkik daha yapılmıştır. Bu tahkik Bağdat'ta bulunan Evkâfü'l-Âmme kütüphanesi 12142 numaralı bir nüshaya dayanmaktadır. Bu yazma 265 varak olup 763/1362 istinsah tarihlidir. İbn Câbir ve Ruâynî'nin hayatta olduğu bir dönemde istinsah edilmesi bakımından kıymetlidir. Ayrıca diğer yazmalardan daha açık ve daha eksiksiz bir nüsha olduğu önsözde muhakkik tarafından ifade edilmektedir.[327]

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya koleksiyonu 4880 numarada *Tırâzü'l-hulle* olarak gösterilen bir el yazması bulunmaktadır. Bu yazma 50b ve 63a varakları arasında toplam 12 varak ve 21 satır olarak siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Şerh ince kalemle sanat adları ise kalın kalemle ve müstakil bir satırda yazılmıştır. Müstensih adı ve istinsah tarihi bulunmamaktadır. Gerek içeriği gerekse sayfa sayısı bu eserin İbn Câbir'in kendi şerhinden istinsah edilmiş bir el yazması olduğunu göstermektedir.

Kral Suud Üniversitesi Kütüphanesi yazma eserler bölümünde yer alan 4723 numaralı bir başka yazmada ise eser adı, katalog hazırlayanlar tarafından zahriye sayfasında *Tırâzü'l-hulle ve şifâ'ü'l-ğulle fî şerhi'l-Hulleti's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* şeklinde kaydedilmiştir. Nüsha, okunaklı bir Mağribî hattıyla istinsah edilmiş ve toplam 200 varak, 22 satırdır. Yaprakların büyük çoğunluğu kırmızı cetvelli olup, nüshada kurt yenikleri mevcuttur. Serlevha sayfası basit tezhiplidir. Metinde kasideye ait beyitlerin yanı sıra "قُلْتُ", "قَوْلُـهُ" ve "وَمِنْـهُ" gibi ifadeler, kayıtlar ile başlıklar ve matlablar kırmızı mürekkeple, şerh kısmı siyah mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca derkenarlarda az da olsa izah mahiyetinde kayıtlar bulunmaktadır. Nüsha Muhammed b. Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Hanefî tarafından 7 Cemâziyelevvel 1160/ 17 Mayıs 1747 tarihinde Tunus'ta istinsah edilmiştir. Zahriyyede, Muhammed b. Ebî Mustafa Bayram'a temellük kaydı ile 1b yaprağında bir temellük mührü bulunmaktadır. Cildin dış kapakları meşin deri ile kaplıdır.

4.3. Müellifine Nispeti

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi ve Laleli koleksiyonlarında bulunan iki ayrı nüshada bu kitabın yazarına nispeti açıktır. Yine

[327] Ruaynî, *Tırâzü'l-hulle ve şifâ'ü'l-ğulle li'r-Ruaynî el-Ğırnâtî*.

Ayasofya koleksiyonunda yer alan Ruaynî'ye ait el yazması şerhin girişinde "Dostumuz İmam Allâme Şemsüddîn Ebu Abdillah Muhammed b. Câbir el-Endelüsî'nin bedîʿ ilmine dair nazmettiği *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* kasidesinin bir benzeri yazılmadı." diye ifade edilmektedir.

İbn Hacer (ö. 852/1449) *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-mieti's-sâmine* adlı eserinde İbn Câbir'e ait olan *el-Hulletü's-siyerâ* adlı bedîiyyenin Safiyyuddîn el-Hillî'nin (ö. 749/1348) bedîiyyesi tarzında yazıldığını belirtir.[328]

Süyûtî (ö. 911/1505) bu kasidenin diğer birkaç eserle beraber İbn Câbir'e ait olduğunu belirtip yüksek bir nazım değerine sahip bu bedîiyyede pek çok bedîʿ sanat kullanıldığını belirtir.[329]

Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Câbir'in birçok şiiri olduğunu belirtip onlardan örnekler sunar. Ayrıca Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî (ö. 771/1370), *el-Hulletü's-siyerâ*'dan *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân* adıyla bahseder. Hatta bu bedîiyye ile *et-Tevriye bi süveri'l-Kur'ân* kasidesinin İbn Câbir'i övmek için yeterli olduğunu söyler.[330]

4.4. Yazılış Tarihi

Eserin yazılış tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Câbir'in 780/1378 yılında vefat etmesinden yola çıkarsak 14. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

4.5. Telif Sebebi

İbn Câbir'in yaşadığı çağ akademik manzumeler çağıdır. İbn Câbir bilgiyi statik olarak sunmak yerine ince ve latif duygularla zenginleştirmiştir. İbn Câbir'in takip ettiği bu yöntem konuları öğrenme ve ezberlemeyi de kolaylaştırmaktadır. Bu eserin yazılış sebebi olarak bedîʿ sanatları anlatırken Peygamber Efendimizi (s.a.v.) överek Allah-u Teâlâ'nın rızasını kazanmak ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) şefaatini talep etmek arzusu denebilir.[331]

---

[328] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 29; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1413/1992, 8/462; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1992, 5/328; Bağdatlı İsmâil Paşa Babanzâde, *Hediyyetü'l-ʿârifîn, esmâʾü'l-müʾellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Matbaatü Vekâleti'l-Meârifi'l-Celîle, 1951), 6/170.

[329] Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1399/1979, 1/14.

[330] Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/683-684.

[331] Ebû Zeyd, *el-Bedîʿiyyât fi'l-edebi'l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ*, 25-26.

Böylece mânevi ve ilmi iki gaye üstün ve eşsiz bir sanatta bütünleşmiştir. İbn Câbir, Safiyyuddîn el-Hillî gibi mukaddimesinde veya bedîiyyesinin herhangi bir bölümünde bu kasideyi neden nazmettiğine dair bilgi vermemiştir.[332]

4.6. Muhtevası

Bedîiyye'nin konusu İbn Câbir'in Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) beslediği büyük aşk ve o'nu ziyaret etmek için duyduğu derin özlemdir. Kendisi kasidenin hemen hemen her beytine bu hisleri işlemiştir. İbn Câbir, bu bedî'iyyesine geleneksel kaside üslubu ile başlayıp Hz. Peygamber'e ve onun yurduna olan özlemini dile getirdikten sonra, Hz. Peygamber'in güzel ahlâkını geniş bir şekilde ele almış ve mucizelerinden bahsetmiştir. Sonrasında gazvelerde gösterilen başarıları ele alan İbn Câbir, Hz. Peygamber'in ecdadını, Ehl-i Beyt'ini ve sahabeyi övmüştür. İbn Câbir, bedîiyyesini şefaat isteği ve eğer sözlerinde bir kusur var ise affedilmeyi dileyerek sonlandırmıştır.

4.7. Üslûbu

Bu kaside 177 beyitten ibaret olup, 44 bedîʿ sanat kullanılmıştır. Basit bahrinde yazılmıştır.[333] Revî harfi kesralı mîm harfidir. İbn Câbir bedîiyyesini Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsü'l-Miftâh*'ında geçen bedîʿ sanatlara hasretmiştir. Bunları da lafzî ve manevî sanatlar olarak ikiye ayırıp, Kazvînî'den farklı olarak hüsn-ü matlaʿdan sonra lafzî sanatlarla başlamıştır.[334] Öyleki İbn Câbir lafzî sanatları manevi sanatların önüne alması ile diğer bedîiyye yazarlarından ayrılır. Bu sıralamada Endülüs'te *Telhîs* kadar meşhur, İbnü'n-Nâzım adıyla bilinen Bedrüddîn b. Mâlik et-Tâî'ye (ö. 686/1287) ait olan *el-Misbâh fi'htisâri'l-miftâh*'ıtakip ettiği söylenebilir. Lafız, mananın anlaşılmasına vesile olduğu için bu tertibin isabetli olduğu düşünülebilir.[335]

---

[332] Üstün, "Bedîʿiyyât Şiirlerinin İki Önemli İsmi: Safiyyüddin el-Hillî ve İbn Câbir el-Endelüsî", 202.

[333] Arap nazmına mahsus bu bahir olup, Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin (ö. 175/791) sisteminde üçüncü bahirdir ve ilk dairede yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Nihad M. Çetin, "Basît", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/106.

[334] Mahmut Üstün'ün "el-Hillî, lafzî sanatları kasidesinin ilk kısımlarında kullanırken İbn Câbir, daha çok son bölümlerde kullanmıştır." ifadesi bedîiyyedeki sıralama ile örtüşmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Üstün, "Bedîʿiyyât Şiirlerinin İki Önemli İsmi: Safiyyüddin el-Hillî ve İbn Câbir el-Endelüsî", 210.

[335] Mehmet Reşit Özbalıkçı, "İbnü'n-Nâzım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/168-169.

Bedîʿ ilminin belâgattan bağımsız bir ilim olarak ele alınışı Kazvînî ile başlamıştır. Bediʿ ilminin kabul edilen tanımı da yine Kazvînî tarafından yapılmıştır. Sekkâkî'nin bedîʿ ilminde yer verdiği îcâz, ıtnâb, i'tirâz ve iltifâtı Kazvînî, meânî ilmi konularına dâhil etmiştir. Kazvînî bazı yazarlarca belâgati edebî zevkten uzak, ruhsuz kurallar yığını haline getirmiş olmakla eleştirilmiştir. Oysaki Kazvînî, bedîʿ sanatlarda lafız-anlam bütünlüğünü ve lafzın anlama tâbi olmasını savunmuş, sanatı söz oyunu sanan, mânayı gölgeleyecek derecede lafzî sanatların kullanımında aşırı giden şairleri tenkit etmiştir.[336]

İbn Câbir bedîiyyesinde 11'i lafzî 31'i mânevî olmak üzere toplamda 42 bedîʿ sanat kullanmaktadır. Ancak bedîiyyenin ilk beytinde kullanılan hüsn-i matlaʿ ve son beytinde kullanılan hüsn-i intihâ sanatı ile bu sayı 44'e ulaşır.[337] İlk 73 beyitte 5 lafzî sanat 86 çeşidiyle, geriye kalan 6 lafzî sanat ise alt dallara ayrılmadan gelmektedir. Bedîiyyede lafzî sanatlardan cinâs sanatı 8 bölümde 60 çeşit, Reddü'l-ʿacüz ʿale's-sadr sanatı 4 bölümde 12 çeşit, müvâzene sanatı 2 çeşit, seci sanatı 4 çeşit, hüsn-i tahallüs sanatı 2 çeşittir.

Mânevî sanatlar ise bedîiyyenin 74. beytinden 152. beytine kadar kalan 79 beyitte geçmektedir. 12 manevi sanat 49 çeşidiyle, kalan 19 sanat ise alt dalları olmadan gelmektedir. Tıbâk sanatı 9 çeşit, murâât-i nazîr 4 çeşit, irsâd 2 çeşit, tevriye 4 bölümde 9 çeşit, leff-ü neşr 3 çeşit, taksîm 3 çeşit, tecrîd 2 çeşit, mübâlağa 5 çeşit, hüsn-i taʿlil 4 çeşit, tekîdü'l-medh 3 çeşit, tekidü'z-zem 3 çeşit, el-kavlu bi'l- mûceb 2 çeşittir. Alt dallarıyla birlikte toplamda 68 manevi sanat kullanılmaktadır.

İbn Câbir bediʿ sanatları göstermek üzere yüz elli bir beyit nazmettikten sonra kalan 26 beyti tetimme olarak yazmıştır. Yine bu 26 beytin her birinde bedi sanatlardan örnekler bulunmaktadır. Ancak daha evvelden kullandığı bedîʿ sanatlardan farklı bir bedi sanat kullanmamıştır. Bu durum İbn Câbir'in bediʿsanatlarının öğretiminden ziyade özlemle dolu duygularını ifadeye daha çok önem verdiğini gösterir.[338]

[336] İsmail Durmuş, "Kazvînî, Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/156-157.
[337] Bazı kaynaklarda kullanılan bedîʿ sanatların sayı 51 olarak verilmektedir. Bk. Kılıç, "İbn Câbir", 19/384-385.
[338] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâ'ül-ğulle*, 50-51.

4.8. İbn Câbir'in *el-Hulletü's-Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ* Adlı Eserindeki Şevâhidler

İstişhâd, bir kelimenin veya bir ifadenin lafzen, manen ve kullanım açısından doğruluğunu göstermek amacıyla, Kur'ân-ı Kerîm'den, hadis-i şeriflerden, Arap şiirinden veya darbımesellerden örnek getirme yöntemidir. Arap dili ve edebiyatı alanındaki eserlerde bu maksatla getirilen örneklere "şâhid", çoğuluna ise "şevâhid" denilir. İstişhâd, özellikle şiir sanatlarıyla ilgili eserlerde, kullanılan sanatın hem sözlük hem ıstılah anlamlarıyla örneklendirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, müellifin istişhâd tercihleri hem dönemin ilim havzası hem de kendi kültürel ve edebî birikimi hakkında fikir verir.[339]

Bu bölümde, İbn Câbir'in bedîiyyesinde yer alan istişhâd örnekleri[340] ayet, hadis, şiir ve deyimlerle istişhâd olmak üzere dört başlık altında tasnif edilmiştir. Öncelikle istişhâdın yer aldığı her bir beyit, beyit numarası ile tam bir metin hâlinde sunulmuş ardından o beyitte geçen istişhâd örneği verilmiş ve istişhadın bağlamdaki yeri ifade edilmiştir.

4.8.1. Âyet-i Kerîmelerden İstişhâdlar

İbn Câbir'in bedîiyyesinde yer alan üç beyitte, üç ayet-i kerimeden istişhâdda bulunduğu görülmektedir. Bu beyitler ve istişhâdda bulunduğu ayet-i kerimeler sırasıyla şunlardır:

(55) ذُو مِرَّةٍ فَالسْتَوَى حَتَّى دَنَا فَرَأَى وَقِيلَ سَلْ تُعْطَ قَدْ خُيِّرْتَ فَالْحْتَكِمِ

Kuvvet ve kudret sahibi yükseldi, yaklaştı ve gördü, Denildi ki: "Dile ne dilersen, seçilmişsin, hüküm artık senindir."

İbn Câbir bedîiyyesinin elli beşinci beytinde Necm sûresinin altı ve sekizinci âyet-i kerimelerinden istişhâdda bulunmaktadır:[341]

---

[339] İsmail Durmuş, "İstişhâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/396.

[340] Enâhîd Abdülemîr er-Rukkâbî, "el-İktibâs mine'l-hadîsi'n-nebeviyyi'ş-şerîf fi şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî", *Mecelletü Külliyeti't-Terbiyeti'l-Esâsiyye* 73 (2012), 208; Ahmed b. Îzâ es-Sekafî, "el-Eserü'l-Kurânî fî Şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî", *Mecelletü Merkezi Bâbil li'd-Dirâsâti'l-İnsâniyye* 4/2 (2014), 280-218; Ravza Muhammed Seyyid Râşid, "Bünyetü Kasîdeti'l-Medh ʿİnde İbn Câbir el-Endelüsî", *Mecelletü Külliyeti'l-Âdâb ve'l-ʿUlûmi'l-İnsâniyye* 2/37 (2021), 85-103.

[341] en-Necm 53/6,8.

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى ﴿6﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ﴿8﴾

"Onu çok güçlü biri (Cebrâil) öğretti. Ona asıl şekliyle göründü sonra yaklaştıkça yaklaştı."

(58) قَدْ أَقْسَمَ اللَّهُ فِي الذِّكْرِ الْحَكِيمِ بِهِ فَقَالَ وَالنَّجْمِ هَذَا أَوْفَرُ الْقَسَمِ

Yüce Rab hikmet dolu Kur'ân'da yemin etti o'na, bu en yüce yemindir, Buyurdu ki: "Andolsun yıldıza."

İbn Câbir bedîiyyesinin elli sekizinci beytinde Necm sûresinin birinci âyet-i kerimesinden istişhâdda bulunmaktadır:[342]

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى ﴿1﴾

"*Battığı zaman yıldıza yemin olsun ki*"

(64) قَالَتْ عِدَاهُ لَنَا ذِكْرٌ فَقُلْتُ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ ذِكْرٌ غَيْرُ مُنْصَرِمِ

Düşmanları dediler ki: "Biz de unutulmadık, hatırlardayız." Dedim ki: Siz Dâvûd'dan (a.s.) beri lanetle anılmaktasınız.

İbn Câbir bedîiyyesinin altmış dördüncü beytinde, Mâide sûresinde zikri geçen Dâvûd'un (a.s.) bedduasıyla ilgili bir istişhâdda bulunmaktadır:[343]

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيل على لِسَانِ دَاوُودَ ﴿78﴾

"İsrâiloğullarından kâfir olanlar, Dâvûd'un (a.s.) diliyle lanetlenmişlerdir."

4.8.2. Hadis-i Şeriflerden İstişhâdlar

İbn Câbir'in bedîiyyesinde yer alan on dokuz beyitte, on yedi hadîs-i şeriften istişhâdda bulunduğu görülmektedir. En çok istişhâdı hadîs-i şeriflerden yapmaktadır.

(8) حَانٍ عَلَى كُلِّ جَانٍ حَابٍ انْ قَصَدُوا حَامٍ شَفَى مِنْ شَقَا جَهْلٍ وَمِنْ عَدَم

Her günahkâra merhametli, kendisine her yöneleni affedendir, koruyandır,

[342] en-Necm 53/1.
[343] el-Mâide 5/78.

cehalet ve yokluğun ıstırabına şifadır.

İbn Câbir bedîiyyesinin sekizinci beytinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) insanlara karşı nezaketi ve merhametini Hz. Âişe'den (r. anha) nakledilen şu hadis-i şeriften istişhâdla anlatmaktadır:

"عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَلَغَهُ عَنْ أَحَدٍ شَيْءٌ لَمْ يَقُلْ: مَا بَالُ فُلَانٍ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ يَقُولُ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا."

Hz. Âişe (r.anha) şöyle dedi: Rasûlullah'a (s.a.v.) bir kimseden hoşuna gitmeyen bir söz ulaşacak olursa, "Falan kişiye ne oluyor da böyle söylüyor?" demezdi; bunun yerine, "Bazı insanlara ne oluyor da böyle böyle konuşuyorlar?" derdi.[344]

(9) لَيْثُ الشَّرَى إِذْ سَرَى مَوْلَاهُ صَارَ لَهُ جَارًا فَجَازَ وَنَيْلًا مِنْهُ لَمْ يَرُمِ

Şerâ'nın aslanı, hani kölesi gittiğinde olmuştu komşu ve geçip gitti o'ndan nasiplenmek için yanından ayrılmadı.

İbn Câbir dokuzuncu beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) azatlı kölesi Sefîne'nin (r.a.) Yemen'e giderken gemisinin denizde parçalanması üzerine sığındığı bir adada karşılaştığı aslanın ona saldırmaması aksine rehberlik edip yol göstermesi olayından şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عن سَفِينَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: رَكِبْتُ الْبَحْرَ فَانْكَسَرَتِ السَّفِينَةُ، فَرَكِبْتُ لَوْحًا مِنْهَا، فَطَرَحَنِي اللَّوْحُ فِي أَجَمَةٍ فِيهَا أَسَدٌ، فَأَتَانِي الْأَسَدُ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا الْحَارِثِ، أَنَا سَفِينَةُ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَقْعَى الْأَسَدُ، وَهَمْهَمَ، ثُمَّ أَقْبَلَ فَغَمَزَنِي بِمَنْكِبِهِ، فَلَمْ يَزَلْ يَغْمِزُنِي وَيَهْدِينِي الطَّرِيقَ حَتَّى أَخْرَجَنِي إِلَى الطَّرِيقِ، ثُمَّ هَمْهَمَ، فَظَنَنْتُ أَنَّهُ يُوَدِّعُنِي."

"Denize açıldım ve bindiğim gemi parçalandı. Gemiden bir tahtaya tutundum. Bu tahta beni içinde aslan bulunan bir ormana sürükledi. Aslan bana doğru geldi.

[344] Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1429/2008), 4/279.

Ona: “Ey Ebu Hâris! Ben Allah Resûlü’nün (s.a.v.) azatlı kölesi Sefîne’yim” dedim. Bunun üzerine aslan yere oturdu ve homurdandı. Sonra yanıma gelip omzuyla beni dürttü. Omzuyla dürterek beni yönlendirdi ve yolu gösterdi. Yolun çıkışına kadar bana rehberlik etti. Sonra homurdandı, benle vedalaştığını düşündüm.”[345]

(21) عُجْ بِي عَلَيْهِمْ فَعُجْبِي مِنْ جَفَاءِ فَتًى جَازَ الدِّيَارَ وَلَمْ يُلْمِمْ بِرَبْعِهِمِ

Beni onların diyarına götür, hayretim bir gencin vefasızlığına, bunca memleketler aştı ama onların uğramadı yurduna.

İbn Câbir yirmi birinci beyitte Peygamber Efendimiz’e (s.a.v.) ziyaretin önemini şu hadis-i şeriften istişhâdla anlatmaktadır:

"عن عبد الله بن عمر قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ حَجَّ وَلَمْ يَزُرْنِي فَقَدْ جَفَانِي."

Abdullah b. Ömer’den (r.a.) rivayetle Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim hacca gider de beni ziyaret etmezse bana karşı vefasızlık etmiş olur.”[346]

(36) لَا يَنْقَضِي أَلَمِي حَتَّى أَرَى بَلَدًا فِيهِ الَّذِي رِيقُهُ يَشْفِي مِنَ الْأَلَمِ

Acım dinmeyecek görmedikçe o beldeyi, varmadıkça oraya, öyle bir zât var ki orada tükürüğü dertlere devâ.

İbn Câbir otuz altıncı beyitte pek çok sahabenin (r.anhum) Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) mübarek nefesi ve tükürüğüyle şifa bulduğu rivayetlere şu hadis-i şerifle istişhadda bulunmaktadır:

"عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا اشتكى الإنسان الشيء منه، أو كانت به قرحة أو جرح، قال النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بأُصبعه هكذا، ووضع سفيان سبابته بالأرض، ثم رفعها، وقال: بِسْمِ اللَّهِ، تُرْبَةُ أَرْضِنَا، بِرِيقَةِ بَعْضِنَا، يُشْفَى سَقِيمُنَا، بِإِذْنِ رَبِّنَا."

[345] Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâʾ*, nşr. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985), 173.

[346] Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, “el-Makâsidü’l-hasene fî beyâni kesîrin mine’l-ehâdîsi’l-müştehira ʿale’l-elsine”, nşr. Muhammed Osman el-Hâc (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1424/2003), 427.

Aişe (r.anha) şöyle dedi: Peygamber (s.a.v.) bir kimse bir şeyden şikâyet ettiğinde veya bir yarası ya da çıbanı olduğunda, şehadet parmağını yere koyar, sonra kaldırır ve şöyle buyururdu: "Bismillah, yurdumuzun toprağı ve bazımızın tükürüğü ile hastamız Rabbimizin izniyle şifa bulur.[347]

(56) وَكَانَ آدَمُ إِذْ كَانَتْ نُبُوَّتُهُ مَا بَيْنَ مَاءٍ وَطِينٍ غَيْرِ مُلْتَئِمِ

Âdem (a.s.) su ile çamur arasında henüz yoğrulmamışken bedeni, o Rasul-i Ekrem (s.a.v.) peygamberdi.

İbn Câbir elli altıncı beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) nübüvvetinin Allah-u Teâlâ katında Hz. Adem'in (a.s.) yaratılışından önce takdir edildiğini gösteren şu hadis-i şeriften istişhâdda bulunmaktadır:[348]

"عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَتَى وَجَبَتْ لَكَ النُّبُوَّةُ؟ قَالَ: وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ."

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Senin için ne zaman peygamberlik farz kılındı?" diye soruldu. O da şöyle buyurdu: "Âdem henüz ruh ile beden arasında iken."

(59) مَا بَيْنَ مِنْبَرِهِ السَّامِي وَحُجْرَتِهِ رَوْضٌ مِنَ الْخُلْدِ نَقْلٌ غَيْرُ مُتَّهَمِ

Yüce minberi ile mübarek kabri arasında kalan yer cennet bahçesidir, bu rivayet şüpheden berîdir.

İbn Câbir elli dokuzuncu beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kabr-i şerifinin önemini gösteren şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، وَمِنْبَرِي عَلَى حَوْضِي."

[347] Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nasîr (Kahire: Dâru Tûki'n-Necâh, 1422/2001), 7/172.
[348] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-ʿArabî, t.y.), 8/109.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Nebî (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Evim ile minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim de havuzumun üzerindedir."[349]

(61) إنَّ الَّذِي قَالَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِهِ لَوْ عَاشَ أَبْصَرَ مَا قَدْ عَدَّ مِنْ شِيَمِ

"O öyle biridir ki o'nunla yağmur istenir." diyen zat, hayatta olsaydı söylediği yüce hasletleri görürdü bizzat.

(89) وَإِذْ دَعَا السُّحْبَ حَالَ الصَّحْوِ فَالْنَسَجَمَتْ وَمِنْ يَدَيْهِ ادْعُهَا إِنْ شِئْتَ تَنْسَجِمِ

O, gökyüzü açıkken bulutları çağırdı da sağanak halinde yağdı yağmur, o'nun eliyle çağır bulutları, istersen yine yağar.

İbn Câbir altmış bir ve seksen dokuzuncu beyitlerde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yüzü suyu hürmetine yağmur yağdığını anlatan şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ الْمَازِنِيِّ، قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَسْقِي، فَتَوَجَّهَ إِلَى الْقِبْلَةِ، فَدَعَا، وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ، ثُمَّ صَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ جَهَرَ فِيهِمَا بِالْقِرَاءَةِ."

Abdullah b. Zeyd el-Mâzinî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: "Nebî (s.a.v.) yağmur duası için çıktı, kıbleye yöneldi, dua etti, sonra ridâsını ters çevirdi ve bize iki rekât namaz kıldırdı; bu iki rekâtta da kıraati açıktan yaptı."[350]

(88) وَالْبَدْرُ أَبْقَى بِمَرْآهُ لِيُعْلِمَنَا بِالْإِنْشِقَاقِ لَهُ آثَارَ مُنْثَلِمِ

Dolunay o'nun yüzünü görünce bir iz bıraktı bize, haberdar etti yarılmasından, kalan izle.

İbn Câbir seksen sekizinci beyitte ayın ikiye ayrılma mucizesini anlatan şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

[349] Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1422–2002), 3/57.

[350] Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Câmiʿu'l-usûl li ehâdîsi'r-Resûl*, nşr. Şeyh Abdülkâdir el-Arnaût (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1437/2016), 6/144.

"عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: انْشَقَّ القَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِقَّتَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اشْهَدُوا."

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) şöyle dedi: "Rasûlullah (s.a.v.) zamanında ay ikiye ayrıldı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Şahit olun.'"[351]

(136) وَالشَّمْسُ رُدَّتْ وَبَدْرُ الْأُفْقِ شُقَّ لَهُ وَالنَّجْمُ أَيْنَعَ مِنْهُ كُلُّ مُنْحَطِمِ

Güneş geri çevrildi o'nun için, dolunay yarıldı, her sönen yıldız o'nun nuruyla parladı.

İbn Câbir yüz otuz altıncı beyitte ayın yarılması mucizesine ilaveten, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) duasıyla güneşin yeniden doğduğunu anlatan şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوحَى إِلَيْهِ وَرَأْسُهُ فِي حِجْرِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَلَمْ يُصَلِّ الْعَصْرَ حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَصَلَّيْتَ يَا عَلِيُّ؟" قَالَ: لَا، فَقَالَ: "اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ فِي طَاعَتِكَ وَطَاعَةِ رَسُولِكَ، فَارْدُدْ عَلَيْهِ الشَّمْسَ"، قَالَتْ: فَرَأَيْتُهَا غَرَبَتْ، ثُمَّ رَأَيْتُهَا طَلَعَتْ بَعْدَ مَا غَرَبَتْ."

Esma bint Umeys (r.anha) şöyle dedi: "Rasûlullah'a (s.a.v.) vahiy gelirken başı Ali'nin (r.a.) dizindeydi. Ali (r.a.), ikindi namazını kılamadan güneş battı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ey Ali, namazını kıldın mı?" Ali (r.a.) "Hayır" dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dua etti: "Allah'ım, o Senin ve Rasûlünün itaatindeydi. Güneşi onun için geri döndür." Esma (r.anha) dedi ki: "Güneşin battığını sonra tekrar doğduğunu gördüm.""[352]

(76) إِلَى نَبِيٍّ رَأَى مَا لَا رَأَى مَلِكٌ وَقَامَ حَيْثُ أَمِينُ الْوَحْيِ لَمْ يَقُمِ

Öyle bir peygamber ki hiçbir hükümdar o'nun gördüğünü görmedi, Cebrail'in (a.s.) bile "Buradan öteye geçemem" dediği yerde durdu ve yükseldi.

[351] Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nasîr (Kahire: Dâru Tûki'n-Necâh, 1422/2001), 6/464.
[352] Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâʾilü'n-nübüvve*, nşr. Abdullâh es-Sebîl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 6/483.

İbn Câbir yetmiş altıncı beyitte Cebrâil'in (a.s.) Sidretü'l-Müntehâ'da Rasûlullah'a (s.a.v.) "Ben buradan öteye gidemem" dediği bölümü şu Mi'rac hadisinden istişhâd yapmaktadır:

"عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا أُسْرِيَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى السَّمَاءِ، جَاءَ إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى، فَقَالَ جِبْرِيلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا مَكَانِي، لَوْ تَقَدَّمْتُ لَاحْتَرَقْتُ، فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَجَدَ قُبْلَ رَبِّهِ."

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.v.) göğe yükseltildiğinde, Sidretü'l-Müntehâ'ya geldi. Cebrâil (a.s.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü, burası benim makamım. Eğer bir adım daha atarsam yanarım." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) ilerledi ve Rabbinin huzurunda secde etti.[353]

(91) قَدْ أَفْصَحَ الضَّبُّ تَصْدِيقًا لِبِعْثَتِهِ إِفْصَاحَ قُسٍّ وَسَمْعُ الْقَوْمِ لَمْ يَهِمِ

Bir kertenkelenin diliyle tasdik buldu risâleti, Kus b. Sâide'nin fasih sözleri ve kavmin kulağı şaşmadı hakikati.

İbn Câbir doksan birinci beyitte Rasûlullah'ın (s.a.v.) peygamberliğine hayvanların bile şahitlik ettiğini anlatan mucizelerden birini şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال: كنا مع رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في محفل من أصحابه، إذ جاء" أعرابي من بني سليم قد صاد ضبًّا، فقال: واللات والعزى لا أؤمن بك حتى يؤمن بك هذا الضب. فأقبل رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ على الضب فقال: "يا ضب"، فأجابه الضب بلسان عربي مبين يسمعه القوم جميعًا: "لبيك وسعديك يا زين من وافى القيامة". قال: "من تعبد يا ضب؟" قال: "الذي في السماء عرشه، وفي الأرض سلطانه، وفي البحر سبيله، وفي الجنة رحمته، وفي النار عذابه". قال: "فمن أنا يا ضب؟" قال: "أنت رسول رب العالمين، وخاتم النبيين، وقد أفلح من "صدقك، وقد خاب من كذبك؟

Hz. Ömer (r.a.) şöyle anlatmıştır: Rasûlullah (s.a.v.) ashabıyla birlikte bir toplulukta bulunuyordu. Bu sırada, Beni Süleym kabilesinden bir bedevî, yakaladığı bir kertenkeleyi elbisesinin koluna koymuş bir şekilde geldi. Bedevî, "Vallahi, bu

[353] Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1993), 4/198.

kertenkele sana iman etmedikçe ben de iman etmeyeceğim.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) kertenkeleyi çağırdı ve “Ey kertenkele!” dedi. Kertenkele, herkesin duyduğu açık ve anlaşılır bir Arapça ile cevap verdi: “Buyur, ey kıyamet gününün en güzeli!” Rasûlullah (s.a.v.) sordu: “Ey kertenkele, kime ibadet ediyorsun?” Kertenkele cevapladı: “Arşı gökte, hükmü yerde, yolu denizde, rahmeti cennette, azabı cehennemde olan Allah'a.” Rasûlullah (s.a.v.) tekrar sordu: “Ey kertenkele, ben kimim?” Kertenkele dedi ki: “Sen, âlemlerin Rabbi’nin Rasûlüsün ve peygamberlerin sonuncususun. Sana iman eden kurtulur, seni yalanlayan ise hüsrana uğrar.”[354]

(100) يَقُومُ بِالْأَلْفِ صَاعٌ حِينَ يُطْعِمُهُم وَالصَّاعُ مِنْ غَيْرِهِ بِاثْنَيْنِ لَمْ يَقُمِ

O yedirince bir sa’ölçek yeter bin kişiye, o’nun bereketi olmayınca doymaz iki kişi bile.

İbn Câbir yüzüncü beyitte Allah-u Teâlâ’nın Rasûlü’ne (s.a.v.) lütfu bereketinin bir göstergesi olarak Câbir b. Abdillah’ın (r.a.) ikram ettiği yemeğin eksilmediği şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَطْعَمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ الْخَنْدَقِ، فَأَكَلَ وَأَكَلَ مَعَهُ الْقَوْمُ، حَتَّى شَبِعُوا، وَبَقِيَ الطَّعَامُ كَمَا هُوَ."

Câbir b. Abdillah (r.a.) şöyle dedi: Hendek Gazvesi sırasında Rasûlullah’a (s.a.v.) yemek ikram ettim. O yedi, ardından beraberindeki insanlar da yediler. Hepsi doyuncaya kadar yediler, ancak yemek olduğu gibi kaldı.[355]

(101) مَنِ الْغَزَالَةُ قَدْ رُدَّتْ لِطَاعَتِهِ لَوْ رَامَ أَنْ لَا تَزُورَ الْجَدْيَ لَمْ تَرُمِ

O’na itaatle geri döndü ceylan, eğer izni olmasaydı yavrusuna gidemezdi o can.

İbn Câbir yüz birinci beyitte bir anne ceylanın Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile konuşmasını anlatan şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عن عبد الله بن عمر أنه قال: كان رسول الله صلّى الله عليه وسلّم جالسًا إذ أتته غزالة مربوطة فقالت: يا رسول الله إني أمّ وليَ خشيشان فأطلقني حتى أُرضعهما ثم أعود إليك فأطلقها فذهبت وأرضعتهما ثم عادت فربطها

[354] Beyhakî, *Delâʾilü’n-nübüvve*, 6/48.

[355] Ebû’s-Seâdât Mecdüddîn el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *Câmiʿu’l-usûl li ehâdîsi’r-Resûl*, nşr. Abdülkâdir el-Arnaût (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1403/1983), 11/303.

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم فلما جاء صاحبها أخبره رسول الله صلّى الله عليه وسلّم بخبرها فقال: قد أعتقتها لوجه الله تعالى."

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) oturuyordu. Bu sırada yanına bağlı bir ceylan geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bir anneyim ve yavrularım var. Lütfen beni salıver ki onları emzireyim, sonra sana geri döneyim." Rasûlullah (s.a.v.) onu salıverdi. Ceylan gitti, yavrularını emzirdi ve geri döndü. Rasûlullah (s.a.v.) onu tekrar bağladı. Sahibi geldiğinde Rasûlullah (s.a.v.) ona durumu anlattı. Adam da: 'Ben onu Allah rızası için azat ettim,' dedi.[356]

(137) أَزَالَ ضُرَّ الْبَعِيرِ الْمُسْتَجِيرِ كَمَا بِهِ الْغَزَالَةُ قَدْ لَاذَتْ فَلَمْ تُضَمِ

Kendisine sığınan devenin müşkülünü giderdi, o'na sığınıp zarar görmekten kurtulan ceylan gibi.

İbn Câbir yüz otuz yedinci beyitte bir devenin Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile konuşmasını anlatan şu olaydan istişhâd yapmaktadır:

"وَفِي قِصَّةِ الْعَضْبَاءِ وَكَلَامِهَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَوْلِهِمْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهَا تُكَلِّمُكَ كَمَا نُكَلِّمُكَ، وَقَوْلِهِ: وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ، مَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا وَيَعْلَمُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ."

Rasûlullah'a (s.a.v.) bir devenin şikâyetinden bahsedilir. Sahâbîler: "Ey Allah'ın Rasûlü! O, seninle bizimle konuştuğumuz gibi konuşuyor." dediler. Rasûlullah (s.a.v.) da "Beni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, hiçbir şey yoktur ki benim Allah'ın Rasûlü olduğumu bilmesin." buyurdu.[357]

(103) لَا يَرْفَعُ الْعَيْنَ لِلرَّاجِينَ يَمْنَحُهُم بَلْ يَخْفِضُ الرَّأْسَ قَوْلًا هَاكَ فَاحْتَكِمِ

Bakışlarını yöneltmez bir istekle gelene, verir cömertçe, hatta şöyle der tevazuyla "Al, dilediğince."

[356] Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsûbî Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-taʿrîfi hukûki'l-Mustafâ*, nşr. Âmir el-Cezzâr (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004), 1/602.
[357] Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-taʿrîfi hukûki'l-Mustafâ*, 1/601.

İbn Câbir yüz üçüncü beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kendisine getirilen malları tevazu ve cömertlikle taksim ettiği şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جِيءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَقَالَ: انْثُرُوهُ فِي الْمَسْجِدِ. وَكَانَ أَكْثَرَ مَالٍ أُتِيَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَيْهِ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ جَلَسَ إِلَى ذَلِكَ الْمَالِ وَمَا كَانَ يَرَى أَحَدًا إِلَّا أَعْطَاهُ."

Enes (r.a.) şöyle dedi: Rasûlullah'a (s.a.v.) Bahreyn'den bir mal getirildi. Rasûlullah (s.a.v.) "Onu mescide serin" buyurdu. Bu, Rasûlullah'a (s.a.v.) getirilen en çok maldı. Rasûlullah (s.a.v.) namaza çıktı ve ona hiç bakmadı. Namazı bitirince malın yanına oturdu ve gördüğü herkese ondan verdi.[358]

(123) وَالْمَاءُ وَالْمَالُ مِنْ كَفَّيْهِ قَدْ جَرَيَا هَذَا لِرَاجٍ وَذَا لِلْجَيْشِ حِينَ ظَمِي

O'nun ellerinden aktığını gördüm suyun da malın da, biri ümitle gelmiş fakire, diğeri ise susamış orduya.

(134) وَالْماءُ لَوْ لَمْ يَفِضْ مِنْ بَيْنِ أَنْمُلِهِ مَا كَانَ رِيُّ الظَّمَا فِي وِرْدِهِ الشَّبِمِ

Eğer su o'nun parmaklarından akmasaydı, insanlar en serin ve tatlı pınarlarda bile suya kanamazdı.

İbn Câbir yüz yirmi üç ve yüz otuz dördüncü beyitlerde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ordusunun susuz kaldığı bir zamanda parmaklarından su akması mucizesini anlatan şu hadis-i şeriften istişhâd yapmaktadır:

"عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِنَاءٍ وَهُوَ بِالزَّوْرَاءِ فَوَضَعَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَنْبُعُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ فَتَوَضَّأَ الْقَوْمُ. قَالَ قَتَادَةُ: قُلْتُ لِأَنَسٍ: كَمْ كُنْتُمْ؟ قَالَ: ثَلَاثَمِائَةٍ أَوْ زُهَاءَ ثَلَاثَمِائَةٍ."

Enes (r.a.) şöyle dedi: Rasûlullah'a (s.a.v.) ez-Zûrâ bölgesinde bir kap su getirildi. Rasûlullah (s.a.v.) elini kabın içine koydu, su parmaklarının arasından

[358] Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Câmiʿu'l-usûl li ehâdîsi'r-Resûl*, nşr. Abdülkâdir el-Arnaût (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/1983), 2/771.

fışkırmaya başladı. Cemaat bu suyla abdest aldı. Katâde (r.a.) dedi ki: Enes'e (r.a.) sordum: "Kaç kişiydiniz?" Dedi ki: "Üç yüz veya üç yüze yakın."[359]

(138) مِنْ أَعْرَبِ الْعُرْبِ إِلّا أَنَّ نِسْبَتَهُ إلى قُرَيْشٍ حُمَاةِ الْبَيْتِ وَالْحَرَمِ

Arapların en asilidir, o'nun nisbeti Kâbe'nin ve Harem-i şerifin hamisi Kureyşe'dir.

İbn Câbir yüz otuz sekizinci beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) soyunun asaletini anlatan hadis kaynaklarında geçmese de mealen doğru olan şu sözden istişhâd yapmaktadır:

"رُوي عن رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنّه قال أَنَا أَفْصَحُ مَنْ نَطَقَ بِالضَّادِ، بَيْدَ أَنِّي مِنْ قُرَيْشٍ."

"Rasûlullah'tan (s.a.v.) şöyle rivayet edilmiştir: Ben, ضـاد harfini en fasih şekilde telaffuz eden kişiyim; ancak ben Kureyşliyim."[360]

4.8.3. Arap Şiirinden İstişhâdlar

İbn Câbir bedîiyyesinin dokuz beyitinde, klasik dönem Arap şiirinden sekiz beyite atıfta bulunmaktadır. Bu bölümde öncelikle İbn Câbir'in beyitleri numaralarıyla birlikte sıralanmış, ardından atıfta bulunduğu beyitler; şâirleri ve mensup oldukları bahirlerle birlikte verilmiştir. Ayrıca İbn Câbir'in beyitleriyle alıntı yapılan beyitler arasında anlam ve şekil bakımından örtüşen kelime veya ifadeler altı çizilerek gösterilmiştir.

(10) كَافِي الْأَرَامِلِ والْأَيْتَام كَافِلُهُم وَافِي النَّدَى لِمُوَافِي ذلِكَ الْحَرَمِ

Dul kadınların kollayıcısı, yetimlerin hâmisiydi o, şu mukaddes Kâbe'ye yönelenlere cömertlikte vefâlıydı o.

(61) إنَّ الَّذِي قَالَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِهِ لَوْ عَاشَ أَبْصَرَ مَا قَدْ عَدَّ مِنْ شِيَمِ

"O öyle biridir ki o'nunla yağmur istenir." diyen zat, hayatta olsaydı söylediği yüce hasletleri görürdü bizzat.

[359] İbnü'l-Esîr, *Câmiʿu'l-usûl li ehâdîsi'r-Resûl*, 1403/1983, 11/384.
[360] İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs ʿammâ iştehere mine'l-ahâdîs ʿalâ elsineti'n-nâs*, nşr. Ahmed el-Kalâş (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 1405/1985), 1/232.

İbn Câbir on ve altmış birinci beyitlerde Ebû Tâlib'in (ö. 620) tavîl bahrinde yazılmış şu beytinden istişhâd yapmaktadır:[361]

وأَبْيَضَ يُسْتَسْقَى الغَمامُ بِوَجْهِهِ ثِمالُ اليَتامَى عِصْمَةٌ لِلْأَرامِلِ

Ve o parlak yüzlü ki o'nun hürmetine istenir yağmur, yetimlerin sığınağı, dulların koruyucusudur.

(57) صَافِحْ ثَرَاهُ وَقُلْ إِنْ جِئْتَ مُسْتَلِمًا إِنَّا مُحَيُّوكَ مِنْ رَبْعٍ لِمُسْتَلِمِ

Eğil toprağına el sür ve de ki o'nu hürmetle ziyaret edene: "Eğer teslim olarak gelmişsen seni selamlıyoruz bu kutsal mekândan."

İbn Câbir elli yedinci beyitte Kutâmî'nin (ö. 101/719-20[?]) *basît* bahrinde yazılmış şu beytine atıfta bulunmaktadır/den istişhâd yapmaktadır:[362]

إِنّا مُحَيّوكَ فالسْلَمْ أَيُّها الطَّلَلُ وإِنْ بَلِيتَ وإِنْ طَالتْ بِكَ الطِّيَلُ

Seni selamlıyoruz esenlikte kal ey virane, her ne kadar yıpransan ve üzerinden yıllar da geçse!

(68) أَقُولُ يَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ وَأُنْشِدُهُ بيْتَ ابْنِ حُجْرٍ وَفَجْرِي غَيْرُ مُبْتَسِ

İbn Hucr'un beytini mırıldanarak "Ne uzun ne ağırsın!" derim geceye ve sabahım da gülmüyor, umut vermiyor.

İbn Câbir altmış sekizinci beyitte İmruülkays b. Hucr'un (ö. 540) *tavîl* bahrinde şu beytinden istişhâd yapmaktadır:[363]

فَيا لَكَ مِن لَيْلٍ كَأَنّ نُجومَه بِكُلّ مُغارِ الْفَتْلِ شُدَّتْ بِيَذْبُلِ

Ne uzun bir gecedir bu, yıldızlar sanki semada, yezbul ipiyle bağlı, çözülmez bir düğüm gibi hâlâ.

[361] İbnü'l-Esîr, *Câmiʿu'l-usûl li ehâdîsi'r-Resûl*, 1437/2016, 6/212.
[362] Ebû Saîd Umeyr b. Şüyeym Kutâmî, *Dîvânü'l-Kutâmî*, nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî, Ahmed Matlûb (Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1380/1960), 28.
[363] Hunduc b. Hucr İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim (Mısır: Dârü'l-Meʿârif, 1384/1964), 18.

(69) فَقُلْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا أَنْ عَلاَ بِهِمُ تَلَفُّتُ الطَّرْفِ بَيْنَ الضّالِ وَالسَّلَمِ

Kervan uzaklaşınca dedim onlara, Gözüm hâlâ bakıyor Dâl ile Selâm arasına.

(70) أَلَمْحَةٌ مِنْ سَنَا بَرْقٍ عَلَى عَلَمٍ أَمْ نُورُ خَيْرِ الْوَرَى مِنْ جَانِبِ الْخِيَمِ

Bir şimşeğin parıltısı mıydı beliren dağın doruğunda, yoksa yaratılmışların en hayırlısının nuru muydu doğan çadırların yanında.

İbn Câbir'in altmış dokuz ve yetmişinci beyitlerinin ilk yarısı, Kutâmî'nin tavîl bahrinde şu beyitlerinin başı ile aynıdır:[364]

فَقُلْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا أَنْ عَلَا بِهِم مِنْ عَنْ يَمِينِ الْخُبَيَّا نَظْرَة قُبُل

أَلَمْحَةٌ مِنْ سَنَا بَرْق رَأى بَصَرِي أمْ وَجْهُ عَالِيَةٍ اِحْتَالَتْ بِه الْكَلَل

Kâfile tepeden yükseldiğinde onlara dedim ki, sağ tarafta, son bir bakış Hubeyyâ yakınlarında.

Gözüm şimşeğin parıltısını mı gördü, yoksa yorgunluk içinde saklanan Âliye'nin yüzü müydü?

(71) أَغَرُّ أَكْمَلُ مَنْ يَمْشِي عَلَى قَدَمٍ حُسْن وَأَمْلَحُ مَنْ حَاوَرَتْ فِي كَلِمِ

O, yeryüzünde yürüyenlerin en parlak yüzlüsü, en kâmilidir ve söz söyleyenlerin en zarifi, en beliğidir.

İbn Câbir yetmiş birinci beyitte en-Nâbiga ez-Zübyânî'nin (ö. 604 [?]) *tavîl* bahrinde şu beytinden istişhâd yapmaktadır:[365]

غَرّاء أَكْمَلُ مَنْ يَمْشِي عَلَى قَدَمٍ حُسْنا وَأَمْلَحُ مَنْ حَاوَرَتْه الكِلِمِ

Ay yüzlüdür, yürürken zarafet dökülür adımına, söz bile hayran kalır konuştuğunda onunla.

(72) يَا حَادِيَ الرَّكْبِ إنْ لَاحَتْ مَنَازِلُهُ فَاهْتِفْ أَلَاعِم صَبَاحًا وَادْنُ وَاسْتَلِمِ

Ey kervan rehberi, o sevgilinin menzili görülürse, seslen sabah selamıyla, yaklaş ona ve teslim ol hürmetle

[364] Kutâmî, *Dîvânü'l-Kutâmî*, 28.

[365] Yûsuf b. Süleymân b. Îsâ el-Aʿlem eş-Şentemerî, *Eşʿârü'ş-şuʿarâʾi's-sitteti'câhiliyyîn* (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1403/1983), 1/34.

İbn Câbir yetmiş ikinci beyitte, İmruülkays'ın tavîl bahrinde şu beytine atıf yapmaktadır:[366]

أَلا عِمْ صَبَاحًا أَيُّهَا الطَّلَلُ الْبالِي وَهَلْ يَنْعِمَنْ مَنْ كَانَ فِي الْعَصْرِ الْخَالي

Sabahın hayrı üzerine olsun ey eski ve harap olmuş yurdum, geçmişte yaşayan biri artık huzur bulur mu?

(73) وَاسْمَحْ بِنَفْسِكَ وَابْذُلْ فِي زِيَارَتِهِ كَرَائِمَ الْمَالِ مِنْ خَيْلٍ وَمِنْ نَعَمِ

Ruhunu serbest bırak, ziyaretinde cömertçe bağışta bulun, en kıymetli servetinden atlar ve deve sürülerini sun.

İbn Câbir yetmiş üçüncü beytin ikinci yarısında Şerîf er-Radî'nin (ö. 406/1015) *tavîl* bahrinde şu beytine atıf yapmaktadır:[367]

مَاضٍ مِنَ الْعَيْشِ لَوْ يُفْدَى بَذَلْتُ لَهُ كَرَائِمَ الْمَالِ مِنْ خَيْلٍ وَمِنْ نَعَمِ

Geçip giden o güzel ömür için fidye verebilseydim, ona atlarım ve servetimden en değerlisini verirdim.

4.8.4. Arap Atasözü ve Deyimlerden İstişhâdlar

İbn Câbir bedîiyyesinin yalnızca 156. beytinde bir Arap deyiminden istişhâdda bulunmaktadır.

156- قَوْمُ النَّبِيِّ فَإِنْ تَحْفِلْ بِغَيْرِهِم بَيْنَ الْوَرَى فَقَدِ اسْتَسْمَنْتَ ذَا وَرَمِ

Nebî'nin kavminden başkasına verirsen değer, verem hastalığını yağlanmak sanmışsın meğer.

İbn Câbir 156. beyitte dış görünüşün aldattığını ifade eden "Sen iltihabı olan hastayı kilo almış sandın." anlamındaki اسْتَسْمَنْتَ ذَا وَرَمِ deyimini kullanmaktadır.[368]

4.9. Eserde Geçen Bedîʿ Sanatlar

Bu bölümde her sanat ilgili olduğu beyit veya beyitlerle birlikte sırasıyla

[366] İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, 27.

[367] Şerîf er-Radî, *Dîvânü'ş-Şerîf er-Radî*, nşr. Ahmed Abbâ el-Ezherî (Beyrut: el-Matbaʿatü'l-Edebiyye, 1309/1891), 2/722.

[368] Ali Sadrü'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b.Maʿsûm Medenî, *Envârü'r-rebîʿ fî envâʿi'l-bedîʿ*, nşr. Şâkir Hâdî Şükür (Irak: Mektebetü'n-Neʿmân, 1388/1968), 1/112.

verilecektir. Daha evvelden bedîʿ sanatlar izah edildiği için tekrara düşmemek adına her sanatın başında kısa bir hatırlatma ile yetinilecek, beytin tercümesi verilip beyitte geçen sanat gösterilecektir. İbn Câbir kasidesine hüsn-i matlaʿdan sonra muhassinât-i lafziyye (lafzî sanatlar) ile başlar. Aşağıdaki beyit numaraları müellifin sıralaması esas alınarak yazılmıştır.

4.9.1. Lafzî Sanatlar (المحسنات اللفظية)

4.9.1.1. Cinâs (الجناس)

4.9.1.1.1. Cinâs-ı Lâhik (الجناس اللاحق)

Bir esere bu eserin konusunu ve neden yazıldığını ifade eden güzel bir üslupla başlamaya "berâat-i istihlâl" (hüsn-i matlaʿ) denilmektedir. Bu nedenle İbn Câbir bedîiyyesine bu sanatla başlamaktadır. İlk beş beyitte "cinâs-ı lâhik" sanatının örnekleri görülmektedir. Kelimelerin harfleri, sıraları, sayıları ve harekeleri bakımından birbirinin aynı olmasına "cinâs" denir.[369] Bu kelimelerin harfleri farklı olursa buna "cinâs-ı lâhik" adı verilir. Bu farklılık bazen başta bazen ortada bazen de sondaki harflerde olabilir.

1- بِطَيْبَةَ انْزِلْ وَيَمِّمْ سَيِّدَ الأُمَمِ وانْشُرْ لَهُ الْمَدْحَ وانْثُرْ أَطْيَبَ الْكَلِمِ

Medine'ye git ve insanların Efendisi'ne yönel, O'na (inciler saçar gibi) methiyeler diz ve en güzel övgüleri (güller gibi) sun.

Bu beyitte انْشُرْ ve انْثُرْ kelimeleri arasında "cinâs-ı lâhik" sanatı bulunmakta olup ortadaki harfler farklıdır.

2- وابْذُلْ دُمُوعَكَ واعْذُلْ كُلَّ مُصْطَبِرٍ والْحَقْ بِمَنْ سارَ والْحَظْ ما عَلَى العَلَمِ

Gözyaşlarını dökmekten sakınma, duygularını içine atanı kına, Gidenlerle birlikte sen de düş yola ve dikkatle bak Uhud dağına.

Bu beyitte ابْذُلْ ve اعْذُلْ kelimeleri arasında fark başta, الْحَقْ ve الْحَظْ kelimeleri arasında fark sondaki harflerdedir.

[369] Hulusi Kılıç - Kazım Yetiş, "Cinas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/12-14.

3- سَنا نَبِيٍّ أَبِيٍّ أَنْ يُضَيِّعَنَا سَلِيلِ مَجْدٍ سَلِيمِ الْعِرْضِ مُحْتَرَمِ

İzzet sahibi bir peygamber bizi etmez zâyi, O ki soyu asil, iffetli, şerefli ve hürmete layık biri.

Bu beyitte نَبِيٍّ ve أَبِيٍّ kelimeleri arasında fark başta, سَلِيلِ ve سَلِيمِ kelimelerinde sondaki harflerdedir.

4- جَمِيلِ خَلْقٍ عَلَى حَقٍّ جَزِيلِ نَدًى هَدَى وَفَاضَ نَدَى كَفَّيْهِ كَالدِّيَمِ

Yaradan en güzel surette yaratmış o'nu, hakkın ta kendisi, hidayet ve kerem sahibi, o'nun iki elinden aktı cömertlik sağanak gibi.

Bu beyitte جَمِيلِ ve جَزِيلِ kelimeleri arasındaki fark ortada, هَدَى ve نَدَى kelimelerinde ise baştaki harflerdedir.

5- كَفَّ الْعُدَاةَ وَكَدَّ الحَادِثَاتِ كَفَى فَكَمْ جَرَى مِن جَدَا كَفَّيْهِ مِنْ نِعَمِ

Durdurdu düşmanı, her zorluğu karşıladı felaketleri savdı, o'nun iki elinden nice nimetler aktı.

"Cinâs-ı lâhik" sanatına örnek bu son beyitte كَفَّ ve كَدَّ kelimeleri arasındaki fark sonda, جَرَى ve جَدَا kelimelerinde ise ortadaki harflerdedir. İlki fiil ikincisi isim olan bu türden kelimeler arasındaki cinasa, "cinâs-ı müstevfâ" da denilir. Yine bu ilk beş beyitte isim ve fiil olarak aynı türden kelimeler arasında benzerlik gerçekleştiği için "cinâs-ı mümâsil" sanatı da bulunmaktadır.

4.9.1.1.2. Cinâs-ı Tashîf (الجناس التصحيف)

Cinası meydana getiren kelimeler arasındaki farklılık harflerin noktalarından kaynaklanıyorsa bu nevi cinasa "cinâs-ı tashîf" denir. Bu türden cinasa "cinâs-ı hattî", "cinâs-ı musahhaf" veya "cinâs-ı muzâriʿ" adları da verilir. Bu farklılık mahreçte de olabilir. Bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

6- وكَمْ حَبَا وَعَلَى الْمُسْتَضْعَفِينَ حَنَا وكَمْ صَفَا وَضَفَا جُودًا لِجَبْرِهِمِ

Ne çok ihsan etti mazlumlara, şefkat gösterdi, onların kırık gönüllerini almak için ne çok merhamet etti, cömertçe verdi.

Bu beyitte حَبَا ve حَنَا fiillerinde farklılık ortadaki, صَـفَا ve ضَـفَا fiillerinde ise baştaki noktalı harflerdedir.

7- مَا فَاهَ فِي فَضْحِهِ مَنْ فَاءَ لَيْسَ سِوَى عَذْلٍ بِعَدْلٍ وَنُصْحٍ غَيْرِ مُتَّهَمِ

O kimseyi yermek için konuşmadı asla, sözleri adaletli bir uyarı ve tertemiz bir öğüttü daima.

Bu beyitte فَاهَ ve فَـاءَ kelimelerinde sonda mahreçleri birbirine yakın iki harf arasında farklılık görülmektedir. Bu türden bir cinasa çok az rastlanır. عَذْلٍ ve عَدْلٍ isimleri arasındaki fark ise ortadaki noktalı harftedir.

8- حَانٍ عَلَى كُلِّ جَانٍ حَابِ إنْ قَصَدُوا حَامٍ شَفَى مِنْ شَقَا جَهْلٍ وَمِنْ عَدَمِ

Her günahkâra merhametli, kendisine her yöneleni affedendir, koruyandır, cehalet ve yokluğun ıstırabına şifadır.

Bu beyitte حَـابٍ ve حَـامٍ isimleri arasındaki fark sondaki harfler, جَـانٍ ve حَـانٍ isimleri arasında ise baştaki harfler arasındadır. شَفَى fiili ile شَقَا ismi arasındaki fark ise ortadaki noktalı harflerde olup bu türden bir cinasa çok az rastlanır.

9- لَيْثُ الشَّرَى إذْ سَرَى مَوْلَاهُ صَارَ لَهُ جَارًا فَجَازَ وَنَيْلًا مِنْهُ لَمْ يَرُمِ

Çöl aslanı hani İsrâ gecesi Mevlâsı'na yürümüş komşu oldu, asla eli boş dönmedi pek çok ihsana kavuştu.

Dokuzuncu beyitte الشَّرَى ismi ile سَرَى fiili arasındaki fark başta iken جَارًا ismi ile جَازَ fiilinde fark hem başta hem sondaki noktalı harftedir. Yine bu türden bir cinasa çok az rastlanır.

4.9.1.1.3. Cinâs-ı Nâkıs (الجناس الناقص)

Cinaslı kelimeler arasındaki farklılık harflerin sayısından kaynaklanıyorsa buna

“cinâs-ı nâkıs” denir. Bu fark kelimenin sonunda olursa “cinâs-ı mutarraf” veya “cinâs-ı müzeyyel”, başta veya ortada olursa “cinâs-ı gayr-i mutarraf” adı verilir. Aşağıdaki beyitlerde “cinâs-ı nâkıs”, çeşitleriyle birlikte görülmektedir.

10- كَافِي الْأَرَامِلِ والْأَيْتَامِ كَافِلُهُم وَافِي النَّدَى لِمُوَافِي ذلِكَ الْحَرَمِ

Dul kadınların kollayıcısı, yetimlerin hâmisiydi o, şu mukaddes Kâbe'ye yönelenlere cömertlikte vefâlıydı o.

Onuncu beyitte gelen كَافِي ve كَافِلُ kelimeleri arasında fark son harflerde olduğu için “cinâs-ı nâkıs mutarraf” sanatı görülmektedir. Aynı beyitteki وَافِي ve مُـوَافِي isimleri arasında ise fark baştaki harflerde olduğundan “cinâs-ı nâkıs gayr-i mutarraf” sanatı bulunmaktadır.

11- أَجَارَ مِنْ كُلِّ مَنْ قَدْ جَارَ حِينَ أَتَى حَتَّى أَتَاحَ لَنَا عِزًّا فَلَمْ نُضَمِ

O geldiğinde her zâlime karşı mazlumu korudu, bize bir daha horlanmayacağımız bir izzet sundu.

Bu beyitte أَتَى ve أَتَــاحَ fiilleri arasında “cinâs-ı nâkıs mutarraf” sanatı görülmektedir. جَارَ ile أَجَارَve fiilleri arasında ise “cinâs-ı nâkıs gayr-i mutarraf” sanatı bulunmaktadır.

12- وَعَامَ بَدْرٍ أَعَامَ الْخَيْلَ فِي دَمِهِم حَتَّى أَبَاتَ أَبَا جَهْلٍ عَلَى نَدَمِ

Bedir yılında (Hz. Peygamber s.a.v.) atlarını düşmanın kanı içinde yüzdürdü, Ta ki Ebû Cehil'in cansız bedeni nedâmetle savaş meydanına düştü.

On ikinci beyitte عَامَ ismi ile أَعَامَ fiili arasındaki farklılık başta olup “cinâs-ı nâkıs gayr-i mutarraf” sanatı görülmektedir. أَبَاتَ fiili ile أَبَا ismi arasında ise farklılık sonda olduğu için “cinâs-ı nâkıs mutarraf” sanatı bulunmaktadır.

13- وَحَاقَ إِذْ جَحَدُوا حَقَّ الرَّسُولِ بِهِمْ كَبِيرُ هَمٍّ أَرَاهُمْ نَزْعَ هَامِهِمِ

Hz. Peygamberin (s.a.v.) hakkını inkâr ettiklerinde azap onları çepeçevre sardı, büyük bir keder onlara gösterdi başlarının koparılışını.

On üçüncü beyitte حَاقَ ve حَقَّ ile هَمِ ve هَمَّ kelimeleri arasındaki fark ortadaki harflerde olduğu için "cinâs-ı nâkıs gayr-i mutarraf" sanatı görülmektedir.

14- فَهَدَّ آطَامَ مَنْ قَدْ هَادَ إِذْ طَعِمُوا في شَنَّةٍ فَرَمَاهُمْ فِي شَتَاتِهِمِ

Yahudiler bir olup tuzak kurduğunda, kalelerini yerle bir etti, onları sürgünlerinde darmadağın etti.

On dördüncü beyitte هَـدَّ ve هَـادَ fiilleri arasındaki fark ortadaki harfte olup "cinâs-ı nâkıs gayr-i mutarraf" sanatı bulunmaktadır. Aynı beytin devamında gelen شَـتِّ ve شَـتَاتِ isimleri arasında ise fark ilkinde (te) ikincisinde ise (elif) harfleri arasındadır. Bundan sonraki beyitlerde farkın iki harfte olduğu "cinâs-ı nâkıs" örnekleri gelecektir.

15- وَجَلَّ عَنْ فَضْحِ مَنْ أَخْفَى فَجَامَلَهُمْ مَا رَدَّ رَائِدَ رِفْدٍ مِنْ جُنَاتِهِمِ

Kusurlarını örtenleri ifşâ etmekten münezzehti, onlara iyi davrandı, lütuf bahçelerinden bir dilenciyi asla boş çıkarmadı.

On beşinci beyitte جَـلَّ ve جَامَـلَ fiilleri ile رَدَّ fiili ve رَائِدَ ismi arasındaki fark ortadaki harflerde olup bu kelimelerde "cinâs-ı nâkıs gayr-i mutarraf" sanatı bulunmaktadır.

16- مَنْ زَارَهُ يَقِهِ أَوْزَارَهُ وَنَوَى لَهُ نَوَافِلَ خَيْرٍ غَيْرِ مُنْصَرِمِ

O'nu ziyaret eden kişi günahlardan korunur ve ona bitmez tükenmez hayrılar, lütuflar sunulur.

On altıncı beyitte زَارَ ve أَوْزَارَ kelimeleri arasında fark baştaki iki harftedir. Bu beyit "cinâs-ı nâkıs" örnekleri içinde ilktir. نَـوَى ve نَوَافِـلَ kelimeleri arasında fark sondaki iki harfte olduğu için bu kelimelerde "cinâs-ı nâkıs mutarraf" sanatı görülmektedir.

17- كَالْغَيْثِ فَاضَ إِذا الْمَحْلُ اِسْتَفَاضَ تَلَا أَنْفَالَ جُودٍ تَلَافَى تَالِفَ النَّسَمِ

Kuraklık yayıldığında rahmet yağmurları gibi yağdı, taştı, cömertlik selleriyle

yeniden diriltti helak olmuş canları.

On yedinci beyitte فَاضَ ve اِسْتَفَاضَ fiilleri arasındaki fark baştaki elif, sîn ve te harflerinde olup bu kelimelerde "cinâs-ı nâkıs" sanatı bulunmaktadır.

18- سَلْ مِنْهُمُ صِلَةً لِلصَّبِّ وَاصِلَةً وَالْثَمْ أَنَامِلَ أَقْوَامٍ أَنَا بِهِمِ

Aşkla yanan birinin özlemini dindirecek bir lütuf iste onlardan, ben de onlardanım, öp onların parmak uçlarından.

Bu bölümdeki son beyit olan on sekizinci beyitte ise صِلَةً ve وَاصِلَةً isimleri arasındaki fark ilk iki harfte, أَنَامِلَ ve أَنَا isimleri arasındaki fark ise son iki harfte olup bu kelimelerde "cinâs-ı nâkıs mutarraf" sanatı görülmektedir.

4.9.1.1.4. Cinâs-ı Tâm (الجناس التام)

Cinası meydana getiren kelimelerin sayı, sıra, harf ve hareke bakımından aynı olmasına "cinâs-ı tâm" denir. İsim ve fiil olarak aynı türden kelimeler arasında olursa "cinâs-ı mümâsil", farklı olursa "cinâs-ı müstevfâ" adı verilir. Bu sanata şu iki beyitte örnek verilmektedir.

19- أَقِمْ إِلَى قَصْدِهِمْ سُوقَ السُّرَى وَأَقِمْ بِدَارِ عِزٍّ وَسُوقَ الْأَيْنُقِ الْتُتُمِ

Onların niyetine kur gece yolculuğunun pazarını, o zarif bacaklı develerle konakla ve toprağına yüz sür şeref diyarında.

On dokuzuncu beyitte أَقِمْ fiilleri ile سُوقَ isimleri arasında "cinâs-ı mümâsil" sanatı bulunmaktadır. Bu beyitte أَقِمْ fiili ilkinde "katılmak", ikincisinde ise "kalmak" anlamlarında kullanılmaktadır. سُــوقَ ismi ise ilkinde "çarşı/ pazar" anlamında kullanılırken ikincisinde ise سَاق kelimesinin çoğulu olarak "bacak/uyluk" anlamında kullanılmaktadır.

20- وَالْحَقْ بِمَنْ كَاسَ وَاحْثُثْ كَاسَ كُلِّ سُرَى فَالدَّهْرُ إِنْ جَارَ رَاعَى جَارَ بَيْتِهِمِ

Sen de katıl o akıllı insanlara, her yolcunun kadehini doldur, çünkü zaman zulmetse de onların komşusu korur.

Yirminci beyitte كَاسَ ve جَارَ kelimelerinde "cinâs-ı müstevfâ" bulunmaktadır.

İlkinde كَاسَ fiili “akıllı olmak” anlamında gelirken ikincisinde ise teshîl ile okunarak كَأْس yani “kadeh” anlamında kullanılmaktadır. Yine جَارَ fiili ilkinde “zulmetmek” anlamında gelirken ikincisinde “komşu” anlamında isim olarak gelmektedir.

4.9.1.1.5. Cinâs-ı Tâmm-ı Mürekkeb (الجناس التام المركب)

Cinası oluşturan benzer kelimelerden biri veya her ikisi birleşik kelime olursa buna “cinâs-ı tâmm-ı mürekkeb” denilmektedir. Cinâs-ı mürekkeb üçe ayrılmaktadır. Kelimelerin yazılışları aynı olursa “cinâs-ı müteşâbih”, yazılışları farklı olursa “cinâs-ı mefrûk”, iki kelimeden değil de bir kelime ile diğer kelimenin bir parçasının aynı olmasından meydana gelirse “cinâs-ı merfû” adı verilir. Bu sanat, çeşitleriyle birlikte şu beyitlerde görülmektedir.

21- عُجْ بِي عَلَيْهِمْ فَعُجْبِي مِنْ جَفَاءِ فَتًى جَارَ الدِّيَارَ وَلَمْ يُلْمِمْ بِرَبْعِهِمِ

Beni onların diyarına götür, hayretim bir gencin vefasızlığına, bunca memleketler aştı ama onların uğramadı yurduna.

Yirmi birinci beyitte geçen عُجْ kelimesi عَاجَ fiilinin emridir ve “yönelmek” anlamına gelmektedir. عُجْ بِي ifadesi “beni onlara götür” demektir. عُجْبِي kelimesi ise şaşkınlık anlamına gelen عُجُب ismi ile mütekellim yâ’sının (يِ) birleşmesiyle oluşmuştur ve “benim şaşkınlığım” anlamına gelmektedir. Bu kelimeler arasında “cinâs-ı mefrûk” sanatı bulunmaktadır.

22- دَعْ عَنْكَ سَلْمَى وَسَلْ مَا بِالْعَقِيقِ جَرَى وَأُمَّ سَلْعًا وَسَلْ عَنْ أَهْلِهِ الْقُدُمِ

Bırak artık Selma’yı, sor Akîk’te yaşananları ve Ümmü Selʿâ dağını, sor oranın eski halkını.

Yirmi ikinci beyitte yine سَلْمَى özel ismi ile سَلْ مَا arasında “cinâs-ı mefrûk” sanatı bulunmaktadır. سَلْ “iste” anlamında emir fiil, مَا ise mâ-ı istifhâmiyye’dir. Yine aynı beyitte gelen سَلْعًا أُمَّ kelimesi Medine’de bir dağın adıdır. Beytin devamında gelen سَلْ kelimesi “sor” anlamında bir emir fiil olup, عَنْ ise harf-i cerdir. Bu kelimeler arasında da “cinâs-ı mefrûk” sanatı görülmektedir.

23- مَنْ لِي بِدَارِ كِرَامٍ فِي الْبِدَارِ لَهَا عِزٌّ فَمَنْ قَدْ لَهَا عَنْ ذَاكَ يُهْتَضَمِ

Kim beni o şerefli insanların izzet dolu yurduna çabucak ulaştırır, bundan gafil olan elbette mahrum kalır.

Yirmi üçüncü beyitte gelen بِدَارِ ve الْبِدَارِ ile لَهَا ile akabinde gelen لَهَا عَنْ arasında "cinâs-ı müteşâbih" sanatı görülmektedir. بِدَارِ kelimesindeki بِ harf-i cer olup دَار ismi "ev" anlamına gelmektedir. الْبِدَارِ kelimesi ise "sürat" ve "acele etmek" anlamlarına gelen bir isimdir. Devamında gelen لَهَا kelimesindeki لِ harf-i cer olup هَا muttasıl zamirdir ve birlikte "onun için" anlamına gelmektedir. لَهَا عَنْ ifadesinde gelen لَهَا ise bir fiildir ve عَنْ harf-i ceri ile "vaktini boşa geçirmek" anlamına gelmektedir.

24- بَانُوا فَهَانَ دَمِي وَجْدًا فَهَا نَدَمِي فَقَدْ أَرَاقَ دَمِي فِيمَا أَرَى قَدَمِي

Ayrılıp gittiler, özlemle akan kanımın hiçbir kıymeti yok, işte pişmanlığım, adımlarımın bastığı her yerde bu ayrılık akıttı kanım.

Yirmi dördüncü beyitte gelen فَهَانَ دَمِي ve فَهَا نَدَمِي kelimeleri ile أَرَاقَ دَمِي ve أَرَى قَدَمِي kelimeleri arasında "cinâs-ı merfû" sanatı görülmektedir. فَهَانَ دَمِي ifadesinde فَ harfi fâ-i istînâfiyye'dir. هَانَ fiili "önemsiz oldu" anlamına gelirken دَمٌ ismi "kan" demektir ve yâ-i mütekellim ile "benim kanım, canım" anlamına gelmektedir.

فَهَا نَدَمِي ifadesinde ise ها isim fiil olup "işte buyur, al" anlamlarına gelmektedir. نَـدَم ismi "pişmanlık" anlamına gelmekte olup yâ-i mütekellim ile "benim pişmanlığım" demektir. Yine أَرَاقَ fiili "aktı" ve أَرَى fiili "görüyorum" anlamına gelmektedir. قَدَم ismi ise "ayak" demek olup yâ-i mütekellim ile "benim ayağım" demektir.

25- يُولُونَ مَالَهُمُ مَنْ قَدْ لَجَا لَهُمُ فَاشْدُدْ يَدًا بِهِمِ وَانْزِلْ بِبَابِهِمِ

Cömertçe verirler mallarını kendilerine sığınanlara, o halde sımsıkı tut ellerini kapılarından ayrıma.

Yirmi beşinci beyitte gelen مَالَهُمُ ve لَهُمُ ile بِهِمِ ve بَابِهِمِ kelimeleri arasında "cinâs-merfû" sanatı bulunmaktadır. مَـالَهُمُ ifadesinde مَـال ismi "para/ servet" anlamına gelirken هُم muttasıl zamir olup birlikte "onların paraları" anlamına gelmektedir. لَهُمُ

ifadesinde ise لِ harf-i cer olup bu ifade “onlar için” demektir.

Aynı şekilde بَابِهِم ifadesinde بَاب ismi “kapı” demek olup هُم muttasıl zamiri ile “onların kapıları” anlamına gelmektedir. بِهِم ifadesinde ise بِ harf-i cer olup هُم muttasıl zamiri ile birlikte gelmektedir.

4.9.1.1.6. Cinâs-ı Muharref (الجناس المحرف)

Yazılışları aynı ama okunuşları farklı kelimelerle olan cinasa “cinâs-ı muharref” denir. Bu sanat şu beyitlerde görülmektedir.

26- يَا بَرْدَ قَلْبِي إِذَا بُرْدُ الوِصَالِ ضَفَا وَيَا لَهِيبَ فُؤَادِي بَعْدَ بُعْدِهِمِ

Ne hoş serinler kalbim vuslatın (örtüsü yayıldığında) serinliği ulaştığında, ama nasıl da yanar yüreğim onlardan uzak kalınca.

İlk beyitte “soğuk” anlamındaki بَـرْدَ ile “elbise” anlamındaki بُـرْدُ kelimeleri arasındaki fark sadece ilk harflerin harekesinde olduğu için burada “cinâs-ı muharref” sanatı bulunmaktadır.

27- مَا كَانَ مَنْعُ دَمِي بُخْلًا بِهِ لَهُمُ لكِنْ تَخَوَّفْتُ قَبْلَ الْقُرْبِ مِنْ عَدَمِ

Cimrilikten değildi kanımı onlara sunmaktan geri durmam, fakat korktum kavuşamadan yok olmaktan.

Yirmi yedinci beyitte gelen مَنْـعُ دَمِي ile مِنْ عَـدَمِ ifadeleri arasında ise “cinâs-ı muharref”in yanı sıra “cinâs-ı merfû” ve “cinâs-ı mefruk” da görülmektedir. Burada مَنْــعُ ismi “engellemek” anlamına gelirken عَــدَمِ kelimesi “yokluk” anlamına gelmektedir.

28- أَهْلًا بِهَا مِنْ دِمَاءٍ فِيهِمِ بُذِلَتْ وَحَبَّذَا وِرْدُ مَاءٍ مِنْ مِيَاهِهِمِ

Ne kutlu kandır onların uğruna dökülen ve ne hoş bir sudur onların kaynağından içilen.

Yirmi sekizinci beyitte “su başı” anlamına gelen وِرْدُ مَاءٍ ile “kan” anlamındaki دِمَاءٍ kelimelerinde dâl harflerinin harekeleri farklı olduğu için “cinâs-ı muharref”

sanatı görülmektedir. Ayrıca bu beyitte "cinâs-ı merfû" ve "cinâs-ı müteşâbih" sanatları bulunmaktadır.

29- مَنْ نَالَهُ جَاهُهُمْ مِنَّا لَهُ ثِقَةٌ أَنْ لَا يُصَابَ بِضَيْمٍ تَحْتَ جَاهِهِمِ

Bizden her kim onların himmetine nâil ola, onların şanı altında uğramaz hiçbir haksızlığa.

Yirmi dokuzuncu beyitte مَنْ نَالَـهُ ile مِنَّا لَـهُ kelimeleri arasında mîm harfinin harekesi farklı olduğu için "cinâs-ı muharref", yazılışları farklı olduğu için "cinâs-ı mefrûk" sanatı görülmektedir. Ayrıca "cinâs-ı mürekkeb" sanatı da vardır. Zira مَنْ "kim" anlamında bir ism-i mevsûldür. نَـالَ kelimesi mazi bir fiil olup "ulaşmak/ kazanmak" anlamlarına gelir. ه zamiri ise muttasıl zamir olup لَ harf-i ceriyle birleşmektedir. Dolayısıyla مَنْ نَالَـهُ ifadesi "ona ulaşan kimse" demektir. "Bizden" anlamındaki مِنَّا kelimesi مِنْ harf-i ceri ile "biz" anlamına gelen نَا muttasıl zamirinin birleşmesinden meydana gelmektedir. مِنَّا لَهُ ifadesi "bizden onun için (emniyet) vardır " anlamına gelmektir.

30- بَدَارِ وَالْحَقْ بِدَارِ الْهَاشِمِيِّ بِنَا قَبْلَ الْمَمَاتِ وَمَهْمَا اسْطَعْتَ فَاغْتَنِمِ

Acele et! Hâşimîlerin yurduna yönel bizimle birlikte, neye gücün yeterse onu ganimet bil ölüm gelmeden önce.

Otuzuncu beyitte بَـــدَارِ ile بِـــدَارِ kelimeleri arasındaki fark, ilk harfin harekesindedir. بَدَارِ kelimesi bir isim fiil olup " acele et" anlamına gelmektedir. دَارِ kelimesi ise "ev/yurt" anlamlarına gelmektedir. Başında بِ harf-i ceri bulunmaktadır. Yine bu kelimeler arasında "cinâs-ı muharref", "cinâs-ı müteşâbih" ve "cinâs-ı mürekkeb" sanatları görülmektedir.

4.9.1.1.7. Cinâs-ı Kalb (جناس القلب)

Cinaslı kelimeler arasında harflerin sıralanışında fark olursa buna "cinâs-ı kalb" sanatı adı verilir. Bu sanat şu beyitlerde görülmektedir.

31- جَزْمِي لَئِنْ سَارَ رَكْبٌ لَا أُرَافِقُهُ فَلَا أُفَارِقُ مَزْجِي أَدْمُعِي بِدَمِي

Kesin kararımdır, bir kervan yola çıksa da peşinden gitmem, çünkü gözyaşlarımı

kanımla karıştırmaktan vazgeçmem.

İlk beyitte gelen جَـزْمِي ile مَـزْجِي kelimelerinde başta ve sondaki harfler yer değiştirdiği için "cinâs-ı kalb" sanatı bulunmaktadır. Her ikisi de yâ-i mütekellim ile birlikte gelmiş olup, جَـزْمِ kelimesi "kesin kararlılık", مَـزْج ise "karışım" demektir. Beytin devamında gelen "eşlik ediyorum" anlamındaki أُرَافِــقُ kelimesi ile "ayırıyorum" anlamındaki أُفَارِقُ kelimeleri arasında da aynı sanat görülmektedir.

32- فَأَيُّ كَرْبٍ لِرَكْبٍ يُبْصِرُون سَنَا بَرْقٍ لِقَبْرٍ مَتَى تَبْلُغْهُ تُحْتَرَمِ

Ne gam kalır ne keder o'nun kabrinin nurunu gören kervanda, muhakkak yüceltilirsin sen o kabre vardığında.

Otuz ikinci beyitte gelen "üzüntü/ meşakkat" anlamlarındaki كَرْبٍ ile "kafile" anlamına gelen رَكْبٍ kelimelerinde değişiklik ilk iki harftedir. Devamında gelen ve "şimşek" anlamında olan بَرْقٍ ile "kabir" anlamında olan قَبْر isimlerinde ise değişiklik tüm harfler arasında görülmektedir.

33- مَتَى أَحُلُّ حِمَى قَوْمٍ يُحِبُّهُمُ قَلْبِي وَكَمْ هَائِمٍ قَبْلِي بِحُبِّهِمِ

Ne zaman varacağım gönlümün sevdiği o kavmin yurduna, benden önce niceleri sarhoş oldu onların aşkına.

Otuz üçüncü beyitte ise "kalp" anlamındaki قَلْب kelimesi ile "önce" anlamına gelen قَبْل kelimelerinde değişiklik son iki harfte gelmektedir.

4.9.1.1.8. Cinâs-ı İştikâk (جناس اللاشتقاق)

Cinasın meydana geldiği kelimelerin kök harfleri ile mânasının aynı olmasına "cinâs-ı iştikâk" denir. Kök harfleri aynı olup mânası farklı olursa buna "cinâs-ı şibhü'l-iştikâk" adı verilmektedir. Bu sanat aşağıdaki beyitte görülmektedir.

34- جَارَ الزَّمَانُ فَكَفُّوا جَوْرَهُ وَكَفَوْا وَهَلْ أُضَامُ لَدَى عُرْبٍ عَلَى إضَمِ

Zaman zulmetse de onlar zamanın zulmünü durdurup bizi korudular, İzam civarındaki Araplar arasında ben nasıl zulme uğrarım.

Bu beyitte "zulmetti" anlamına gelen جَـارَ fiili ile onun mastarı جَـوْرَ ismi arasında "cinâs-ı iştikâk" bulunmaktadır. أُضَامُ ve إضَمِ kelimeleri arasında ise "cinâs-ı şibhü'l-iştikâk" sanatı görülmektedir. Bu kelimelerin kök harfleri aynıymış gibi görülse de أُضَامُ fiilinin kökü "haksızlık etti" anlamına gelen (ضيم) ضَام fiilidir. إضَمِ kelimesi ise bir isim olup Medine yakınlarındaki bir dağın adıdır.

4.9.1.2. Reddü'l-ʿAcüz ʿale's-Sadr (رد العجز على الصدر)

Bu sanat, "iştikâk" veya "şibhü'l-iştikâk" yoluyla mükerrer, mütecânis veya mülhak iki lafızdan birinin beytin sonunda, diğerinin mısranın başında, ortasında veya sonunda ya da ikinci mısranın başında olmasına göre çeşitlilik göstermektedir. "İştikâk", iki sözcüğün hem kök harflerde hem de manada uyuşmasıdır. "Şibhu'l-iştikâk" ise iki sözcüğün kök harflerinin zahiren uyuşması, gerçekte ise farklı olmasıdır.[370] Bu sanat şu beyitlerde görülmektedir.

35- وَحَقِّهِمْ مَا نَسِينَا عَهْدَ حُبِّهِمِ وَلَا طَلَبْنَا سِوَاهُمْ لَا وَحَقِّهِمِ

Onların hakkı için sevda yeminini hiç unutmadık, hayır! onların hakkı için başkasını aramadık.

36- لَا يَنْقَضِي أَلَمِي حَتَّى أَرَى بَلَدًا فِيهِ الَّذِي رِيقُهُ يَشْفِي مِنَ الْأَلَمِ

Acım dinmeyecek görmedikçe o beldeyi, oraya varmadıkça, orada öyle bir zât var ki tükürüğü dertlere devâ.

37- وَقَدْ تَشَمَّرَ ثَوْبُ النَّقْعِ عَنْ أُمَمٍ شَتَّى يَؤُمُّونَ طُرًّا سَيِّدَ الْأُمَمِ

Toprak toz duman olmuş her milletten insan yürüyor, hep birlikte ümmetlerin Efendisi'ne geliyor.

Otuz beşince beyitte "onların hakları" anlamına gelen وَحَقِّهِمْ, otuz altıncı beyitte "acı" anlamına gelen الْأَلَم ile otuz yedinci beyitte "milletler" anlamındaki الْأُمَمِ kelimeleri geldiği beyitlerin başında ve sonunda hem lafzen hem de manen aynı gelmektedir.

[370] Mustafa Aydın, *Arap Dili Belagatinde Bedi İlmi ve Sanatları* (İstanbul: İşaret, 2018), 322-323.

38- مَتَى أُرَى جَارَ قَوْمٍ عَزَّ جَارُهُمُ عَهْدٌ عَلَيَّ السُّرَى حِفْظًا لِعَهْدِهِمِ

Ne zaman göreceğim yüce komşusunu o kavmin, benim için bu yolculuk bir sözdür ahdime sâdık kalmak için.

39- صَبُّ الدُّمُوعِ كَأَمْثَالِ الْعَقِيقِ عَلَى وَادِي الْعَقِيقِ اِشْتِيَاقًا حَقُّ صَبِّهِمِ

Gözyaşlarım akik taşları gibi akıyor Akîk vadisine, bu gözyaşlarımın gerçeğidir onların özlemiyle.

Yine otuz sekizinci beyitte gelen "komşu" anlamındaki جَار kelimesi ile otuz dokuzuncu beyitte gelen "dökmek" anlamındaki صَبُّ kelimeleri hem lafzen hem mânen aynı olup bu beyitlerde "reddü'l-ʿacüz ʿale's-sadr" sanatı görülmektedir.

40- أَبَحْتُ فِيهِمْ دَمِي لِلشَّوْقِ يَمْزُجُهُ بِمَاءِ دَمْعِي عَلَى خَدِّي وَقُلْتُ دُمِ

Onların uğruna helal olsun özlemle yanaklarıma süzülen gözyaşlarım karışır akan kanıma, ve dedim ki ey kanım ak, durma!

Kırkıncı beyitte gelen دُمِ kelimesi "devam et" anlamında bir emir fiildir. Aynı beytin başında gelen دَمِي ise "benim kanım" anlamına gelmektedir. Bu kelimeler lafzen aynı olup mânen farklıdır.

41- وَلَيْسَ يَكْثُرُ إِنْ آثَرْتُ نَضْخَ دَمِي حَيْثُ الْمُلُوكُ تَغُضُّ الطَّرْفَ كَالْخَدَمِ

Az gelir kanımı etsem yoluna fedâ, kralların birer hizmetçi gibi boyun eğdiği makamda.

Kırk birinci beyitte gelen خَـدَم kelimesi "hizmetkâr" anlamındaki خَـادِم kelimesinin çoğuludur. Başta gelen ve "serpmek" anlamındaki نَضْخَ kelimesinin sonundaki خـاء harfi ile دَمِي kelimesinin terkibiyle bu sanatın gerçekleştiği görülmektedir. Bu kelimeler arasında daha evvelden açıkladığımız "cinâs-ı mürekkeb" sanatı da bulunmaktadır.

42- مِنْ سَائِلِ الدَّمْعِ سَالٍ عَنْ مَعَاهِدِهِ نَعِيمُهُ أَنْ يُرَى يَسْرِي مَعَ النَّعَمِ

Akan gözyaşlarından, geçmişte verilen sözleri isteyendir, onun görülen mutluluğu develerle beraber gidendir.

Bu bölümdeki son beyitte gelen نَعِيمُ kelimesi "mutluluk" anlamındadır. النَّعَمِ kelimesi ise "deve" anlamına gelmekte olup çoğulu أَنْعَام kelimesidir. "Reddü'l-ʿacüz ʿale's-sadr" sanatı tüm çeşitleriyle bu yedi beyitte görülmektedir.

4.9.1.3. Müvâzene(الموازنة)

Bir beyitte revîsine bakılmaksızın her bir tefʿilenin diğeriyle uyumlu halde gelmesine "müvâzene-i mümâsil", bu uyum sadece fâsılalarda meydana geliyorsa "müvâzene-i gayr-i mümâsil" denir.

43- لِلسَّيْرِ مُبْتَدِرٍ كَالسَّيْلِ مُحْتَفِرٍ كَالطَّيْرِ مُشْتَمِلٍ بِاللَّيْلِ مُلْتَثِمِ

Yola çıkmakta kararlı sel gibi akıp giden, kuş gibi geceyi sarar karanlıkta gizlenen.

Bu beyitte سَيْر / سـيْل ve مُبْتَـدِرٍ / مُحْتَفِـرٍ ve طَّيْـرِ / لَّيْـلِ ve مُشْـتَمِلٍ / مُلْتَثِمِ kelimelerinin vezinleri arasında tam bir uyum olduğundan burada "müvâzene-i mümâsil" sanatı görülmektedir.

44- قَصْدًا لِمُرْتَقِبٍ لِلَّهِ مُنْتَصِرٍ فِي الْحَقِّ مُجْتَهِدٍ لِلرُّسْلِ مُخْتَتِمِ

Allah yolunda zafer bekleyen bir niyetle, hakkı savunmada gayretli, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izinde.

Kırk dördüncü beytin fâsılalarında yer alan مُـرْتَقِبٍ / مُنْتَصِـرٍ ile مُجْتَهِـدٍ / مُخْتَتِمِ kelimeleri arasında bu uyum görüldüğünden "müvâzene-i gayr-i mümâsil" sanatı bulunmaktadır.

4.9.1.4. Seci(السجع)

Fâsılalar arasında vezin ve kafiye birliği bulunup bulunmaması bakımından seci sanatı "müvâzî", "mutarraf", "müşattar" ve "murassaʿ" olarak dörde ayrılır.[371]

[371] Durmuş, "Seci", 36/273-275.

45- مَنْ لِي بِمُسْتَسْلِمٍ لِلْبَيْدِ مُعْتَصِمٍ بِالْعِيسِ لَا مُسْئِمٍ يَوْمًا وَلَا سَئِمِ

Benle yola çıkmaya kim var? Çölün zorluklarına devesine dayanarak teslim olmuş, bir gün bile bıkmadan yorulmadan.

Kırk beşinci beyitte her bir fâsılanın sonunun vezinde değil ama revî harfi olan "mîm" harfinde uyumlu olduğu görülmektedir. Bu beyitte gelen مُعْتَصِمٍ ve سَئِمِ kelimeleri arasında "mutarraf seci" bulunmaktadır.

46- لِلْبَرِّ مُقْتَحِمٍ لِلْبِرِّ مُلْتَزِمٍ لِلْقُرْبِ مُغْتَنِمٍ لِلتُّرْبِ مُلْتَثِمِ

Çöle korkusuzca atılan, iyiliğe sarılan, yakınlığı ganimet sayan, Hz. Peygamber toprağına aşkla kapanan.

Kırk altıncı beyitte gelen مُقْتَحِمٍ, مُلْتَزِمٍ, مُغْتَنِمٍ, مُلْتَثِمِ kelimelerinin her biri vezin ve revîde birbiriyle uyumlu olduğu için burada "müvâzî seci" görülmektedir.

47- يَسْرِي إِلَى بَلَدٍ مَا ضَاقَ عَنْ أَحَدٍ كَمْ حَلَّ مِنْ كَرَمٍ فِي ذَلِكَ الْحَرَمِ

O hiç kimseye dar gelmeyen bir şehre gider, yaşadı bu mukaddes Harem'de nice şerefli gönüller.

Kırk yedinci beyitte ise beytin ilk bölümü ile sonunun kendi içinde kafiyeli olduğu görülmektedir. بَلَدٍ ve أَحَدٍ kelimeleri ile كَرَمٍ ve حَرَمِ kelimelerinin son harfleri kendi aralarında uyumludur. Bu türden seciye "müşattar seci" adı verilir.

48- دَارٌ شَفِيعُ الْوَرَى فِيهَا لِمُعْتَصِمٍ جَارٌ رَفِيعُ الذَّرَى نَاهٍ لِمُجْتَرِمِ

Öyle bir belde ki sığınanlar için şefaatçi orada, yüce bir komşudur o, engel olur günahkâra.

Kırk sekizinci beytin ilk bölümündeki her bir kelime son bölümündeki mukabili olan kelimelerle hem vezin hem kafiyede uyumludur. , دَارٌ / جَارٌ , شَفِيعُ / رَفِيعُ الْوَرَى / الذَّرَى ile مُعْتَصِمٍ / مُجْتَرِمِ kelimeleri arasında görülen bu uyuma "murassaʿ seci" denilmektedir. Bu uyum yalnızca فِيهَا ve نَاهٍ kelimeleri arasında görülmemektedir.

49- فَهَجْرُ رَبْعِي لِذَاكَ الرَّبْعِ مُغْتَنَمِي وَنَثْرُ جَمْعِي لِذَاكَ الْجَمْعِ مُعْتَصَمِي

Benim yurdumu terk edip o kutlu yurda varmam kazancımdır, Malımı o yüce topluluk uğruna saçmam en güvenli sığınağımdır.

Kırk dokuzuncu beyitte "murassaʿ seci" sanatının tüm sözcüklerde olduğu görülmektedir. مُغْتَنَمِي /مُعْتَصَمِي kelimeleri هَجْرُ / نَثْرُ , رَبْعِي / جَمْعِي , رَبْعِ / جَمْعِ ile aynı vezin ve kafiyede gelmektedir. لِذَاكَ kelimesi ise her iki beyitte tekrarlanmaktadır.[372]

4.9.1.5. Lüzûmu Mâ Lâ Yelzem (لزوم ما لا يلزم)

Bu sanat, revî harfinden önceki harfin veya harekenin ya da her ikisinin aynı olmasıyla meydana gelmektedir.

50- وَمَيْلُ سَمْعِي لِنَيْلِ الْقُرْبِ مِنْ شِيَمِي وَسَيْلُ دَمْعِي بِذَيْلِ التُّرْبِ كَالدِّيَمِ

Yakınlığa erişmek için kulak verişim fıtratımda var, gözyaşlarım toprağın eteğine yağmur gibi akar.

Bu beyitte "huy/ mizaç" anlamlarına gelen شِـيمَة kelimesinin çoğulu شِـيَم kelimesindeki ي harfi, "sakin yağan yağmur" anlamındaki دِيمَة kelimesinin çoğulu دِيَم kelimesinde de gelmektedir. Revî harfinden önceki bu harf uyumundan dolayı burada "lüzûmü mâ lâ yelzem" sanatı görülmektedir.

4.9.1.6. Hüsn-i Tehallus (حسن التخلص)

Bir konudan diğerine güzel ve hoş bir üslupla geçiş yapmak demek olan bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

51- يَقُولُ صَحْبِي وَسُفْنُ الْعِيسِ خَائِضَةٌ بَحْرَ السَّرَابِ وَعَيْنُ الْقَيْظِ لَمْ تَنَمِ

Yol arkadaşlarım şöyle dedi develer seraptan bir denize dalarken ve çölün kavuran sıcağı dinmemişken.

52- يَمّمْ بِنَا الْبَحْرَ إِنَّ الرَّكْبَ فِي ظَمَإٍ فَقُلْتُ سِيرُوا فَهَذَا الْبَحْرُ مِنْ أَمَمِ

[372] İsmail Durmuş, "Tarsi'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/110-111.

"Denize yönel! Kervan susuzluktan yandı!", dedim ki: "Yürüyün, işte o deniz çok da uzak değil, artık yaklaşıldı."

Bu beyitlerde çölün kızgın sıcağında ilerleyen kervan, denizde giden gemilere benzetilmektedir. İbn Câbir, susuzluklarını gidermek için kendilerini denize doğru götürmesini isteyen arkadaşlarına, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) cömertlik denizinde suya kanacaklarını ve esenliğe kavuşacaklarını vadetmektedir. Böylece diğer beyitlere güzel bir geçiş yapmaktadır.

4.9.1.7. Teşriʿ (التشريع)

Genelde beyitlerin sonundaki kelimelerin düşmesiyle asıl vezin ve kafiyenin yanı sıra başka vezin ve kafiyelerin görüldüğü "teşriʿ" sanatı bu beyitlerde her fâsılanın sonundaki kelimelerin düşmesiyle meydana gelmektedir.[373]

53- وَافٍ كَرِيمٌ رَحِيمٌ قَدْ وَفَى وَوَقَى وَعَمَّ نَفْعًا فَكَمْ ضُرٍّ شَفَى وَكَمِ

Vefalı, cömert, merhametli bir önderdir o, sözünü tuttu ve korudu, kaç derde şifa, niceye merhem oldu!

Elli üçüncü beytin ilk yarısının sonundaki وَقَى kelimesi ile beytin sonundaki وَكَمِ kelimelerini düşürdüğümüze, bu beytin farklı bir vezin ve kafiyede okunabildiği görülmektedir.

54- قُمْ بِنَا فَلَكُمْ فَقْرٍ كَفَى كَرَمًا وَجُودُ تِلْكَ الْأَيَادِي قَدْ ضَفَا فَقُمِ

Kalk gel bize, sizin fakirliğiniz bile şeref olarak yeter, o lütufkâr elleriniz cömertlikle doldu taştı, haydi kalk!

Yukardaki durum elli dördüncü beytin ilk bölümündeki كَرَمًا ve sonundaki فَقُمِ kelimelerinde de görülmektedir.

4.9.1.8. İktibâs(الاقتباس)

Bir âyet-i kerîme veya hadîs-i şerîfin tamamının ya da bir kısmının

[373] Halil İbrahim Kaçar, "Teşriʿ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 569-570.

alıntılanması demek olan "iktibâs" sanatı aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

55- ذُو مِرَّةٍ فَالسْتَوَى حَتَّى دَنَا فَرَأَى وَقِيلَ سَلْ تُعْطَ قَدْ خُيِّرْتَ فَالحْتَكِمِ

Kuvvet ve kudret sahibi yükseldi, yaklaştı ve gördü, Denildi ki: "Dile ne dilersen, seçilmişsin, hüküm senindir artık."

Elli beşinci beyitte Necm sûresi 6 ve 8. âyet-i kerimelerden iktibâs vardır. Bu âyetler şöyledir:[374]

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى ﴿6﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ﴿8﴾

"Onu çok güçlü biri (Cebrâil) öğretti. Ona asıl şekliyle göründü sonra yaklaştıkça yaklaştı."

56- وَكَانَ آدَمُ إِذْ كَانَتْ نُبُوَّتُهُ مَا بَيْنَ مَاءٍ وَطِينٍ غَيْرِ مُلْتَئِمِ

Âdem (a.s.) su ile çamur arasında henüz yoğrulmamışken bedeni, o Rasul-i Ekrem (s.a.v.) peygamberdi.

Elli altıncı beyitte gelen مَا بَيْنَ مَاءٍ وَطِينٍ ifadesinde "Âdem su ve çamur arasında iken, ben nebi idim" anlamındaki hadîs-i şeriften iktibâs vardır.[375]

وعن أبي هريرة رضي الله تعالى عنه قال: قالوا: يا رسول الله، متى وجبت لك النبوة؟ قال: "وآدم بين الروح والجسد."

57- صَافِحْ ثَرَاهُ وَقُلْ إِنْ جِئْتَ مُسْتَلِمًا إِنَّا مُحَيُّوكَ مِنْ رَبْعٍ لِمُسْتَلِمِ

Eğil toprağına el sür ve de ki o'nu hürmetle ziyaret edene: "Eğer teslim olarak gelmişsen seni selamlıyoruz bu kutsal mekândan."

Son beyitte ise "seni selamlıyoruz" anlamındaki إِنَّا مُحَيُّوكَ sözü Ebû Saîd el-Kutâmî'nin (ö. 101/719-20[?]) şu beytinden alıntıdır:[376]

[374] en-Necm 53/6, 8.
[375] Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 8/109.
[376] Kutâmî, *Dîvânü'l-Kutâmî*, 1; Zülfikar Tüccar, "Kutâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/481-482.

إنَّا مُحَيُّوكَ فَاسْلَمْ أَيُّهَا الطَّلَلُ وَإنْ بُلِيتَ وَإنْ طَالَتْ بِكَ الطِّيَلُ

Seni selamlıyoruz! O halde güvende ol ey bi çare kişi, dertli olsan ve uzun süredir acı çekiyor olsan da.

4.9.1.9. ʿAkd(العقد)

Mensur bir ifadeyi manzum hale dönüştürmek olan ʿakd sanatına dair İbn Câbir aşağıdaki beyitlerde âyet, hadis ve Arap şiirinden örnekler sunmaktadır.

58- قَدْ أَقْسَمَ اللَّهُ فِي الذِّكْرِ الْحَكِيمِ بِهِ فَقَالَ وَالنَّجْمِ هَذَا أَوْفَرُ الْقَسَمِ

Yüce Rab hikmet dolu Kur'ân'da yemin etti o'na, Buyurdu ki: "Andolsun yıldıza" bu en yüce yemindir elbette.

Elli sekizinci beyitte İbn Câbir فَقَـالَ ifadesi ile tenbihte bulunarak Necm sûresinin ilk âyetini ʿakd yapmaktadır.[377]

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى ﴿1﴾

"*Battığı zaman yıldıza yemin olsun ki*"

59- مَا بَيْنَ مِنْبَرِهِ السَّامِي وَحُجْرَتِهِ رَوْضٌ مِنَ الْخُلْدِ نَقْلٌ غَيْرُ مُتَّهَمِ

Yüce minberi ile mübarek kabri arasında kalan yer cennet bahçesidir, bu rivâyet şüpheden berîdir.

Elli dokuzuncu beyitte hadis-i şeriften bir ʿakd bulunmaktadır. نَقْلٌ ifadesi ile buna tenbih yapılmıştır.

60- مُهَنَّدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ سُلَّ عَلَى عِدَاهُ نُورٌ بِهِ إرْشَادٌ كُلِّ عَمِ

O Allah'ın düşmanlarına karşı kınından çekilmiş keskin bir kılıçtır, onun parlaklığı hidayete kör olana yol gösteren bir ışıktır.

Altmışıncı beyitte Hassân b. Sâbit'in (ö. 60/680[?]) tavîl bahrinde şu beytine ʿakd yapılmaktadır:

إنَّ الرَّسُولَ لَنُور يُسْتَضاء بِهِ مُهَنَّدٌ مِنْ سُيُوف اللَّه مَسْلُول

[377] en-Necm 53/1.

Rasulullah (s.a.v.) kendisiyle aydınlanılan bir nur, Allah'ın çekilmiş bir kılıcıdır.

61- إنَّ الَّذِي قَالَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِهِ لَوْ عَاشَ أَبْصَرَ مَا قَدْ عَدَّ مِنْ شِيَمِ

"O öyle biridir ki o'nunla yağmur istenir." diyen zat, hayatta olsaydı söylediği yüce hasletleri görürdü bizzat.

İbn Câbir bu bölümdeki son beyitte قَـالَ ifadesiyle tenbihte bulunarak hem hadis-i şeriften hem de Arap şiirinden ʿakd yapmaktadır. Ebû Tâlib şöyle der:[378]

وَأَبِيض يُسْتَسْقى الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ ثِمَال الْيَتَامَى عِصْمَةٌ لِلْأَرامِلِ

O parlak yüzlü ki, o'nun hürmetine yağmur istenir, yetimlerin sığınağı, dul kadınların hâmîsidir.

4.9.1.10. Telmîh (التلميح)

Meşhur bir şiire, atasözüne veya kıssaya gönderme yapmak demek olan bu "telmih" sanatı aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

62- تَلُوحُ تَحْتَ رِدَاءِ النَّقْعِ غُرَّتُهُ كَأَنَّ يُوشَعَ رَدَّ الشَّمْسَ فِي الظُّلَمِ

Toz duman arasında o kutlu alnı parlıyor, sanki Yûşaʿ *(a.s.) karanlıkta güneşi geri gönderiyor.*

Altmış ikinci beyitte كَأَنَّ يُوشَعَ رَدَّ الشَّمْسَ فِي الظُّلَمِ ifadesinde "telmîh sanatı" vardır. Yûşaʿ (a.s.) ordusuyla savaşırken güneşin batışıyla savaşı bırakmak zorunda kalacağından endişe etmiştir. Bu beyitte Yûşaʿ'nın (a.s.) duasıyla güneşin tevakkuf ettiği kıssaya hatırlatma yapılmaktadır.[379]

63- وَتَقْرَعُ السَّمْعَ عَنْ حَقٍّ زَوَاجِرُهُ قَرْعَ الرِّمَاحِ بِيَدْرٍ ظَهْرَ مُنْهَزِمِ

O'nun hak adına uyarıları öyle çarpar ki kulağa, sanki Bedir'de saplanan mızraklar gibi kaçan düşmanın sırtına.

[378] İbnü'l-Esîr, *Câmiʿu'l-usûl li ehâdîsi'r-Resûl*, 1437/2016, 6/212.
[379] Ömer Faruk Harman, "Yûşaʿ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/43-45.

Yukardaki beyitte Bedir savaşına telmih vardır.

64- قَالَتْ عِدَاهُ لَنَا ذِكْرٌ فَقُلْتُ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ ذِكْرٌ غَيْرُ مُنْصَرِمِ

Düşmanları dediler ki: "Biz de unutulmadık, hatırlardayız" dedim ki: "Siz Dâvûd'dan (a.s.) beri lanetle anılmaktasınız."

Altmış dördüncü beyitte ise Mâide sûresinde zikri geçen Dâvûd'a (a.s.) telmih yapılmaktadır.[380]

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيل على لِسَانِ دَاوُودَ ﴿78﴾

"İsrâiloğullarından kâfir olanlar, Dâvûd'un (a.s.) diliyle lanetlenmişlerdir."

65- إِنِّي لَأَرْجُو بِنَظْمِي فِي مَدَائِحِهِ رَجَاءَ كَعْبٍ وَمَنْ يَمْدَحْهُ لَمْ يُضَمِ

Ben de tıpkı Kâʿb (r.a.) gibi o'nun methine yazdığım bu şiirimle affedilmeyi umuyorum, o'nu öven hiçbir zaman zarara uğramaz, biliyorum.

Altmış beşinci beyitte meşhur *Kasîdetü'l-bürde*'nin yazarı Kâʿb b. Züheyr'e (r.a.) (ö. 24/645[?]) telmih vardır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu kasidesi üzerine onu affetmiş ve hırkasını ona hediye etmiştir.[381]

66- وَإِنَّ لَيْلِيَ إِلّا أَنْ أُوَافِيَهُ لَيْلُ امْرِئِ الْقَيْسِ مِنْ طُولٍ وَمِنْ سَأَمِ

O'na kavuşmadıkça gecem, İmruülkays'ın gecesi gibi uzun ve bezgindir bana.

Altmış altıncı beyitte İbn Câbir, Peygamberimiz'e (s.a.v.) özlemle geçen gecelerinin uzunluk ve zorluğunu câhiliyye devri meşhur şairi İmruülkays'ın gecesine benzetmekte ve şu beytine telmih yapmaktadır:[382]

وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُدُولَهُ عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهُمُومِ لِيَبْتَلِي

Ve bir gece ki denizin dalgaları gibi, beni sınamak için türlü türlü endişelerle

[380] el-Mâide 5/78.
[381] Savran, "Kâʿb b. Züheyr", 24/7-8.
[382] Ahmet Savran, "İmruülkays b. Hucr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/237-238.

perdelerini üzerime serdi.

4.9.1.11. Tazmîn (التضمين)

Başkasına ait bir veya iki beyti alıntılamak demek olan "tazmîn" sanatı aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

67- نَامَ الْخَلِيُّ وَلَمْ أَرْقُدْ وَلِي زَجَلٌ بذكرِهِ فِي ذِرَا الْوَخَّادَةِ الرُّسُمِ

Dertsiz olan uykuya daldı ben ise hala uyuyamadım, benim onun zikriyle yanmış harabelerde yankılanan sesim var.

Altmış yedinci beytin ilk yarısında İmruülkays'a ait basît bahirli şu beyitten bir bölüm içermektedir:[383]

تَطَاوَلَ لَيْلُكَ بالْأثْمد وَنَامَ الْخَلِيُّ وَلَمْ تَرْقُد

Gecen, sürme gibi uzadı, dostun uyudu sen ise uyumadın.

İbn Câbir, yukardaki beytin ikinci bölümünde gelen وَنَامَ sözünden vâv harfini atmakta, تَرْقُد fiilinin başındaki tâü'l-hitâb yerine de hemze-i mütekellim getirerek "tazmîn" sanatı yapmaktadır.

68- أَقُولُ يَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ وَأُنْشِدُهُ بيْتَ ابْنِ حُجْرٍ وَفَجْرِي غَيْرُ مُبْتَسِمِ

"Ne uzun ne ağırsın" derim geceye, İbn Hucr'un beytini mırıldanırım ve sabahım da gülmüyor, umut vermiyor.

İbn Câbir, altmış sekizinci beyitte Hucr b. Adî'nin (ö. 51/671) basît bahirli şu beytinin ilk bölümünden tazmîn yapmaktadır:[384]

أَقُولُ يا لَكَ مِنْ لَيْلٍ كَأَنَّ نَهارَهُ بِمُغْتَسِلِ الْغَيْمِ لَمْ يُبْتَسَمِ الْفَجْرُ

Ey gece sana ne demeli! Sanki gündüzün bulutla yıkanmış ve sabahın gülmediği bir gündüz gibi.

[383] İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, 73.

[384] Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sınâʿateyn*, nşr. Ali Muhammed el-Bîcâvî (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-ʿArabî, 1371/1952), 465.

69- فَقُلْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا أَنْ عَلاَ بِهِمُ تَلَفُّتُ الطَّرْفِ بَيْنَ الضّالِ وَالسَّلَمِ

Kervan uzaklaşınca dedim onlara, gözüm hâlâ bakıyor Dâl ile Selâm arasına.

70- أَلَمْحَةٌ مِنْ سَنَا بَرْقٍ عَلَى عَلَمٍ أَمْ نُورُ خَيْرِ الْوَرَى مِنْ جَانِبِ الْخِيَمِ

Bir şimşeğin parıltısı mıydı beliren dağın doruğunda, yoksa yaratılmışların en hayırlısının nuru muydu doğan çadırların yanında?

Altmış dokuz ve yetmişinci beyitlerin ilk yarısı, Kutâmî'nin tavîl bahrindeki şu beyitlerinin başı ile aynıdır:[385]

فَقُلْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا أَنْ عَلَا بِهِمِ مِنْ عَنْ يَمِينِ الْخُبَيَّا نَظْرَة قَبْلُ
أَلَمْحَةٌ مِنْ سَنَا بَرْقٍ رَأى بَصَرِي أمْ وَجْهُ عَالِيَةٍ اِحْتَالَتْ بِهِ الْكَلَل

Kâfile tepeden yükseldiğinde onlara dedim ki, sağ tarafta, son bir bakış Hubeyyâ yakınlarında.
Gözüm şimşeğin parıltısını mı gördü, yoksa yorgunluk içinde saklanan Âliye'nin yüzü müydü?

71- أَغَرُّ أَكْمَلُ مَنْ يَمْشِي عَلَى قَدَمٍ حُسْن وَأَمْلَحُ مَنْ حَاوَرَتْ فِي كَلِمِ

O, yeryüzünde yürüyenlerin en parlak yüzlüsü, en kâmilidir ve söz söyleyenlerin en zarifi, en beliğidir.

İbn Câbir yetmiş birinci beyitte en-Nâbiga ez-Zübyânî'nin (ö. 604 [?]) tavîl bahrindeki şu beytinden alıntı yapmaktadır:[386]

غَرّاء أَكْمَلُ مَنْ يَمْشِي عَلَى قَدَمٍ حُسْنا وَأَمْلَحُ مَنْ حَاوَرَتْه الكِلِمِ

Ay yüzlüdür, yürürken zarafet dökülür adımına, söz bile hayran kalır konuştuğunda onunla.

[385] Kutâmî, *Dîvânü'l-Kutâmî*, 28.
[386] Aʿlem eş-Şentemerî, *Eşʿârü'ş-şuʿarâʾi's-sitteti'câhiliyyîn*, 1/34.

İbn Câbir غَـرّاء kelimesi yerine أَغَـرُّ kelimesini getirmiş, حَاوَرَته fiilindeki ه muttasıl zamirini düşürmüştür. Yine كَلِمِ kelimesinin başındaki lâm-ı tarifi kaldırıp فِي harf-i cerini kendi beytine ilave etmiştir.

72- يَا حَادِيَ الرَّكْبِ إنْ لَاحَتْ مَنَازِلُهُ فَاهْتِفْ أَلَاعِمِ صَبَاحًا وَادْنُ وَاسْتَلِمِ

Ey kervan rehberi, o sevgilinin menzili görülürse, seslen sabah selamıyla, yaklaş ona ve teslim ol hürmetle.

Yetmiş ikinci beyitte İbn Câbir, İmruülkays'ın tavîl bahrindeki şu beytinin başından alıntı yapılmaktadır:[387]

أَلاعِمْ صَبَاحًا أَيُّهَا الطَّلَلُ الْبالِي وَهَلْ يَنْعِمَنْ مَنْ كَانَ فِي الْعَصْرِ الْخَالي

Sabahleyin selamlıyorum, ey eski ve harap olmuş yurdum, geçmişte yaşayan biri artık huzur bulabilir mi?

73- وَاسْمَحْ بِنَفْسِكَ وَابْذُلْ فِي زِيَارَتِهِ كَرَائِمَ الْمَالِ مِنْ خَيْلٍ وَمِنْ نَعَمِ

Ruhunu serbest bırak, ziyaretinde cömertçe bağışta bulun, en kıymetli servetinden atlar ve deve sürülerini sun.

Yetmiş üçüncü beytin ikinci yarısı Şerîf er-Radî'nin (ö. 406/1015) tavîl bahirli şu beytinin ikinci yarısından alıntıdır:[388]

مَاضٍ مِنَ الْعَيْشِ لَوْ يُفْدَى بَذَلْتُ لَهُ كَرَائِمَ الْمَالِ مِنْ خَيْلٍ وَمِنْ نَعَمِ

Geçip giden o güzel ömür için fidye verebilseydim, ona atlarım ve servetimden en değerlisini verirdim.

4.9.2. Mânevî Sanatlar(المحسنات المعنوية)

Yetmiş dördüncü beyitten itibaren İbn Câbir, bedîiyye sanatlarından mânevî sanatlara örnekler sunmaktadır.

[387] İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, 27.
[388] Mustafa Özel, "Şerîf er-Radî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/4-5.

4.9.2.1. Tıbâk (الطباق)

Anlamları birbirinin karşıtı olan iki sözcüğü bir cümlede bir araya getirmek demek olan "tıbâk" sanatı çeşitleriyle birlikte aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.[389]

74- وَاسْهَرْ إذَا نَامَ سَارٍ وَامْضِ حَيْثُ وَنَى وَاسْمَحْ إذَا شَحَّ نَفْسًا وَاسْرِ إنْ يَقُمِ

Yolcu uyusa da sen uyanık kal, başkalarının gevşediği yerde sen yürü, cimrilik ederse nefsin sen cömert ol, bir fırsat doğduğunda hemen yürü.

Yetmiş dördüncü beyitte birbirlerinin anlam bakımından zıddı olan fiillerin peş peşe geldiği görülmektedir. "Uykusuz kalmak" anlamındaki اسْـهَر ile "uyumak" anlamındaki نَامَ, "devam etmek" anlamındaki امْضِ ile "oyalanmak" anlamındaki وَنَى, "cömert olmak" anlamındaki اسْمَحْ ile "cimri olmak" anlamındaki شَحَّ, "yürümek" anlamındaki اسْـرِ ile "kalmak" anlamındaki يَقُمِ kelimeleri arasında zıtlık söz konusudur.

75- بِوَاطِىءٍ فَوْقَ خَدِّ الصُّبْحِ مُشْتَهِرٍ وَطَائِرٍ تَحْتَ ذَيْلِ اللَّيْلِ مُكْتَتِمِ

Biri sabahın yanağında yürür ışıkta parlayan adımlarla, diğeri gecenin eteğinde uçan bir kuş gibi sessiz ve gizli.

Yetmiş beşinci beytin ilk bölümündeki her bir kelime diğer bölümdeki mukabiliyle zıtlık göstermektedir. "Karada yürüyen" anlamındaki وَاطِىءٍ ile "uçan" anlamındaki طَائِرٍ, "üstünde" anlamındaki فَوْقَ ile "altında" anlamındaki تَحْتَ, "yanak" demek olup bu beyitte "yükseklik" anlamında kullanılan خَـدِّ ile "alçaklık" anlamındaki ذَيْلِ, "sabah" anlamındaki الصُّبْحِ ile "akşam" anlamındaki اللَّيْلِ, "meşhur" anlamındaki مُشْـتَهِرٍ ile "gizli" anlamındaki مُكْتَتِمِ kelimeleri arasında "tıbâk" sanatı görülmektedir.

76- إلَى نَبِيٍّ رَأَى مَا لَا رَأَى مَلِكٌ وَقَامَ حَيْثُ أَمِينُ الْوَحْيِ لَمْ يَقُمِ

Öyle bir peygamber ki hiçbir hükümdar o'nun gördüğünü görmedi, Cebrail'in (a.s.) bile "Buradan öteye geçemem" dediği yerde durdu ve yükseldi.

[389] Aydın, *Arap Dili Belagatinde Bedi İlmi ve Sanatları*, 25-31.

Yetmiş altıncı beytin ilk bölümündeki رَأَى/ لَا رَأَى“gördü” ve “görmedi” fiilleri ile ikinci bölümündeki قَامَ / لَمْ يَقُمِ “kalktı” ve “kalmadı” fiilleri arasında olumsuzluk anlamında bir zıtlık bulunmaktadır.

77- جَدُّوا فَأَقْدَمَ ذُو عَزْمٍ وَرَامَ سُرَى فَلَمْ تَجِدَّ وَلَمْ تُقْدِمْ وَلَمْ تَرُمِ

Azmettiler, kararlı olan öne atıldı, gecenin koynunda yürümeyi göze aldı, ama sen ne azmettin, ne ilerledin, ne de istedin yola çıkmayı.

Yetmiş yedinci beyitte ise bu olumsuz zıtlık her bir bölüm arasında karşılıklı görülmektedir. جَدُّوا, أَقْدَمَ ve رَامَ fiillerinin beytin diğer bölümündeلَمْ edatı ile olumsuz yapıldığı görülmektedir.

78- فَسَوَّدَ الْعَجْزُ مُبْيَضَّ الْمُنَى وَغَدَا مُخْضَرُّ عَيْشِكَ مُغْبَرًّا لِفَقْدِهِمِ

Acizlik hayatını ve umutlarını kararttı, yemyeşil hayatın onların yokluğuyla çoraklaştı.

Yetmiş sekizinci beyitte ise birbirinin zıttı renkleri çağrıştıran kelimeler arasında “tıbâk” sanatı vardır. İlk bölümde سَوَّدَ الْعَجْزُ مُبْيَضَّ ifadesinde siyah ile beyaz, ikinci bölümde ise مُخْضَرُّ عَيْشِكَ مُغْبَرًّا ifadesinde yeşil ile kül rengi gelmektedir.

79- فِي قَصْدِهِمْ رَافِقِ الْإِلْفَيْنِ أَبْيَضَ ذَا بِشْرٍ وَأَسْوَدَ مَهْمَا شَابَ يَبْتَسِمِ

Onlara yönelirken iki kişiyi yoldaş edin, biri beyaz tenli ve güler yüzlü diğeri kara benizli ama yaşlansa da hep tebessümlü.

Yetmiş dokuzuncu beyitte أَبْيَضَ kelimesinden “sabah”, أَسْـوَدَ kelimesinden “gece” tevriye yollu kastedilmektedir.

80- قَدْ أَغْرَقَ الدَّمْعُ أَجْفَانِي وَأَدْخَلَنِي نَارَ الْأَسَى عَزْمِيَ الْوَانِي فَوَانَدَمِي

Kirpiklerim gözyaşlarımdan sırılsıklam oldu, azmim tükenince hüzün ateşine düştüm, ah pişmalık! Ne büyük bir kayıptır bu yanış.

Sekseninci beyitte gelen “boğmak” anlamındaki أَغْرَقَ fiili ile “ateşe sokmak”

anlamındaki أَدْخَل fiili arasında "hafî (gizli) tıbâk" sanatı bulunmaktadır. Zira أَدْخَل fiili aslında sokmak anlamına gelir ve boğmakla zıt anlamda değildir. Ama akabinde gelen نَارُ "ateş" kelimesi ile "yaktı" anlamını kazanarak bu tezat kurulmaktadır.[390]

81- مَا ابْيَضَّ وَجْهُ الْمُنَى إِلَّا لِأَغْبَرَ مِنْ خَوْضِ الْغُبَارِ أَمَامَ الْكُومِ فِي الْأَكَمِ

Umutların yüzü ancak toz toprak içinde, yamaçların önünde savaşan bir yiğit sayesinde aklanır.

Seksen birinci beyitte "beyazlaşmak" anlamındaki ابْيَضَّ ile "tozlanmak" anlamındaki أَغْبَرَ kelimeleri arasında doğrudan bir zıtlık söz konudur değildir ama tezat anlamı verilmektedir.

82- فَلُذْ بِبَرٍّ رَحِيمٍ بِالْبَرِيَّةِ إِنْ عَقَّتْكَ شِدَّةُ دَهْرٍ عَاقَ وَاعْتَصِمِ

Zaman seni incitirse, zâlimce davranırsa sana, sığın kullarına merhametli Rabb'e, dayan O'na.

Seksen ikinci beyitte gelen "merhametli" anlamındaki رَحِيمٍ kelimesi ile "zorluk" anlamındaki شِدَّةُ kelimesi arasında doğrudan bir zıtlık yoktur. Ancak zorluk sertliği ve rahmet yumuşaklığı çağrıştırdığından bu zıtlık ilişkisi kurulmaktadır.

4.9.2.2. Murâât-i Nazîr(مراعاة النظير)

Aralarında anlam bakımından zıtlık dışında bir ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir beyitte bir araya getirmek demek olan bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

83- يُرْوَى حَدِيثُ النَّدَى والْبِشْرِ عِنْ يَدِه وَوَجْهُهُ بَيْنَ مُنْهَلٍّ وَمُنْسَجِم

Cömertlik ve sevinç olur o'nun elinde destan, yüzü ya hafif bir yağmur ya da coşkun bir çağlayan.

[390] Aydın, *Arap Dili Belagatinde Bedi İlmi ve Sanatları*, 28.

Seksen üçüncü beyitte "cömertlik" anlamındaki النَّدَى ile "mutluluk" anlamındaki الْبِشْـر kelimesi, el anlamındaki يَد kelimesi ile yüz anlamındaki وَجْه kelimesi arasında anlam ilişkisinden dolayı "murâât-i nazîr" sanatı bulunmaktadır.

84- تَبْكِي ظُبَاهُ دَمًا وَالسَّيْفُ مُبْتَسِمٌ يَخُطُّ كَالنُّونِ بَيْنَ الَّامِ وَاللِّمَمِ

Ok uçları kan ağlarken, zaferle parlar kılıç, lâm harfiyle (zırhlar ve) lüleler arasında nûn gibi kıvrılır.

Seksen dördüncü beyitte gelen ظُبَا kelimesi "kılıcın keskin tarafı" anlamındaki ظَبَّة kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla "kılıç" anlamındaki السَّـيْفُ kelimesi ile ilişkilidir. Yine النُّونِ ve الَّامِ kelimeleri çizmek anlamındaki يَخُـطُّ fiiliyle alakalı kelimelerdir.

85- دَمْعٌ بِلَا مُقَلٍ ضِحْكٌ بِغَيْرِ فَمٍ كَتْبٌ بِغَيْرِ يَدٍ خَطٌّ بِلَا قَلَمِ

Göz yok ama yaş var, ağız yok ama gülüşler, el yok ama yazı var, kalem yok ama çizgiler.

Seksen beşinci beyitte دَمْعٌ / gözyaşı ile مُقَلٍ / göz bebeği, ضِحْكٌ / gülmek ile فَمٍ / ağız, كَتْبٌ / yazmak ile يَـدٍ / el ve خَـطٌّ / çizmek ile قَلَمِ kelimeleri arasında uyum görülmektedir.

86- جَاوِرْهُ يَمْنَعْ وَلُذْ يَشْفَعْ وَسَلْهُ يَهَبْ وَعُدْ يَعُدْ وَاسْتَزِدْ يَفْعَلْ وَدُمْ يَدُمِ

Yanında kalsan korur, sığınsan şefaat eder, istesen verir, o'na dönsen sana döner, fazlasını iste arttırır, devam etsen ihsanlarına devam eder.

Seksen altıncı beyitte gelen emir fiiller ve cevapları arasında da benzer bir ilişki söz konusudur.

87- لَمْ يَخْشَ قِرْنًا وَيَخْشَى الْقِرْنُ صَوْلَتَهُ فَهْوَ الْمَنِيعُ الْمُبِيحُ الْأُسْدَ لِلرَّخَمِ

Düşmandan korkmadı ama düşman onun gazabından titrer, o öyle çetin bir siper ki aslanları akbabaya yem eder.

Seksen yedinci beytin ilk bölümünde korkusuz birinden bahsedilmektedir. Beytin ikinci bölümünde ise onun bu özelliğine uygun olarak الْمَنِيعُ yani "sağlam ve yenilmez" biri olduğu ifade edilmektedir.

88- وَالشَّمْسُ رُدَّتْ وَبَدْرُ الْأُفْقِ شُقَّ لَهُ وَالنَّجْمُ أَيْنَعَ مِنْهُ كُلُّ مُنْحَطِمِ

Güneş geri çevrildi o'nun için, dolunay yarıldı, her sönen yıldız o'nun nuruyla parladı.

Seksen sekizinci beyitte الشَّمْسُ / güneş ile بَدْرُ / ay kelimesi arasında "murâât-i nazîr" sanatı görülmektedir. النَّجْمُ kelimesi "yıldız" anlamında değil, أَيْنَعَ / daha olgun ve مُنْحَطِمِ / kurumuş kelimelerinden dolayı "bitki" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla burada "îhâm-ı nazîr" sanatı görülmektedir.

4.9.2.3. İrsâd(الإرصاد)

Kâfiyeli ve secîli bir sözün sonunun nasıl biteceğine öncesinde geçen bir kelime ile işaret edilmesine "irsâd" sanatı denir.

89- وَإِذْ دَعَا السُّحْبَ حَالَ الصَّحْوِ فَالْنَسَجَمَتْ وَمِنْ يَدَيْهِ ادْعُهَا إِنْ شِئْتَ تَنْسَجِمِ

O, gökyüzü açıkken bulutları çağırdı da sağanak halinde yağdı yağmur, o'nun eliyle çağır bulutları, istersen yine yağar.

Bu beytin ilk bölümde gelen "aktı" anlamındaki انْسَـجَمَتْ fiilinden beytin sonunun تَنْسَجِمِ ile biteceği anlaşılmaktadır.

4.9.2.4. Müşâkele(المشاكلة)

Bir mânayı kendi lafzı ile değil de söz içinde geçen başka bir lafızla ifade etmeye "müşâkele" sanatı denir.

90- سَقَاهُمُ الْغَيْثُ مَاءً إِذْ سَقَى ذَهَبًا فَغَيْرُ كَفَّيْهِ إِنْ أَجْدَبْتَ لَا تَشِمِ

Altınlar akarken yağmurlar da aktı avuçlarından, eğer muhtaç duruma düşersen hayır bekleme başkasından.

Bu beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) cömertliği yağmura benzetilerek

yüceltilmektedir. Bunu ifade etmek için "verdi" anlamındaki أَعْطَى fiili yerine, beytin başında gelen "su verdi" anlamındaki سَـقَى fiili kullanılmaktadır. Ama o'nun cömertliği yağmur bulutundan daha çoktur. Zira kendisine gelenlere altın yağdırmakta yani ihsan etmektedir.

4.9.2.5. İstitrâd(الاستطراد)

Bir konudan başka bir konuya geçmeyi ifade eden bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

91- قَدْ أَفْصَحَ الضَّبُّ تَصْدِيقًا لِبِعْثَتِهِ إِفْصَاحَ قُسٍّ وَسَمْعُ الْقَوْمِ لَمْ يَهِمِ

Bir kertenkelenin diliyle tasdik buldu risâleti, Kus b. Sâide'nin fasih sözleri ve kavmin kulağı şaşmadı hakikati.

İbn Câbir, Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) övgüyle bahsederken doksan birinci beyitte tevhid inancına sahip câhiliyye şairi Kus b. Sâide'den (ö. 600) söz etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) risâletten önce Ukâz panayırında onun verdiği hutbeyi dinlemiştir.[391]

92- الْهَاشِمُ الْأُسْدَ هَشْمَ الزَّادِ تَبْذُلُهُ بَنَانُ هَاشِمِ الْوَهَّابِ لِلطُّعَمِ

Hâşim, aslanlarına tirit yapar azığı, cömert Hâşim'in elleri doyurur yoksulları.

İbn Câbir, doksan ikinci beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) dedesi Hâşim'in (ö. 524[?]) hacılara kıtlık günleri kurumuş ekmekleri kırıp et suyu ile ikram etmesiyle meşhur olduğu anlatımlara atıf yapmaktadır.[392]

93- كَأَنَّمَا الشَّمْسُ تَحْتَ الْغَيْمِ غُرَّتُهُ فِي النَّقْعِ حَيْثُ وُجُوهُ الْأُسْدِ كَالْحِمَمِ

Toz duman içindeki alnı bulutların altında parlayan bir güneş gibi, savaş meydanında korkudan kül gibi olduğunda aslanların yüzleri.

[391] Mehmet Ali Kapar, "Kus b. Sâide", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/460.
[392] İbrahim Sarıçam, "Hâşim b. Abdümenâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/405.

İbn Câbir, doksan üçüncü beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) savaş meydanında askerlerinin aksine yüzünün zafer umuduyla parladığından ve cesaretinden bahsetmektedir.

4.9.2.6. Müzâvece (المزاوجة)

Müzâvece sanatı şart ve cevap cümlelerindeki iki anlam arasında eşdeşlik meydana gelmesi demektir.

94- إذَا تَبَسَّمَ فِي حَرْبٍ وَصَاحَ بِهِمْ يُبْكِي الْأُسُودَ وَيَرْمِي اللُّسْنَ بِالْبَكَمِ

Savaşta gülümseyip onlara seslendiğinde, aslanları ağlatır, hatipleri suskun bırakır.

Bu beyit şart ve cevap cümlesinden oluşmaktadır. Bu beyitte şart cümlesindeki "güldü" anlamındaki تَبَسَّمَ fiiliyle, "ağlatıyor" anlamındaki يُبْكِي fiili arasında bir bağ kurulmaktadır. Aynı durum "bağırdı" manasındaki صَـاحَ ile "dili tutulmak" anlamındaki بَكَمٍ kelimesi arasında da bulunmaktadır.

4.9.2.7. Rücûʿ (الرجوع)

Rücu sanatı sevinç, üzüntü ve hayret gibi bir nükteye dayalı olarak söylenen sözden dönmek demektir. Bununla amaçlanan eksiklik, hata ya da yanlış anlaşılma ihtimalini ortadan kaldırmaktır.

95- قَلُّوا بِبَدْرٍ فَفَلُّوا غَرْبَ شَانِئِهِمِ بِهِ وَمَا قَلَّ جَمْعٌ بِالرَّسُولِ حُمِي

Bedir'de sayıca azdılar ama o'nunla düşmanlarının gücünü kırdılar, Rasûl (s.a.v.) ile olan az olmaz korunur.

Bu beyit "sayıca az oldular" anlamında قَلُّوا ile başlar sonra onu وَمَا قَلَّ ifadesiyle nakzeder. İbn Câbir, Bedir savaşını zikrederek Peygamber Efendimiz'le (s.a.v.) olan bir topluluğun asla az olmayacağını ifade etmektedir. Bu savaşta müşrikler azımsadıkları Müslümanlara karşı büyük bir yenilgiye uğramışlardı.

4.9.2.8. Akis (العكس)

Bir cümle ya da mısradaki tamlama veya kelime gruplarının yer değiştirilmesiyle yeni bir ifade oluşturmak demek olan bu sanat aşağıdaki beyitlerde

görülmektedir.

96- فَابْيَضَّ بَعْدَ سَوَادٍ قَلْبُ مُنْتَصِرٍ وَاسْوَدَّ بَعْدَ بَيَاضٍ وَجْهُ مُنْهَزِمِ

Zafere ulaşanın kalbi karanlıktan sonra aydınlandı, yüzü parlak olanın ise bozgunla karardı.

Bir beyitteki kelime ya da kelime gruplarının yer değiştirmesi şeklinde görülen "akis" sanatı doksan altıncı beytin başında gelen ابْيَضَّ بَعْدَ سَوَادٍ ifadesinde görülmektedir. İkinci bölümde ابْيَضَّ / beyazladı fiili, بَيَاضٍ / beyaz şeklinde muzafun ileyh olarak gelmektedir.

97- فَاتْبَعْ رِجَالَ السُّرَى فِي الْبِيدِ وَاسْرِ لَهُ سُرَى الرِّجَالِ ذَوِي الْأَلْبَابِ وَالْهِمَمِ

Gece yolcularını takip et çöllerde, yürü izlerince, onlar ki yola çıkan er kişilerdir akıl ve azimle.

Doksan yedinci beyitte رِجَالَ السُّرَى tamlamasında muzaf ve muzafun ileyh ikinci bölümde yer değiştirmektedir.

98- خَيْرُ اللَّيَالِي لَيَالِي الْخَيْرِ فِي إِضَمٍ وَالْقَوْمُ قَدْ بَلَغُوا أَقْصَى مُرَادِهِمِ

Gecelerin en hayırlısı İzam'da geçen hayır geceleridir ve kavim en yüce muratlarına ermişlerdir.

Yukarda gelen beyitteki durum doksan sekizinci beyitteki خَيْرُ اللَّيَالِي tamlamasında da görülmektedir. Bu defa "akis" sanatı aynı bölümde peş peşe görülmektedir.

99- بِعَزْمِهِمْ بَلَغُوا خَيْرَ الْأَنَامِ فَقَدْ فَازُوا وَمَا بَلَغُوا إِلَّا بِعَزْمِهِمِ

Azimleriyle insanların en hayırlısına kavuştular ve kazandılar ve ancak bu kararlılıkla vardılar.

Doksan dokuzuncu beytin ilk yarısındaki بِعَزْمِهِمْ بَلَغُوا ifadesinde بَلَغُوا mazi fiili, ikinci yarısında مَا بَلَغُوا إِلَّا بِعَزْمِهِمِ şeklinde başta gelmektedir.

100- يَقُومُ بِالْأَلْفِ صَاعٌ حِينَ يُطْعِمُهُم وَالصَّاعُ مِنْ غَيْرِهِ بِاثْنَيْنِ لَمْ يَقُم

O yedirince bir sa' yeter bin kişiye, o'nun bereketi olmayınca doymaz iki kişi bile.

Yüzüncü beyitte ise bir ölçü miktarı olan صَاعٌ kelimesi ilk bölümde fâil, ikinci bölümde ise mübtedâ olarak gelmektedir.

4.9.2.9. Tevriye (التورية)

Tevriye, iki anlama gelen bir sözün yakın değil de uzak manası kastedilen bir sanattır.[393]

101- مَنِ الْغَزَالَةُ قَدْ رُدَّتْ لِطَاعَتِهِ لَوْ رَامَ أَنْ لَا تَزُورَ الْجَدْيَ لَمْ تَرُمِ

O'na itaatle geri döndü ceylan, eğer izni olmasaydı yavrusuna gidemezdi o can.

Yüz birinci beyitte الْغَزَالَةُ kelimesi için yakın anlamı olan "ceylan" değil, uzak anlamı olan "güneş" kastedilmektedir. Ama ne ceylana ne de güneşe dair bir kayıt olmadığından burada "tevriye mücerrede" sanatı bulunmaktadır.[394] Yine الْجَـدْيَ kelimesi "ceylan yavrusu / oğlak" anlamına gelse de bu beyitte gökyüzündeki onuncu burç kastedilmektedir. Yine bu beyitte ne oğlağa ne de burca dair herhangi bir kayıt yoktur.

102- دَانِي الْقُطُوفِ جَمِيلُ الْعَفْوِ مُقْتَدِرٌ مَا ضَاقَ مِنْهُ لِجَانٍ وَاسِعُ الْكَرَمِ

Dalları yakın, affi güzel, kudret sahibi, lütfu herkese açık, cömertliği sonsuz biri.

Yüz ikinci beyitte gelen جَانٍ kelimesi الْقُطُوفِ / hasat kaydından dolayı "meyve toplayan" anlamında bir ismi fâildir. Bu beyitte جَمِيلُ الْعَفْوِ / çok affedici kaydından dolayı uzak anlamı yani "suçlu" mânası kastedilmektedir.

103- لَا يَرْفَعُ الْعَيْنَ لِلرَّاجِينَ يَمْنَحُهُمْ بَلْ يَخْفِضُ الرَّأْسَ قَوْلًا هَاكَ فَاحْتَكِمِ

[393] Ebû Caʿfer er-Ruaynî (ö. 779/1378), sûrelerin isimlerinin tevriye yollu verildiği İbn Câbir'in meşhur kasidesi *Kasîde fî esmâi suveri'l-Kurân*'ının tamamını bu bölümün şerhinde nakletmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 475-480.
[394] Durmuş, "Tevriye", 41/45-47.

Bakışlarını yöneltmez istekle gelene, verir cömertçe, hatta şöyle der tevazuyla "Al, dilediğince."

Yüz üçüncü beyitte الْعَيْنَ kelimesi yakın olarak "göz", uzak olarak "altın" anlamındadır. Ancak beytin devamında gelen "baş" anlamındaki الـرَّأْسَ kaydından dolayı yakın anlamı tercih edilmektedir. Bu sebepten bu beyitte "tevriye müreşşaha" sanatı bulunmaktadır.

104- يَا قَاطِعَ الْبِيدِ يَسْرِيهَا عَلَى قَدَمٍ شَوْقًا إِلَيْهِ لَقَدْ أَصْبَحْتَ ذَا قَدَمِ

Ey o'na hasretle çölleri aşan yolcu, artık ardında senin de bir izin oldu.

Yüz dördüncü beyitte ذَا قَدَمِ kelimesi "gece yolculuğu yapıyor" anlamına gelen يَسْرِي kaydından dolayı "adam" anlamına gelmektedir. Uzak anlamı ise "hayırda önde olan" demektir. Yukarıdaki beyitten farklı olarak ilgili kayıt tevriye kelimesinden önce gelmektedir.

105- قَدْ اعْتَصَمْتَ بِأَقْوَامٍ جُفُونُهُمُ لَا تَعْرِفُ السَّيْفَ خِلْوًا مِنْ خِضَابِ دَمِ

Öyle bir kavme sığındın ki, kılıçlarını kana boyanmış görmemiştir gözleri.

Yüz beşinci beyitte gelen جُفُونُ kelimesi جَفْنٌ isminin çoğuludur. Yakın anlamı "göz kapağı", uzak anlamı "kılıç kını"dır. Beytin devamında gelen السَّيْفَ /kılıç kaydı جُفُـونُ kelimesinin uzak anlamının kastedildiğini göstermektedir. Bu sebepten bu beyitte "tevriye mübeyyene" bulunmaktadır.

106- جَوَازِمُ الصَّبْرِ عَنْ فِعْلِ الْجَوَى مُنِعَتْ وَرَفْعُهُ حَالَ إِلَّا حَالَ قُرْبِهِمِ

Aşk karşısında sabır tükendi, sevgilinin yakınlığı ile ancak âşık sabredebildi.

Yüz altıncı beyitte فِعْـلِ الْجَـوَى ve رَفْعُــهُ ifadesinde "tevriye mübeyyene" bulunmaktadır. فِعْلِ kelimesinden sarf ilmindeki fiil değil "muhabbetin kalpteki tesiri" anlaşılmaktadır. رَفْعُ derken "merfu" olması değil الصَّبْرِ kaydından dolayı uzak anlamı olan "sevginin ortadan kalkması" anlaşılmaktadır.

107- فِي الْقَلْبِ وَالطَّرْفِ مِنْ أَهْلِ الْحِمَى قَمَرٌ مَنْ يَعْتَصِمْ بِحِمَاهُ الرَّحْبِ يُحْتَرَمِ

Gönülde ve gözde hürmete layık kimseler içinde bir ay yüzlü var, kim o'nun engin himayesine girse saygı görür.

Yüz yedinci beyitte gelen الْقَلْبِ ve الطَّرْفِ kelimeleri vücut organlarından "kalp" ve "göz" anlamlarına gelmektedir. Ancak beytin devamında gelen قَمَرٌ / ay kaydı bu kelimelerin ayın evreleri anlamına geldiğini göstermektedir. Bu kayıt olmadan bu kelimeler tevriye olarak yorumlanamayacağından burada "tevriye müheyyee" sanatı bulunmaktadır.

108- يَا مُتْهِمِينَ عَسَى أَنْ تُنْجِدُوا رَجُلًا لَمْ يَسْلُ عَنْكُمْ وَلَمْ يُصْبِحْ بِمُتَّهَمِ

Ey suçlayanlar! Öyle birine yardım etmeniz umulur ki ne sizi unuttu ne de suçlandı.

Yüz sekizinci beyitte tevriye أَنْ تُنْجِدُوا kelimesindedir. أَنْجَدَ mazi fiili "yardım etti" anlamına gelmektedir. Bu beytin başında gelen مُتْهِمِ kelimesi أَتْهَمَ fiilinin ismi fâilidir ve "Tihâme'ye giren kişi" demektir.[395] Bu kayıttan dolayı أَنْجَدَ "Necid'e girdi" anlamında kullanılmaktadır.[396] Yine bu beyitte "tevriye müheyyee" sanatı vardır. Yalnız مُتْهِمِ kaydı tevriye kelimesinden önce gelmektedir.

109- أَغَارَ دَهْرٌ رَمَى بِالْبُعْدِ نَازِحَنَا فَأَنْجِدُوا يَا كِرَامَ الذَّاتِ وَالشِّيَمِ

Zaman saldırdı, uzaklara savurdu yakınlarımızı, Ey kerem sahibi, asîl insanlar! Duyun imdadımızı.

Yüz dokuzuncu beyitte gelen أَغَارَ kelimesi "düşmana saldırdı" anlamına gelmektedir. Beytin ikinci bölümünde gelen أَنْجِدُوا kelimesi ise yardım edin anlamındadır. Ancak bu iki kayıt birlikteyken أَغَارَ için "Gavr'a girdi" ve أَنْجَدَ için yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi "Necid'e girdi" şeklinde anlam verilmektedir.[397] Bu iki tevriye kelimesi birbirini desteklediği için bu beyitte de "tevriye müheyyee"

[395] Elnure Azizova, "Tihâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/153-154.
[396] Zekeriya Kurşun, "Necid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/491-493.
[397] Şahin, "Ürdün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/352-354.

görülmektedir.

4.9.2.10. İstihdâm (الاستخدام)

İki anlama gelen bir kelimenin bir manasını lafzı ile diğer manasını ise zamiri ile ifade etmek demek olan bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

110- إنَّ الْغَضَا لَسْتُ أَنْسَى أَهْلَهُ فَهُمُ شَبُّوهُ بَيْنَ ضُلُوعِي يَوْمَ بَيْنِهِمِ

el-Ğadâ halkını asla unutmam, aralarında olduğum gün kalbimde bir ateş yaktılar.

Yüz onuncu beyitte gelen الْغَضَا ismi bugün Suud-i Arabistan'da turistik bir köyün adıdır. أَهْلَهُ tamlamasındaki أَهْل / ahali kaydı da bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bir çöl bitkisinin adıdır. شَبُّوهُ kelimesindeki شَبَّ fiili "ateş tutuşturdu" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla buradaki zamir, الْغَضَا kelimesinin ikinci anlamına yani bitkiye dönmektedir.

111- جَرَى الْعَقِيقُ بِقَلْبِي بَعْدَمَا رَحَلُوا وَلَوْ جَرَى مِنْ دُمُوعِ الْعَيْنِ لَمْ أُلَمِ

Onlar gidince gönlüm akik gibi kan ağladı, yine de kınanmazdım gözümden yaşlar aksaydı.

Yüz on birinci beyitte الْعَقِيقُ kelimesinin رَحَلُوا / göç ettiler fiili kaydından dolayı bir mekân ismi olduğu anlaşılmaktadır. الْعَقِيقُ / el-Akîk, Medine'de bir vadinin adıdır. Bu beytin ikinci bölümünde gelen لَوْ جَرَى / eğer aksaydı ifadesinden الْعَقِيقُ kelimesinin ayrıca "gözyaşı" anlamına geldiği görülmektedir.

4.9.2.11. Leff-ü Neşr(اللف والنشر)

Terim olarak bu sanat, iki veya daha fazla lafzı zikrettikten sonra (leff) bunlarla ilgili öğelerin mufassal veya mücmel olarak getirilmesi (neşr) demek olan bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

112- حَيْثُ الَّذِي إنْ بَدَا فِي قَوْمِهِ وَحَبَا عُفَاتَهُ وَرَمَى الْأَعْدَاءَ بِالنِّقَمِ

O ki halkının arasına çıkınca yoksuluna ihsan eder, düşmanlarını ise gazabıyla kahreder.

113- فَالْبَدْرُ فِي شُهْبِهِ وَالْغَيْثُ جَادَ لِذِي مَحْلٍ وَلَيْثُ الشَّرَى قَدْ صَالَ فِي الْغَنَمِ

Dolunay yıldızlar arasında parladı, bereket yağmuru kurak topraklara yağdı ve Şerâ'nın aslanı sürüye saldırdı.

Yüz on iki ve yüz on üçüncü beyitlere bakıldığında ilk beyitte gelen altı çizili kelimelere ait özellikler sonraki beyitte sırasıyla gelmektedir. Bu nedenle bu beyitlerde "mufassal" ve "müretteb leff-ü neşr" sanatı bulunmaktadır. Örneğin بَدَا / ortaya çıktı fiiline karşılık بَدْر / dolunay, قَوْم / kavim ismine karşılık شُهْب / yıldızlar, حَبَا / ihsan etti fiiline karşılık غَيْثُ / bol yağmur ve لَيْثُ الشَّرَى / Şerâ'nın aslanı ifadesine karşılık الْغَنَمِ / koyun sürüsü kelimelerinin geldiği görülmektedir.

114- وَإِنْ عَلَا النَّقْعُ فِي يَوْمِ الْوَغَى فَدَعَا أَنْصَارَهُ وَأَجَالَ الْخَيْلَ فِي اللُّجُم

Toz dumana karışınca savaş günü, yiğitlerini çağırdı ve atlarını dizginleriyle döndürdü.

115- تَرَى الثُّرَيَّا تَقُودُ الشُّهْبَ يُرْسِلُهَا لَيْثٌ هَدَى الْأُسْدَ خَوْضَ الْبَحْرِ فِي الظُّلَمِ

Nasıl ki Süreyyâ, yıldızları peşinden sürüklüyor, onları gönderen de karanlıklar içinde denizi aşarken aslanlara öncülük eden bir aslandır.

Yüz on dört ve yüz on beşinci beyitlerde ise sıralama bozulmuş ikinci beyitteki altı kelime, ilk beyitte gelen altı kelimeye karışık bir şekilde dönmektedir. Bu nedenle bu iki beyitte "müşevveş leff-ü neşr" sanatı görülmektedir.[398] Örneğin الثُّرَيَّا / Süreyya takımyıldızı, اللُّجُم kelimesine döner. Bu isim "atın yuları" anlamındaki لِجَام kelimesinin çoğuludur. Yine الْأُسْدَ / aslanlar kelimesi أَنْصَارَ / yardımcılar kelimesine dönmektedir.

116- أَخَفَوْا فِي الْإِنْجِيلِ وَالتَّوْرَاةِ بِعْثَتَهُ فَأَظْهَرَ اللَّهُ مَا أَخْفَوْا بِرَغْمِهِمِ

İncil ve Tevrat'ta sakladılar o'nun gönderileceği haberini, Ama Allah-u Teâlâ onlara rağmen ortaya çıkardı gizlediklerini.

[398] Aydın, *Arap Dili Belagatinde Bedi İlmi ve Sanatları*, 79-82.

Yüz on altıncı beyitte "mücmel leff-ü neşr" sanatı bulunmaktadır. "Gizlediler" anlamına gelen أَخَفَوْا fiilindeki muttasıl zamirle gösterilen Hristiyan ve Yahudilerdir. Buna da الْإِنْجِيلِ / İncil ve التَّوْرَاةِ / Tevrat kelimeleri işaret etmektedir.

4.9.2.12. Cemʿ (الجمع)

Bu sanat birbirinden farklı iki veya daha fazla şeyi tek bir hüküm altında toplamak demektir.

117- قَدْ أَحْرَزَ الْبَأْسَ وَالْإِحْسَانَ فِي نَسَقٍ وَالْعِلْمَ وَالْحِلْمَ قَبْلَ الدَّرْكِ لِلْحُلُمِ

Cesaret ve iyilik onda beraberdi, ilim ve hilme risâletten önce sahipti.

Bu beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) buluğ çağına gelmeden الْبَـأْسَ / yiğitlik ve الْإِحْسَانَ / ihsan gibi iki güzel hasleti karakterinde birleştirdiği ayrıca الْعِلْمَ / ilim ve الْحِلْمَ / hoşgörü sahibi olduğu ifade edilmektedir. Buradaki حُلُمِ kelimesi "buluğ çağı" yanında "peygamberlikten önce görülen sadık rüyalar" anlamına da gelebilir.

4.9.2.13. Tefrîk (التفريق)

Bu sanat aynı türden olan iki durumun aynı olmadığını göstermek demektir.

118- لَا يَسْتَوِي الْغَيْثُ مَعَ كَفَّيْهِ نَائِلُ ذَا مَاءٌ وَنَائِلُ ذَا مَالٌ فَلَا تَهِمِ

Yağmurla o'nun elinin bereketi bir tutulamaz, biri sadece su verirken diğeri mal da verir, sakın yanılma.

Yüz on sekizinci beyitte كَفَّيْـهِ / Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) avuçlarıyla, الْغَيْثُ yağmur bulutu cömertlikle birbirine benzetilmektedir. Ancak biri yağmur diğeri ise zenginlik dağıtmaktadır. Böylece bu ikisi birbirinden ayrılmaktadır.

4.9.2.14. Taksîm (التقسيم)

Bir şeyin bütün kısımlarını zikretmek veya bu kısımları zikrederken beraberinde onlara ait durumları belirtmek ya da birden çok şeyi her birine ait özelliklerle ifade etmek demek olan bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

119- غَيْثَانِ أَمَّا الَّذِي مِنْ فَيْضِ أَنْمُلِهِ فَدَائِمٌ وَالَّذِي لِلْمُزْنِ لَمْ يَدُمِ

İki rahmet kaynağı vardır, biri o'nun parmaklarından akar ve süreklidir, diğeri ise yağmur bulutlarından yağar ama kalıcı değildir.

Yüz on dokuzuncu beyitte "iki bereketli yağmur" anlamına gelen غَيْثَانِ kelimesi ile Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) parmaklarından akan su ile yağmur bulutu kastedilmektedir. Bulutların yağmurunun devamlı olmadığı ama Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) elleriyle dağıttığı ihsanların sürekli olduğu ifade edilmektedir.

120- جَلَا قُلُوبًا وَأَحْيَا أَنْفُسًا وَهَدَى عُمْيًا وَأَسْمَعَ آذَانًا ذَوِي صَمَمِ

Kalpleri parlattı, ruhları diriltti ve hidayet verdi, o'nunla hidayete kapalı gözler gördü ve hakikati duymayan kulaklar işitti.

Yüz yirminci beyitte taksim sanatının bir başka şekli görülmektedir. Önce bir kelime verilmekte ardından ona uygun olan bir başka kelime zikredilmektedir. "Parlatmak ve süslemek" anlamlarına gelen جَلَا kelimesi "kalpler" anlamına gelen قُلُوبًا ile uyumludur. Yine "diriltti" anlamına gelen أَحْيَا kelimesi "ruhlar" anlamındaki أَنْفُسًا ile uyumlu, "yol gösterdi" anlamındaki هَدَى kelimesi "körler" anlamındaki عُمْيًا ile uyumludur. Son olarak "duyurmak" anlamına gelen أَسْمَعَ kelimesi de "kulaklar" anlamına gelen آذَانًا kelimesi ile uyumlu olarak gelmektedir.

121- يُرِيكَ بِالْيَوْمِ مِثْلَ الْأَمْسِ مِنْ كَرَمٍ وَلَيْسَ فِي غَدِهِ هَذَا بِمُنْعَدِمِ

Dün nasılsa bugün de öyle cömerttir, yarını da bugünden farklı olmaz, ihsanı daimidir.

Yüz yirmi birinci beyitte ise bu sanatın en yaygın örneği görülmektedir. Bu beyitte zaman üçe taksim edilmektedir. الْيَـوْم / bugün, الْأَمْس / dün ve غَد/ yarın kelimeleri ile şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman kastedilmektedir.

4.9.2.15. Cemʿ maʿa't- Tefrîk(الجمع مع التفريق)

Bu sanat iki şeyi tek bir hüküm altında birleştirdikten sonra aralarındaki farkı ortaya koymak demektir.

122- فَلْذْ بِمَنْ كَفُّهُ وَالْبَحْرُ مَا افْتَرَقَا إِلَّا بِكَفٍّ وَبَحْرٍ فِي كَلَامِهِمِ

Cömertlikte deniz gibi olana sığın, o'nun eli ve deniz arasındaki fark sadece sözdedir.

Bu beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) avcu (كَفُّهُ) yani cömertliği, denize (الْبَحْرُ) benzetilmektedir. O adeta bir deniz gibi bol ve sınırsız nimet dağıtmaktadır. Deniz ile aralarındaki tek farkın dildeki kelimelerden ibaret olduğu belirtilmektedir.

4.9.2.16. Cemʿ maʿa't- Taksîm(الجمع مع التقسيم)

Bu sanat birden çok şeyi bir hüküm altında topladıktan sonra bölmek veya böldükten sonra toplamak demektir.

123- وَالْمَاءُ وَالْمَالُ مِنْ كَفَّيْهِ قَدْ جَرَيَا هَذَا لِرَاجٍ وَذَا لِلْجَيْشِ حِينَ ظَمِي

O'nun ellerinden aktığını gördüm suyun da malın da, biri ümitle gelmiş fakire, diğeri ise susamış orduya.

Bu beyitte الْمَاءُ / su ve الْمَالُ / para kelimeleri Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) avuçlarından akmasında birleştirilmektedir. İlk bölümde su ve servetin o'nun ellerinden aktığı ikinci bölümde ise servetin umutla bekleyen fakirlere, suyun ise susuz kalan orduya ulaştığı ifade edilmektedir.

4.9.2.17. Cemʿ maʿa't- Tefrîk ve't-Taksîm (الجمع مع التفريق والتقسيم)

Bu sanat cem yaptıktan sonra tefrik, akabinde de taksîm yapmak demektir.

124- فَازَ الْمُجِدّانِ دَانٍ أَوْ مُدِيمُ سُرَى فَذَاكَ نَاجٍ وَذَا رَاجٍ لِجُودِهِمِ

Çaba gösteren iki kişi de kazandı, biri varan diğeri ise varmak için yola devam eden, yakınında olan kurtulur uzağında olansa umudunu korur.

Yüz yirmi dördüncü beyitte geçen مُجِدّ kelimesi ism-i fâil olup "gayret eden" anlamına gelmektedir. Bu beyitte gayretli iki kişinin başarısından bahsedilmekte ve فَازَ / başarı fiilinde "cemʿ" yapılmaktadır. Ancak bu kişiler دَانٍ / yaklaşan ve سُرَى مُدِيمُ / kavuşmak için yolculuğa devam eden olarak ikiye ayrılmakta ve "tefrîk" yapılmaktadır. Ayrıca ilkinin kurtuluşa eren (نَـاجٍ), diğerinin ise umut eden (رَاجٍ) olduğu belirtilerek "taksîm" yapılmaktadır.

4.9.2.18. Tecrîd(التجريد)

Bu sanat bir varlıktaki nitelikten benzer nitelikte ikinci bir varlık çıkararak konuşmak demektir. Ayrıca insanın başka bir varlığa kendisini kastederek hitap etmesi de denir.

125- مِنْ وَجْهِ أَحْمَدَ لِي بَدْرٌ وَمِنْ يَدِهِ بَحْرٌ وَمِنْ فَمِهِ دُرٌّ لِمُنْتَظِمِ

Ahmed'in (s.a.v.) yüzünden bana dolunayın parlaklığı ışır, elinden deniz gibi cömertlik, ağzından ise dizi gibi inciler saçılır.

Yüz yirmi beşinci beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) fiziksel güzelliği, ahlâkî üstünlüğü ve hikmet tarafı övülmektedir. Beytin ilk bölümünde أَحْمَدَ وَجْهِ / Ahmed'in yüzü yani Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) güzelliği كَبَدْرٍ / dolunay gibidir demek yerine benzetme edatı kullanılmadan بَدْرٌ kelimesi tecrîd edilerek "dolunaydır" diye övülmektedir. Aynı durum beytin kalan bölümü için de geçerlidir. يَدِهِ / o'nun (s.a.v.) eli yani cömertliği بَحْرٌ / deniz gibi engin ve فَمِهِ / o'nun (s.a.v.) ağzı yani sözleri دُرٌّ / inci gibi kıymetli hikmetlerle doludur.

126- كَمْ قُلْتُ يَا نَفْسُ مَا أَنْصَفْتَ أَنْ رَحَلُوا وَمَا رَحَلْتَ وَقَامُوا ثُمَّ لَمْ تَقُمِ

Kaç kez dedim, ey nefsim onlar yola koyuldular, sen gitmedin, onlar yükseldiler, sen hâlâ aynı yerdesin.

Yüz yirmi altıncı beyitte ise İbn Câbir, kendisinden üçüncü bir şahıs gibi bahsederek tecrîd sanatını kullanmaktadır. Bu beyitte nefsini, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ziyaretine geç kalmasından dolayı يَـا نَفْسِ / Ey nefis diye seslenerek kınamaktadır.

4.9.2.19. Mübalağa(المبالغة)

Mübalağa sanatında eğer yapılan mübalağa aklen ve âdeten (alışılmış bir şekilde) mümkünse buna "teblîğ" denilir. Eğer yapılan mübalağa aklen mümkün olup âdeten mümkün değilse buna "iğrâk" adı verilir. Mübalağa sanatının üçüncü çeşidi ise "gulüv" sanatıdır. İddia edilen şey ne aklen ne de âdeten mümkünse buna "gulüv" denir. Bu sanat "makbul gulüv" ve "makbul olmayan gulüv" şeklinde ikiye ayrılır.

127- يَمِّمْ نَبِيًّا تُبارِي الرِّيحَ أَنْمُلُهُ وَالْمُزْنَ مِنْ كُلِّ هَامِي الْوَدْقِ مُرْتَكِمِ

Yönel o Nebiyye (s.a.v.) ki parmakları rüzgârla yarışır, sağanak taşıyan yağmur bulutları bile o'nun yanında durur kalır.

Yüz yirmi yedinci beyitte تُبــارِي الــرِّيحَ أَنْمُلُــهُ وَالْمُــزْنَ ifadesinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) cömertlikte rüzgâr ve yağmur bulutlarıyla yarıştığı anlatılmaktadır. O'nun ihsan ve yardımları rüzgârlar gibi hızlı ve bol olup, yağmur damlaları gibi tüm rahmet ve bereketin kaynağı da o'dur.

128- لَوْ قَابَلَ الشُّهْبَ لَيْلًا فِي مَطَالِعِها خَرَّتْ حَياءً وَأَبْدَتْ بِرَّ مُحْتَرِمِ

Şayet gecenin içinde parlak yıldızlarla karşılaşsaydı, utançla huzurunda yere kapanır ve o'na saygıyla bağlılıklarını sunarlardı.

Yüz yirmi sekizinci beyitte mübâlağa sanatının "iğrâk" adı verilen ikinci çeşidi görülmektedir. خَرَّتْ حَياءً وَأَبْدَتْ بِرَّ مُحْتَرِمِ ifadesinde yıldızların (خَرّ) boyun eğmesi ve secdeye kapanması ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yüceliğine saygı göstermesi aklen mümkün olsa da âdeten mümkün değildir.

129- تَكادُ تَشْهَدُ أنَّ اللهَ أَرْسَلَهُ إِلَى الْوَرَى نُطَفُ الأَبْنَاءِ فِي الرَّحِمِ

Ana rahmindeki çocuklar bile, neredeyse şahitlik eder o'nun Allah (c.c.) tarafından gönderildiğine.

Yüz yirmi dokuzuncu beyitte ise "makbul gulüv" sanatına örnek vardır. نُطَفُ kelimesi,نُطْفَة (meni, nutfe) kelimesinin çoğuludur. İbn Câbir, bu beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Allah'ın (c.c.) elçisi olduğuna rahimlerdeki nutfenin dahi şahitlik edeceğini anlatmaktadır. تَكــادُ (neredeyse) kaydı bunu doğruluğa yaklaştırmakta ve aklen mümkün kılmaktadır.

130- لَوْ عامَتِ الْفُلْكُ فِيمَا فَاضَ مِنْ يَدِهِ لَمْ تَلْقَ أَعْظَمَ بَحْرًا مِنْهُ إِنْ تَعُمِ

Eğer gemiler o'nun cömertlik denizinde yüzselerdi, bundan daha büyük bir deniz asla göremezlerdi.

Yüz otuzuncu beyitte "makbul olan gulüv" sanatının bir başka örneği verilmektedir. İbn Câbir, لَوْ عامَتِ الْفُلْكُ فِيمَا فَاضَ مِنْ يَدِهِ beytinde "*Gemiler Peygamber Efendimiz'in elinden taşan suda yüzselerdi*" ifadesiyle ilk bakışta aklı kabule yaklaştıran güzel bir tasavvur sunmaktadır. İkinci bölümde بَحْر (deniz) kelimesinden önce عـامَتِ (yüzdü) ve الْفُلْـكُ (yelkenli) kelimelerini zikrederek aklı, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) elinin denizden daha büyük olabileceği tahayyülüne alıştırdı. Bu beyitte "gulüv" يَدِهِ / Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) elinin أَعْظَمَ بَحْرًا / denizden daha büyük olarak gösterilmesidir.

131- تُحِيطُ كَفّاهُ بِالْبَحْرِ الْمُحِيطِ فَلُذْ بِهِ وَدَعْ كُلَّ طَامِي الْمَوْجِ مُلْتَطِمِ

İki eli kuşatır engin denizi, öyleyse o'na sığın, bırak her kabaran, fırtınalı denizi.

Yüz otuz birinci beyitte gulüv sanatının makbul olmayan son şekline örnek verilmektedir. تُحِيطُ كَفّاهُ بِالْبَحْرِ الْمُحِيطِ ifadesinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) iki elinin Atlas Okyanusu gibi büyük bir denizi sarması ne aklen ne âdeten mümkündür.[399]

4.9.2.20. Mezheb-i Kelâmî(المذهب الكلامي)

Bu sanat *söze kelamcıların üslûbuyla delil getirmek* demektir.

132- لَوْ لَمْ تُحِطْ كَفُّهُ بِالْبَحْرِ ما شَمِلَتْ كُلَّ الأَنامِ وَأَرْوَتْ قَلْبَ كُلَّ ظَمِي

Eğer o'nun eli denizi kuşatmasaydı, nasıl sarardı tüm insanlığı ve doyururdu kalbi susuz her canlıyı.

Bu beyitte لَـوْ ile başlayan şart cümlesi ما ile başlayan cevap cümlesinin bağlantılı koşullu bir öncülüdür. İstisnaî öncül atlanmıştır ve sonuç bilinmektedir. Bu beyitte istisna, kapsadığı şey olan sonuçsal öncülün yani sonuç ifadesinin zıddıdır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ellerinin denizi sarmasına شَـمِلَتْ / tüm canlıları kuşatması ve أَرْوَتْ / onların susuzluğunu gidermesi delil olarak getirilmektedir.

4.9.2.21. Hüsn-i Taʿlîl (حسن التعليل)

Söze güzellik katmak için bir durumu gerçek nedeni dışında bir nedenle

[399] Aydın, *Arap Dili Belagatinde Bedi İlmi ve Sanatları*, 70-73.

açıklamak demek olan bu sanat aşağıdaki beyitlerde görülmektedir.

133- لَمْ تَبْرُقِ السُّحْبُ إلّا أَنَّهَا فَرِحَتْ إذْ ظَلَّلَتْهُ فَأَبْدَتْ وَجْهَ مُبْتَسِمِ

Bulutlar o'nu gölgeledikleri için sevinçle şimşek çaktılar ve gülümseyen bir yüz gibi parladılar.

Yüz otuz üçüncü beyitte bulutların şimşekle parlamasının sebebi olarak Peygamber Efendimiz'i (s.a.v.) gölgelemelerinden duydukları sevinç gösterilmektedir. Oysaki şimşek çakmasının sebebi gerçekte bu değildir.

134- وَالْماءُ لَوْ لَمْ يَفِضْ مِنْ بَيْنِ أَنْمُلِهِ مَا كَانَ رِيُّ الظَّمَا فِي وِرْدِهِ الشَّبِمِ

Eğer su o'nun parmaklarından akmasaydı, insanlar en serin ve tatlı pınarlarda bile suya kanamazdı.

Yüz otuz dördüncü beyitte ise suyun susuzluğu gidermesinin nedeni olarak yaratılışından var olan nem ve soğukluk değil de Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) parmak uçlarından akmış olması gösterilmektedir.

135- يَسْتَحْسِنُ الْفَقْرَ ذُو الدُّنْيَا لِيَسْأَلَه فَيَأْمَنَ الْفَقْرَ مِمَّا نَالَ مِنْ نِعَمِ

Zengin biri bile o'nun bir ihsanını alabilmek için fakir olmayı diler, zira o'ndan gelen hayırla asla fakirlik yüzü görmez.

Yüz otuz beşinci beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) cömertliği karşısında, ذُو الدُّنْيَا / varlıklı ve zengin biri bile لِيَسْأَلَهُ / o'nun ihsanlarına nâil olmak ve يَأْمَنَ الْفَقْرَ / fakr-u zarurete düşmekten korunmak için sanki يَسْتَحْسِنُ الْفَقْرَ / yoksul olmayı hoş görmektedir.

136- وَالْبَدْرُ أَبْقَى بِمَرْآهُ لِيُعْلِمَنَا بِالْإِنْشِقَاقِ لَهُ آثَارَ مُنْثَلِمِ

Dolunay o'nun yüzünü görünce, haberdar etti bizi yarılmasından, kalan izle.

Bu bölümün son beyitinde ise الْإِنْشِقَاقِ / şakku'l-kamer (ayın yarılması) mucizesine delil olarak آثَارَ مُنْثَلِمِ / ay yüzeyindeki iz ve lekeler gösterilmektedir. Bu sabit veya mümkün olabilecek bir illet değildir.

4.9.2.22. Tefriʿ (التفريع)

Bu sanat bir şeye ait bir sıfatı zikrettikten sonra bunu pekiştirmek için ona ait başka bir sıfatı daha zikretmek demektir.

137- أَزَالَ ضُرَّ الْبَعِيرِ الْمُسْتَجِيرِ كَمَا بِهِ الْغَزَالَةُ قَدْ لَاذَتْ فَلَمْ تُضَمِ

Kendisine sığınan devenin müşkülünü giderdi, o'na sığınıp zarar görmekten kurtulan ceylan gibi.

İbn Câbir, bu beyitte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) الْبَعِيرِ الْمُسْتَجِيرِ / kendisine sığınan deveye yardım etmesini daha evvelden aynı şekilde الْغَزَالَــةُ قَــدْ لَاذَتْ / kendisinden yardım gören ceylanın durumuna benzetmektedir.

4.9.2.23. Te'kîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem
(تأكيد المدح بما يشبه الذم)

Aşağıdaki beyitlerde yergiye benzer şekilde övgünün pekiştirilmesi sanatına örnekler bulunmaktadır.

138- مِنْ أَعْرَبِ الْعُرْبِ إِلّا أَنَّ نِسْبَتَهُ إلى قُرَيْشٍ حُمَاةِ الْبَيْتِ وَالْحَرَمِ

Arapların en asilidir, o'nun nisbeti Kâbe'nin ve Harem-i şerifin hamisi Kureyşe'dir.

Yüz otuz sekizinci beyitteمِنْ أَعْرَبِ الْعُرْبِ ifadesinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Arapların en asili olduğu övgüsünün ardından gelen إِلّا istisnâ edatı sanki yergi ifadesi geleceği algısı oluştursa da, Kâbe ve Harem-i Şerîf'in koruyucusu Kureyş kabilesine soyu nisbet edilerek baştaki övgü pekiştirilmektedir.

139- لَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنْ لَا تَرَى لَهُمُ ضَيْفًا يَجُوعُ وَلَا جَارًا بِمُهْتَضَمِ

Onlarda bir kusur aranacaksa ancak şudur ne aç kalır bir misafir ne de bir komşu ezilir.

Yüz otuz dokuzuncu beyitte, فِيهِمْ لَا عَيْبَ / onların kusuru yoktur sözüyle

başlanmakta sonrasında gelen سِوَى istisnâ edatıyla bir kusur söylenecekmiş îmâsı verilip başka bir övgüyle devam edilmektedir. Kureyş kabilesinin tek kusurunun konuklarını aç bırakmayıp komşularına haksızlık etmemeleri olduğu söylenmektedir. Bu bir yergi değil Kureyş'in misafirperverlik ve adaletine övgüdür.

140- مَا عَابَ مِنْهُمْ عَدُوٌّ غَيْرَ أَنَّهُمُ لَمْ يَصْرِفُوا السَّيْفَ يَوْمًا عَنْ عَدُوِّهِمِ

Düşman bile kusur bulamaz onlarda, yalnız şu var ki bir gün olsun kılıçlarını indirmediler düşman karşısında.

Yüz kırkıncı beyitte bu sanatın son şekli olan "müferrağ istisna" sanatına örnek vardır. مِنْهُمْ مَا عَابَ yani *düşman onlarda hiçbir kusur bulamadı* ifadesinden sonra غَيْرَ istisnâ edatı gelmektedir. Ancak düşmalarının onlarda kusur olarak söyleyebilecekleri tek şey *onlar hiçbir zaman kılıçlarını düşmanlarının yüzünden çekmediler* demek olmuştur. Bu söz Kureyş'in ne kadar cesur ve savaşçı olduğuna dair büyük bir övgüdür.

4.9.2.24. Te'kîdü'z-zem bimâ yüşbihü' l-medh

(تأكيد الذم بما يشبه المدح)

Bu beyitlerde ise yukardaki beyitlerin aksine övgüye benzer şekilde yerginin pekiştirildiği görülmektedir.

141- مَنْ غَضَّ مِنْ مَجْدِهِمْ فَالْمَجْدُ عَنْهُ نَأَى لٰكِنَّهُ غُصَّ إِذْ سَادُوا عَلَى الْأُمَمِ

Kim onların şanını kıskanırsa, yücelikten uzak olur, fakat onların milletlere önder oluşu boğazında düğüm olur.

Yüz kırk birinci beyitte مَنْ غَضَّ مِنْ مَجْدِهِمِ / kim onların şanından mahrum kalırsa yergi ifadesi لٰكِنَّهُ ile istisnâ edilmektedir. Ancak غُصَّ إِذْ سَادُوا عَلَى الْأُمَمِ / halklara hükmettiğinde boğulur, nefes alamaz denilerek kınama üstüne kınama yapılmaktadır.

142- لَا خَيْرَ فِي الْمَرْءِ لَمْ يَعْرِفْ حُقُوقَهُمُ لٰكِنَّهُ مِنْ ذَوِي الْأَهْوَالِ وَالتُّهَمِ

Onların hakkını vermeyenin hayrı yoktur, ancak o korku ve şüphelerle doludur.

Yüz kırk ikinci beyitte yine onların haklarına saygı duymayan kişi, kendisinde hayır olmayan, korku ve suçlamalar içinde yaşayan birine benzetilerek kınanmaktadır.

143- عِيبَتْ عِداهُمْ فَزَانُوهُمْ بِأَنْ تَرَكُوا سُيُوفَهُمْ وَهْيَ تِيجَانٌ لِهَامِهِمِ

Düşmanları onları kılıçlarını bırakmakla ayıpladılar, oysaki bu kılıçlar düşmanın başına taç olmuştu.

Son beyitte عِيبَتْ عِداهُمْ / Kureyş'in düşmanları onları kınadı denilse de beytin devamında bu eleştirilerin onları daha da yücelttiği ifade edilmektedir. Zira بِأَنْ تَرَكُوا سُيُوفَهُمْ / kılıçlarını bırakıp kaçmaları, Kureyş'e şeref katmakta, onların ne kadar savaşçı ve cesur olduklarını göstermektedir.

4.9.2.25. İstitbâʿ(الاستتباع)

Bu sanat övgü ya da yergi içeren bir sözün ardından aynı türden başka bir söz daha ilave etmek demektir.

144- تَجْرِي دِماءُ الْأَعَادِي مِنْ سُيُوفِهِمِ مِثْلَ الْمَواهِبِ تَجْرِي مِنْ أَكُفِّهِمِ

Onların kılıçlarından düşman kanı akar, ellerinden ihsan ve ikramların aktığı gibi.

Bu beyitte Kureyş'in kılıçlarından düşman kanının akışı elleriyle dağıttıkları ihsanların çokluğuna benzetilmektedir. Suyun akışına benzetilseydi ne kadar cömert oldukları ifade edilmiş olmazdı. Böylece övgüye övgüyle devam edilmektedir.

4.9.2.26. İdmâc(الإدماج)

Bu sanat belli bir anlamı ifade eden söze açıkça belirtmeden başka bir anlam daha kazandırmak demektir.

145- لَهُمْ أَحَادِيثُ مَجْدٍ كَالرِّياضِ إِذَ أَهْدَتْ نَوَاسِمَ تُحْيِي بَالِيَ النَّسَمِ

Onların şanlı hatıraları bahçeler gibidir, esintileriyle solmuş canlara yeniden hayat verir.

İbn Câbir, bu beyitte öncelikle لَهُمْ أَحَادِيثُ مَجْدٍ / onların yorgun ruhları

canlandıran şan dolu hikâyeleri olduğundan bahsetmekte ardından bunun güzelliğine tatlı esintilerle tazelenen bir bahçenin güzelliğini katmaktadır.

4.9.2.27. Tevcîh(التوجيه)

Bu sanat sözü iki zıt anlama gelecek şekilde söyleyip övgü mü yergi mi olduğunu muhataba bırakmak demektir.

146- تَرَى الْغَنِيَّ لَدَيْهِمْ وَالْفَقِيرَ وَقَدْ عَادَا سَوَاءً فَلَازِمْ بَابَ قَصْدِهِمِ

Zenginle fakir huzurlarında birdir, fark yoktur aralarında, bu yüzden yönel onlara, kapılarından ayrılma.

Bu beyitte عَادَا سَوَاءً ifadesinden zengin ve fakirin onların huzurlarından eşit bir şekilde ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Burada iki yönlü bir övgü söz konusudur. İlki zenginle eşit olana kadar fakire ihsanda bulundukları için cömertlikleri, ikincisi ise aralarında tarafsız hüküm verdikleri için adaletleri övülmektedir.

4.9.2.28. Hezil(الهزل)

Bu sanat asıl maksadı ciddiyet olan şaka demektir.

147- قُلْ لِلصَّبَاحِ إِذَا مَا لَاحَ نُورُهُمُ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ هَذَا النُّورُ فَابْتَسِمِ

Sabaha de ki: Eğer onların nuru parladığında eğer bu aydınlık sende varsa gülümse.

Bu beyitte İbn Câbir Kureyş'in nurunu sabahın aydınlığıyla kıyaslamaktadır. *Onların nuru parladığında* sabaha *de ki: Eğer böyle bir ışığa sahipsen gülümse!* derken sabah ışığının bile bu kadar parlak olmadığı için mahcup olması gerektiğini ifade etmektedir.

4.9.2.29. Tecâhül-i ʿârif(تجاهل العارف)

Bu sanat bilinen bir hususu bilmemezlikten gelmek demektir.

148- إِذَا بَدَا الْبَدْرُ تَحْتَ اللَّيْلِ قُلْتُ لَهُ أَأَنْتَ يَا بَدْرُ أَمْ مَرْأَى وُجُوهِهِمِ

Geceleyin dolunay göründüğünde dolunaya derim ki: Bu sen misin yoksa

onların yüzlerinin parıltısı mı?

Bu beyitte şair أَأَنْتَ يَـا بَـدْرُ / *Sen dolunay mısın?* diye sorarken aslında onun dolunay olduğunun farkında ama bilmemezlikten gelerek gördüğü güzelliği ve parlaklığı onların yüzlerine benzeterek övmektedir.

4.9.2.30. el-Kavlu bi'l-mûceb(القول بالموجب)

Bu sanat zahiren umum ifade eden bir sıfatı tahsis etmek veya söyleyenin kastettiğinden başka bir şeye hamletmektir.[400]

149- كَانُوا غُيُوثًا وَلكِنْ لِلْعُفَاةِ كَمَا كَانُوا لُيُوثًا وَلكِنْ فِي عُدَاتِهِم

Muhtaçlara karşı merhametliydiler, düşmanlarına karşı ise aslan kesilirdiler.

Yüz kırk dokuzuncu beyitte şair umum ifade eden غُيُوثًا / kurtarıcı sıfatını لِ harf-i ceri ile yalnızca الْعُفَاة / iffetli olanlara tahsis etmektedir. Yine لُيُوثًا / aslanlar sıfatını yalnızca عُـدَاة / düşmanlarına hasretmektedir. Zira cesaret düşmana karşı makbuldür.

150- كَمْ قَائِلٍ قَالَ حَازَ الْمَجْدَ وَارِثُه فَقُلْتُ هُمْ وَارِثُوهُ عَنْ جُدُودِهِم

Niceleri "şan ve şerefi varisi elde eder" dediler. Ben de derim ki: Onlara bu şan atalarından miras kalmıştır.

Yüz ellinci beytin ilk bölümünde haset edenlerin iddialarının aksine şan ve şerefin onlara atalarından kaldığı ikinci bölümünde ifade edilmektedir.

4.9.2.31. İttirâd (الإطِّراد)

Bu sanat bir kişinin adını baba ve atalarının isimleriyle doğum sırasına göre zikretmek demektir.

151- قَدْ أوْرَثَ الْمَجْدَ عَبْدَ اللهِ شَيْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ عَنْ قُصَيِّهِم

Abdullah'ın şanı Şeybe'den o'na mirastır, o da Amr b. Abdimenâf, o da Kusay'dan almıştır.

[400] Aydın, *Arap Dili Belagatinde Bedi İlmi ve Sanatları*, 135-136.

Bu beyitte ise İbn Câbir, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) baba ve dedelerinin adlarını sırayla vermektedir. *Şeref ve izzet Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) babası Abdullah'a babası Şeybe'den (Abdülmuttalib), ona da babası Amr b. Abdimenâf'tan, ona da babası Kusay'dan miras kaldı* denilerek nesilden nesile aktarıldığı anlatılmaktadır. Kureyş'in büyükleri Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) atalarının övülmektedir. Kalan yirmi altı beyit ise tetimmedir.

İbn Câbir bedîiyyesinin yüz elli ikinci beytinden yüz elli altıncı beytine kadar öncekilerden farklı yeni bir sanat kullanmamıştır. Bu bölüm didaktik amaçlı yazdığı bedîiyyesinde bedî sanatları öğretmenin ötesinde içinde duyduğu coşkun duyguları ifade etmeye devam ettiğini, şekilden ziyâde mana ve duyguya daha çok önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bedîiyyenin son beyti olan yüz yetmiş yedinci beyitte gelen Hüsn-i intiha sanatı ile İbn Câbir'in bedîiyyesi tamamlanmaktadır.

177- فَأَجْعَلُ الْعُذْرَ وَالْإِقْرَارَ مُخْتَتَمِي لكِنْ وَإِنْ طَالَ مَدْحِي لَا أَفِي أَبَدًا

Ne kadar övsem yine de hakkını verdim diyemem, bu yüzden son sözlerimdir aczimi itirafla özür dilemem.

4.10. Eser Hakkında Âlimlerin Sözleri

Makkarî, "*el-Hulletü's-siyerâ* ve *Kasîde fî suveri'l-Kurân*'dan başka methiyesi olmasa, İbn Câbir'e bu ikisi yeterdi." diye ondan övgüyle bahsetmiştir.[401]

Suyutî, pek çok bedî sanatı kullanıldığı yüksek bir nazım örneği olarak *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*'dan bahsetmektedir. [402]

Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî (ö.771/1370), *el-Hulletü's-siyerâ*'dan *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân* adıyla bu eserden bahseder ve bu bedîiyye ile *et-Tevriye bi süveri'l-Kur'ân* kasidesinin İbn Câbir'i övmek için yeterli olduğunu söyler.[403]

[401] Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs*, 8/376-377; Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/683-684.
[402] Süyûtî, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1399/1979, 1/34-35.
[403] Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2/683-684.

Ruaynî Tırâzu'l-Hulle'nin mukaddimesinde *el-Hulletü's-siyerâ*'dan şöyle bahsetmektedir: "Sanatında ender, güzellikte benzersiz, dalından belâgat meyveleri toplanan, kaynağından mükemmellik pınarları çıkan bir şaheserdir."[404]

4.11. Esere Dair Yapılmış Çalışmalar

İbn Câbir eserine yalnızca bedîʿ sanatları açıkladığı bir şerh yapmışsa da oldukça kısadır. Bu nedenle Ruaynî *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle* adıyla daha mufassal bir şerh kaleme almıştır. Bu şerhi Muhammed b. İbrâhim el-Biştekî (ö. 830/1427) *el-Müntekâ* adlı eseriyle ihtisar etmiştir. 180 varaklık bu eserin 57 numaralı bir nüshası Maʿhedü Mahtûtâti'l-Mısriyye' de bulunmaktadır.[405] Ayrıca Recâ es-Seyyid el-Cevherî *Tırâzü'l-hulle*'ye kapsamlı bir tahkik hazırlamıştır.[406] Ruaynî şerhine 2022 yılında Erîc Muhammed Tayyib Hattâb tarafından *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle li'r-Ruaynî el-Ğırnâtî* isimli başka bir tahkik daha yapılmıştır.[407]

Bağdatlı İsmail Paşa bu bedîiyyeye, Mahmûd b. Halîl Dâmâd Beyâzî Zâde el-Mostârî'nin (ö. 1099/1688) de bir şerh yazdığını ifade etmektedir.[408] Ancak Mahmud b. Halil el-Mostarî, Ebû'l-Ceyş el-Endelusî'nin aruza dair *er-Risâletu'l-Endelusiyye* adlı eserine *Fehmu'l-Elmaʿî fî îdâhi'l-Endelûsî* isimli bir şerh yazmıştır. Ayrıca Mehmed Hanciç (1906-1944), Mostarî'nin bedîʿ ilmi üzerine *Levâ'ihu'l-bediʿiyye bi fethiyyeti'l-Ahmediyye fî halli nazmi rumûzi'l-hamîdiyye* adlı bir eser yazdığını söylemektedir.[409]

Bu kasideyi ilk olarak *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân* adıyla Abdullah Muhlis 1928 yılında tahkikli ederek neşretmiştir. Bir diğer tahkikli baskısı ise Ali Ebû Zeyd tarafından 1985 yılında *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adıyla yapılmıştır.[410]

---

[404] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 55.
[405] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 66; İbn Câbir el-Endelüsî, *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*, 10.
[406] Ayrıntılı bilgi için bk. Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*.
[407] Ruaynî, *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle li'r-Ruaynî el-Ğırnâtî*.
[408] Babanzâde, *Hediyyetü'l-ʿârifîn, esmâʾü'l-müʾellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 1951, 2/416; Ömer Rızâ Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn: Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-ʿArabiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 2/162.
[409] Mahmud b. Halil el-Mostarî, *Fehmu'l-Elmaʿî fî îdâhi'l-Endelusî*, thk. Mesut Köksoy (İzmir: Duvar Yayınları, 2024), 19-20.
[410] İbn Câbir el-Endelüsî, *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*; İbn Câbir el-Endelüsî, *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân*.

4.12. Eserin Arap Edebiyatındaki Yeri

İbn Câbir'in *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı kasidesini Arap şiir tarihinin ilk bedîiyyesi olarak görenler olmakla beraber Safiyyuddin el Hillî'nin *el-Kâfiyetü'l-bedîiyye fî'l-medâihi'n-nebeviyye* adlı bedîiyyesinden sonra ikinci bedîiyye olarak kabul edilir.[411]

Bu eseri benzerleriyle karşılaştırdığımızda diğerlerinden farklı olarak beyitlerini yalnızca bedîʿ sanatlarla süslediğini görürüz. Yine İbn Câbir, muhassinât-ı lafziyye ile muhassinât-ı mâneviyyeyi kasidesinde ayıran ilk bedîiyye yazarıdır. Bu yöntemi kendisinden sonra Süfyân el-Âsârî de bedîiyyesinde kullanmıştır.[412] İbn Câbir bu yönüyle daha sonra yazılan bedîiyyelere öncülük etmiş ve ilham kaynağı olmuştur.[413]

İbn Câbir bedîiyyesinde her bir bedîʿ sanatı çeşitleriyle işlemiştir. Hatta Safiyyüddîn el-Hillî cinasın on iki çeşidini zikretmişken kendisi altmış çeşidine yer vermiştir. Cinasın yaklaşık yetmiş çeşidini kullanan el-Âsârî'ye kadar onu bu konuda geçen olmamıştır. Yine de İbn Câbir sanatları kullanmakta diğerlerinin fevkinde olduğu kabul edilir.[414] Bedîiyyesinde kullandığı dil, diğer bediiyye yazarlarına göre daha açık, akıcı, duygu yüklü ve özlem dolu bir dildir.[415]

İbn Câbir el-Endelüsî'nin *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı bedîiyyesi, Arap edebiyatında hem içerdiği belâgat unsurları hem de Hz. Peygamber'in övgüsünü işleme biçimi açısından seçkin bir yere sahiptir. Bu eser, Arap şiirinde nadir görülen yoğun bedîʿ sanatlarıyla örülü yapısı sayesinde, sadece içerik bakımından değil, aynı zamanda biçimsel üstünlüğüyle de dikkat çeker. Bedîiyye türünün önemli bir örneği olan bu metin, naʿt edebiyatı geleneği içerisinde farklı şairler tarafından taklit edilmiş, çeşitli şerhlere konu olmuştur. Ruaynî'nin şerhi ise bu edebî değeri derinlemesine çözümleyerek metni hem açıklamış hem de zenginleştirmiştir. Bu yönüyle eser, Arap edebiyatında şerh geleneği ile metinler arası ilişkilerin nasıl harmanlandığını gösteren mühim bir örnek teşkil eder.

---

[411] Fellâhî, *el-Binâü'l-fennî fî şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî*, 21; İbn Câbir el-Endelüsî, *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*, 7-8.
[412] Nâcî Hilâl, *Bedîiyyâtü'l-Âsârî* (Irak: Vizâratü'l-Evkâf, 1977).
[413] Üstün, "Bedîʿiyyât Şiirlerinin İki Önemli İsmi: Safiyyüddin el-Hillî ve İbn Câbir el-Endelüsî"; Ebû Zeyd, *el-Bedîʿiyyât fi'l-edebi'l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ*, 55.
[414] Ruaynî, *Tırâzü'l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*, 51-53.
[415] Ebû Zeyd, *el-Bedîʿiyyât fi'l-edebi'l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ*, 13-16.

İbn Câbir, bedîʿ sanatlarını doğal bir şekilde şiire yedirerek öğreticilikten ziyade sanatsal bütünlüğü ön planda tutmuştur. Hem estetik hem de duygusal derinliğiyle dikkat çeken bu eser diğer bedîiyyelerden ayrılarak Arap edebiyatındaki bedîiyye geleneği içinde özgün bir yere sahip olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışma, Endülüs'ün parlak simalarından biri olan İbn Câbir el-Endelüsî'nin hayatını, ilmî ve edebî yönünü *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı bedîiyyesini merkeze alarak değerlendirmiştir. İbn Câbir'in sadece Endülüs değil, tüm Arap edebiyatı birikimine önemli katkılar sunan çok yönlü bir âlim ve edip olduğu ortaya konmuştur. Görme engeline rağmen ilmî üretkenliğini sürdüren İbn Câbir'in hayatı, ilim ve sanatla bütünleşmiş bir ömrün müstesna bir örneği olarak dikkat çekmektedir.

Tez kapsamında yapılan analizler göstermiştir ki, *el-Hulletü's-siyerâ*, klasik Arap şiiri içerisinde Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetin ve bu sevginin estetik bir ifade biçimi olan naʿt geleneğinin seçkin yapıtlarından biridir. *Kasîdetü'l-Bürde* çizgisinde gelişen bu gelenek, İbn Câbir'in kaleminde hem lafzî hem de manevî bedîʿ sanatlarının kusursuzca harmanlandığı özgün bir form kazanmıştır. Şair, bu eserde sadece bir methiye kaleme almakla kalmamış; aynı zamanda klasik Arap belâgatının derinliğini, ilmî birikimini ve yüksek edebî zevkini şiirine yansıtmıştır.

İbn Câbir'in bedîiyyesinde, ayet ve hadislerden referanslar ile Arap şiirinden istişhâdları kullanması sanatı bilgiyle mezcetme çabasının tipik bir örneği olmuştur. Her beyitte farklı bir bedîʿ sanatına yer vermesi, eserin hem teknik anlamda hem de içerik bakımından titizlikle inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca Ruaynî tarafından kaleme alınan *Tırâzü'l-hulle ve şifâʾü'l-ğulle* şerhi, metnin sadece edebî değil, didaktik ve irfanî boyutunun da altını çizmektedir.

İbn Câbir'in yaşadığı çağda akademik manzume geleneği oldukça yaygın olmakla birlikte, onun şiirlerinde bilgi, duygu ve sanatın dengeli bir şekilde bir araya getirildiği gözlemlenmektedir. Eserlerinde hadîs-i şeriflerden yapılan iktibasların ağırlığı, onun dini kaynaklara olan derin vukufiyetini; klasik dil ve belâgat disiplinlerine dair manzum çalışmaları ise ilmî yönünü gözler önüne sermektedir. Şairin Arap edebiyatındaki methiye geleneğine kazandırdığı zenginlik, bu alanda onu çağdaşlarının önünde konumlandırmaktadır. Eserlerinin çoğunun hem didaktik hem de sanatsal mahiyette olması, onu sadece bir şair değil; aynı zamanda bir müderris, muhaddis, kıraat ve dil âlimi olarak da tanımlamayı mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmada İbn Câbir'e ait olduğu iddia edilen fakat ona ait olmadığı tespit edilen eserler belirlenmiş, günümüze ulaşan eserlerinin sayısı, muhtevası ve neşir durumu hakkında bilgi verilmiştir.

İbn Câbir'in hayatı ve eserleri, yalnızca edebiyat tarihi açısından değil, aynı zamanda görme engelliliğin bireyin entelektüel ve estetik üretimini sınırlandırmadığını gösteren çarpıcı bir örnek olarak da önemlidir. Onun Ruaynî ile olan dostluğu, fiziksel sınırlılıkları aşan bir iş birliğiyle ilim ve sanatın nasıl icra edilebildiğini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, İbn Câbir el-Endelüsî, Arap edebiyatında bedîiyye türüne kazandırdığı kurgusal bütünlük, estetik incelik ve ilmî derinlikle müstakil bir yer edinmiş; bu yönüyle hem kendi dönemine hem de sonraki asırlara örnek teşkil eden bir edebî şahsiyet olarak literatürdeki yerini almıştır. *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı eseri, bedîiyye türünün klasikleşmiş örneklerinden biri olarak Arap methiye şiirinin zirve noktalarından birini temsil etmektedir.

Bu çalışmanın, Arap edebiyatı alanındaki bedîiyye türüne ve İbn Câbir el-Endelüsî'nin edebî mirasına dair yapılacak yeni araştırmalara zemin hazırlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

el-Abbâdî, Ahmed Muhtâr. *el-İslâm fî ardi'l-Endelüs*. Kuveyt: Âlemü'l-Fikr, 1979.

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs ʿammâ iştehere mine'l-ahâdîs ʿalâ elsineti'n-nâs*. nşr. Ahmed el-Kalâş. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1405/1985.

Adıgüzel, Adnan. "Muvahhidler Hareketi'nin Doğuşu". *Ekev Akademi Dergisi* 16/51 (2012).

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Akkâvî, İnʿâm Fevvâl. *el-Muʿcemü'l-mufassal fî ʿulûmi'l-belâga, el-Bedî ve'l-Beyân ve'l-Meânî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Akyürek, Yakup. *Siyer Edebiyatı Endülüs*. İstanbul: Siyer Akademi, 2023.

Âli 'Ali, Nûreddîn. *Endülüs Tarihi*. çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.

Ali, Nureddin - Sîret, Mustafa. *Cevâhirü'z-zevâhir*. İstanbul: Enver Efendi Basımevi, 1892.

Alper, Ömer Mahir. "Mecrîtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Alptekin, Coşkun. "Artuklular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

el-Ânî, Abdülkerîm Fâdıl. "et-Tekrâr fî şiʿri İbn Câbir ed-Darîr el-Endelüsî". *Mecelletü Külliyeti'l-Fıkh* 19 (2014), 186-223.

Apaydın, H. Yunus. "İbn Hazm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Arslan, Ahmet Turan. "İbnü'l-Ecdâbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

el-Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbü's-sınâʿateyn*. nşr. Ali Muhammed el-Bîcâvî. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-ʿArabî, 1371/1952.

el-Atâbekî, Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhira*. Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, Mısır., ts.

Atçeken, İsmail Hakkı. *Endülüs'ün Fethi ve Musâ b. Nusayr*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2002.

Ayçiçeği, Bünyamin. "Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Ahmed Arîf (ö. 1186/1772-73'ten Sonra) Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi". *Türklük Bilgisi Araştırmaları* 59 (2023).

Ayçiçeği, Bünyamin. "Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15 (2015).

Ayçiçeği, Bünyamin vd. *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si (Metinler)*. ed. Bünyamin Ayçiçeği. 2 Cilt. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2024.

Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belagatinde Bedi İlmi ve Sanatları*. İstanbul: İşaret, 2018.

Aydın, Mustafa. "Müveşşah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Aydınlı, Yaşar. "İbn Bâcce". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Aykut, A. Said. "İbn Battûta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Aytekin, Arif. "Demenhûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Azamat, Nihat. "İbnü'l-Arîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

el- 'Azb, Tâmir Abdurraûf Muhammed. *Şerhu İbn Câbir el-Hevvârî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik Dirâse Vasfiyye Tahlîliyye*. Gazze: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye el-Luğatü'l-'Arabiyye bi Külliyeti'l-Âdâb, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Azizova, Elnure. "Tihâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 41. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

el-Aʿlem eş-Şentemerî, Yûsuf b. Süleymân b. Îsâ. *Eşʿârü'ş-şuʿarâʾi's-sitteti'câhiliyyîn*. Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1403/1983.

Babanzâde, Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetü'l-ʿârifîn, esmâʾü'l-müʾellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. İstanbul: Matbaatü Vekâleti'l-Meârifi'l-Celîle, 1951.

el-Bâblî, Bâsim Abdurrahmân Sâlih. *Meâhizü şurrâhi Elfiyyeti İbn Mâlik 'ale'l-Elfiyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1971.

Benli, Ali. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler". Çankırı: Çankara Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 2017.

Benli, Ali. "Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fî Esmâi's-Süver Tercümesi". *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2013), 67-86.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Delâʾilü'n-nübüvve*. nşr. Abdullâh es-Sebîl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002.

Bolelli, Nusrettin. *Belâgat: Beyân-Meʿânî-Bediʿ İlimleri Arap Edebiyatı*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 11. Basım, 2017.

Bozkurt, Nahide. *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Bozkurt, Nebi- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Brockelmann, Carl. *Târîhü'l-edebi'l-'Arabî*. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1995.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhü'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1423/2002.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiʿu's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1422–2002.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiʿu's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nasîr. Kahire: Dâru Tûki'n-Necâh, 1422/2001.

Bulut, Ali. *Bediʿ İlmi*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2016.

Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyessera: Meânî-Beyân-Bediʿ*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 9. Basım, 2022.

Burhân, Yûsuf. "Ebü't-Tayyib el-Veşşâ ve el-Memdûd ve'l-Maksur Adlı Eseri". *Journal of Analytic Divinity* 6/1 (2022), 62-78.

Cârim, Ali- Emîn, Mustafa. *el-Belâğatü'l-vâdıha el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedîʿ*. Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 2008.

Ceran, İsmail. "Puvatya Savaşı". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2016).

el-Cezerî, Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakati'l-kurrâʾ*. nşr. Gotthelf Bergstraaesser. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.

Çağrıcı, Mustafa. "İbn Meserre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zünûn ʿan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Tahran: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1957.

Çetin, Mustafa. "Harrâz, Muhammed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Çetin, Nihad M. "Basît". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Dadan, Ali. "Endülüs Adının Kökeni Üzerine". *İstem* 14 (2009).

Dayf, Ahmed. *Belâgatü'l-'Arab fi'l-Endelüs*. Kahire: Matba'atü Mısr, 1., 1924.

Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî ,'Asrü'd-düvel ve'l-'imârât: eş-Şâm*. Mısır: Dârü'l-Meʿârif, 2007.

Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî, ʿAsrü'd-düvel ve'l-imârât: el-Endelüs*. Mısır: Dârü'l-Meʿârif, 2007.

Değu, Selîme - Ziyâb, Zağdûde. "'el-İhâle: Dirâse fî Dîvâni Nefâisi'l-münah ve 'arâisi'l-midah li Muhammed b. Câbir el-Endelüsî, Kasîdetü "fî külli fâtiha li'l-kavli mu'tebera" nemûzecen'". *Mecelletü'l-Âdâb ve'l- 'Ulûmi'l-İnsâniyye* 16/1 (2023).

ed-Demenhûrî, Ahmed b. Abdülmün'im. *Sebîlü'r-reşâd ilâ nefʿi'l-ʿibâd*. nşr. Abdülmünʿim es-Sabrî. Mısır: el-Matbaʿatu'l-ʿÂmiretü'ş-Şerefiyye, 1305/1887.

Demirayak, Kenan. "Maksûr ve Memdûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Demirayak, Kenan - Bakırcı, Selami. *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2001.

ed-Devhî, Muhammed b. İbrâhim. *el-Müstedrak ʿalâ şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî*. Mısır: Câmiʿatü'l-Ezher Külliyetü'l-Luğati'l-ʿArabiyye, 2011.

Dizer, Muammer. “İbnü’z-Zerkâle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Durmuş, İsmail. “Âsârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. Ek-1. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Durmuş, İsmail. “İstişhâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 23. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Durmuş, İsmail. “İstitrat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 23. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Durmuş, İsmail. “Kazvînî, Hatîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Durmuş, İsmail. “Meânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Durmuş, İsmail. “Methiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Durmuş, İsmail. “Ruaynî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Durmuş, İsmail. “Seci”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Durmuş, İsmail. “Tarsi‘”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Durmuş, İsmail. “Tevriye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 41. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş‘as es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1429/2008.

Ebû Zeyd, Ali. *el-Bedîʿiyyât fi’l-edebi’l-ʿArabî, Neşʾetühâ-Tetavvüruhâ-Eseruhâ*. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1983.

Elmalı, Hüseyin. “Kâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Emîn, Bekrî Şeyh. *el-Belâğatü’l-ʿArabiyye fî sevbiha’l-cedîd, ʿİlmü’l-bedi*. Beyrut: Dârü’l-ʿİlm li’l-Melâyîn, 1987.

el-Endelüsî, Saîd. *Tabakâtü’l-ümem*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Ergin, Mehmet Mesut. “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)”. *Marife* 7/1 (2007), 119-135.

Ergüven, Şahabettin. “Endülüs’te Dil ve Nahiv Çalışmaları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2007).

Esmâʾ, Sadîkî. *el-Sûretü’ş-şiʿriyye fî kasîdeti’l-medîhi’n-nebevî li’bni Câbir el-Endelüsî “Manzûmetu suveri’l-Kurʾân numûzecen”*. Cezayir: Câmi‘atü Kasdî Merbâh Külliyetü’l-Âdâb ve’l-Lüğât, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

el-Fellâhî, Selâm Ali Hamâdî. *el-Binâü’l-fennî fî şi‘ri İbn Câbir el-Endelüsî*. Amman: Dâru Ğaydâ li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2013.

Ferrûh, Ömer. *Târîhü’l-edebi’l-‘Arabî*. Beyrut: Dârü’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1981.

Güleç, İsmail. “‘Kasîde-i Masnûʿa ile Bedîʿiyye Aynı Şey midir?’” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 48/48 (2013).

Haccî, Abdurrahman Ali. *et-Târîhü’l-Endelusî mine’l-fethi’l-İslâmî hattâ sukûti Ğırnâta*. Dımaşk: Dârü’l-Kalem, 1981.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. “Bediʿ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. “Beyân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû AbdillahYakût. *Mu‘cemü’l-büldân*. Mısır: Matba‘atü’s-Se‘âde, 1906.

el-Harbî, Sümeyye Salâh Sâlih. *Şerhu’l-Minha fi’htisâri’l-Mülha min evveli bâbi’l-iştigâl ilâ nihâyeti bâbi ma’l-hicâziyye*. Mekke: Câmiʿatü Ümmi’l-Kurâ Külliyetü’l-Luğati’l-ʿArabiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Harman, Ömer Faruk. “Yûşaʿ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

el-Hâşimî, Seyyid Ahmed. *Cevâhirü’l-belâğa fi’l-meʿânî ve’l-beyân ve’l-bedîʿ*. Beyrut: el-Mektebetü’l-ʿAsriyye, 1999.

el-Hattâbî, Muhammed el-Arabî. *et-Tıb ve’l-etıbbâ fi’l-Endelüsi’l-İslâmiyye*. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1988.

Heykel, Ahmed. *el-Edebü’l-Endelüsî mine’l-fethi ilâ sukûti’l-hilâfe*. Kahire: Dârü’l-Me‘ârif, 1980.

el-Hîb, Ahmed Fevzî. *Şiʿru İbni Câbir el-Endelûsî*. Şam: Dâru Saʿdüddîn li't-Tibâʿa ve'n-Neşr, 2007.

Hilâl, Nâcî. *Bedîiyyâtü'l-Âsârî*. Irak: Vizâratü'l-Evkâf, 1977.

el-Hillî, Safiyyüddin. *Dîvânü Safiyyüddin el-Hillî*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

el-Hillî, Safiyyüddin. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîʿiyye fî ʿulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bediʿ*. nşr. Nesîb Neşâvî. Beyrut: Dâru Sâdır, 1412/1992.

el-Himyerî, Muhammed b. Abdullah b. Abdülmünʿim. *er-Ravdü'l-miʿtâr fî haberi'l-ahtâr*. nşr. İhsân Abbâs. Beyrut: Müessesetü Nâsır li's-Sekâfe, 1400/1980.

Irmak, Mustafa. "Sezai Karakoç'un Güzellikler Kasidesi Adlı Çevirisi Üzerine". *Recep Tayyip erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4/2 (2023), 34-52.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *Bedîʿiyyetü'l-ʿumyân*. nşr. Abdullah Muhlis. Kahire: el-Matbaʿatü's-Selefiyye, 1347/1928.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *Dîvânü'l-Maksadi's-sâlih fî medhi'l-Meliki's-Sâlih*. nşr. Ahmed Fevzî el-Hîb. Dımaşk: Dâru Saʿdüddîn li't-Tibâʿa ve'n-Neşr, 1429/2008.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *Dîvânü'l-Medîhi'n-nebevî Dîvânü Nefâisi'l-minah ve ʿarâisü'l-midah*. nşr. Muhammed Tayyib Hattâb. Mısır: Mektebetü'l-Âdâb, 1426/2005.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*. nşr. Ali Ebû Zeyd. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1405/1985.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *Hilyetü'l-fasîh fî nazmi'l-Fasîh*. nşr. Guillaume Bouché. Beyrut: el-Matbaʿatü'l-Edebiyye, 1327/1909.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *Manzûmetü'l-Maksûr ve'l-memdûd*. nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mısır: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîniyye, 1419/2000.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *Nazmü'l-ʿakdeyn fî medhi seyyidi'l-kevneyn*. nşr. Ahmed Fevzî el-Hîb. Dımaşk: Dâru Saʿdüddîn li't-Tibâʿa ve'n-Neşr, 1426/2005.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed. *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Abdülhamid es-Seyyid Muhammed Abdülhamid. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1421/2000.

İbn Câbir el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed - er-Ruʿaynî, Ebû Ca'fer. *Risâletâni fi'ş-sîreti'n-nebeviyye ve'l-mevlidi'ş-şerîf*. nşr. Mustafâ b. Mübârek ʿAklî. Ribat: Dâru Ebî Rakrâk li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr, 1432/2011.

İbn Cülcül, Ebû Dâvûd Süleymân b. Hassân el-Endelüsî. *Tabakâtü'l-etıbbâ ve'l-hükemâ*. Kahire: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1955.

İbn Ebi'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilvâhid b. Zâfir. *Tahrîrü't-tahbîr fî sınâʿati'ş-şiʿr ve'n-nesr ve beyâni iʿcâzi'l-Kurʾân*. nşr. Hıfnî Muhammed Şeraf. Kuveyt: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1383.

İbn Ebü'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilvâhid b. Zâfir. *Bedîʿu'l-Kurʾân*. nşr. Hıfnî Muhammed Şeraf. Mısır: Nahdatü'l-Mısr, 1419/2008.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*. nşr. Sâlim Fritz Krenkow. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1993.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-ʿArab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1300/1883.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *et-Temhîd fî ʿilmi't-tecvîd*. nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Mektebetü'l-Meʿârif, 1405/1980.

İbnü'l-Ebbâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah. *et-Tekmile li kitâbi's-Sıla*. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2011.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdulkerim. *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bahar yayınları, 1991.

İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Cezerî. *Câmiʿu'l-usûl li ehâdîsi'r-Resûl*. nşr. Şeyh Abdülkâdir el-Arnaût. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1437/2016.

İbnü'l-Hatîb, Lisânüddîn. *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*. nşr. Muhammed Abdullah ʿİnân. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1393/1973.

İbnü'l-Hatîb, Lisânüddîn. *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*. nşr. Yûsuf Ali Tavîl. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbnü'l-İmâd, Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. nşr. Mahmûd el-Arnaût. Beyrut: Dârü İbni Kesîr, 1413/1992.

İbnü'l-Kâdî, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî. *Dürretü'l-hicâl fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Muhammed b. Ahmedî Ebu'n-Nûr. Kahire: Dârü't-Türâs, 1391/1971.

İbnü'l-Kıftî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf. *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâi'n-nuhât*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1406/1986.

İbnü'l-Kûtıyye, Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Abdulaziz. *Târîhu iftitâhi'l-Endelus*. nşr. İbrahim el-Ebyârî. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, 1410/1989.

İbnü'l-Mu'tez, Ebü'l-Abbâs Abdullah. *Kitâbü'l-Bedî'*. nşr. İrfân Mataracî. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1433/2012.

el-İdrîsî, Muhammed el-Adlûnî. *İbn Meserra ve Medrasetuhu*. ed-Dârü'l-Beyzâ: Dârü's-Sekâfe, 2000.

İmâmüddîn, S. Muhammed. *Endülüs Siyasi Tarihi*. çev. Yusuf Yazar. Ankara: Rehber Yayınları, 1990.

İmruülkays, Hunduc b. Hucr. *Dîvânu İmruülkays*. nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim. Mısır: Dârü'l-Meʿârif, 1384/1964.

İpşirli, Mahmut. "Kalkaşendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

el-İskenderânî, Ahmed - ʿAnânî, Mustafâ. *el-Vasît fi'l-edebi'l-ʿArabî ve târîhihî*. Mısır: Matbaʿatü'l-Meʿârif, 1925.

İskenderî, Ahmed. *el-Mufassal fî târîhi'l-edebi'l-ʿArabî*. Kahire: el-Matbaʿatü'l-Emîriyye, 1936.

Kaçar, Halil İbrahim. "Teşriʿ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsûbî. *eş-Şifâ bi-taʿrîfi hukûki'l-Mustafâ*. nşr. Âmir el-Cezzâr. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004.

Kafes, Mahmut. "Ebû Hayyân el-Endelüsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

el-Kalsâdî, Ebü'l-Hasen Ali. *Rıhletü'l-Kalsâdî*. nşr. Muhammed Ebü'l-Efcân. Tunus: eş-Şeriketü't-Tunûsiyye, 1978.

Kandemir, M. Yaşar. "el-Muvattaʾ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Kapar, Mehmet Ali. “Kus b. Sâide”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Kara, Mustafa. “İbn Abbâd er-Rundî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Karakoç, Sezai. *İslâmın Şiir Anıtlarından*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.

Karlığa, H. Bekir. “İbn Rüşd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kaya, Mahmut. “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kaya, Mahmut. “Kasîdetü’l-Bürde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Kazvînî, Ebü’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-. *el-Îzâh*. nşr. İbrâhim Şemsüddîn. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Muʿcemü’l-müʾellifîn: Terâcimü musannifi’l-kütübi’l-ʿArabiyye*. Beyrut: Müessetü’r-Risâle, 1993.

Kılıç, Hulusi. “Bedîiyyât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kılıç, Hulusi. “Belâgat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kılıç, Hulusi. “Harîrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kılıç, Hulusi. “İbn Câbir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kılıç, Hulusi - Yetiş, Kazım. “Cinas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kılıç, M. Erol. “İbnü’l-Arabî, Muhyiddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kılıçlı, Mustafa. “Hillî, Safiyyüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Kırbıyık, Kasım. “Abbas b. Firnâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Koçak, A. Yaşar. “er-Ru‘aynî ve Eserleri”. *Nüsha* 1/2 (2001).

Köksal, M. Fatih. “Nazîre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

el-Kûrârî, Saʿîd. *el-Medâihu’n-nebeviyye fî şiʿri’l-Endelüsî fi’l-karni’s-sâmini’l-hicrî medâmînühâ ve eşkâlühal-fenniyye*. Fas: Câmiʿatü Muhammedi’l-Hâmis, Doktora Tezi, 2002.

Kurşun, Zekeriya. “Necid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Kutâmî, Ebû Saîd Umeyr b. Şüyeym. *Dîvânü’l-Kutâmî*. nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî, Ahmed Matlûb. Beyrut: Dârü’s-Sekâfe, 1380/1960.

Kutluer, İlhan. “İbn Seb‘în”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kutluer, İlhan. “İbn Tufeyl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Küçüksarı, Mücahit. “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2015), 189-206.

Küçüksarı, Mücahit - Ak, Murat. “Bir Nebevî Medih Şairi Olarak Yûsuf en-Nebhânî ve es-Sâbikâtu’l-Ciyâd fî Medhi Seyyidi’l-‘İbâd Adlı Divanındaki Hz. Peygamber Anlatımı”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (2022), 882-902.

Küçüksipahioğlu, Birsel - Atçeken, İsmail Hakkı. *İslam Tarihi ve Medeniyeti - 4: Endülüs*. İstanbul: Siyer, I., 2018.

Kürkçüoğlu, A. Cihat. *Birecik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Kürkçüoğlu, A. Cihat. *Yıldız Albümlerinde Urfa*. İstanbul: Urfa Kültür Sanat ve Araştırma Vakfı, 2011.

el-Kütübî, Muhammed b. Şâkir. *Fevâtü’l-vefeyât*. nşr. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1394/1974.

Makkarî, Ahmed b. Muhammed el-. *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelüsi’r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni’d-dîn İbni’l-Hatîb*. nşr. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968.

Matlûb, Ahmed. *Muʿcemü’l-mustalahâti’l-belâgiyye ve tetavvürühâ*. Beyrut: ed-Dâru’l-ʿArabiyye li’l-Mevsûʿât, 1427/2006.

Medenî, Ali Sadrü'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b.Maʿsûm. *Envârü'r-rebîʿ fî envâʿi'l-bedîʿ*. nşr. Şâkir Hâdî Şükür. Irak: Mektebetü'n-Neʿmân, 1388/1968.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa. *ʿUlûmü'l-belâğa*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.

el-Mostarî, Mahmud b. Halil. *Fehmu'l-Elma'î fî îdâhi'l-Endelusî*. thk. Mesut Köksoy. İzmir: Duvar Yayınları, 2024.

Muhammed, Muhammed Sâlim. *el-Medâihu'n-Nebeviyye Hattâ Nihâyeti'l-ʿAsri'l-Memlûkî*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1996.

Mûsâ, Ahmed İbrâhim. *es-Sibğu'l-bedî' fi'l-luğati'l-'Arabiyye*. Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1969.

Mutlak, el-Bîr Habîb. *el-Hareketü'l-luğaviyye fi'l-Endelüs münzü'l-fethi'l-'Arabî hattâ nihâyeti 'asri Mülûki't-Tavâif*. Beyrut: el-Cami'atü'l-Emîrîkiyye, 1965.

Mübârek, Zekî. *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî*. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1935.

Mübârek, Zekî. *el-Medâʾihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-ʿArabî*. Kahire: Matba'atü Darü'ş-Şa'b, 1971.

Nassâr, Hüseyin. *el-Muʿcemü'l-ʿArabî neşʾetühû ve tetavvuruhû*. Kahire: Mektebetü Mısr, 1968.

en-Nebhânî, Yusuf b. İsmâil. *el-Mecmû'atü'n-Nebhâniyye fi'l-medâihin-Nebeviyye*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1974.

Öğüt, Salim. "Evzâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "İbnü'n-Nâzım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Özdemir, Mehmet. "Endülüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları Kültür Ve Medeniyet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.

Özdemir, Mehmet. “Muvahhidler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özel, Ahmet. “İbn Vellâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. Ek-1. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özel, Mustafa. “Şerîf er-Radî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özkan, Halit. “Vâdîâşî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Öztürk, Erdem Can. *Su Kasîdesi Şerhi*. Ankara: İksad Yayınevi, 2022.

Pala, İskender. “Kaside”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Pala, İskender - Kılıç, Filiz. “Musammat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

er-Radî, Şerîf. *Dîvânü’ş-Şerîf er-Radî*. nşr. Ahmed Abbâ el-Ezherî. Beyrut: el-Matbaʿatü’l-Edebiyye, 1309/1891.

er-Râʻî el-Endelüsî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *İntisâru’l-fakîri’s-sâlik li tercîhi mezhebi’l-İmam Mâlik*. nşr. Muhammed Ebü’l-Efcân. Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 140171981.

Râşid, Ravza Muhammed Seyyid. “Bünyetü Kasîdeti’l-Medh ʿİnde İbn Câbir el-Endelüsî”. *Mecelletü Külliyeti’l-Âdâb ve’l-ʿUlûmi’l-İnsâniyye* 2/37 (2021), 85-103.

er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir. *Muhtâru’s-sıhâh*. nşr. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420/1999.

er-Ruaynî, Ebû Ca‘fer. *Tırâzü’l-Hulle ve şifâʾül-ğulle*. nşr. Recâ es-Seyyid el-Cevherî. İskenderiye: Müessesetü’s-Sekâfeti’-Câmiiyye, 1410/1990.

er-Ruaynî, Ebû Câʿfer. *Tırâzü’l-hulle ve şifâʾü’l-ğulle li’r-Ruaynî el-Ğırnâtî*. nşr. Erîc Muhammed Tayyib Hattâb. Kahire: Dârü’l-Kütüb ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 1443/2022.

er-Ruaynî, Ebû Ca‘fer. *Tuhfetü’l-akrân fî mâ kurie bi’t-teslîs min hurûfi’l-Kurân*. nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyyâ li’n-Neşr ve’t-Tevziʿ, 1428/2007.

er-Rukkâbî, Enâhîd Abdülemîr. “el-İktibâs mine’l-hadîsi’n-nebeviyyi’ş-şerîf fi şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî”. *Mecelletü Külliyeti’t-Terbiyeti’l-Esâsiyye* 73 (2012).

es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfî bi’l-vefeyât*. nşr. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ. Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420/2000.

es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-. *Nektü’l-himyân fî nüketi’l-ʿumyân*. nşr. Ahmed Zeki Bey. Kahire: Matbaatü’l-Cemâliyye, 1329/1911.

Sâlim, Abdülazîz. *Târihu’l-müslimîn ve âsâruhum fi’l-Endelüs*. İskenderiye: Müessesetü Şebâbi’l-Câmiʿa, 1997.

Sarıçam, İbrahim. “Hâşim b. Abdümenâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Sarp, Ebuzer. “Endülüs Şiirinde Medih-Murâbıtlar ve Muvahhidler Dönemi”. *Journal of Islamic Research* 31/1 (2020), 89-111.

Savran, Ahmet. “İmruülkays b. Hucr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Savran, Ahmet. “Kâʿb b. Züheyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

es-Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. “el-Makâsidü’l-hasene fî beyâni kesîrin mine’l-ehâdîsi’l-müştehira ʿale’l-elsine”. nşr. Muhammed Osman el-Hâc. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1424/2003.

es-Sekafî, Ahmed b. Îzâ. “el-Eserü’l-Kurânî fî Şiʿri İbn Câbir el-Endelüsî”. *Mecelletü Merkezi Bâbil li’d-Dirâsâti’l-İnsâniyye* 4/2 (2014), 280-218.

es-Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî. *Miftâhu’l-ʿulûm*. nşr. Naîm Zerzûr. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1407/1987.

Selîm, Mahmûd Rızk. *el-Edebü’l-ʿArabî ve târîhuhû fî ʿasri’l-Memâlîk ve’l-ʿUsmâniyyîn ve’l-ʿasri’l-hadîs*. Mısır: Matâbiʿu Dâri’l-Kitâbi’l-ʿArabî, 1957.

Sezgin, Fuat. *İslam’da Bilim ve Teknik*. çev. Hayri Kaplan - Abdurrahman Aliy. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2008.

Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed. *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Haleb*. nşr. Şevkî Şa's, Fâlih el-Bekkûr. Halep: Dârü'l-Kalemi'l-'Arabî, 1417/1996.

Suzan, Yahya. "Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Tahmîs". *Şarkiyat* 3 (2010), 54-68.

Suzan, Yahya - Yavuz, Aziz. "Safiyyuddîn el-Hillî'nin el-Kafîyetu'l-Bedî'iyyesi". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 2/2 (2018), 27-44.

es-Süyûtî, Celâleddin. *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1399/1979.

es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1993.

Şahin. "Ürdün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Şebîb, Ğâzî. *Fennü'l-medîhi'n-Nebevî fi'l-ʿasri'l-Memlûkî*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1998.

Şeyban, Lütfi. *Endülüs*. İstanbul: Albaraka, 2019.

Şeyban, Lütfi. *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Şimşek, Ahmet. "Zühd, Şiir ve Dil: İbn Malik ve el-Maksûr ve'l-Memdûd Adlı Eseri". *Artuklu Akademi* 3/2 (2016), 79-91.

et-Tabak, Abdülcevâd Muhammed. *Dirâse belâğiyye fi's-secîʿ ve'l-fâsıleti'l-Kurâniyye*. Mısır: Dârü'l-Erkam li't-Tıbâaʿ ve'n-Neşr, 1993.

et-Tabbâh, Muhammed Râgıb. *İʿlâmü'n-nübelâʾ bi-târîhi Halebi'ş-şehbâʾ*. Halep, El-Matbaatü'l-İlmiyye., 1925.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafâ. *Miftâhu's-saʿâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûʿâti'l-ʿulûm*. nşr. Kâmil Bekrî, Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, 1388/1968.

et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh. *el-Mutavvel*. nşr. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/1971.

et-Teftâzânî, Saʿdüddîn Mesʿûd b. Ömer. *Muhtasaru'l-meânî*. Pakistan: Meketebetü'l-Büşrâ, 1431/2010.

et-Temkurûtî, Mustafâ b. Mubârek el-Aklî. *Risâlatâni fi's-sîrati'n-nebeviyye ve'l-mevlidi'ş-şerîf*. Rabat: Dâru Ebî Rakrâk li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr, 2011.

et-Tinbüktî, Ahmed Bâbâ. *Neylü'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dibâc*. Trablus: Dârü'l-Kâtib, 2000.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-. *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-ʿArabî, t.y.

Turan, Abdülbaki. "İbn Mâlik et-Tâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Tüccar, Zülfikar. "Kutâmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Türker, Ömer. "Şâtıbî, Muhammed b. Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Uçar, İlyas. "Bir Berberî Hanedânlık: Muvahhidler (1147-1229)". *Kalemname* 4/7 (2019).

Uylaş, Sait. *Erzurum'un Yüzleri Ebû 'Ali el-Kâlî*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015.

Üstün, Mahmut. "Bedîʿiyyât Şiirlerinin İki Önemli İsmi: Safiyyüddin el-Hillî ve İbn Câbir el-Endelüsî". *Nüsha* 21/53 (2021), 187-212.

Vilchez, Miguel Puerte. *Reading The Elhambra*. Granada: The Alhambra and Generalife Trust and Edilux, 2015.

Watt, Cachia, W. Montgomery, Pierre. *Endülüs Tarihi*. çev. Cumhur Ersin Adıgüzel, Şükürov Qiyas. İstanbul: Küre, 2012.

Yanık, Nevzat H. "İbn Mu'tî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Yıldız, Ahmet. "Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 1155-1188.

Yıldız, Musa. "Zecel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yiğit, İsmail. "Memlükler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Yiğit, İsmail. "Murâbıtlar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Yiğit, İsmail. “Nasrîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yiğit, İsmail. *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi Endülüs (Gırnata) Beni Ahmer Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1995.

ez-Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

ez-Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-Aʿlâm*. Beyrut: Dârü'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, 1992.

EKLER

EK-1
ESERİN EL YAZMA NÜSHALARINA AİT SAYFALAR

Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, No: 1803, Kapak Sayfası

Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, No: 1803, İç Kapağı

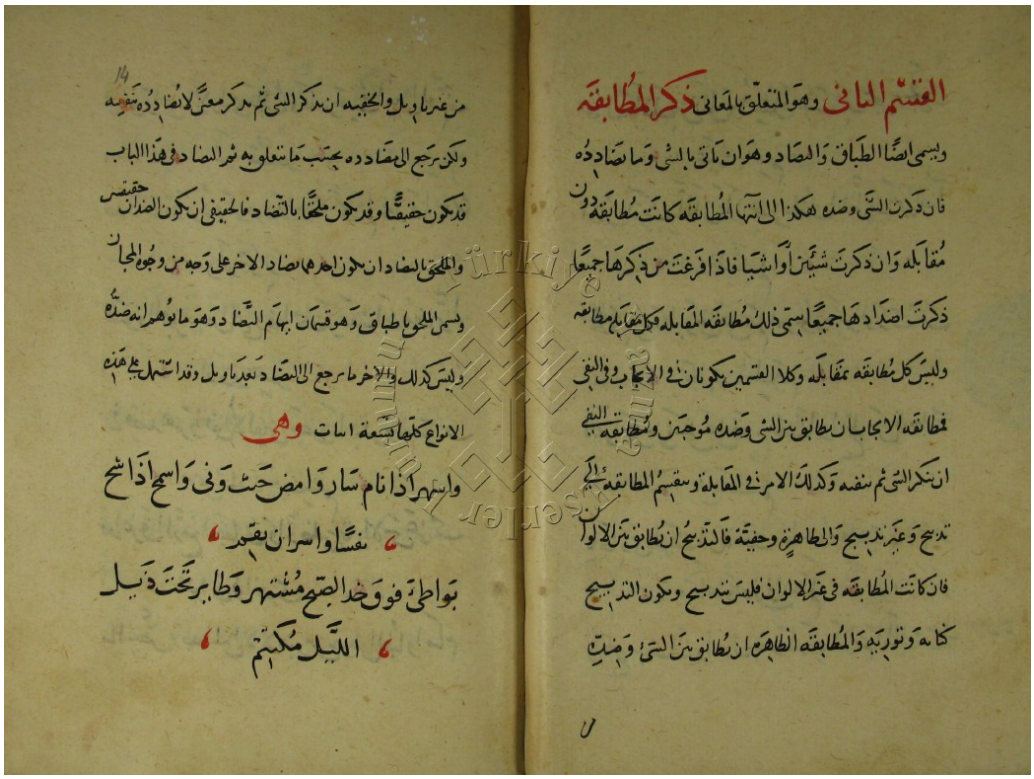
البديع بردها وتوخت فيها من موارد السا ما يجد المومن على
فله بردها على از هذه مسايل تقصر عنهن الخطا ومهامه حار
فيهن القطا فمن وصفه ربه يمكن امين مدحه القران بلسان
عربي مبين ماعسى از بلغه الشعر في مدحه وما محل هذه البارقه
في ضوء صبحه ولكن علينا ان نبذل الجهد ونفوز الوجد لنعد
من اهل الخدمه والطاعه ولشملنا يوم القيمه عموم السفاعه
اماتنا الله على حبه وجعلنا من اهل قربه وعصمنا از نشيم
غير سحبه وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه ٥
القسم الاول من القاب البديع وهو المتعلق بالالفاظ
ذكر الجنيس وهو اقسام فمنه اللاحق وهو ما اختلف
بحرف لا يكون بينه ومن مخالفه مشابهه ثم الاختلاف

بسم الله الرحمن الرحيم ٥
وقال الشيخ الامام العلامة الاديب شمس الدين ابو عبد الله
محمد بن احمد بن علي عرف بابن جابر الهواري الاندلسي المزني المالكي
نور الله ضريحه ٥ الحمد لله على ما يسر من فنون البراعه
لارباب هذه الصناعه وحرز من عيون اللاغه على السنه المراعه
فظهرت من القاب البديع على السهل المنيع وصدرت نظم
البديع بما هو ابدع من تروض المريع ثم اهلنا لاقتطاب تلك
الازاهر وجعلنا على امتطاء تلك الجواهر وسددنا لوضع ذلك
في محله وارشدنا لاتصال هديه الى محله فسبحنا مدح الرسول
عليه السلام على ذلك المنوال واملنا من ذلك ما يكون موصلا لنا في
يوم المآل فانشأت في مدحه عليه السلام قصيدة وشنفت بالقاف

Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, No: 1803, vr. 1b-2a

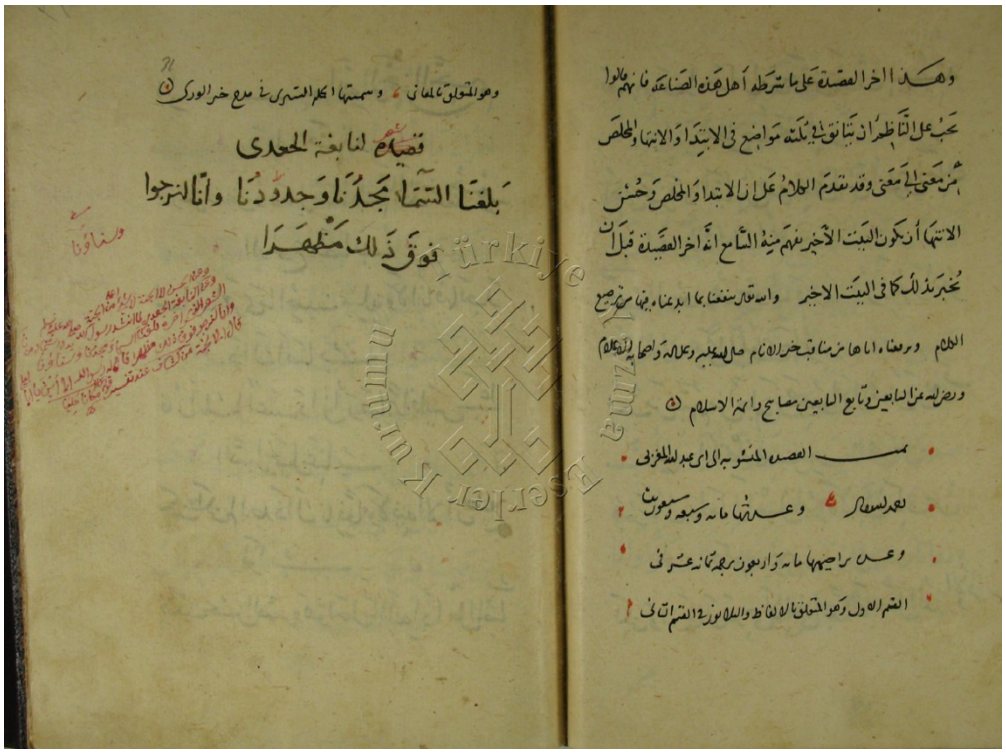
Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, No: 1803, vr. 2b-3a

Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, No: 1803, vr. 13b-14a

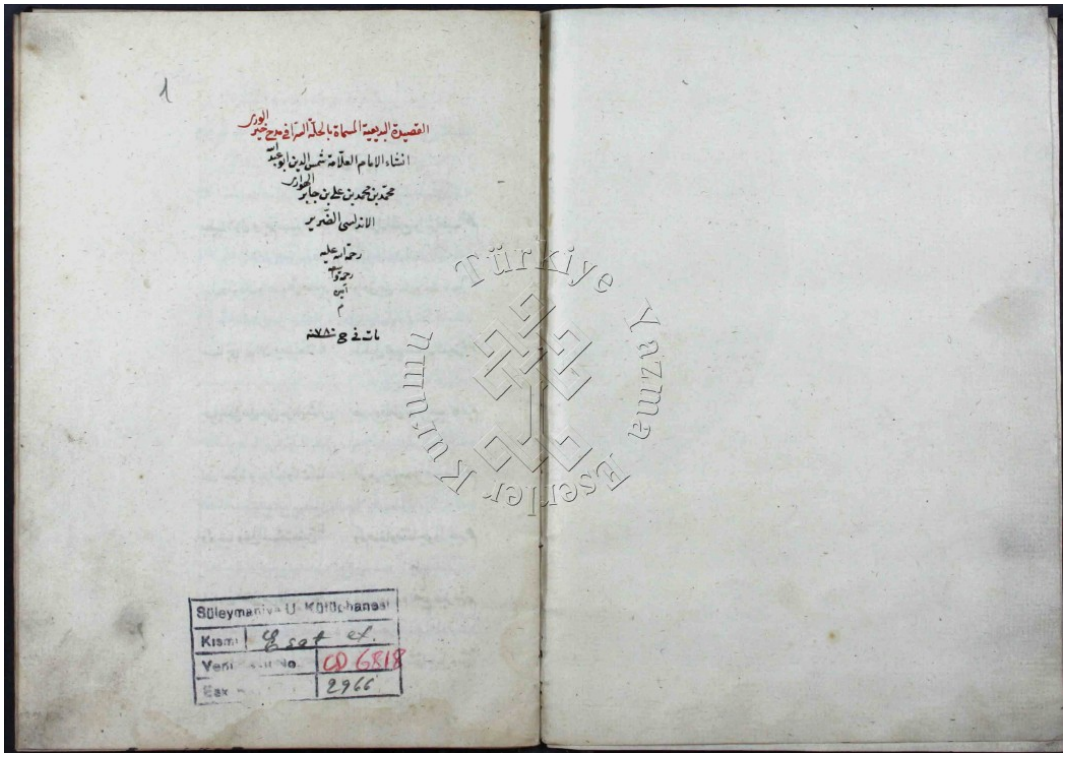
Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, No: 1803, vr. 29b-30a

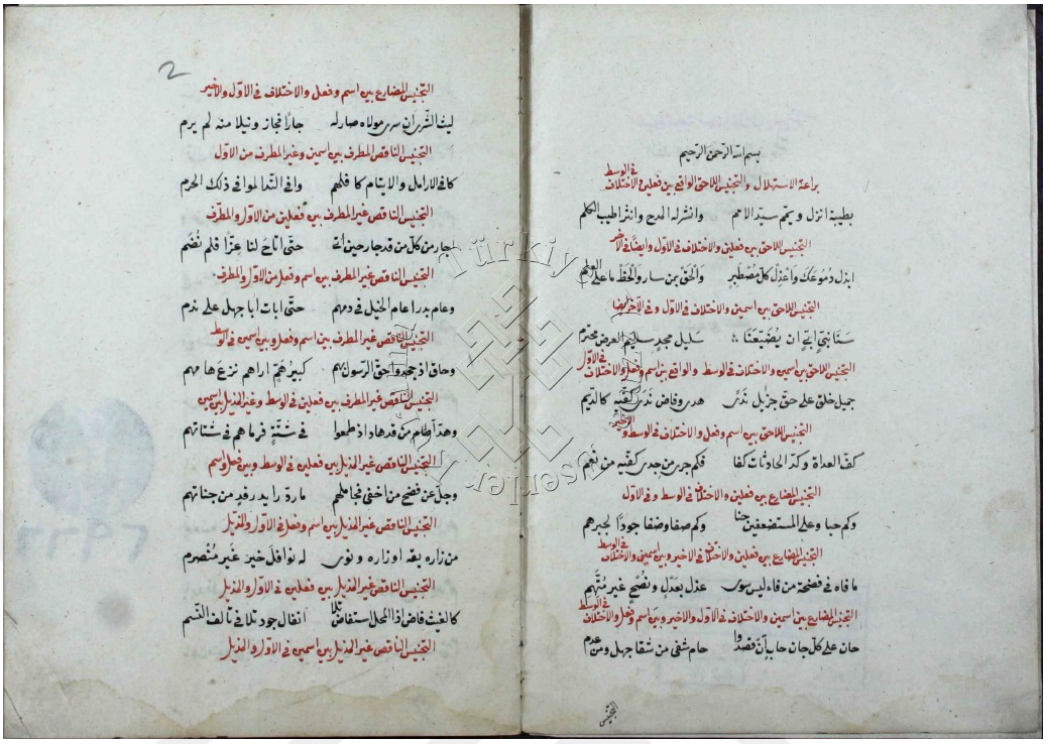
Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, No: 1803, vr. 30b-31a

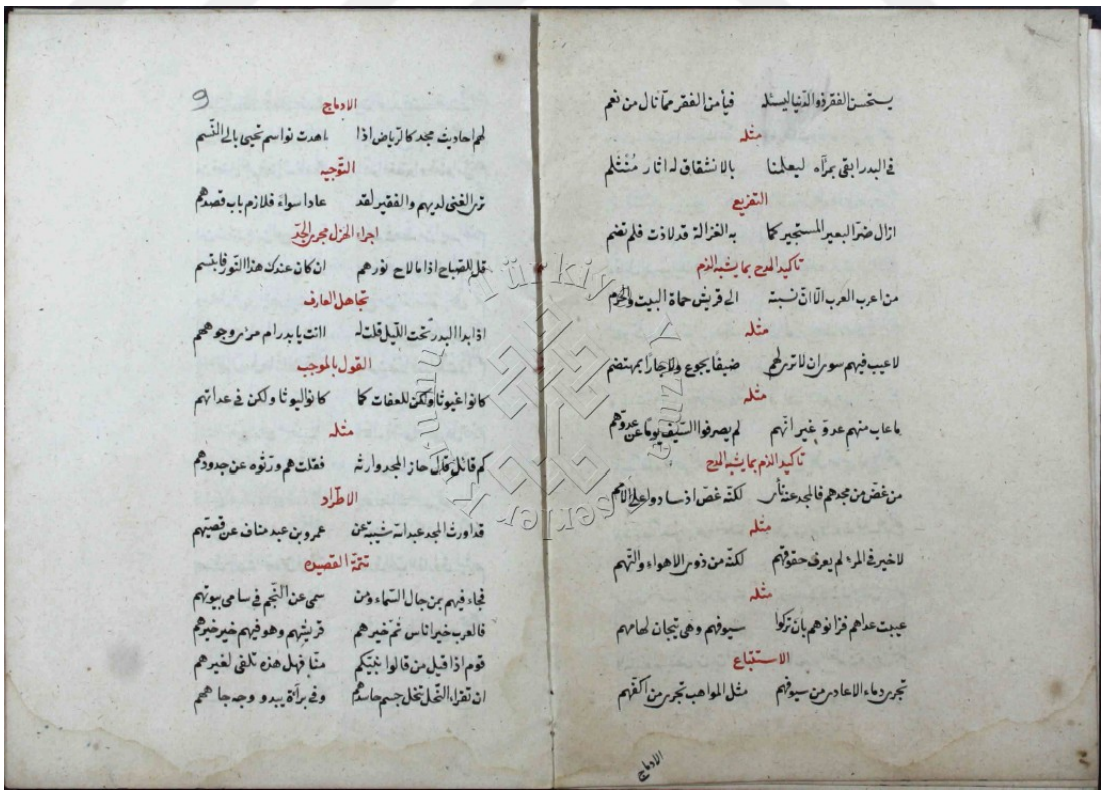
Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2966, Kapak sayfası

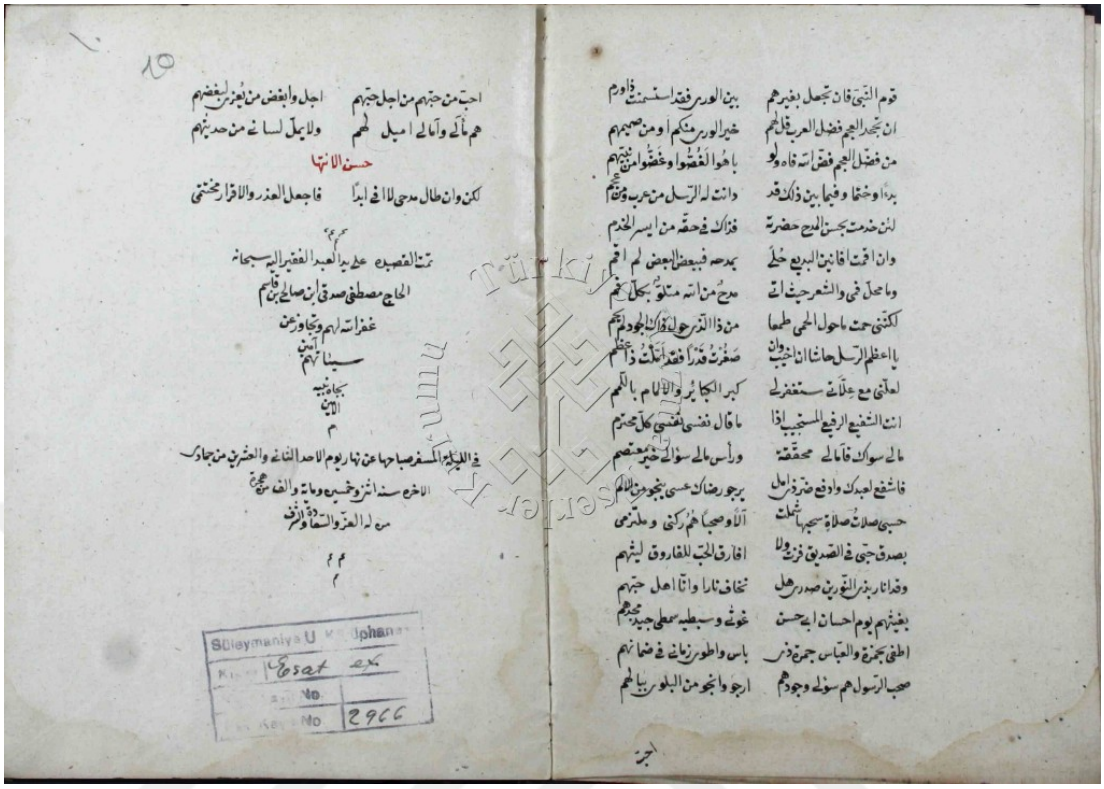
Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2966, vr. 1a

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2966, vr. 1b-2a

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2966, vr. 8b-9a

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2966, vr. 9b-10a

Eserin Yazma Nüshaları

EK-2

İBN CÂBİR EL-ENDELÜSÎ'NİN *EL-HULLETÜ'S-SİYERÂ FÎ MEDHİ HAYRİ'L-VERÂ* METNİ VE TERCÜMESİ

1- بِطَيْبَةَ انْزِلْ وَيَمِّمْ سَيِّدَ الأُمَمِ وانْشُرْ لَهُ الْمَدْحَ وانْثُرْ أَطْيَبَ الْكَلِمِ

Medine'ye git ve insanların Efendisi'ne yönel, o'na (inciler saçar gibi) methiyeler dök ve en güzel övgüleri (güller gibi) sun.

2- وابْذُلْ دُمُوعَكَ واعْذُل كُلَّ مُصْطَبِرٍ والْحَقْ بِمَنْ سارَ والْحَظْ ما عَلَى العَلَمِ

Gözyaşlarını dökmekten sakınma, duygularını içine atanı kına, gidenlerle birlikte sen de düş yola ve dikkatle bak Uhud dağına.

3- سَنا نَبِيٍّ أَبِيٍّ أَنْ يُضَيِّعَنَا سَلِيلِ مَجْدٍ سَلِيمِ الْعِرْضِ مُحْتَرَمِ

İzzet sahibi bir peygamber bizi etmez zâyi, o ki soyu asil, iffetli, şerefli ve hürmete layık biri.

4- جَمِيلِ خَلْقٍ عَلَى حَقٍّ جَزِيلِ نَدًى هَدَى وَفَاضَ نَدَى كَفَّيْهِ كَالدِّيَمِ

Yaradan en güzel surette yaratmış o'nu, hakkın ta kendisi, hidayet ve kerem sahibi, o'nun iki elinden aktı cömertlik sağanak gibi.

5- كَفَّ الْعُدَاةَ وَكَدَّ الحَادِثَاتِ كَفَى فَكَمْ جَرَى مِن جَدَا كَفَّيْهِ مِنْ نِعَمِ

Durdurdu düşmanı, her zorluğu karşıladı felaketleri savdı, o'nun iki elinden nice nimetler aktı.

6- وكَمْ حَبَا وَعَلَى الْمُسْتَضْعَفِينَ حَنَا وكَمْ صَفَا وَضَفَا جُودًا لِجَبْرِهِمِ

Ne çok ihsan etti mazlumlara, şefkat gösterdi, onların kırık gönüllerini almak için ne çok merhamet etti, cömertçe verdi.

7- مَا فَاهَ فِي فَضْحِهِ مَنْ فَاءَ لَيْسَ سِوَى عَذْلٍ بِعَدْلٍ وَنُصْحٍ غَيْرِ مُتَّهَمِ

O kimseyi yermek için konuşmadı asla, sözleri adaletli bir uyarı ve tertemiz bir öğüttü daima.

8- حَانٍ عَلَى كُلِّ جَانٍ حَابٍ إنْ قَصَدُوا حَامٍ شَفَى مِنْ شَقَا جَهْلٍ وَمِنْ عَدَمِ

Her günahkâra merhametli, kendisine her yöneleni affedendir, koruyandır, cehalet ve yokluğun ıstırabına şifadır.

9- لَيْثُ الشَّرَى إذْ سَرَى مَوْلَاهُ صَارَ لَهُ جَارًا فَجَازَ وَنَيْلًا مِنْهُ لَمْ يَرُمِ

Şerâ'nın aslanı, hani kölesi gittiğinde olmuştu komşu ve geçip gitti o'ndan nasiplenmek için yanından ayrılmadı.

10- كَافِي الْأَرَامِلِ والْأَيْتَامِ كَافِلُهُم وَافِي النَّدَى لِمُوَافِي ذلِكَ الْحَرَمِ

Dul kadınların kollayıcısı, yetimlerin hamisiydi o, şu mukaddes Kâbe'ye yönelenlere cömertlikte vefalıydı o.

11- أجَارَ مِنْ كُلِّ مَنْ قَدْ جَارَ حِينَ أَتَى حَتَّى أَتَاحَ لَنَا عِزًّا فَلَمْ نُضَمِ

O geldiğinde her zalime karşı mazlumu korudu, bize bir daha horlanmayacağımız bir izzet sundu.

12- وَعَامَ بَدْرٍ أَعَامَ الْخَيْلَ فِي دَمِهِم حَتَّى أَبَاتَ أَبَا جَهْلٍ عَلَى نَدَمِ

Bedir yılında (Hz. Peygamber s.a.v.) atlarını düşmanın kanı içinde yüzdürdü, ta ki Ebû Cehil 'in cansız bedeni nedametle savaş meydanına düştü.

13- وَحَاقَ إذْ جَحَدُوا حَقَّ الرَّسُولِ بِهِمْ كَبِيرُ هَمٍّ أَرَاهُمْ نَزْعَ هَامِهِمِ

Hz. Peygamberin (s.a.v.) hakkını inkâr ettiklerinde azap onları çepeçevre sardı, büyük bir keder onlara gösterdi başlarının koparılışını.

14- فَهَدَّ آطَامَ مَنْ قَدْ هَادَ إذْ طَعِمُوا في شَتِّهِ فَرَمَاهُمْ فِي شَتَاتِهِمِ

Yahudiler bir olup tuzak kurduğunda, kalelerini yerle bir etti, onları sürgünlerinde darmadağın etti.

15- وَجَلَّ عَنْ فَضْحِ مَنْ أَخْفَى فَجَامَلَهُمْ مَا رَدَّ رَائِدَ رِفْدٍ مِنْ جُنَاتِهِمِ

Kusurlarını örtenleri ifşa etmekten münezzehti, onlara iyi davrandı, lütuf bahçelerinden bir dilenciyi asla boş çıkarmadı.

16- مَنْ زَارَهُ يَقِهِ أَوْزَارَهُ وَنَوَى لَهُ نَوَافِلَ خَيْرٍ غَيْرِ مُنْصَرِمِ

O'nu ziyaret eden kişi günahlardan korunur ve ona bitmez tükenmez hayrılar, lütuflar sunulur.

17- كَالْغَيْثِ فَاضَ إِذا الْمَحْلُ اِسْتَفَاضَ تَلَا أَنْفَالَ جُودٍ تَلَافَى تَالِفَ النَّسَمِ

Kuraklık yayıldığında rahmet yağmurları gibi yağdı, taştı, cömertlik selleriyle yeniden diriltti helak olmuş canları.

18- سَلْ مِنْهُمُ صِلَةً لِلصَّبِّ وَاصِلَةً وَالْثَمْ أَنَامِلَ أَقْوَامٍ أَنَا بِهِمِ

Aşkla yanan birinin özlemini dindirecek bir lütuf iste onlardan, ben de onlardanım, öp onların parmak uçlarından.

19- أَقِمْ إِلَى قَصْدِهِمْ سُوقَ السُّرَى وَأَقِمْ بِدَارِ عِزٍّ وَسُوقَ الْأَيْنُقِ الْتَئِمِ

Onların niyetine kur gece yolculuğunun pazarını, o zarif develerle konakla ve toprağına yüz sür şeref diyarında.

20- وَالْحَقْ بِمَنْ كَاسَ وَاحْثُثْ كَاسَ كُلِّ سُرَى فَالدَّهْرُ إِنْ جَارَ رَاعَى جَارَ بَيْتِهِمِ

Sen de katıl o akıllı insanlara, her yolcunun kadehini doldur, çünkü zaman zulmetse de onların komşusu korur.

21- عُجْ بِي عَلَيْهِمْ فَعُجْبِي مِنْ جَفَاءِ فَتًى جَازَ الدِّيَارَ وَلَمْ يُلْمِمْ بِرَبْعِهِمِ

Beni onların diyarına götür, hayretim bir gencin vefasızlığına, bunca memleketler aştı ama onların uğramadı yurduna.

22- دَعْ عَنْكَ سَلْمَى وَسَلْ مَا بِالْعَقِيقِ جَرَى وَأُمَّ سَلْعًا وَسَلْ عَنْ أَهْلِهِ الْقُدُمِ

Bırak artık Selma'yı, sor Akîk'te yaşananları ve Ümmü Selʿâ dağını, sor oranın eski halkını.

23- مَنْ لِي بِدَارِ كِرَامٍ فِي الْبِدَارِ لَهَا عِزٌّ فَمَنْ قَدْ لَهَا عَنْ ذَاكَ يُهْتَضَمِ

Kim beni o şerefli insanların izzet dolu yurduna çabucak ulaştırır, bundan gafil olan elbette mahrum kalır.

24- بَانُوا فَهَانَ دَمِي وَجْدًا فَهَا نَدَمِي فَقَدْ أَرَاقَ دَمِي فِيمَا أَرَى قَدَمِي

Ayrılıp gittiler, özlemle akan kanımın hiçbir kıymeti yok, işte pişmanlığım, adımlarımın bastığı her yerde bu ayrılık akıttı kanım.

25- يُولُونَ مَالَهُمُ مَنْ قَدْ لَجَا لَهُمُ فَاشْدُدْ يَدًا بِهِمِ وَانْزِلْ بِبَابِهِمِ

Cömertçe verirler mallarını kendilerine sığınanlara, o halde sımsıkı tut ellerini kapılarından ayrıma

26- يَا بَرْدَ قَلْبِي إِذَا بُرْدُ الوِصَالِ ضَفَا وَيَا لَهِيبَ فُؤَادِي بَعْدَ بُعْدِهِمِ

Ne hoş serinler kalbim vuslatın (örtüsü yayıldığında) serinliği ulaştığında, ama nasıl da yanar yüreğim onlardan uzak kalınca.

27- مَا كَانَ مَنْعُ دَمِي بُخْلًا بِهِ لَهُمُ لكِنْ تَخَوَّفْتُ قَبْلَ الْقُرْبِ مِنْ عَدَمِ

Cimrilikten değildi kanımı onlara sunmaktan geri durmam, fakat korktum kavuşamadan yok olmaktan.

28- أَهْلًا بِهَا مِنْ دِمَاءٍ فِيهِمِ بُذِلَتْ وَحَبَّذَا وِرْدُ مَاءٍ مِنْ مِيَاهِهِمِ

Ne kutlu kandır onların uğruna dökülen ve ne hoş bir sudur onların kaynağından içilen.

29- مَنْ نَالَهُ جَاهُهُمْ مِنَّا لَهُ ثِقَةٌ أَنْ لَا يُصَابَ بِضَيْمٍ تَحْتَ جَاهِهِمِ

Bizden her kim onların himmetine nail ola, onların şanı altında uğramaz hiçbir haksızlığa.

30- بَدَارِ وَالْحَقْ بِدَارِ الْهَاشِمِيِّ بِنَا قَبْلَ الْمَمَاتِ وَمَهْمَا اسْطَعْتَ فَاغْتَنِمِ

Acele et! Hâşimîlerin yurduna yönel bizimle birlikte, neye gücün yeterse onu ganimet bil ölüm gelmeden önce.

31- جَزْمِي لَئِنْ سَارَ رَكْبٌ لَا أُرَافِقُهُ فَلَا أُفَارِقُ مَزْجِي أَدْمُعِي بِدَمِي

Kesin kararımdır, bir kervan yola çıksa da peşinden gitmem, çünkü gözyaşlarımı kanımla karıştırmaktan vazgeçmem.

32- فَأَيُّ كَرْبٍ لِرَكْبٍ يُبْصِرُون سَنَا بَرْقٍ لِقَبْرٍ مَتَى تَبْلُغْهُ تُحْتَرَمِ

Ne gam kalır ne keder o'nun kabrinin nurunu gören kervanda, muhakkak yüceltilirsin sen o kabre vardığında.

33- مَتَى أَحُلُّ حِمَى قَوْمٍ يُحِبُّهُمُ قَلْبِي وَكَمْ هَائِمٍ قَبْلِي بِحُبِّهِمِ

Ne zaman varacağım gönlümün sevdiği o kavmin yurduna, benden önce niceleri sarhoş oldu onların aşkına.

34- جَارَ الزَّمَانُ فَكَفُّوا جَوْرَهُ وَكَفَوْا وَهَلْ أُضَامُ لَدَى عُرْبٍ عَلَى إِضَمِ

Zaman zulmetse de onlar zamanın zulmünü durdurup bizi korudular, İzam civarındaki Araplar arasında ben nasıl zulme uğrarım.

35- وَحَقِّهِمْ مَا نَسِينَا عَهْدَ حُبِّهِمِ وَلَا طَلَبْنَا سِوَاهُمْ لَا وَحَقِّهِمِ

Onların hakkı için sevda yeminini hiç unutmadık, hayır! Onların hakkı için başkasını aramadık.

36- لَا يَنْقَضِي أَلَمِي حَتَّى أَرَى بَلَدًا فِيهِ الَّذِي رِيقُهُ يَشْفِي مِنَ الْأَلَمِ

Acım dinmeyecek görmedikçe o beldeyi, varmadıkça oraya, öyle bir zât var ki orada tükürüğü dertlere deva.

37- وَقَدْ تَشَمَّرَ ثَوْبُ النَّقْعِ عَنْ أُمَمٍ شَتَّى يَؤُمُّونَ طُرًّا سَيِّدَ الْأُمَمِ

Toprak toz duman olmuş her milletten insan yürüyor, hep birlikte ümmetlerin Efendisi'ne geliyor.

38- مَتَى أُرَى جَارَ قَوْمٍ عَزَّ جَارُهُمُ عَهْدٌ عَلَيَّ السُّرَى حِفْظًا لِعَهْدِهِمِ

Ne zaman göreceğim yüce komşusunu o kavmin, benim için bu yolculuk bir sözdür ahdime sadık kalmak için.

صَبُّ الدُّمُوعِ كَأَمْثَالِ الْعَقِيقِ عَلَى وَادِي الْعَقِيقِ اِشْتِيَاقًا حَقُّ صَبِّهِمِ -39

Gözyaşlarım akik taşları gibi akıyor Akîk vadisine, bu gözyaşlarımın gerçeğidir onların özlemiyle.

أَبَحْتُ فِيهِمْ دَمِي لِلشَّوْقِ يَمْزُجُهُ بِمَاءِ دَمْعِي عَلَى خَدِّي وَقُلْتُ دُمِ -40

Onların uğruna helal olsun özlemle yanaklarıma süzülen gözyaşlarım karışır akan kanıma ve dedim ki ey kanım ak, durma!

وَلَيْسَ يَكْثُرُ إِنْ آثَرْتُ نَضْخَ دَمِي حَيْثُ الْمُلُوكُ تَغُضُّ الطَّرْفَ كَالْخَدَمِ -41

Az gelir kanımı etsem yoluna feda, kralların birer hizmetçi gibi boyun eğdiği makamda.

مِنْ سَائِلِ الدَّمْعِ سَالٍ عَنْ مَعَاهِدِهِ نَعِيمُهُ أَنْ يُرَى يَسْرِي مَعَ النَّعَمِ -42

Akan gözyaşlarından, geçmişteki sözleri isteyendir, onun görülen mutluluğu develerle beraber gidendir.

لِلسَّيْرِ مُبْتَدِرٍ كَالسَّيْلِ مُحْتَفِرٍ كَالطَّيْرِ مُشْتَمِلٍ بِالَّيْلِ مُلْتَثِمِ -43

Yola çıkmakta kararlı sel gibi akıp giden, kuş gibi geceyi sarar karanlıkta gizlenen.

قَصْدًا لِمُرْتَقِبٍ لِلَّهِ مُنْتَصِرٍ فِي الْحَقِّ مُجْتَهِدٍ لِلرُّسْلِ مُخْتَتِمِ -44

Allah yolunda zafer bekleyen bir niyetle, hakkı savunmada gayretli, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izinde.

مَنْ لِي بِمُسْتَسْلِمٍ لِلْبَيْدِ مُعْتَصِمٍ بِالْعِيسِ لَا مُسْئِمٍ يَوْمًا وَلَا سَئِمِ -45

Benle yola çıkmaya kim var? Çölün zorluklarına devesine dayanarak teslim olmuş, bir gün bile bıkmadan yorulmadan.

لِلْبَرِّ مُقْتَحِمٍ لِلْبِرِّ مُلْتَزِمٍ لِلْقُرْبِ مُغْتَنِمٍ لِلتُّرْبِ مُلْتَثِمِ -46

Çöle korkusuzca atılan, iyiliğe sarılan, yakınlığı ganimet sayan, Hz. Peygamber toprağına aşkla kapanan.

47- يَسْرِي إِلَى بَلَدٍ مَا ضَاقَ عَنْ أَحَدٍ كَمْ حَلَّ مِنْ كَرَمٍ فِي ذَلِكَ الْحَرَمِ

O hiç kimseye dar gelmeyen bir şehre gider, yaşadı bu mukaddes Harem'de nice şerefli gönüller.

48- دَارٌ شَفِيعُ الْوَرَى فِيهَا لِمُعْتَصِمٍ جَارٌ رَفِيعُ الذُّرَى نَاهٍ لِمُجْتَرِمِ

Öyle bir belde ki sığınanlar için şefaatçi orada, yüce bir komşudur o, engel olur günahkâra.

49- فَهَجْرُ رَبْعِي لِذَاكَ الرَّبْعِ مُغْتَنَمِي وَنَثْرُ جَمْعِي لِذَاكَ الْجَمْعِ مُعْتَصَمِي

Benim yurdumu terk edip o kutlu yurda varmam kazancımdır, malımı o yüce topluluk uğruna saçmam en güvenli sığınağımdır.

50- وَمَيْلُ سَمْعِي لِنَيْلِ الْقُرْبِ مِنْ شِيَمِي وَسَيْلُ دَمْعِي بِذَيْلِ التُّرْبِ كَالدِّيَمِ

Yakınlığa erişmek için kulak verişim fıtratımda var, gözyaşlarım toprağın eteğine yağmur gibi akar.

51- يَقُولُ صَحْبِي وَسُفْنُ الْعِيسِ خَائِضَةٌ بَحْرَ السَّرَابِ وَعَيْنُ الْقَيْظِ لَمْ تَنَمِ

Yol arkadaşlarım şöyle dedi develer seraptan bir denize dalarken ve çölün kavuran sıcağı dinmemişken

52- يَمِّمْ بِنَا الْبَحْرَ إِنَّ الرَّكْبَ فِي ظَمَإٍ فَقُلْتُ سِيرُوا فَهَذَا الْبَحْرُ مِنْ أَمَمِ

"Denize yönel! Kervan susuzluktan yandı!", dedim ki: "Yürüyün, işte o deniz! Çok da uzak değil, artık yaklaşıldı."

53- وَافٍ كَرِيمٌ رَحِيمٌ قَدْ وَفَى وَوَقَى وَعَمَّ نَفْعًا فَكَمْ ضُرٍّ شَفَى وَكَمِ

Vefalı, cömert, merhametli bir önderdir o, sözünü tuttu ve korudu, kaç derde şifa, niceye merhem oldu!

54- فَقُمْ بِنَا فَلَكُمْ فَقْرٍ كَفَى كَرَمًا وَجُودُ تِلْكَ الْأَيَادِي قَدْ ضَفَا فَقُمِ

Kalk gel bize, sizin fakirliğiniz bile şeref olarak yeter, o lütufkâr elleriniz cömertlikle doldu taştı, haydi kalk!

ذُو مِرَّةٍ فَالسْتَوَى حَتَّى دَنَا فَرَأَى وَقِيلَ سَلْ تُعْطَ قَدْ خُيِّرْتَ فَالْحْتَكِمِ -55

Kuvvet ve kudret sahibi yükseldi, yaklaştı ve gördü, denildi ki: "Dile ne dilersen, seçilmişsin, hüküm artık senindir."

وَكَانَ آدَمُ إِذْ كَانَتْ نُبُوَّتُهُ مَا بَيْنَ مَاءٍ وَطِينٍ غَيْرِ مُلْتَئِمِ -56

Âdem (a.s.) su ile çamur arasında henüz yoğrulmamışken bedeni, o Rasul-i Ekrem (s.a.v.) peygamberdi.

صَافِحْ ثَرَاهُ وَقُلْ إِنْ جِئْتَ مُسْتَلِمًا إِنَّا مُحَيُّوكَ مِنْ رَبْعٍ لِمُسْتَلِمِ -57

Eğil toprağına el sür ve de ki o'nu hürmetle ziyaret edene: "Eğer teslim olarak gelmişsen seni selamlıyoruz bu kutsal mekândan."

قَدْ أَقْسَمَ اللَّهُ فِي الذِّكْرِ الْحَكِيمِ بِهِ فَقَالَ وَالنَّجْمِ هَذَا أَوْفَرُ الْقَسَمِ -58

Yüce Rab hikmet dolu Kur'ân'da yemin etti o'na, bu en yüce yemindir, buyurdu ki: "Andolsun yıldıza."

مَا بَيْنَ مِنْبَرِهِ السَّامِي وَحُجْرَتِهِ رَوْضٌ مِنَ الْخُلْدِ نَقْلٌ غَيْرُ مُتَّهَمِ -59

Yüce minberi ile mübarek kabri arasında kalan yer cennet bahçesidir, bu rivayet şüpheden berîdir.

مُهَنَّدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ سُلَّ عَلَى عِدَاهُ نُورٌ بِهِ إِرْشَادُ كُلِّ عَمِ -60

O Allah'ın düşmanlarına karşı kınından çekilmiş keskin bir kılıçtır, onun parlaklığı hidayete kör olana yol gösteren bir ışıktır.

إِنَّ الَّذِي قَالَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِهِ لَوْ عَاشَ أَبْصَرَ مَا قَدْ عَدَّ مِنْ شِيَمِ -61

"O öyle biridir ki o'nunla yağmur istenir." diyen zat, hayatta olsaydı söylediği yüce hasletleri görürdü bizzat.

وَتَقْرَعُ السَّمْعَ عَنْ حَقٍّ زَوَاجِرُهُ قَرْعَ الرِّمَاحِ بِبَدْرٍ ظَهْرَ مُنْهَزِمِ -63

O'nun hak adına uyarıları öyle çarpar ki kulağa, sanki Bedir'de saplanan mızraklar gibi kaçan düşmanın sırtına.

64- قَالَتْ عِدَاهُ لَنَا ذِكْرٌ فَقُلْتُ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ ذِكْرٌ غَيْرُ مُنْصَرِمِ

Düşmanları dediler ki: "Biz de unutulmadık, hatırlardayız" dedim ki: "Siz Dâvûd'dan (a.s.) beri lanetle anılmaktasınız."

65- إِنِّي لَأَرْجُو بِنَظْمِي فِي مَدَائِحِهِ رَجَاءَ كَعْبٍ وَمَنْ يَمْدَحْهُ لَمْ يُضَمِ

Ben de tıpkı Kâ'b (r.a.) gibi o'nun methine yazdığım bu şiirimle affedilmeyi umuyorum, o'nu öven hiçbir zaman zarara uğramaz, biliyorum.

66- وَإِنَّ لَيْلِيَ إِلّا أَنْ أُوَافِيَهُ لَيْلُ امْرِئ الْقَيْسِ مِنْ طُولٍ وَمِنْ سَأَمِ

Gecem o'na kavuşmadıkça, İmruülkays'ın gecesi gibi uzun ve bezgindir bana.

67- نَامَ الْخلِيُّ وَلَمْ أَرْقُدْ وَلِي زَجَلٌ بذكرِهِ فِي ذِرَا الْوَخَّادَةِ الرُّسُمِ

Dertsiz olan uykuya daldı ben ise hala uyuyamadım, benim onun zikriyle yanmış harabelerde yankılanan sesim var.

68- أَقُولُ يَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ وَأُنْشِدُهُ بيْتَ ابْنِ حُجْرٍ وَفَجْرِي غَيْرُ مُبْتَسِمِ

İbn Hucr'un beytini mırıldanarak "Ne uzun ne ağırsın!" derim geceye ve sabahım da gülmüyor, umut vermiyor.

69- فَقُلْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا أَنْ عَلاَ بِهِمُ تَلَفُّتُ الطَّرْفِ بَيْنَ الضّالِ وَالسَّلَمِ

Kervan uzaklaşınca dedim onlara, gözüm hâlâ bakıyor Dâl ile Selâm arasına.

70- أَلَمْحَةٌ مِنْ سَنَا بَرْقٍ عَلَى عَلَمٍ أَمْ نُورُ خَيْرِ الْوَرَى مِنْ جَانِبِ الْخِيَمِ

Bir şimşeğin parıltısı mıydı beliren dağın doruğunda, yoksa yaratılmışların en hayırlısının nuru muydu doğan çadırların yanında.

71- أَغَرُّ أَكْمَلُ مَنْ يَمْشِي عَلَى قَدَمٍ حُسْنا وَأَمْلَحُ مَنْ حَاوَرَتْ فِي كَلِمِ

O, yeryüzünde yürüyenlerin en parlak yüzlüsü, en kâmilidir ve söz söyleyenlerin en zarifi, en beliğidir.

72- يَا حَادِيَ الرَّكْبِ إِنْ لَاحَتْ مَنَازِلُهُ فَاهْتِفْ أَلَاعِم صَبَاحًا وَادْنُ وَاسْتَلِمِ

Ey kervan rehberi, o sevgilinin menzili görülürse, seslen sabah selamıyla, yaklaş ona ve teslim ol hürmetle.

73- وَاسْمَحْ بِنَفْسِكَ وَابْذُلْ فِي زِيَارَتِهِ كَرَائِمَ الْمَالِ مِنْ خَيْلٍ وَمِنْ نَعَمِ

Ruhunu serbest bırak, ziyaretinde cömertçe bağışta bulun, en kıymetli servetinden atlar ve deve sürülerini sun.

74- وَاسْهَرْ إِذَا نَامَ سَارٍ وَامْضِ حَيْثُ وَنَى وَاسْمَحْ إِذَا شَحَّ نَفْساً وَاسْرِ إِنْ يَقُمِ

Yolcu uyusa da sen uyanık kal, başkalarının gevşediği yerde sen yürü, cimrilik ederse nefsin sen cömert ol, bir fırsat doğduğunda hemen yürü.

75- بِوَاطِىءٍ فَوْقَ خَدِّ الصُّبْحِ مُشْتَهِرٍ وَطَائِرٍ تَحْتَ ذَيْلِ اللَّيْلِ مُكْتَتِمِ

Biri sabahın yanağında yürür ışıkta parlayan adımlarla, diğeri gecenin eteğinde uçan bir kuş gibi sessiz ve gizli.

76- إِلَى نَبِيٍّ رَأَى مَا لَا رَأَى مَلِكٌ وَقَامَ حَيْثُ أَمِينُ الْوَحْيِ لَمْ يَقُمِ

Öyle bir peygamber ki hiçbir hükümdar o'nun gördüğünü görmedi, Cebrail'in (a.s.) bile "Buradan öteye geçemem" dediği yerde durdu ve yükseldi.

77- جَدُّوا فَأَقْدَمَ ذُو عَزْمٍ وَرَامَ سُرَى فَلَمْ تَجِدَّ وَلَمْ تُقْدِمْ وَلَمْ تَرُمِ

Azmettiler, kararlı olan öne atıldı, gecenin koynunda yürümeyi göze aldı, ama sen ne azmettin ne ilerledin ne de istedin yola çıkmayı.

78- فَسَوَّدَ الْعَجْزُ مُبْيَضَّ الْمُنَى وَغَدَا مُخْضَرُّ عَيْشِكَ مُغْبَرًّا لِفَقْدِهِمِ

Acizlik hayatını ve umutlarını kararttı, yemyeşil hayatın onların yokluğuyla çoraklaştı.

79- فِي قَصْدِهِمْ رَافِقِ الْإِلْفَيْنِ أَبْيَضَ ذَا بِشْرٍ وَأَسْوَدَ مَهْمَا شَابَ يَبْتَسِمِ

Onlara yönelirken iki kişiyi yoldaş edin, biri beyaz tenli ve güler yüzlü diğeri kara benizli ama yaşlansa da hep tebessümlü.

80- قَدْ أَغْرَقَ الدَّمْعُ أَجْفَانِي وَأَدْخَلَنِي نَارَ الْأَسَى عَزْمِيَ الْوَانِي فَوَانَدَمِي

Kirpiklerim gözyaşlarımdan sırılsıklam oldu, azmim tükenince hüzün ateşine düştüm, ah pişmanlık! ne büyük bir kayıptır bu yanış.

81- مَا ابْيَضَّ وَجْهُ الْمُنَى إِلَّا لِأَغْبَرَ مِنْ خَوْضِ الْغُبَارِ أَمَامَ الْكُومِ فِي الْأَكَمِ

Umutların yüzü ancak toz toprak içinde, yamaçların önünde savaşan bir yiğit sayesinde aklanır.

82- فَلُذْ بِبَرِّ رَحِيمٍ بِالْبَرِيَّةِ إِنْ عَقَّتْكَ شِدَّةُ دَهْرٍ عَاقَ وَاعْتَصِمِ

Zaman seni incitirse, zalimce davranırsa sana, sığın kullarına merhametli Rabb'e, dayan O'na.

83- يُرْوَى حَدِيثُ النَّدَى والْبِشْرِ عِنْ يَدِه وَوَجْهُهُ بَيْنَ مُنْهَلٍّ وَمُنْسَجِمِ

Cömertlik ve sevinç olur o'nun elinde destan, yüzü ya hafif bir yağmur ya da çoşkun bir çağlayan.

84- تَبْكِي ظُبَاهُ دَمًا وَالسَّيْفُ مُبْتَسِمٌ يَخُطُّ كَالنُّونِ بَيْنَ الَّامِ وَاللِّمَمِ

Ok uçları kan ağlarken, zaferle parlar kılıç, lâm harfiyle (zırhlar ve) lüleler arasında nûn gibi kıvrılır.

85- دَمْعٌ بِلَا مُقَلٍ ضِحْكٌ بِغَيْرِ فَمٍ كَتْبٌ بِغَيْرِ يَدٍ خَطٌّ بِلَا قَلَمِ

Göz yok ama yaş var, ağız yok ama gülüşler, el yok ama yazı var, kalem yok ama çizgiler.

86- جَاوِرْهُ يَمْنَعْ وَلُذْ يَشْفَعْ وَسَلْهُ يَهَبْ وَعُدْ يَعُدْ وَاسْتَزِدْ يَفْعَلْ وَدُمْ يَدُمِ

Yanında kalsan korur, sığınsan şefaat eder, istesen verir, o'na dönsen sana döner, fazlasını iste arttırır, devam etsen ihsanlarına devam eder.

87- لَمْ يَخْشَ قِرْنًا وَيَخْشَى الْقِرْنُ صَوْلَتَهُ فَهْوَ الْمَنِيعُ الْمُبِيحُ الْأُسْدَ لِلرَّخَمِ

Düşmandan korkmadı ama düşman onun gazabından titrer, o öyle çetin bir siper ki aslanları akbabaya yem eder.

88- وَالشَّمْسُ رُدَّتْ وَبَدْرُ الْأُفْقِ شُقَّ لَهُ وَالنَّجْمُ أَيْنَعَ مِنْهُ كُلُّ مُنْحَطِمِ

Güneş geri çevrildi o'nun için, dolunay yarıldı, her sönen yıldız o'nun nuruyla parladı.

89- وَإِذْ دَعَا السُّحْبَ حَالَ الصَّحْوِ فَالْنْسَجَمَتْ وَمِنْ يَدَيْهِ ادْعُهَا إِنْ شِئْتَ تَنْسَجِمِ

O, gökyüzü açıkken bulutları çağırdı da sağanak halinde yağdı yağmur, o'nun eliyle çağır bulutları, istersen yine yağar.

90- سَقَاهُمُ الْغَيْثُ مَاءً إِذْ سَقَى ذَهَبًا فَغَيْرُ كَفَّيْهِ إِنْ أَجْدَبْتَ لَا تَشِمِ

Altınlar akarken yağmurlar da aktı avuçlarından, eğer muhtaç duruma düşersen hayır bekleme başkasından.

91- قَدْ أَفْصَحَ الضَّبُّ تَصْدِيقًا لِبِعْثَتِهِ إِفْصَاحَ قُسٍّ وَسَمْعُ الْقَوْمِ لَمْ يَهِمِ

Bir kertenkelenin diliyle tasdik buldu risâleti, Kus b. Sâide'nin fasih sözleri ve kavmin kulağı şaşmadı hakikati.

92- الْهَاشِمُ الْأُسْدَ هَشْمَ الزَّادِ تَبْذُلُهُ بَنَانُ هَاشِمِ الْوَهَّابِ لِلطُّعَمِ

Benî Hâşim ekmek dağıtır gibi yedirir aslanları, cömert Hâşim'in elleri doyurur yoksulları.

93- كَأَنَّمَا الشَّمْسُ تَحْتَ الْغَيْمِ غُرَّتُهُ فِي النَّقْعِ حَيْثُ وُجُوهُ الْأُسْدِ كَالْحِمَمِ

Alnı bulutların altında parlayan bir güneş gibi, savaş meydanında toz duman içinde kor gibi aslan yüzleri.

94- إِذَا تَبَسَّمَ فِي حَرْبٍ وَصَاحَ بِهِمْ يُبْكِي الْأُسُودَ وَيَرْمِي اللُّسْنَ بِالْبَكَمِ

Savaşta gülümseyip onlara seslendiğinde, aslanları ağlatır, hatipleri suskun bırakır.

95- قَلُّوا بِبَدْرٍ فَفَلُّوا غَرْبَ شَانِئِهِمِ بِهِ وَمَا قَلَّ جَمْعٌ بِالرَّسُولِ حُمِي

Bedir'de sayıca azdılar ama o'nunla düşmanlarının gücünü kırdılar, Resul (s.a.v.) ile olan az olmaz korunur.

96- فَابْيَضَّ بَعْدَ سَوَادٍ قَلْبُ مُنْتَصِرٍ وَاسْوَدَّ بَعْدَ بَيَاضٍ وَجْهُ مُنْهَزِمِ

Zafere ulaşanın kalbi karanlıktan sonra aydınlandı, yüzü parlak olanın ise bozgunla karardı.

97- فَاتْبَعْ رِجَالَ السُّرَى فِي الْبِيدِ وَاسْرِ لَهُ سُرَى الرِّجَالِ ذَوِي الْأَلْبَابِ وَالْهِمَمِ

Gece yolcularını takip et çöllerde, yürü izlerince, onlar ki yola çıkan er kişilerdir akıl ve azimle.

98- خَيْرُ اللَّيَالِي لَيَالِي الْخَيْرِ فِي إِضَمٍ وَالْقَوْمُ قَدْ بَلَغُوا أَقْصَى مُرَادِهِمِ

Gecelerin en hayırlısı İzam'da geçen hayır geceleridir ve kavim en yüce muratlarına ermişlerdir.

99- بِعَزْمِهِمْ بَلَغُوا خَيْرَ الْأَنَامِ فَقَدْ فَازُوا وَمَا بَلَغُوا إِلَّا بِعَزْمِهِمِ

Azimleriyle insanların en hayırlısına kavuştular ve kazandılar ve ancak bu kararlılıkla vardılar.

100- يَقُومُ بِالْأَلْفِ صَاعٌ حِينَ يُطْعِمُهُم وَالصَّاعُ مِنْ غَيْرِهِ بِاثْنَيْنِ لَمْ يَقُمِ

O yedirince bir sa' ölçek yeter bin kişiye, o'nun bereketi olmayınca doymaz iki kişi bile.

101- مَنِ الْغَزَالَةُ قَدْ رُدَّتْ لِطَاعَتِهِ لَوْ رَامَ أَنْ لَا تَزُورَ الْجَدْيَ لَمْ تَرُمِ

O'na itaatle geri döndü ceylan, eğer izni olmasaydı yavrusuna gidemezdi o can.

102- دَانِي الْقُطُوفِ جَمِيلُ الْعَفْوِ مُقْتَدِرٌ مَا ضَاقَ مِنْهُ لِجَانٍ وَاسِعُ الْكَرَمِ

Dalları yakın, affi güzel, kudret sahibi, lütfu herkese açık, cömertliği sonsuz biri.

103- لَا يَرْفَعُ الْعَيْنَ لِلرَّاجِينَ يَمْنَحُهُمْ بَلْ يَخْفِضُ الرَّأْسَ قَوْلًا هَاكَ فَاحْتَكِمِ

Bakışlarını yöneltmez bir istekle gelene, verir cömertçe, hatta şöyle der tevazuyla "Al, dilediğince."

يَا قَاطِعَ الْبِيدِ يَسْرِيهَا عَلَى قَدَمٍ شَوْقًا إِلَيْهِ لَقَدْ أَصْبَحْتَ ذَا قَدَمِ -104

Ey o'na hasretle çölleri aşan yolcu, artık ardında senin de bir izin oldu.

قَدْ اعْتَصَمْتَ بِأَقْوَامٍ جُفُونُهُمُ لَا تَعْرِفُ السَّيْفَ خِلْوًا مِنْ خِضَابِ دَمِ -105

Öyle bir kavme sığındın ki, kılıçlarını kana boyanmış görmemiştir gözleri.

جَوَازِمُ الصَّبْرِ عَنْ فِعْلِ الْجَوَى مُنِعَتْ وَرَفْعُهُ حَالَ إِلَّا حَالَ قُرْبِهِمِ -106

Aşk karşısında sabır tükendi, sevgilinin yakınlığı ile ancak âşık sabredebildi.

فِي الْقَلْبِ وَالطَّرْفِ مِنْ أَهْلِ الْحِمَى قَمَرٌ مَنْ يَعْتَصِمْ بِحِمَاهُ الرَّحْبِ يُحْتَرَمِ -107

Gönülde ve gözde hürmete layık kimseler içinde bir ay yüzlü var, kim o'nun engin himayesine girse saygı görür.

يَا مُتْهِمِينَ عَسَى أَنْ تُنْجِدُوا رَجُلًا لَمْ يَسْلُ عَنْكُمْ وَلَمْ يُصْبِحْ بِمُتَّهَمِ -108

Ey suçlayanlar! Öyle birine yardım etmeniz umulur ki ne sizi unuttu ne de suçlandı.

أَغَارَ دَهْرٌ رَمَى بِالْبُعْدِ نَازِحَنَا فَأَنْجِدُوا يَا كِرَامَ الذَّاتِ وَالشِّيَمِ -109

Zaman saldırdı, uzaklara savurdu yakınlarımızı, Ey kerem sahibi, asil insanlar! Duyun imdadımızı.

إِنَّ الْغَضَا لَسْتُ أَنْسَى أَهْلَهُ فَهُمُ شَبُّوهُ بَيْنَ ضُلُوعِي يَوْمَ بَيْنِهِمِ -110

el-Ğadâ halkını asla unutmam, aralarında olduğum gün kalbimde bir ateş yaktılar.

جَرَى الْعَقِيقُ بِقَلْبِي بَعْدَمَا رَحَلُوا وَلَوْ جَرَى مِنْ دُمُوعِ الْعَيْنِ لَمْ أُلَمِ -111

Onlar gidince gönlüm akik gibi kan ağladı, yine de kınanmazdım gözümden yaşlar aksaydı.

حَيْثُ الَّذِي إِنْ بَدَا فِي قَوْمِهِ وَحَبَا عُفَاتَهُ وَرَمَى الْأَعْدَاءَ بِالنِّقَمِ -112

O ki halkının arasına çıkınca yoksuluna ihsan eder, düşmanlarını ise gazabıyla kahreder.

113- فَالْبَدْرُ فِي شُهْبِهِ وَالْغَيْثُ جَادَ لِذِي مَحْلٍ وَلَيْثُ الشَّرَى قَدْ صَالَ فِي الْغَنَمِ

Dolunay yıldızlar arasında parladı, bereket yağmuru kurak topraklara yağdı ve Şerâ'nın aslanı sürüye saldırdı.

114- وَإِنْ عَلَا النَّقْعُ فِي يَوْمِ الْوَغَى فَدَعَا أَنْصَارَهُ وَأَجَالَ الْخَيْلَ فِي اللُّجُمِ

Toz dumana karışınca savaş günü, yiğitlerini çağırdı ve atlarını dizginleriyle döndürdü.

115- تَرَى الثُّرَيَّا تَقُودُ الشُّهْبَ يُرْسِلُهَا لَيْثٌ هَدَى الْأُسْدَ خَوْضَ الْبَحْرِ فِي الظُّلَمِ

Nasıl ki Süreyyâ, yıldızları peşinden sürüklüyor, onları gönderen de karanlıklar içinde denizi aşarken aslanlara öncülük eden bir aslandır.

116- أَخَفَوْا فِي الْإِنْجِيلِ وَالتَّوْرَاةِ بِعْثَتَهُ فَأَظْهَرَ اللَّهُ مَا أَخْفَوْا بِرَغْمِهِمِ

İncil ve Tevrat'ta sakladılar o'nun gönderileceği haberini, ama Allah-u Teâlâ onlara rağmen ortaya çıkardı gizlediklerini.

117- قَدْ أَحْرَزَ الْبَأْسَ وَالْإِحْسَانَ فِي نَسَقٍ وَالْعِلْمَ وَالْحِلْمَ قَبْلَ الدَّرْكِ لِلْحُلُمِ

Cesaret ve iyilik onda beraberdi, ilim ve hilme risâletten önce sahipti.

118- لَا يَسْتَوِي الْغَيْثُ مَعَ كَفَّيْهِ نَائِلُ ذَا مَاءٌ وَنَائِلُ ذَا مَالٌ فَلَا تَهِمِ

Yağmurla o'nun elinin bereketi bir tutulamaz, biri sadece su verirken diğeri mal ve iyilik de sunar, sakın yanılma.

119- غَيْثَانِ أَمَّا الَّذِي مِنْ فَيْضِ أَنْمُلِهِ فَدَائِمٌ وَالَّذِي لِلْمُزْنِ لَمْ يَدُمِ

İki rahmet kaynağı vardır, biri o'nun parmaklarından akar ve süreklidir, diğeri ise yağmur bulutlarından yağar ama kalıcı değildir.

120- جَلَا قُلُوبًا وَأَحْيَا أَنْفُسًا وَهَدَى عُمْيًا وَأَسْمَعَ آذَانًا ذَوِي صَمَمِ

Kalpleri parlattı, ruhları diriltti ve hidayet verdi, onunla hidayete kapalı gözler gördü ve hakikati duymayan kulaklar işitti.

121- يُرِيكَ بِالْيَوْمِ مِثْلَ الْأَمْسِ مِنْ كَرَمٍ وَلَيْسَ فِي غَدِهِ هَذَا بِمُنْعَدِمِ

Dün nasılsa bugün de öyle cömerttir, yarını da bugünden farklı olmaz, ihsanı daimidir.

122- فَلْذْ بِمَنْ كَفُّهُ وَالْبَحْرُ مَا اِفْتَرَقَا إِلَّا بِكَفٍّ وَبَحْرٍ فِي كَلَامِهِمِ

Cömertlikte deniz gibi olana sığın, el ve deniz arasındaki fark sadece sözdedir.

123- وَالْمَاءُ وَالْمَالُ مِنْ كَفَّيْهِ قَدْ جَرَيَا هَذَا لِرَاجٍ وَذَا لِلْجَيْشِ حِينَ ظَمِي

O'nun ellerinden aktığını gördüm suyun da malın da, biri ümite gelmiş fakire, diğeri ise susamış orduya.

124- فَازَ الْمُجِدّانِ دَانٍ أَوْ مُدِيمُ سُرَى فَذَاكَ نَاجٍ وَذَا رَاجٍ لِجُودِهِمِ

Çaba gösteren iki kişi de kazandı, biri varan diğeri ise varmak için yola devam eden, yakınında olan kurtulur uzağında olansa umudunu korur.

125- مِنْ وَجْهِ أَحْمَدَ لِي بَدْرٌ وَمِنْ يَدِهِ بَحْرٌ وَمِنْ فَمِهِ دُرٌّ لِمُنْتَظِمِ

Ahmed'in (s.a.v.) yüzünden bana dolunayın parlaklığı ışır, elinden deniz gibi cömertlik, ağzından ise dizi gibi inciler saçılır.

126- كَمْ قُلْتُ يَا نَفْسُ مَا أَنْصَفْتَ أَنْ رَحَلُوا وَمَا رَحَلْتَ وَقَامُوا ثُمَّ لَمْ تَقُمِ

Kaç kez dedim, Ey nefsim onlar yola koyuldular, sen gitmedin, onlar yükseldiler, sen hâlâ aynı yerdesin.

127- يَمِّمْ نَبِيًّا تُبارِي الرِّيحَ أَنْمُلُهُ وَالْمُزْنَ مِنْ كُلِّ هَامِي الْوَدْقِ مُرْتَكِمِ

Yönel o Nebiye (s.a.v.) ki parmakları rüzgârla yarışır, sağanak taşıyan yağmur bulutları bile o'nun yanında durur kalır.

128- لَوْ قَابَلَ الشُّهْبَ لَيْلًا فِي مَطَالِعِها خَرَّتْ حَياءً وَأَبْدَتْ بِرَّ مُحْتَرِمِ

Şayet gecenin içinde parlak yıldızlarla karşılaşsaydı, utançla huzurunda yere kapanır ve o'na saygıyla bağlılıklarını sunarlardı.

تَكادُ تَشْهَدُ أنَّ اللهَ أَرْسَلَهُ إلَى الْوَرَى نُطَفُ الأَبْنَاءِ فِي الرَّحِمِ -129

Ana rahmindeki çocuklar bile, neredeyse şahitlik eder o'nun Allah (c.c.) tarafından gönderildiğine.

لَوْ عامَتِ الْفُلْكُ فِيمَا فَاضَ مِنْ يَدِهِ لَمْ تَلْقَ أَعْظَمَ بَحْرًا مِنْهُ إنْ تَعُمِ -130

Eğer gemiler o'nun cömertlik denizinde yüzselerdi, bundan daha büyük bir deniz asla göremezlerdi.

تُحِيطُ كَفّاهُ بِالْبَحْرِ الْمُحِيطِ فَلُذْ بِهِ وَدَعْ كُلَّ طَامِي الْمَوْجِ مُلْتَطِمِ -131

İki eli kuşatır engin denizi, öyleyse o'na sığın, bırak her kabaran, fırtınalı denizi.

لَوْ لَمْ تُحِطْ كَفُّهُ بِالْبَحْرِ ما شَمِلَتْ كُلَّ الأَنامِ وَأَرْوَتْ قَلْبَ كُلَّ ظَمِي -132

Eğer o'nun eli denizi kuşatmasaydı, nasıl sarardı tüm insanlığı ve doyururdu kalbi susuz her canlıyı.

لَمْ تَبْرُقِ السُّحْبُ إلّا أَنَّهَا فَرِحَتْ إذْ ظَلَّلَتْهُ فَأَبْدَتْ وَجْهَ مُبْتَسِمِ -133

Bulutlar o'nu gölgeledikleri için sevinçle şimşek çaktılar ve gülümseyen bir yüz gibi parladılar.

وَالْماءُ لَوْ لَمْ يَفِضْ مِنْ بَيْنِ أَنْمُلِهِ مَا كَانَ رِيُّ الظَّمَا فِي وِرْدِهِ الشَّبِمِ -134

Eğer su o'nun parmaklarından akmasaydı, insanlar en serin ve tatlı pınarlarda bile suya kanamazdı.

يَسْتَحْسِنُ الْفَقْرَ ذُو الدُّنْيَا لِيَسْأَلَهُ فَيَأْمَنَ الْفَقْرَ مِمَّا نَالَ مِنْ نِعَمِ -135

Zengin biri bile o'nun bir ihsanını alabilmek için fakir olmayı diler, zira o'ndan gelen hayırla asla fakirlik yüzü görmez.

وَالْبَدْرُ أَبْقَى بِمَرْآهُ لِيُعْلِمَنَا بِالْإِنْشِقَاقِ لَهُ آثَارَ مُنْثَلِمِ -136

Dolunay o'nun yüzünü görünce bir iz bıraktı bize, haberdar etti yarılmasından, kalan izle.

أَزَالَ ضُرَّ الْبَعِيرِ الْمُسْتَجِيرِ كَمَا بِهِ الْغَزَالَةُ قَدْ لَاذَتْ فَلَمْ تُضَمِ -137

Kendisine sığınan devenin müşkülünü giderdi, o'na sığınıp zarar görmekten kurtulan ceylan gibi.

مِنْ أَعْرَبِ الْعُرْبِ إِلّا أَنَّ نِسْبَتَهُ إِلى قُرَيْشٍ حُمَاةِ الْبَيْتِ وَالْحَرَمِ -138

Arapların en asilidir, o'nun nispeti Kâbe'nin ve Harem-i şerifin hamisi Kureyş'edir.

لَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنْ لَا تَرَى لَهُمُ ضَيْفًا يَجُوعُ وَلَا جَارًا بِمُهْتَضَمِ -139

Onlarda bir kusur aranacaksa ancak şudur ne aç kalır bir misafir ne de bir komşu ezilir.

مَا عَابَ مِنْهُمْ عَدُوٌّ غَيْرَ أَنَّهُمُ لَمْ يَصْرِفُوا السَّيْفَ يَوْمًا عَنْ عَدُوِّهِمِ -140

Düşman bile kusur bulamaz onlarda, yalnız şu var ki bir gün olsun kılıçlarını indirmediler düşman karşısında.

مَنْ غَصَّ مِنْ مَجْدِهِمْ فَالْمَجْدُ عَنْهُ نَأَى لكِنَّهُ غُصَّ إِذْ سَادُوا عَلَى الْأُمَمِ -141

Kim onların şanını kıskanırsa, yücelikten uzak olur, fakat onların milletlere önder oluşu boğazında düğüm olur.

لَا خَيْرَ فِي الْمَرْءِ لَمْ يَعْرِفْ حُقُوقَهُمُ لكِنَّهُ مِنْ ذَوِي الْأَهْوَالِ وَالتُّهَمِ -142

Onların hakkını vermeyenin hayrı yoktur, ancak o korku ve şüphelerle doludur.

عِيبَتْ عِداهُمْ فَزَانُوهُمْ بِأَنْ تَرَكُوا سُيُوفَهُمْ وَهْيَ تِيجَانٌ لِهَامِهِمِ -143

Düşmanları onları kılıçlarını bırakmakla ayıpladılar, oysaki bu kılıçlar düşmanın başına taç olmuştu.

تَجْرِي دِماءُ الْأَعَادِي مِنْ سُيُوفِهِمِ مِثْلَ الْمَواهِبِ تَجْرِي مِنْ أَكُفِّهِمِ -144

Onların kılıçlarından düşman kanı akar, ellerinden ihsan ve ikramların aktığı gibi.

لَهُمْ أَحَادِيثُ مَجْدٍ كَالرِّياضِ إِذَا أَهْدَتْ نَوَاسِمَ تُحْيِي بَالِيَ النَّسَمِ -145

Onların şanlı hatıraları bahçeler gibidir, esintileriyle solmuş canlara yeniden hayat verir.

تَرَى الْغَنِيَّ لَدَيْهِمْ وَالْفَقِيرَ وَقَدْ عَادَا سَوَاءً فَلَازِمْ بَابَ قَصْدِهِمِ -146

Zenginle fakir huzurlarında birdir, fark yoktur aralarında, bu yüzden yönel onlara, kapılarından ayrılma.

قُلْ لِلصَّبَاحِ إِذَا مَا لَاحَ نُورُهُمُ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ هَذَا النُّورُ فَابْتَسِمِ -147

Sabaha de ki: Eğer onların nuru parladığında eğer bu aydınlık sende varsa gülümse.

إِذَا بَدَا الْبَدْرُ تَحْتَ اللَّيْلِ قُلْتُ لَهُ أَأَنْتَ يَا بَدْرُ أَمْ مَرْأَى وُجُوهِهِمِ -148

Geceleyin dolunay göründüğünde dolunaya derim ki: Bu sen misin yoksa onların yüzlerinin parıltısı mı?

كَانُوا غُيُوثًا وَلِكِنْ لِلْعُفَاةِ كَمَا كَانُوا لُيُوثًا وَلكِنْ فِي عُدَاتِهِمِ -149

Muhtaçlara karşı merhametliydiler, düşmanlarına karşı ise aslan kesilirdiler.

كَمْ قَائِلٍ قَالَ حَازَ الْمَجْدَ وَارِثُهُ فَقُلْتُ هُمْ وَارِثُوهُ عَنْ جُدُودِهِمِ -150

Niceleri "şan ve şerefi varisi elde eder" dediler. Ben de derim ki: Onlara bu şan atalarından miras kalmıştır.

قَدْ أَوْرَثَ الْمَجْدَ عَبْدَ اللهِ شَيْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ عَنْ قُصَيِّهِمِ -151

Abdullah'ın şanı Şeybe'den o'na mirastır, o da Amr b. Abdimenâf, o da Kusay'dan almıştır.

فَجَاءَ فِيهِمْ بِمَنْ جَالَ السَّمَاءَ وَمَنْ سَمَا عَلَى النَّجْمِ فِي سَامِي بُيُوتِهِمِ -152

Göklerde dolaşan birini getirdi onlara, yüce evlerinden yükselen yıldızlara.

فَالْعُرْبُ خَيْرُ أُنَاسٍ ثُمَّ خَيْرُهُمُ قُرَيْشُهُمْ وَهْوَ فِيهِمْ خَيْرُ خَيْرِهِمِ -153

İnsanların en hayırlısı Araplar, Kureyş ise Arapların en ulusudur, Kureyş'inse en kutlusu o'dur.

154- قَوْمٌ إِذَا قِيلَ مَنْ قَالُوا نَبِيُّكُمُ مِنَّا فَهَل هذِهِ تُلْفَى لِغَيْرِهِمِ

Bir kavim ki "Peygamberiniz kimdir?" diye sorulduğunda, "Bizdendir" derler, bu nasip olmuş mudur bir başkasına?

155- إِنْ تَقْرَأْ النَّحْلَ تُنْحِلْ جِسْمَ حَاسِدِهِمْ وَفِي بَرَاءَةَ يَبْدُو وَجْهُ جَاهِهِمِ

Nahl'i okursan hasedinden erir düşmanları, Berâe'yi okursan parıldar şanları.

156- قَوْمُ النَّبِيِّ فَإِنْ تَحْفِلْ بِغَيْرِهِمِ بَيْنَ الْوَرَى فَقَدِ اسْتَسْمَنْتَ ذَا وَرَمِ

Nebî'nin kavminden başkasına verirsen değer, verem hastalığını yağlanmak sanmışsın meğer.

157- إِنْ تَجْحَدِ الْعُجْمُ فَضْلَ الْعُرْبِ قُلْ لَهُمُ خَيْرُ الْوَرَى مِنْكُمُ أَمْ مِنْ صَمِيمِهِمِ

Eğer Acem milleti inkâr ederse Arap'ın yüceliğini, sor onlara "İnsanların en hayırlı onların soyundan mı yoksa sizden mi?"

158- مَنْ فَضَّلَ الْعُجْمَ فَضَّ اللهُ فَاهُ وَلَوْ فَاهُوا لَغَصُّوا وَغَضُّوا مِنْ نَبِيِّهِمِ

Acemi üstün tutanı Allah kahretsin, eğer konuşsalardı boğulur yutkunamazlar, Nebilerini alçaltırlardı.

159- بَدْءًا وَخَتْمًا وَفِيمَا بَيْنَ ذلِكَ قَدْ دَانَتْ لَهُ الرُّسْلُ مِنْ عُرْبٍ وَمِنْ عَجَمِ

Baştan sona tüm peygamberler o'na Arap olsun olmasın boyun eğdiler saygıyla.

160- لَئِنْ خَدَمْتُ بِحُسْنِ الْمَدْحِ حَضْرَتَهُ فَذَاكَ فِي حَقِّهِ مِنْ أَيْسَرِ الْخِدَمِ

Eğer güzel bir methiyeyle hizmet ettiysem o'nun yüce makamına, bu hizmetlerin en değersiz ve az olanıdır o'nun şanına.

161- وَإِنْ أَقَمْتُ أَفَانِينَ الْبَدِيعِ حُلًى لِمَدْحِهِ فَبِبَعْضِ الْبَعْضِ لَمْ أَقُمِ

Bedîʿ sanatları inci gibi dizsem o'nun methine, azın azıdır kâfi gelmez övgüsüne.

162- وَمَا مَحَلُّ فَمِي وَالشِّعْرِ حَيْثُ أَتَى مَدْحٌ مِنَ اللهِ مَتْلُوٌّ بِكُلِّ فَمِ

O'nu şiirimle övmek ne haddime, yüce Allah methetmiş her ağızla okunan vahyinde.

163- لِكِنَّنِي حُمْتُ ما حَوْلَ الْحِمَى طَمَعًا مَنْ ذَا الَّذِي حَوْلَ ذَاكَ الْجُودِ لَمْ يَحُمِ

Yalvardım, rahmet ümidiyle dolaştım civarında, kimler dolaşmadı ki o cömertlik kaynağında.

164- يَا أَعْظَمَ الرُّسْلِ حَاشَا أَنْ أَخِيبَ وَإِنْ صَغُرْتُ قَدْرًا فَقَدْ أَمَّلْتُ ذَا عِظَمِ

Ey peygamberlerin en yücesi, kapından eli boş dönmem asla! Ne kadar kıymetim az olsa da bağladım umudumu büyük bir zata.

165- لَعَلَّنِي مَعَ عِلّاتِي سَتُغْفَرُ لِي كُبْرُ الْكَبَائِرِ وَالْإِلْمَامُ بِاللَّمَمِ

Kusurlarıma rağmen bağışlanmamı dilerim, en büyük ve küçük günahlarımdan bildiğim

166- أَنْتَ الشَّفِيعُ الرَّفِيعُ الْمُسْتَجِيبُ إِذَا مَا قَالَ نَفْسِيَ نَفْسِي كُلُّ مُحْتَرَمِ

Sen şefaat sahibi, makam-ı Mahmud'a yükselen, tüm peygamberler dahi "Nefsim, nefsim!" derken sen yakarışlara yanıt veren.

167- مَالِي سِوَاكَ فَآمَالِي مُحَقَّقَةٌ وَرَأْسُ مَالِي سُؤَالِي خَيْرَ مُعْتَصَمِ

Sen'den başkam yok, dualarıma sen'le ererim, tek sermayem yalvarmaktır ey en hayırlı melceim!

168- فَاشْفَعْ لِعَبْدِكَ وَادْفَعْ ضُرَّ ذِي أَمَلٍ يَرْجُو رِضَاكَ عَسَى يَنْجُو مِنَ الْأَلَمِ

Şefaat eyle kuluna, gider zararı rızanı kazanmak için umudu olandan, umulur ki kurtulur tüm acılarından.

169- حَسْبِي صِلَاتُ صَلَاةٍ سُحْبُهَا شَمِلَتْ آلًا وَصَحْبًا هُمُ رُكْنِي وَمُلْتَزَمِي

Bana yeter rahmet bulutları âlini ve ashabını kapsayan salât-ı şerîfle bağım, onlar benim hem dayanağım hem de sığınağım.

170- بِصِدْقِ حُبِّيَ فِي الصِّدِّيقِ فُزْتُ وَلَا أُفَارِقُ الْحُبَّ لِلْفَارُوقِ لَيْثِهِمِ

Sıddîk'a olan sadık sevgimle kazandım, Fâruk'u sevmekten geri durmam, o ki müslümanların aslanı.

171- وَقَدْ أَنَارَ بِذِي النُّورَيْنِ صَدْرِيَ هَلْ نَخَافُ نَارًا وَإِنّا أَهْلُ حُبِّهِمِ

Zünnûreyn ile göğsüm aydınlandı, biz onların sevenleri hiç korkar mıyız ateşten!

172- بِغَيْثِهِمْ يَوْمَ إِحْسَانٍ أَبِي حَسَنٍ غَوْثِي وَسِبْطَيْهِ سِمْطَيْ جِيدِ مَجْدِهِمِ

Onların bereketleriyle ihsan gününde Ebü'l-Hasan yardımcımdır ve o'nun iki torunu onların şerefli boyunlarında iki inci dizisidir.

173- أُطْفِي بِحَمْزَةَ وَالْعَبَّاسِ جَمْرَةَ ذِي بَأْسٍ وَأَطْوِي زَمَانِي فِي ضَمَانِهِمِ

Hamza ve Abbas ile şiddetli bir düşmanın ateşini söndürürüm, onların güvencesine zamanımı dürerim.

174- صَحْبُ الرَّسُولِ هُمُ سُؤْلِي وَجُودَهُمُ أَرْجُو وَأَنْجُو مِنَ الْبَلْوَى بِبَالِهِمِ

Resulullah'ın dostları benim muradımdır ve talibim onların cömert ihsanlarına, kurtulurum belalardan onların hatırına.

175- أُحِبُّ مَنْ حَبَّهُمْ مِنْ أَجْلِ مَنْ صَحِبُوا أَجَلْ وَأُبْغِضُ مَنْ يُعْزَى لِبُغْضِهِمِ

Onları seveni onların aşkına severim, elbette onlara düşmanlığıyla bilinene de buğzederim.

176- هُمُ مَآلِي وَآمَالِي أَمِيلُ لَهُمْ وَلا يَمَلُّ لِسَانِي مِنْ حَدِيثِهِمِ

Sığınağım ve umudum onlardır, hep onlara meylederim, onları anlatmaktan usanmaz dilim.

177- لكِنْ وَإِنْ طَالَ مَدْحِي لَا أَفِي أَبَدًا فَأَجْعَلُ الْعُذْرَ وَالْإِقْرَارَ مُخْتَتَمِي

Ne kadar övsem yine de hakkını verdim diyemem, bu yüzden son sözlerimdir aczimi itirafla özür dilemem.

Bedîiyyenin ilk ve son sayfalarının salavât-ı şerife ile okunduğu dosyalar

Seslendiren: Ahmad Haşim ŞAMIE

EK-3
İBN CÂBİR'İN DOĞDUĞU VE ÖLDÜĞÜ ŞEHİRLERDEN RESİMLER

İspanya Meriyye şehri (Almeria)

Meriyye şehrinin haritadaki konumu

İspanya Meriyye şehri (Almeria)

İspanya Meriyye şehri (Almeria)

İspanya Meriyye şehri (Almeria)

Şanlıurfa Birecik (el-Bîre)

Fırat Nehri, Birecik

Birecik Köprüsü

Birecik

Birecik Kalesi, Urfa Kapısı

Birecik

Birecik

Birecik

Birecik

Birecik Kalesi

Resimlerin Orijinalleri

EK-4
ÖZGEÇMİŞ

Öğrenim

2021-2024	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul / Türkiye Arap Dili ve Belagati doktora tez dönemi tamamlandı.
2019- 2021	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul / Türkiye Arap Dili ve Belagati doktora ders dönemi tamamlandı.
2016-2019	İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı, İstanbul / Türkiye Tezli yüksek lisans eğitimi tamamlandı.
2015-2016	İbadurrahmân Kuran Merkezi, Amman / Ürdün İleri seviye tecvid ve kıraat kursu tamamlandı.
2014-2016	Külliyetü'l-Müctemai'l-Arabî, Amman / Ürdün İleri seviye Arapça kursu tamamlandı
2010-2014	Arapça ve Fıkıh üzerine özel dersler alındı. Amman / Ürdün
2004	Diyanet İşleri Başkanlığı vaizelik belgesi alındı. Ankara / Türkiye
1999-2001	Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul / Türkiye Özel dersler takip edildi.
1996-2001	Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi, İstanbul /Türkiye

Diller

Arapça (ileri seviye), İngilizce (orta seviye), Farsça (başlangıç-orta seviye), İbranice (başlangıç seviye)

Ayrıca Osmanlıca (ileri seviye)

İş Tecrübesi

2019-2025	Düzce İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi
2011-2016	Özel kuruluşlar için Türkçe ve Arapça tercüme çalışmaları yapıldı. Ürdün / Türkiye
2014-2018	Arapça ve fıkıh üzerine özel dersler verildi. Ürdün / Türkiye
2002-2003	Özel Arda Asalet Lisesi, İstanbul / Türkiye Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ögretmenliği